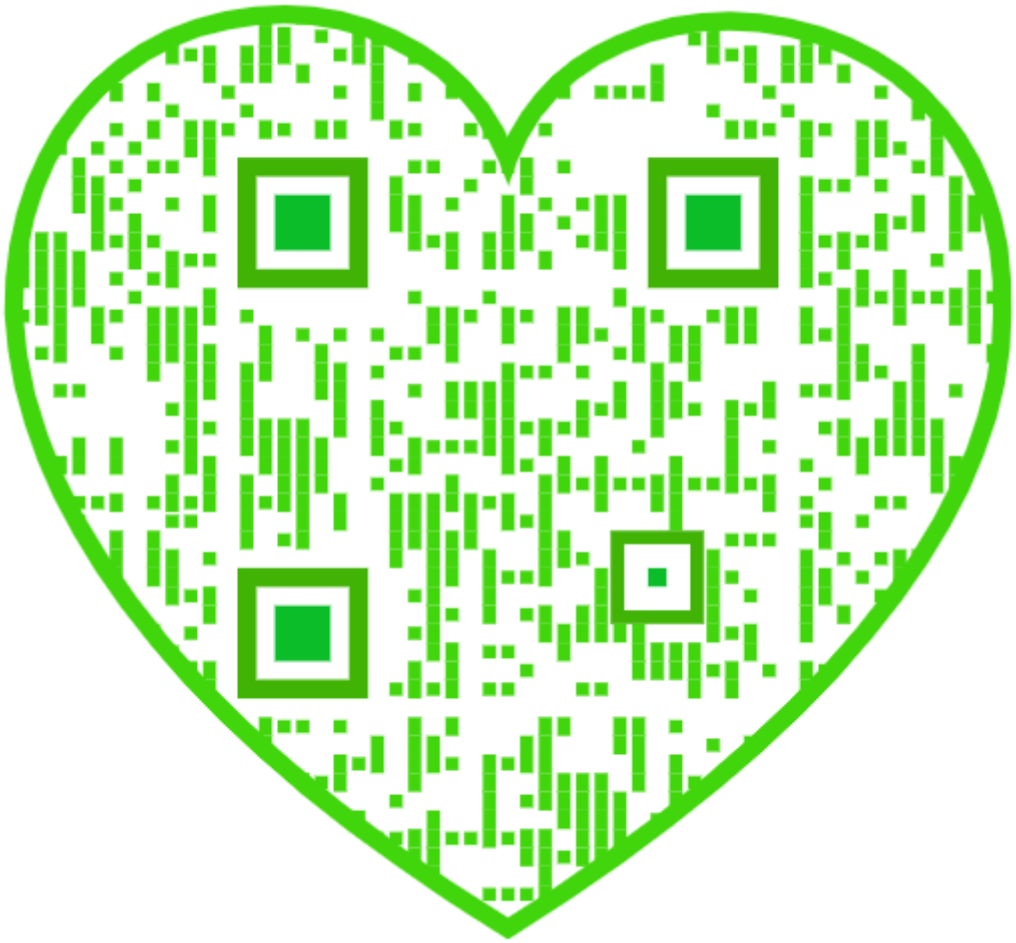

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT,

NAMEN VAN MEDEARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, Pastoor te Maurik.
H. van Beek, Regent van het Seminarie Hageveld te Voorhout.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
Th. J. H. Borret, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. Broere, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
F. P. van de Burgt, S. Theol. Bacc. Prof. in het Seminarie te Warmond.
A. W. Bijvoet, Professor in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. Feye, S. Theol. et SS. Can. Dr. Professor te Leuven.
J. T. Jorna, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kints, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, Pastoor te Weesp.
G. A. Oortmans, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. Opdenkamp, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. Peerboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie Hageveld te Voorhout.
J. H. Smits, ✲ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
F. X. Sparmakering, Pastoor te Alkmaar.
J. Spitzen, Pastoor te Haarle.
O. A. Spitzen, Professor in het Seminarie te Warmond.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Pastoor te Soest.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J. van Vree, ✲ President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, R. K. Priester te Utrecht.

De Redactie.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

TWEE EN TWINTIGSTE DEEL.

1852.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poort
Sergius die Paumes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Nekrologie. 1
De liefdezusters beoordeeld als ziekenverpleegsters. 22
De Groninger school en de hervorming. 65
Historiesch overzigt van de strafwetten tegen de Katholieken in Engeland uitgevaardigd. (*vervolg.*) 90
Het zevental H. Sakramenten in de Kerk van Jesus Christus op aarde. (Ingezonden.). 129
Laster en afwering van laster tegen de Katholieke Kerk. . . 146
De gezindheid van Hugo de Groot voor de Katholieke Kerk. 201, 265
Een brief van den Rev. William Jamieson aan Dr. Abraham Capadose. 229
De gemengde School. 293
De wedergevonden Feestbrieven van den H. Athanasius den Groote 341
Prof. Hofstede de Groot en de eenheid der Nederlandsche Hervormde Kerk, door Mr. A. Mackay 365

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

De vrijheid der Kerk in België, Zwitserland en Sardinië. . . 34
Pruissen. 169
Zijne Keizerlijke Hoogheid de Prins President der Republiek. 241
Het Protestantsch gezantschap naar Toscane. 306

OUD-NEDERDUITSCHE LITERATUUR.

Fragmenten uit den Hêliand, het oudst bekend Nederduitsch gedicht 378

VERSCHEIDENHEDEN.

Eene nieuwe bijbelvertaling. 39
Nederduitsche vertalingen van de Canones et Decreta Concilii Tridentini. 44
Het hooge Kerkbestuur in Pruissen. , ... 50
Zin en stof bij geest en waarheid. 52
Collecten in Nederland voor de Waldenzen en het Protest. kerkje te Turyn. 58
De bekeering van den Engelschen dichter John Dryden. . . 115
Nieuwe bewerking van „De Geestelijke Strijd". 124
De nieuwe bijbelvertaling. 39, 173
Een spoedige herdruk 181
De Evangelische Alliantie. 182
Vruchten der Hervorming 195
Kort levensberigt van Paus Adriaan VI uit een oud HS . . 244

De twee laatste Algemeene Vergaderingen van het Protestantsch genootschap: tot bevordering van Welstand, voornamelijk onder landlieden 245, 313
Zoogenoemd Protestantsch Kerkelijk gezag. 256
Het monument voor Karel van Brimeu, Graaf van Megen. 258
De Luthersche duivel. 259
Bilderdijk en zijne discipelen. Keiker Napoleon. Koning Lodewijk Napoleon. De tegenwoordige Keizer der Franschen. 397
Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken, in het jaar des Heeren 1853. 402
Katholijke Volks-Almanak voor het jaar 1853. 403

Sprokkelingen:

Het eerste Concilie in China. 59
Verslag van 't Engelsch genootschap voor de Bijbelvertaling 60
Oorspronkelijkheid onzer Protestantsche predikers. . . . . —
Staat der Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo. 125
Of een predikant bier mag brouwen. 126
Gustaaf-Adolfvereeniging. . . . . —
Godsdienstig Traktaatgenootschap te Parijs . . 196
Evangeliesch Genootschap van Parijs. 197
Katholiek leven in de Rijn-Provinciën . . . . —
Van Babylon naar Jerusalem. 261
Aanmerkingen op „de Groene Wees". . . . —
Fransch en buitenlandsch Bijbelgenootschap. . 263
Of bij de Protestanten de Zendelingszaak overdreven wordt. . . . . —
Onbepaalbaarheid der Hervormde Kerkleer. . . 336
Kerkelijke Statistiek van Pruissen. 337
Staat van het Protestantisme in Frankrijk. . . —
Een vergeten tafereel. 404
Iets naïefs. . . . . —
Tegenhanger . . . . . —

LETTERLOOVERS.

Aan Zijne Hoogwaardigheid J. Grooff, Bisschop van Canea i. p. i., Apostoliesch Vicaris van Nederlandsch Indië enz., bij zijn jongst vertrek naar Suriname. 61
Twee fragmenten. — De duivel der ijdele glorie. 127
De duivel van de list. 128
De zeven H. Sakramenten. (Festkalender.) 198
Twee dankliederen. — Vóór de prijsuitdeeling. 263
Na de prijsuitdeeling 264
Aan den H. Willibrord, Apostel en Patroon der Nederlanden. 338

Bl. 128 reg. 3 v. b. *staat*: in *lees*: en
» 240 » 2 » » waarin » waarvan.

NEKROLOGIE.

Geheel Nederland heeft met belangstelling, en de Katholieken en alle menschlievende Protestanten van Nederland hebben met de grootste deelneming onlangs de tijding vernomen, dat de kolonie Suriname in diepe droefheid gedompeld was, door het overlijden van den Hoogwaardigen Heer Jacobus Grooff, Bisschop van Canea i. p. i., Apostoliesch Vicaris van Java c. a., Assistent-Bisschop bij den Pauselijken troon, Apostoliesch Visitator in de Kolonie Suriname, pastoor van S. Rochus op het etablissement Batavia, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, enz. De *Katholiek*, die, drie malen binnen weinige maanden in rouw, zoo dikwijls zijne hulde moest brengen aan de nagedachtenis van Nederlanders, met de bisschoppelijke waardigheid bekleed, mag, ofschoon de tijd tot het inwinnen van berigten en het doen van nasporingen omtrent de

levensbijzonderheden des laatst overledenen Bisschops te kort is geweest, niet toeven met de uitdrukkingen zijner smart, en met de mededeeling van herinneringen, welke aan de vereerders van den ontslapene dierbaar moeten zijn, en allen tot stichting zullen strekken.

Wij beginnen met de opmerking, dat de Hoogwaardige overledene een nieuw bewijs is, dat geen aanzienlijke afkomst gevorderd wordt, om in de Katholieke Kerk tot hooge waardigheden op te klimmen. Hij was geboren te Amsterdam den 2 Augustus van het jaar 1800. Nog kind zijnde, trok hij de aandacht van den Eerwaarden Heer Roelvink, toen pastoor te Warmenhuizen, door wiens bemoeijing hij op den weg tot den geestelijken staat geplaatst werd, en wiens genegenheid hij sedert immer bezeten heeft. Na aanvankelijk een tijd lang bijzonder onderwijs genoten te hebben, begaf hij zich naar het toenmalig klein seminarie te Kuilenburg, van waar hij, in October 1822, naar het seminarie te Warmond overging, om daar zijne godgeleerde studiën te doen. Reeds den 19 Augustus 1825 werd hij priester gewijd. Zonder in de beoefening der wetenschappen geschitterd te hebben, had hij toch door zijne vorderingen tevredenheid gegeven; en een bijzondere aanleg om met warmte en voor de vuist in het openbaar te spreken, was reeds vroeg in hem merkbaar. Zijne medeleerlingen zullen het zich herinneren, hoe moeijelijk hij er in slagen kon, om een van buiten geleerd stuk onveranderd voor te dragen, en tevens dat hij de gapingen, door de ongetrouwheid van zijn geheugen veroorzaakt, met groote tegenwoordigheid van geest en uit eigen bron, en vaak niet ongelukkig, onder de voordragt wist aan te vullen. Van de begaafdheid, om voor de vuist en met uitdrukking van een levendig gevoel te spreken, heeft hij, in zijne loopbaan als Missionaris, een God verheerlijkend ge-

bruik gemaakt; maar immer heeft hij, in zijne nederigheid en degelijkheid, er zich over beklaagd, dat het hem niet vergund was geweest langeren tijd ter zijner vorming te besteden. O, riep hij aan de Seminaristen te Warmond bij den afscheidsgroet vóór zijn laatste vertrek naar Suriname toe, „o woekert toch met de jaren u thans vergund! zij zijn zoo kostbaar en zij vervliegen zoo snel! Met zielsgenoegen herinner ik mij te dezer plaatse den tijd dien ik er doorbragt; doch met smart verklaar ik het u: die tijd was te kort, en honderde malen heb ik dit sedert beklaagd".

Doch er was eene afdoende reden, waarom men hem zijne studiën had doen verkorten, namelijk de uiterste nood der godsdienst in de kolonie Suriname. De laatst daar overgeblevene Missionaris, wien volstrekt de hulp van een paar priesters moest toegevoegd worden, was in het begin der maand Augustus 1825, na eene kortstondige ziekte, voor den dood bezweken. En nu stond het altaar in de kerk te Paramaribo, in welks tabernakel het Allerheiligste Sakrament nog rustte, — zonder priester; terwijl de kudde zonder herder troosteloos het van offer beroofde altaar omringde, en een noodkreet niet slechts ten hemel deed opgaan, maar ook over zee in het moederland deed weergalmen. De geestelijke Overheid vertrouwde op de deugd van Grooff, en zij zond hem met den Eerw. heer M. van der Weyden, gewezen leeraar in het seminarie Hageveld, tegen het einde des jaars, naar Suriname. De Missionarissen landden daar in het begin van Februarij, en werden er, gelijk men denken kan, door de Katholieken met onuitsprekelijke vreugde ontvangen. Ook zij vonden er redenen van vreugd en bemoediging, onder anderen hierin, dat zij het kerkgebouw, aan welks inrigting de laatst overledene Missionaris, de Eerw. van der Horst, zoo veel zorgen

besteed had, in zoo verre voltooid zagen, dat het in de volgende maand na hunne aankomst kon gewijd worden. Doch weldra kwam de tijd van beproeving voor onzen jeugdigen Missionaris. De Eerwaarde Heer van der Weyden, die Apostoliesch Praefect der Zending was, stierf den 26 October, en liet Grooff alleen. Daar stond de jonge, onervaren priester, in een vreemd werelddeel, te midden van veel zedenbederf en ongodsdienstigheid; belast met de zielzorg van geheel de kolonie, met de hoede der kudde en de bekeering der heidenen; daar stond hij alleen, zonder medehelper, zonder leids- of raadsman, met de vrees, uit het spoedig bezwijken van den HoogEerwaarden Praefect en van de vroegere Missionarissen opgevat, dat hij zelf welligt spoedig, en dan zonder de geestelijke hulpmiddelen der stervenden, zou weggerukt worden. Welk een toestand! Hij moge zich het leven voorstellen, of den dood, altijd moet hij sidderen voor zich zelven en voor de hem toebetrouwden en aanbevolenen. Dan hij stelt zijne hoop op God, meldt zijn nood naar het moederland, en arbeidt wat hij kan en mag. Van de eene zijde drijft hem de ijver om veel te doen: van de andere zijde gebiedt de voorzigtigheid hem zich te sparen; want bezwijkt hij ook, wat zal er dan van de godsdienst in de kolonie worden? Doch de Voorzienigheid, die haren dienaar vormen wilde tot het werk waartoe zij hem bestemd had, zond hem beproeving op beproeving. Hij moest voor allen, die na hem komen zouden, een voorbeeld worden van verachting des doods en van moedig voortwerken in de verlatenheid; en de meer onmiddellijke vruchten dier vorming moesten zijn de overwinning van vooroordeelen en tegenkantingen door wonderen van zelfopofferende liefde, en de vestiging en uitbreiding der godsdienst in de kolonie. In de eerste jaren

van zijn verblijf aldaar werd hij door hevige ziekten drie malen op den rand des grafs gebragt, en de weinige priesters, die toen zijn arbeid en zijne gevaren kwamen deelen, werden hem achtervolgens door den dood ontrukt. Dat waren zijne beproevingen. Doch de liefderijke zorg der Voorzienigheid ontbrak hem niet. Eenmaal — wij hoorden het hem zelven verhalen — toen hij, de eenige priester in de kolonie, gevaarlijk ziek lag, zoodat de dood waarschijnlijk en niet zeer ver meer af scheen, overdacht hij bij zich zelven, wat hem in deze omstandigheden nog te doen stond. Men begrijpt ligt, dat hij verlangde niet zonder de H. Teerspijze te sterven; en daarenboven moest hij wenschen het H. Sakrament niet in het tabernakel na te laten. Maar hoe te doen? Hij ligt uitgeput van krachten daar neêr, en in zulken toestand, dat het verlaten van het ziekbed en eene poging om in de kerk te geraken een zekeren en spoedigen dood ten gevolge moeten hebben. Hij kent het gevaar, waaraan hij zich blootstelt; maar hij laat er zich niet door afschrikken. Druipende van zweet en naauwelijks kracht genoeg hebbende om overend te blijven, gaat, of liever kruipt hij uit zijne kamer naar de kerk, en werpt zich in aanbidding op de trappen van het altaar neder. Daar bereidt hij zich tot zijne laatste Communie, brengt met onderwerping en in vereeniging met Christus' kruisdood het offer van zijn leven, smeekt genade van den Verlosser, die straks (zoo meent hij) als regter hem voor zich zal dagen, en volbrengt de voorgenomen nuttiging van 's Heeren ligchaam. Nog toeft hij eenigen tijd in de gewijde plaats, en verheugt zich al biddende dat hij deze laatste taak volbragt heeft. Doch wat is er gebeurd? Wij kunnen het niet juist zeggen; dit alleen weten we, dat de geneesheer bij zijn eerstvolgend bezoek dengene,

dien hij in doodstrijd meende te zullen vinden, buiten alle gevaar en nagenoeg hersteld vond!

Onder dat tobben der eerste jaren, onder den arbeid afgewisseld door lijden, onder de beproevingen bij wijlen verpoosd door liefelijke blijken van de teedere hoede der Voorzienigheid, werd onze jeugdige Missionaris gehard tot zoodanige buitengewone werken en ondernemingen, als welke God van hem verlangde. Hij moest namelijk de zich zelve offerende liefde, de inderdaad goddelijke liefde welke God in den naaste en den naaste in God bemint, in een heldhaftigen graad oefenen, vriend en vijand daardoor verbazen, de laatsten er door ontwapenen en in medehelpers veranderen, de eersten in getal en hulpvaardigheid doen toenemen. God door de menschen te doen verheerlijken en de menschen in God de zaligheid te doen vinden, dit beoogde hij: heeft hij, aan Gods roeping en leiding beantwoordende, met meer dan menschelijke offerwilligheid daarnaar gestreefd? Ofschoon het antwoord op deze vraag sedert lang openlijk gegeven is, mogen we het bij deze gelegenheid wel herhalen, en in 't kort toelichten.

Ieder Nederlander weet, dat Suriname eene door middel van slaven geëxploiteerde kolonie is, binnen welke zich ook de overblijfselen van de oorspronkelijke bewoners nog bevinden. De bevolking bestaat alzoo uit blanken (Europeanen), zwarten (afstammelingen van Afrikanen, meestal slaven), oorspronkelijke inboorlingen van het land (Indianen), en de uit de vermenging dier verschillende menschenrassen ontstane kleurlingen. Die bevolking bevindt zich in de stad Paramaribo, in de onderscheidene forten of posten, op de plantagies, in de Indiaansche dorpen, en in de nog niet geëxploiteerde bosschen, waarheen vele slaven ontvlugt zijn, die onder den naam van boschnegers bekend, nu of

dan voor de kolonie gevaarlijk zijn geweest. Wie eenigermate weet, wat het meerendeel der Europesche bevolking eener kolonie is; hoe zij de inboorlingen, wanneer zij ze niet verdringt, in afhankelijkheid houdt; hoe ellendig de toestand der slaven in verstandelijk, zedelijk en godsdienstig opzigt pleegt te zijn; wat eene, in zedelijk opzigt vooral, schadelijke terugwerking de slavenstand op de vrijen pleegt te oefenen; die zal eenigzins kunnen begrijpen, hoe bezwaarlijk eene stelling Katholieke Missionarissen te midden van zoo eene maatschappij hebben; met hoeveel vooroordeelen en tegenkantingen, uit het zedenbederf en uit het (soms ook kwalijk begrepen) eigenbelang, en in Suriname daarenboven uit het Protestantisme ontstaan, zij gestadig kampen moeten. Een woord van den waardigen Grooff, voorkomende in een brief van het jaar 1834, geeft in zijne beknoptheid dit genoegzaam te kennen: „ik ben niet beter, schrijft hij, dan mijne voorzaten, die tot het laatste uur huns levens, wel verre van genoegen en uitspanning, *niet dan bitterheden hebben gesmaakt*" [1]). Om een enkel staaltje te toonen van de vermelde vooroordeelen en tegenkantingen, teekenen we hier, uit denzelfden brief aan, *hoe de goddeloozen lasterden, dat de Catholijke godsdienst voor de slavenbevolking verre van doelmatig te zijn, niet dan hoogstens verderfelijk is.* Het praktiesch gevolg van zulk vooroordeel vinden we in het berigt van een ander Surinaamsch Missionaris, vóór Grooff, opgeteekend [2]), en daar benevens de bevestiging van het gezegde, dat de laster die vooroordeelen onderhoudt, zoo

---

[1]) Zie *Godsdienstvriend*, D. XXXIV, bl. 43.

[2]) Zie *Godsdienstv.* D. XXXIX. *Uitstap van een Missionaris in de kolonie Suriname naar de zeekust en terug.* Die uitstap had veel vroeger plaats dan 1830.

niet teelt. „De heer Mackenzie noodigde mij allervriendelijkst uit, om met hem naar de zeekust te vertrekken, en daar eenigen tijd te vertoeven. Dit moest eensdeels tot mijn herstel dienen... anderdeels kwam hij met de boodschap, dat zijne vrouw en de negers zijner plantaadje met groot verlangen een priester te gemoet zagen..... De zeekust maakt het oostelijke uiteinde der kolonie uit (opper-district Nickerie), en grenst aan het Neder-district Nickerie; men vindt er niets dan katoenplantaadjen. Van eene dier plantaadjen was de heer Mackenzie eigenaar; en deze telde cirka dertig koppen slaven. Hij was wettig gehuwd met zekere jufvrouw Herbert, welke door eenen predikant gedoopt zijnde, den Roomsch-Catholijken godsdienst beleed. Zij was moeder van zes kinderen; waarvan er vijf even als zij zelve gedoopt waren; zij had echter vóór 1822 nog nimmer eenen priester gezien. De heer Mackenzie kwam in dat jaar te Paramaribo, maakte den toestand van zijne vrouw aan den Eerw. heer Wennekers bekend, als ook haar vurig verlangen om met eenen der Missionarissen te spreken. Tevens voegde die heer er bij, dat hij gaarne zien zoude, dat al zijne slaven gedoopt wierden. Een bewijs, dat hij *de anders zoo algemeene vooroordeelen tegen het doopen der slaven* overwonnen had. Hoe zwak de Eerw. W. ook toen reeds was... vertrok hij evenwel met de eerste gelegenheid, en dáár komende moest hij zich verontwaardigen *over de lage kunstgrepen welke gebezigd waren, om mevrouw Mackenzie tegen den Roomsch-Catholijken priester voor in te nemen.* Zoo als die vrouw zelve mij verhaalde, was een priester haar beschreven als *een monster, als het uitvaagsel van het menschdom*"....

„Het belang van de godsdienst vorderde, dat ik mij onverwijld met den heer M. op reis begaf. Ik voorzag mij

dan van hetgene tot het lezen der H. Mis benoodigd is, als ook van een jongeling, die mij en aan het altaar en in het onderwijs der heidenen behulpzaam zijn zoude, en vertrok aan boord van eenen kleinen schooner... Na vele ongemakken kwamen wij aan de plaats onzer bestemming". Na de inrigting eener negerwoning tot bedehuis en de eerste godsdienstige werkzaamheden verhaald te hebben, gaat de Missionaris aldus voort: „De oogst ware daar zonder twijfel onberekenbaar groot geweest, had de duivel niet zijne voorstanders gehad om het goede te keer te gaan. De eigenaars of administrateurs van de andere plantaadjen betoonden mij alle vriendschap: ik kon over hun paard of muilezel beschikken..... deze en meer andere diensten werden mij gaarne bewezen, *onder voorwaarde nogtans, dat ik geene van hunne slaven zou doopen*".....

Grooff begreep, dat, bij deze geschapenheid des toestands, het eenige middel om de Katholieke godsdienst voor goed te vestigen en te doen toenemen gelegen was in geweld. Redeneren, overtuigen, ja het doen verstommen der openlijke tegenspraak kon tot geen voldoende uitkomsten leiden; de tegenstand kwam minder van de zijde des verstands (dat veeleer medegesleept en verblind was geworden) dan van de hartstogten: maar de hartstogten worden door spreken alleen niet onschadelijk gemaakt, zij behoeven breideling; en daartoe is geweld noodig. Maar welk geweld? Ieder begrijpt, dat wij hier niet denken aan geweld van stoffelijke boeijen en banden, wapenen, kerkers en schavotten! Wij denken aan het zachte geweld, dat de buitengewone werken des geloofs op de gemoederen oefenen, en waardoor deze, onder de werking der goddelijke genade, voor de waarheid gunstig gestemd, zoo niet volkomen gewonnen worden. De eerste

onder die buitengewone werken des geloofs zijn die, welke het geloof voortbrengt door de liefde; want die buitengewone werken, welke de H. Schrift teekenen en wonderen noemt, en welke inderdaad werken des geloofs, maar niet noodwendig des geloofs door de liefde zijn, die heeft de geloofsverkondiger niet ter zijner beschikking, daar mag hij het niet op laten aankomen, die mag hij van God niet vorderen, maar daartoe moet hij door God zelven worden opgewekt en gedreven. Doch de buitengewone werken des geloofs door de liefde, ofschoon zij zonder een ongewone mate der bovennatuurlijke hulp Gods niet verrigt worden, liggen evenwel meer voor de hand en zijn meer binnen het bereik van den geloofsverkondiger. En deze moet ook weten, dat de Voorzienigheid, zoo zij hem in buitengewone omstandigheden plaatst, iets buitengewoons van hem vraagt en er hem toe in staat stelt.

Grooff ontmoette in Suriname meer dan ééne gelegenheid om van die buitengewone dingen, welke het geloof door de liefde werkt, te verrigten; en hij liet die gelegenheden niet ongebruikt. Zoo ontzag hij het niet om veertig dagen en veertig nachten met een delinquent in de gevangenis door te brengen, ten einde in dien ongelukkige de gevoelens der godsdienst levendig te maken [1]); en wat hij in dit geval buitengewoons deed, daartoe toonde hij zich, door de bij gelegenheid aangewende, meestal of welligt altijd gelukkig slagende pogingen, steeds bereidvaardig. Zeer opmerkelijk was in dit opzigt, hetgeen in Januarij 1833 met vijf om brandstichting en andere voorgenomene gruwelen veroordeelde negers plaats had. Nadat namelijk de heer Teenstra en een Moravische zendelings-broeder

[1]) Zie zijn boven aangehaalden brief.

zich vruchteloos uitgeput hadden om den ter dood veroordeelden eenige godsdienstige denkbeelden in te prenten, kwam de Eerw. Grooff den volgenden dag hun zijne geestelijke bediening aanbieden, verkeerde van toen af tot aan de voltrekking van het vonnis bijna dag en nacht onder hen, bragt er hen allen toe om het H. Doopsel te vragen, dat zij ook ontvingen; geleidde hen naar de strafplaats en bleef hun tot de laatste oogenblikken bij. Toen drie hunner, die aan staken gebonden levend verbrand werden, reeds geheel door de vlammen omgeven en overdekt waren, bleef hij hun nog van zoo nabij bemoedigend toespreken, en vergat zoodanig zich zelven ten behoeve der stervenden, dat hij in gevaar raakte van zelf door de vlammen aangetast te worden, waartegen hij slechts door dat anderen hem van daar wegrukten, beveiligd werd. Dergelijke werken van naastenliefde en godsdienstijver bleven niet zonder gevolg. „Wat aangaat de publieke opinie, schreef hij in 1834, deze is heden meer dan immer genegen; bijzonder na de executie der brandstichters, als ook nadat ik den 29 December des vorigen jaars een militair op het fort Nieuw-Amsterdam ter dood begeleid heb; welk een en ander over het algemeen eenen goeden indruk schijnt te weeg gebragt te hebben".

Dan wat van alles den meesten indruk heeft gemaakt, en wat ook alle lofspraak verre overtreft, dat is hetgeen hij voor de melaatschen, of boassie-besmettelingen, met zoo veel zelfopofferende liefde, heeft gedaan en tot stand gebragt. Die ongelukkigen (onze lezers weten het voorzeker) zijn door eene ongeneeslijke, overerfelijke en aanstekelijke kwaal aangetast, waarvan de uitwerkselen zijn eene afzigtelijke misvorming des ligchaams door achtervolgend verlies der ledematen en eindelijk de dood. De omgang met de aan-

getasten is zoo gevaarlijk, dat zij uit de zamenleving met de gezonden moeten verwijderd worden. Het Gouvernement heeft tot afzonderingsplaats aangewezen den zoogenaamden Boassie-grond, op een eilandje in de rivier Coppename, alwaar het etablissement Batavia, voornamelijk ook door medewerking van onzen Missionaris, tot een voor die ellendigen doelmatig verblijf is ingerigt. Reeds in 1830 begon hij daar een kerkje te stichten, bezocht de besmettelingen menigwerf, en bragt er vaak een geruimen tijd achter elkander door. Hoe hij over de zorg voor hen dacht, en wat hij zich daarvoor getroosten wilde, blijkt uit menige betuiging, welke aan zijne daden het ontegensprekelijkst blijk van opregtheid ontleent. „Juist diegenen zijn het, zegt hij in een brief, aan wie, volgens mijn inzien, het H. Evangelie moet verkondigd worden en die zoo zeer troost en opbeuring noodig hebben". In een lateren brief schreef hij: „Met de hulp des Allerhoogsten, die mij onwaardige in alles zoo zigtbaar ondersteunt, wil ik volgaarne alles beproeven, en dus dit offer uit liefde voor de lijdende menschheid, zoowel als tot luister van Gods H. Naam begonnen, voltrekken, *welke dan ook onder Gods toelating daarvan de gevolgen voor mij zelven mogen wezen;* te meer daar die noodlottige plaats der arme besmettelingen hoe langer zoo belangrijker zal worden, doordien men voornemens is om door den tijd alles, wat door die ongelukkige ziekte mogt aangetast zijn, zoo blanken, vrije lieden als slaven, derwaarts te zenden". Bij zijn rusteloos zwoegen, bij het wagen van eigen behoud, tot geestelijk heil en ligchamelijke verligting der melaatschen, beoogde hij steeds, behalve het welzijn der ongelukkigen, de vestiging en uitbreiding der godsdienst in de Kolonie. „O, schreef hij, hoezeer zal dan de laster der goddeloozen niet zigtbaar gelogenstraft worden

(de laster, dat de K. godsdienst verderfelijk is voor de slaven), wanneer het mij met Gods bijstand eens gelukt, om het aldaar (op den Boassie-grond) door den invloed der heilige godsdienst zoo ver te brengen, dat de rust er steeds goed bewaard blijve, en dat de gezonden, die zich aldaar tot assistentie van de melaatschen bevinden, hun eigen kost bewerken, hetgeen voor het Gouvernement eene aanzienlijke jaarlijksche uitgave zou sparen, en waarop ik met Gods hulp wel vooruitzigt heb", enz. Het Gouvernement begreep al spoedig, dat het noch zijne eigene belangen, noch die der besmettelingen aan betere handen kon toebetrouwen, en toen het in 1837 eene nieuwe uitbreiding aan het etablissement Batavia gaf, liet het die grootendeels aan de beschikking van Grooff over.

Hij had het geluk, dat zijne zelfopoffering vruchten droeg, niet alleen bij de ongelukkigen, aan welker lijden hij onnoembaar veel verzachting toebragt, en die hem door hun godsdienstigen zin veel vertroosting gaven, maar ook bij de Regering en bij vele tegenstrevers der Katholieke godsdienst. Ten blijke strekke het volgende.

„*Dingsdag den* 16 *September* 1834."

„De Gouverneur-Generaal, enz."

„Gehoord den Gouvernements-Secretaris in deszelfs betrekking, als administrateur van het etablissement Batavia, in de rivier Coppename, bestemd tot het opnemen der besmettelingen, ons berigtende:"

„Dat het Roomsch Catholijk Kerkgebouw op gemeld etablissement, hetgeen reeds sedert geruimen tijd is onderhouden geweest, en aldaar is opgerigt door den heer J. Groof, Roomsch Catholijk Priester en Pastoor te

Paramaribo, (bij resolutie van wijlen den Gouverneur-Generaal R. Cantzlaar, dd. 27 Januarij 1830 n° $\frac{114}{100}$, belast met de geestelijke zorg voor die ongelukkigen [1]) en zulks *met eenen hoogst loffelijken godsdienstigen ijver en belanglooze menschenliefde, uit eigen middelen en buiten kosten van het gouvernement*, — thans zoo verre gevorderd is, dat hetzelve gebouw godsdienstig zal kunnen worden ingewijd;"

„Dat de heer J. Groof voornoemd hem Gouvernements-Secretaris thans heeft verzocht, om zoo mogelijk van ons te verwerven de concessie en den allodialen eigendom van den grond, waarop het kerkgebouw is geplaatst, van het kerkhof achter hetzelve gelegen, en van een strookje lands, strekkende" enz.

Gelet op den voorbeeldigen ijver, door den Roomsch Catholijken Pastoor J. Grooff voor de ongelukkige besmettelingen betoond; Willende aan denzelven een blijk geven van onze tevredenheid;"

„Heeft goedgevonden en verstaan:"

„Aan den R. C. Priester en Pastoor J. Grooff, deszelfs verzoek provisioneel, en onder nadere goedkeuring des Konings, toe te staan" enz.

De Gouverneur-Generaal

(*get.*) E. L. van Heeckeren.

Uitdrukkelijker erkenning van de hooge verdiensten des waardigen mans kon van Gouvernements zijde be-

[1]) Men versta dit niet zoo, alsof Mgr. Grooff eene geestelijke zending van den Gouverneur-Generaal ontvangen of aangenomen had: zijne geestelijke magt over geheel de Kolonie had hij van Z. H. den Paus; maar het Gouvernement had van zijne zijde eene burgerlijke benoeming gedaan, met welke de erkenning der reeds aanwezige geestelijke magt verbonden was.

zwaarlijk gegeven worden; en blijkbaar is het uit dit stuk, dat de door Grooff beoogde indruk althans niet geheel was achter gebleven. De in April 1835 gevolgde koninklijke goedkeuring drukte het zegel op hetgeen de Gouverneur-Generaal gezegd had, en de benoeming in October 1836 van Grooff tot Ridder der orde van den Nederl. Leeuw was eene nieuwe koninklijke erkenning en in 't licht stelling van zijue buitengewone verdiensten.

Merken wij hier in het voorbijgaan op, dat de S. Rochus-Kerk op den Boassie-grond door onzen Missionaris uit eigen middelen is gebouwd, en dat zijne *belanglooze menschenliefde* uit dezelfde middelen veel ligchamelijke hulp aan de besmettelingen heeft toegebragt. De Katholieken van Nederland hebben door hunne uit godsdienst-ijver en christelijke naastenliefde geschonkene bijdragen den waardigen man daartoe in staat gesteld. De bemoeijingen van den nu wijlen Hoogwaardigen Verzorger der Missiën, Mgr. van Wijkerslooth, zijn ook in dit opzigt onschatbaar geweest. Onze Protestantsche landgenooten, die ons, omdat wij de meeste onzer vervallene schuur- en huiskerken door nieuwe, maar toch meestentijds nog te bekrompene en steeds zeer zedige kerkgebouwen vervangen hebben, van tijd tot tijd (valsch en onbegrijpelijk genoeg!) beschuldigen, dat wij onze arme geloofsgenooten verwaarloozen, mogen daaruit leeren, wat bij de Katholieken de liefdadigheid is en met hoe veel bereidvaardigheid zij haar oefenen. Zij zijn immer indachtig het woord des goddelijken Meesters: *de mensch leeft niet bij brood alleen; maar bij alle woord dat uit den mond Gods voortkomt;* zij weten dat de beker water, zal hij den toegezegden loon niet missen en dus gegeven worden zooals Christus het wil, in zijnen naam moet worden gereikt. Zij kunnen er

niet toe verstaan, om in hunne medemenschen slechts natuurgenooten te zien, en om slechts eene natuurlijke menschenliefde te oefenen; zij letten ook op de bovennatuurlijke bestemming van hun medemensch, zien in hem een aangenomen broeder van den Godmensch; en beminnen hem uit liefde tot God met eene bovennatuurlijke liefde. Daarom stichten zij huizen Gods en godshuizen. Zij doen het eene en laten het andere niet achter; maar het eene en het andere smelt in de bovennatuurlijke liefde te zamen tot één, tot de goddelijke liefde.

Het Gouvernement stond niet alleen in de erkenning van de buitengewone zelfsopoffering, waarmede de eerwaarde Missionaris zijne geliefde besmettelingen verzorgde; geheel de kolonie stond verbaasd en voelde zich gedrongen hem te huldigen. Ten blijke moge strekken hetgeen de *C. N. Stemmen* (1844, bl. 403) uit de *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven* enz. overnamen:

....„ Wij meenen, zeggen de *Bijdragen*, niet te mogen verzwijgen wat ons kortelings uit eigene beweging aangaande dien edelen man geschreven werd door iemand, die den heer Grooff op den Boassie-grond Batavia (het verblijf van eenige honderden melaatschen) bezocht heeft:"

„„ Hij is een man die door bijzondere braafheid uitmunt, die veel meer dan zijn leven waagde tot heil der Negers; want jaren lang stelde hij zich bloot aan het overerven van de ijsselijkste aller kwalen; van de melaatschheid. Zijne zelfsopoffering is zoo oneindig verheven boven de fraaiste redevoeringen of geldelijke bijdragen die immer in het belang der Negers gedaan werden, als het handelen boven het spreken is.""

„„ Men moest voor dien man een standbeeld oprigten,

maar zijne nederigheid zou er zich tegen verzetten. Ik heb den heer Grooff bezocht op den Boassie-grond Batavia, waar hij zich meestal ophield, te midden van de onuitsprekelijkste en walgelijkste ellende; ik weet dus hoever zijne menschlievendheid gaat, terwijl ik, tot eene andere geloofsbelijdenis behoorende, ook door geene religie verblind worde."" —

Men ziet uit dit getuigenis reeds, dat de buitengewone werken des geloofs door de liefde hun zacht geweld op de harten inderdaad geoefend hebben; en wat daarvan de praktische gevolgen geweest zijn, zegt ons de volgende vergelijking. Toen Grooff in 1846 in de kolonie als eenig priester overbleef, bestond er slechts ééne Katholieke stichting, de kerk te Paramaribo; en op de plantaadjen had de Katholieke godsdienst slechts karig toegang gekregen. En nu, bij den dood des waardigen mans, wordt de staat der Surinaamsche zending aldus beknopt opgegeven:

„Het Apostolisch Provicariaat der kolonie Suriname telt vier statiën: 1°. te Paramaribo, de S. Petrus en Paulus-kerk, ingewijd den 4 Maart 1826; 2°. op het etablissement Batavia, in de rivier Coppename, bestemd ter verpleging der Boassiebesmettelingen, de S. Rochus-kerk, ingewijd 7 Februarij 1836; 3°. in het Opperdistrict Nickerie (zeekust) de S. Maria-kerk, ingewijd den 20 Maart 1843; 4°. in het Neder-district Nickerie, de S. Franciscus Xaverius-kerk, ingewijd den 4 November 1849. Nog wordt er godsdienstoefening gehouden op Fort Nieuw-Amsterdam en op tien plantagies, als" enz. [1]).

---

[1]) Ontleend aan: *Kerkelijk Nederland.* Jaarboek voor Katholijken, door J. H. Wensing, Oud-Professor. 1852. — Wij maken van deze gelegenheid gebruik om een verzuim te herstellen, en dit verdienstelijk jaarboek in aller belangstelling ten hoogste aan te bevelen.

De tegenstanders mogen nog niet in positieve medewerkers veranderd zijn; velen hunner zijn althans negatieve begunstigers geworden, en veel tegenstand is overwonnen.

Wij schrijven niet de geschiedenis van de godsdienst in de kolonie Suriname, ook niet de levensgeschiedenis van den Hoogwaardigen ontslapene; wij teekenen maar eenige herinneringen op ter vereering zijner nagedachtenis, met welke de opbloei der godsdienst in dat oord zamengeweven is. De lezer zal het ons dus ten goede houden, dat wij vele bijzonderheden achterlaten; dat wij van zijne ijverige medearbeiders niet gewagen; dat wij van zijne kerkelijke bestuurszorgen, als zijnde hij tot Praefect der Surinaamsche Zending verheven geweest, geen nader verslag geven; wij moeten ons haasten om nog in 't kort te spreken over den grooten omkeer, welken zijne benoeming tot Bisschop van Canea i. p. i. en tot Apostoliesch Vicaris van Java c. a. in zijne levensverhoudingen veroorzaakt heeft.

Die benoeming had plaats den 20 September 1842, niet zeer lang nadat de HoogEerwaarde Praefect Grooff, van eene reis naar het moederland, in zijne Zending en tot zijne geliefde besmettelingen was teruggekeerd. Slechts met den grootsten weerzin en in den geest van gehoorzaamheid nam hij die dubbele benoeming aan. In 1843 verliet hij, tot smart van geheel de kolonie, inzonderheid van de Katholieken, en bovenal van de melaatschen, het Amerikaansche strand, om in het moederland de Bisschoppelijke wijding te gaan ontvangen en de noodige voorbereidingen tot het aanvaarden der ontzettende taak te treffen. Wij behoeven niet uit te leggen, waarom wij die taak ontzettend noemen; door de gebeurtenissen, die na zijne komst op Java hebben plaats gehad, en die nog zoo versch in het geheugen zijn, is het ontzettende der taak genoegzaam aan

den dag gekomen. Wij hebben het ook van hem zelven in die dagen der voorbereiding vernomen, hoezeer hij tegen die taak opzag, en hoe gaarne hij er van verschoond zou gebleven zijn. Doch dat mogt niet baten. Den 26 Februarij 1844 werd hij te Leiden in de S. Pieters-kerk Bisschop gewijd, en den 6 December (na alvorens de graven der Apostelen bezocht te hebben) vertrok hij met vier Priesters naar Java, waar hij den 21 April 1845 landde. Men zal ons wel ontslaan willen van het bedroevend verhaal der ontmoetingen welke hij daar gehad, en der vervolgingen welke hij er geleden heeft. In dit Maandschrift, D. IX, nummer voor April, kan men dat verhaal herlezen. Het eenige dat wij hier willen doen opmerken, is de vastberadenheid, kloekmoedigheid en onverschrokkenheid, welke hij toen aan den dag heeft gelegd, in het verdedigen van de onafhankelijkheid der geestelijke magt, binnen haren kring handelende. Ieder weet het: daar moest toen het regt bukken voor 't geweld. Den 3 Februarij 1846, werd hij uit de Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen gezet, en met de Priesters die hem vergezeld hadden, naar Nederland ingescheept.

Na zijne gedwongen wederkomst in het moederland, alwaar hij de levendigste sympathiën vond en van de Katholieken met kostbare Bisschoppelijke sieraden beschonken werd, bleef hij daar vertoeven, totdat de kerkelijke zaken in de Oost-Indiën tusschen den H. Stoel en het Nederlandsch Gouvernement geregeld waren. De uitkomst, wat hem betreft, was, dat hij Apostoliesch Vicaris van Java bleef, maar dat hem een Coadjutor toegevoegd werd in den persoon van Mgr. Vrancken, Bisschop van Colophon, die het Apostoliesch Vicariaat van Java besturen zoude, terwijl de Apostolische Vicaris zelf, als Visitator aposto-

licus, met eene zending naar Suriname belast werd. Van dit alles was het laatste hem voorzeker het aangenaamste. Hij verliet het moederland, overladen met de blijken van hoogachting en liefde hem door de Katholieken betoond; en hij werd bij zijne aankomst in Suriname door geheel de Kolonie met opene armen ontvangen. Niet lang nadat hij de leiding der kerkelijke zaken in die kolonie weêr op zich genomen had, werd de Eerw. heer Heinink, die, na het vertrek van Grooff, met de zorgen voor de melaatschen was belast geworden en op den Boassie-grond zijn bestendig verblijf hield, door de misdaad eens booswichts van het leven beroofd. De Hoogwaardige Bisschop, over dit verlies en over die misdaad diep bedroefd, deed al wat hij met mogelijkheid kon om te verhoeden dat deze gebeurtenis voor de zaak der godsdienst of voor de besmettelingen nadeelig zou worden; hij poogde zelfs hare gevolgen ten goede te wenden. Hij verklaarde zich zelven pastoor van de S. Rochus-kerk, en hervatte werkelijk al zijne vroegere betrekkingen tot de melaatschen. Opmerkelijk is het, dat hierdoor, nadat de gebeurtenissen het onmogelijk schenen gemaakt te hebben, vervulling gegeven is aan deze woorden, welke Grooff in 1834 aan den Hoogwaardigen Verzorger der West-Indische Zendingen schreef, en die nu een profetischen zin schijnen te hebben: Ik zal welligt den raad mijner mede-arbeiders, om op uwe uitnoodiging eene reis naar het moederland te doen, volgen, om enz.... „te meer daar in vervolg van tijd de Lazarus-grond, benevens de omliggende Indianen-dorpen wel mogelijk mijn voornaamste standpunt in de Zending, *ja*, *misschien onder Gods toelating mijne laatste pastorij op aarde zal uitmaken*" [1]).

---

[1]) Zie den brief in de *Godsdienstvriend* t. a. p.

Juist zoo is het gebeurd. De Lazarus-grond is zijne laatste pastorie geweest: pastoor van S. Rochus zijnde, overleed hij te Paramaribo den 29 April 1852.

Ook het slot van dit leven beantwoordt dus geheel aan hetgene, waartoe, naar het boven gezegde, Grooff door de Voorzienigheid gevormd was. Geene hooge waardigheid heeft hem afgetrokken van de buitengewone werken des geloofs door de liefde: Bisschop, Apostoliesch Vicaris van Java, Apostoliesch Visitator van Suriname, hervat hij dat heldenwerk der zelfopoffering te midden der besmetten, en waagt, gelijk een Protestant het uitdrukte, veel meer dan zijn leven voor het heil dier ongelukkigen. En de uitslag is, dat hij, bij zijn sterven, door geheel de Kolonie betreurd wordt, als hadden allen in hem zooveel verloren, als de leprozen zelven; dat, zonder onderscheid van rang of kleur of godsdienst, allen zich verzamelen om het lijk van dien Katholieken Bisschop, en het als het lijk van aller Vader met hunne tranen besproeijen; dat zijne begrafenis een zegepraal is der Katholieke godsdienst, welke alleen vermag op zulke helden des geloofs en der liefde te wijzen.

Zij het laatste woord dezer herinneringen eene aanbeveling van het werk des uitstekenden mans in de voortdurende belangstelling van Nederlands Katholieken en inzonderheid van de Geestelijkheid. Deze, uit welker midden hij optrad, mag met regt op hem roem dragen, en zij blijft zich zelve gelijk en zijner waardig, wanneer zij zijn werk voortzet; genen volharden in hun godsdienstijver en christelijke liefdadigheid en doen den hemel een heilig geweld aan ten behoeve van hun eigen toestand, wanneer zij de voortzetting van dat werk blijven ondersteunen.

DE LIEFDEZUSTERS

BEOORDEELD

ALS ZIEKENVERPLEEGSTERS.

(INGEZONDEN.)

De vestiging der Liefdezusters van den H. Vincentius van Paulo in vele steden en in menig dorp van ons vaderland, wordt door de Katholieken met blijde verwachting begroet; zij zijn overal met den ijver der liefde aan de christelijke opvoeding begonnen, en stichten van alle zijden reeds onberekenbaar veel nut. Een groot en zeker een schoon gedeelte van hare roeping blijft echter, hetzij om geldelijk bezwaar, hetzij om hinderpalen van anderen aard, voor alsnog op menige plaats onbeoefend: ik bedoel het verzorgen en verplegen van zieken en krankzinnigen. 't Is niet te miskennen, dat zoo de armoede, dikwijls met een diep verval der zeden verbonden, ook in ons Nederland toeneemt, mede de inrigting der toevlugtsplaatsen voor zieken en krankzinnigen van jaar tot jaar verbeterd, en voor de opname en verpleging van zulke ongelukkigen meer zorg wordt gedragen. Doch letten wij van den eenen kant op het personeel van oppassers en verplegers in dergelijke gestichten, en hoe alles door de hand gaat van huurlingen, die, met zwaar geld gekocht, zoo weinig waarborg opleveren, dat hunne eigene zeden

en godsdienstige zin den zieken tot heil zullen verstrekken; en zien wij, wat meer is, diegenen, welke het bestuur over zulke gestichten hebben meest tamelijk onverschillig zijn, of die van de wereld verlatene wezens zooveel doenlijk dien troost en die hulp aldaar vinden, welke meer begunstigden in de maatschappij voor zich zouden verlangen en of integendeel alles daar slechts geschiedt om den broode, en om zich met den meesten spoed en den minsten arbeid van zijn werk af te maken; — en bedenken wij van den anderen kant, welk een geest de liefdezusters doet handelen, de geest der liefde, dat is van opoffering, van zelfverloochening, waardoor men uit liefde tot Jesus, dien men zelven in elken ongelukkige zich voorstelt te verplegen, alles voor allen wil worden, en waardoor dus ook alles geheiligd, en vrij volmaakter uitkomst dan door zelfzuchtige huurlingen verkregen wordt: dan, wie zal het wraken, stijgt er menige heete zucht naar die betere verpleging in het hart van den menschenvriend en bijzonder van hem op, die beiderlei wijzen van ziekenverzorging bij ondervinding kent. Kan de geneesheer anders dan de liefderijkste verpleging wenschen, hij wiens hoogste taak het dikwerf is, niet juist de zieken regtstreeks te genezen, maar uit alle vermogen er op aan te houden, dat zij behoorlijk nagegaan en verzorgd, en vooral gestemd worden tot kalmte en tevredenheid, welke dikwijls meer ter genezing afdoen dan de beste geneesmiddelen. Hierdoor toch wordt menig onmisbaar lid des huisgezins aan zijne bedroefde betrekkingen teruggegeven, hetwelk anders bij slechte verpleging zoude bezweken zijn.

Inzender dezes, die gedurende vele jaren de gestichten van zieke armen en krankzinnigen als arts heeft leeren kennen, spreekt uit eene rijke maar helaas! treurige

ondervinding, en gevoelde zich, bij het lezen van eenen brief van Dr. Wolfsteiner [1]), gedrongen, de als uit zijn eigen hart daarin nedergelegde gedachten mede te deelen; we laten dien brief, zoo vol van eenvoudige waarheid, gedeeltelijk volgen; hij stemt ook geheel overeen met een schrijven van Dr. Trogher, in een vroeger en later nummer van het aanstonds te melden weekblad opgenomen. Ook deze vond in Italië en Spanje overal waar Liefdezusters werkzaam waren, de ziekenhuizen veel beter ingerigt en bestuurd.

„Rome, den 25 December, 1851.

Open brief aan den inspecteur van het ziekenhuis Thorr in Munchen, van Dr. Wolfsteiner, voormalig hulparts in het algemeene ziekenhuis te Munchen.

(*Wiener med. Wochenschrift*, Jahrgang 1852, N°. 6.)

.... De heer Grauvogl trekt enkel daaruit, dat er in het algemeene ziekenhuis in Munchen Liefdezusters werkzaam zijn, het besluit, dat deze inrigting noodzakelijk middelmatig moet wezen. Dit is eene gevolgtrekking, die men voor het minst stout kan noemen. Ik kan dit tegenspreken — en dat niet uit liefde voor eene inrigting waarin ik mijne geneeskundige vorming genoot, maar kalme en uitgestrekte waarneming doet mij aldus getuigen. Ik heb onder misschien honderd grootere en

---

[1]) Wat zijn uitvaren tegen Dr. Grauvogl betreft, daarvan zal de opmerkzame lezer ligtelijk de verklaring zelf vinden.
V. F.

kleinere ziekenhuizen, die ik in verschillende landen bezocht, er geen gevonden, waarin alles op de hoofdzaak, het welzijn namelijk der zieken, zoo was aangelegd als in het algemeene ziekenhuis te Munchen; geen enkel dat het doel, als instelling van weldadigheid, zoo volmaakt bereikt, niet één waarin den zieken bij dezen hunnen toestand van vreemden de liefderijke verpleging van eigen betrekkingen in dien graad vergoed wordt als dáár; en deze grootste aller weldaden eener inrigting voor zieken heeft dit huis, beneven het goede bestuur en beheer, voor een groot gedeelte aan de ziekenverpleging door de Liefdezusters te danken.

Eene gewone opwerping tegen Liefdezusters is deze: dat hare kloosterlijke inrigting aan de werkzaamheid als ziekenverzorgsters nadeel doet. Er kan misschien daaruit een of ander wat minder passend is voortspruiten; zeker echter verdwijnt dit ten eenen male bij de groote voordelen, die zulk eene inrigting uit zich zelve heeft en die op geene andere wijzen te vergoeden zijn. De orde der Liefdezusters heeft immers ook vooral de verzorging en de verpleging der zieken ten doel; op de vervulling van dit doel zijn hare statuten berekend, en werkelijk staat deze bepaling bovenaan, dat ziekenverpleging haar werk, deze taak haar noodzakelijkst gebed is.

Wanneer wij, wáár ook, een wereldsch personeel van oppassers met de gedachten nagaan, bestaat dit wel voor het grootste gedeelte uit dezulken die anders niet goed in de wereld konden voortkomen en door gebrek aan bekwaamheden, of door het ongeluk aangespoord worden, in de weinig aanlokkelijke dienst van zieken hun onderhoud te zoeken. Vrouwen echter, welke in de orde der Liefdezusters willen treden, moeten naar ligchaam en

geest gezond, in den krachtigsten onderdom, daarbij genoegzaam onderwezen en onbesproken van leven zijn. Alleen het besluit van in den bloei der jaren de wereld en hare vreugde voor altijd vaarwel te zeggen en voor zieken te gaan leven, getuigt reeds van eenen niet gewonen zedelijken moed en van eene niet alledaagsche kracht van den wil. Wat op eene andere wijze niet geschiedt, gebeurt hier, dat namelijk ook vrouwen uit de hoogere standen, met grootere beschaving van geest en hart, zich aan de dienst van kranken wijden. Dit oefent een niet te ontkennen hoogst gunstigen invloed op den staat van beschaving dier geheele kleine vereeniging van ziekenverzorgsters uit, die in de naauwste betrekkingen en in bestendigen omgang als één gezin te zamen leven; en welk onschatbaar voorregt een personeel van verplegers door meerdere beschaving erlangt, weet hij alleen te waarderen, die het treurige tooneel van een in ruwheid verzonken personeel in heel zijn doen heeft moeten aanzien.

De nieuwelingen of jongere zusters staan in een bestendig naauw verband en onder altoosdurend toezigt der oudere zusters, die door onderwijs, liefde tot de zaak en lange oefening, welke ontegensprekelijk de beste leermeesteres is, uitnemende ziekenverpleegsters geworden zijn; en deze school, welke de aankomende zusters moeten doorgaan, treft naar mijne innigste overtuiging beter doel, dan zoo de staat scholen voor ziekenzorgers oprigten en iederen leerling een' politie-commissaris wilde ter zijde stellen.

De naauwgezette orde en strenge tucht, welke door de kloosterorde wordt te weeg gebragt, ontslaat den directeur en dienst doenden arts van de onwaardige verpligting om bestendig den politie-stok bij het personeel

ter hand te hebben; iets, hetwelk bijzonder in onzen tijd, zoo vol aanmatiging, en bij het gevoel van trots der bedienden, zeer hatelijk zoude zijn, terwijl juist de instelling der Liefdezusters den arts eene zeer passende magt over het dienst verrigtende personeel toelaat; want indien b. v. eene zuster niet geschikt blijkt voor de dienst der zieken op de plaats waar zij is, het kost den directeur slechts een enkel woord, en eene bekwamere neemt hare plaats in en zij zelve vindt eene meer passende betrekking in de keuken, bij het linnen, enz. Is echter een wereldsch persoon aangesteld, dan is de beslissing over het geschikt of ongeschikt zijn voor de dienst bij zieken voor hem eene vraag die het tijdelijk bestaan geldt, en het wordt den directeur bezwaarlijk over hem een ongunstig oordeel te vellen; gezwegen nog van de onaangenaamheid dat hij deswege, voor zooverre hij zijn pligt doet, met de boven hem staande overheid of met hen die de middelen tot onderhoud van het personeel beheeren, in onmin kan geraken. Mij schijnen in de kleine gemeente der Liefdezusters de grondstellingen der corporatie en van *self-government*, in welker toepassing wijze mannen in het algemeen het welzijn van grootere en kleinere vereenigingen en het behoud der uiteenspattende maatschappij zoeken, op eene doelmatige wijze in oefening gebragt te zijn.

Wanneer wij, wáár ook, een gezelschap van menschen in hun doen bespieden, loopen ons meer of min de volgende beweegredenen hunner handelingen in het oog, als: het dagelijksch brood, de zorg voor een toekomstigen ouderdom, hebzucht, liefde, openbare vijandschap, zucht tot genot, enz.; beweegredenen waarvan ieder afzonderlijk genoeg is, om het zoo enge hart des menschen geheel

te vervullen; en dit alles komt bij de Liefdezusters in het geheel niet in aanmerking of in zulk een geringen graad als bij menschelijke zamenleving te bereiken is.

De zuster die zieken verpleegt, behoeft niet te zorgen voor spijze of kleeding; heeft geen reden om voor hare latere jaren iets te besparen of het gespaarde te behouden: al hare zorgen en bezigheden bepalen zich bij háre wereld, dat is bij de ziekenzaal. Zij kan met geheel hare ziel zich aan de dienst der kranken wijden en met die kracht welke haar bekwaam maakte, deze zware roeping voor altijd te kiezen; rigt zij nu in hare werkzaamheid de oogen op een toekomstig leven, het dient alleen, om haar voortdurend tot onbezweken krachtsinspanning te prikkelen. Alzoo liggen in de instelling zelve der Liefdezusters oorzaken, waardoor zij in staat worden gesteld, om het buitengewone in de ziekenverpleging te volbrengen. Hier echter nog eenige woorden tegen onregtvaardige blaam.

Ik heb bij de zusters geenszins, zooals Dr. Grauvogl voorgeeft, hoovaardigheid en minachtenden trots bemerkt; veeleer altijd zedige en volgzame onderwerping aan de voorschriften van den geneesheer. Ook heb ik niet bevonden, wat Dr. Grauvogl haar verwijt, dat de zusters gierig waren; zoo hebben zij b. v. in Munchen volgens getroffen overeenkomst het bezorgen der levensmiddelen; en ik heb dikwijls, als ik goedvond, meer en op lastiger wijze dan zij naar den regel schuldig waren te geven, voor te schrijven, dit zonder de minste tegenspraak der zusters gedaan; en het gebeurde zeer dikwijls, dat zij mij verzochten, dezen of genen zwaren zieke of herstellende eene verkwikking te mogen toedienen, die haar echter niet vergoed werd; het viel dagelijks voor, dat zij zich moeite gaven om voor

arme genezenen, die van alles ontbloot het huis zouden moeten verlaten, eene ondersteuning, een stuk kleeding, enz. bijeen te brengen; en toch zal men mij geen ziekenhuis noemen, waar het linnen tot verband en verschooning zoo zuiver en zoo verkwistend toegediend wordt als in Munchen. Met waarlijk bewonderenswaardige volharding en vrolijken ijver zag ik altoos de zusters hare roeping vervullen; geen uur in den nacht, dat ik, tijdens mijne aanwezigheid als hulp-arts, niet herhaaldelijk, naar ik meen, de ziekenzaal der afdeeling doorliep, en toch vond ik nooit eene zuster slapende, zooals Dr. Grauvogl beweert; nooit heb ik eene klagt over te veel werks gehoord; integendeel smeekten mij enkele zusters dat ik toch in hare zalen vele en zware zieken zoude sturen.

Toen ik eens na eene reis van een half jaar in Munchen terugkeerde, sprak eene zuster welke tot eene der afdeelingen behoorde, met een vrolijk gelaat tot mij: „Den geheelen winter hadden wij in deze afdeeling geen enkel geval van beduidend doorliggen"; en toch lagen in deze afdeeling gedurende den winter bestendig veertig zieken of daarboven, en juist zulke welke de meeste zorg vereischen, zooals typhus, ontsteking-ziekten, enz. Die er eenigzins begrip van heeft, wat ziekenverpleging kan doen, en in staat is kalm over dit resultaat na te denken, zal moeten toestemmen, dat zoo iets bewonderenswaardig is, en niet door enkele pligtvervulling, maar slechts verkregen wordt door eene onvermoeite vlijt welke voortdurend uit hoogere bezieling kracht ontleent.

Zooals ik de bijzonderheden van nabij ken, beweer ik, dat, waren er voor dit geval in de plaats der zusters even zooveel geneesheeren als ziekenoppassers in de zoo even aangeduide afdeeling werkzaam geweest, zij dit gunstige

resultaat niet zouden verkregen hebben, indien zij niet meer dan hun blooten pligt vervuld hadden.

Ik was hulp-arts in eene afdeeling van het ziekenhuis, waarin zieken van verschillende klassen en belijdenis verzorgd werden, genoot het vertrouwen der zieken, en heb toch *nooit* eene gegronde aanklagt tegen de Liefdezusters vernomen; integendeel hebben niet zelden de zieken mij verzekerd, dat zij het ziekenhuis vol achting en dankbaarheid jegens hare verpleegsters verlieten; en meermalen hoorde ik zeggen, dat bijzonder de verpleging der zusters hun weldra den afschuw voor het ziekenhuis had benomen, welken toch ieder meer of min gevoelt, die voor de eerste maal genoodzaakt is, zijne toevlugt tot een ziekenhuis te nemen [1]).

---

[1]) Wij vinden hier eene geschikte gelegenheid om melding te maken van het met waardigheid geschreven werkje, getiteld: *Een woord van waarheid over het religieuse leven der vrouwen.* Oorspronkelijk in 't Engelsch geschreven door Lady.... — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1852. Wij schrijven ter aanbeveling de volgende schoone regelen uit bl. 17, 18—20 over de *Zusters van Liefde* af.

....„Zij zijn het, welke de verpleging der zieken zich ten pligt maken en in elk huis zulke verlichte zorgen en zulke uitmuntende vertroostingen aanbrengen, dat zelfs ongeloovigen en goddeloozen, ze, liever dan alle anderen, inroepen; dezulken, wier verkwikkend bijzijn het geloof en het gebed vaak bij zoodanig ziekbed terugvoert, waar geen andere invloed ze kan doen komen?

....„Kan men haar een nutteloos leven ten laste leggen? aan haar, die men in zoo vele gasthuizen ontmoet, die zich bij de armen ophouden, hetzij deze in een afgelegen hok door ziekte of door enkele armoede lijden — bij de kinderen in de scholen, bij *allen* in alle ellenden? zij die voor geen rampspoeden, voor geene besmetting terugdeinzen — ware engel-bewaarders onzer groote steden, waar, alleen en zonder bescherming, zij altijd kunnen gaan, daar, noch in den waanzin des opstands, noch in de verdierlijking des kwaads het verdoolde volk immer den eerbied voor haar die in het kleed des H. Vincentius gehuld zijn, vergeten heeft? Het is

Wanneer ik eindelijk het resultaat mijner waarnemingen over de verschillende soorten van ziekenverpleging tot een geheel moet brengen, kan ik zeggen: de Liefdezusters zullen in grootere ziekenhuizen en welke zoo inge-

---

door haar — en door haar alleen dat nog eene menigte zielen, waarvoor geen teugel of wet meer bestaat en waartegen de maatschappij niet meer weet hoe zich te verdedigen, aan de menschheid gehecht blijft. — Maar God, die zich van de zwakste werktuigen bedient, heeft dikwijls den ijver dezer nederige apostelen gezegend en haar vergund te slagen, dáár waar alle middelen schipbreuk geleden hadden om de zoodanigen, wie geen andere stem had kunnen overtuigen, geen andere toewijding had kunnen treffen, bekeerd en rouwvol op den goeden weg terug te voeren en eene nuttige plaats tusschen zijne medeburgers op nieuw te doen innemen. "

" Het is waar, zij zijn veeltijds het voorwerp eener algemeene sympathie, waaraan zelfs de Protestanten dikwijls deel nemen; maar om die vrouwen naar waarde te schatten moet men ze goed kennen; met haar leven, en van nabij gadeslaan die verhevene eenvoudigheid — die ware en diepe nederigheid — die mengeling van zachtzinnigheid en geestkracht, waardoor alleen reeds, volgens de natuurlijke orde, zoo bewonderenswaardig zou zijn, ook maar een enkel wezen met zulke zeldzame hoedanigheden voorzien te ontmoeten. Wat zal men dan denken van een geheel leger van zoodanige vrouwen? Alleen het getal van die waarvan ik spreek, gaat 7,000 te boven — en, is 't mij vergund dit als in 't voorbijgaan te zeggen, wat zal men denken van den boom die zulke vruchten voortbrengt? wat te denken *van het bederf* der *éénige* Kerk, die zulke kinderen heeft? "

" Wanneer vrouwen van de wereld, om haren moed op nieuw te sterken en zich een weinig van de haar omringende ijdelheden los te maken, zich mengen met de Liefdezusters, en met schuchteren tred ze in eenige harer werken volgen, wie van deze werd wel door dit verkeer van nieuwe zielskracht ontstoken; wie van deze gevoelde zich vaak overmeesterd door grootere liefde voor God, welke bij haar opwekte eene grootere liefde voor de armen, een grooter verlangen om ze te hulp te komen en ze te *dienen!*... En zoet zijn de banden, welke die zielen zamensnoeren wier roeping zoo verscheiden is! Welke liefelijkheid, wat geneugten in die betrekkingen tot anderen! Neen, zij, welke dat alles slechts naar de schors beoordeelen, kunnen zich daarvan geen denkbeeld maken, kunnen zich dat niet voorstellen! Men wandelt te zamen met haar in die lange en droeve zalen, eenigzins bevende op het gezigt van

rigt zijn als die te Munchen, altijd veel meer werken dan juist behoeft wanneer zij niet stelselmatig slecht opgeleid worden; want in haar zelven en in hare instelling ligt de waarborg voor uitnemende ziekenverpleging; gewone oppassers daarentegen hebben zoo velerlei bedoelingen en handelwijzen, als zij enkele personen uitmaken, hebben den waarborg voor naauwkeurige pligtvervulling geheel buiten zich en zullen deswege nooit zooveel uitrigten als genoegzaam is, wanneer het beheer niet volmaakt goed zij; bedenkt men echter, dat de kunst van besturen over 't algemeen zeldzaam, en even zeldzaam de directeur als zoodanig goed is, dan laten zich de gevolgen als van zelve daaruit afleiden.

Dr. Grauvogl meent ten slotte, de regering te moeten toeroepen, dat zij toch de verpleging der zieken aan de Liefdezusters ontneme. Ik ben van deze gedachte, dat iedere regering verpligt is, zooveel mogelijk alle goede krachten ruime gelegenheid tot werkzaamheid te verschaf-

---

zoo veel lijden. — Men gevoelt bijna schaamte over het geruisch der zijden kleêren, naast die grove wolle kleedij der Zusters en deelt men haar deze opmerking mede, zij glimlagchen, en schijnen meer moed te vinden is ons voorbijgaand bezoek dan in haar voortdurend verblijf te midden dezer ellende, en nimmer schijnen ze te gelooven dat zij anders kunnen wezen dan ze zijn, noch wij anders dan wij zijn. Zij kennen en herinneren u dikwijls aan deze leering der Kerk: dat het heil niet verbonden is aan eenige roeping, maar aan elks getrouwheid aan die, welke God hem gegeven heeft. Ze denken dat hare roeping is, het leven, zoo even door ons aangeduid, en zij verheffen er zich niet op van daaraan getrouw te zijn; en wanneer wij haar verlaten, dikwijls zeer verlangend en gehaast om de versche lucht in te ademen en bloemen en welriekende geuren te hervinden, dan verzellen zij ons tot den drempel met duizende zegeningen en beloften om voor ons te bidden, en keeren dan weêr naar binnen om er met vreugde de taak te vervolgen, welke haar gemakkelijker dan de onze toeschijnt en zoeter dan al onze vermaken. "...

fen; en ik geloof in het bijzonder, dat zij onregtvaardig handelen zou, als zij de godsdienstige bezieling, die onuitputbare bron van kracht en arbeidzaamheid, onbenut in ijdele gevoelens dwong te vergaan, terwijl zij den ongelukkigen daarmede eene weldaad zoude ontnemen, waarvoor zij hier op geen andere wijze iets in de plaats kan geven. Ik beschouw het als een pligt voor allen die in staat zijn, ten dezen een beslissend woord te spreken, dat zij de regering daartoe trachten te brengen, dat zij den werkkring der Liefdezusters nog uitbreide en dien b. v. ook tot gevangenissen voor vrouwen uitstrekke.

Dit is mijne overtuiging."

Aldus Dr. Wolfsteiner, een, gelijk uit alles blijkt, wel bevoegd beoordeelaar.

Moge het medegedeelde daartoe bijdragen, dat het belang, hetwelk de zieken en krankzinnigen hier te lande bij eene verpleging door Liefdezusters hebben, meer en meer beseft worde. Moge het de rijkeren aansporen om van hunne penningen, ter verkrijging van zulke uitkomsten als in dien brief vermeld zijn, rijkelijk mede te deelen. Waarlijk het wordt tijd, dat men de handen hiertoe ineensla, en in de eerste plaats bij iedere vestiging van Liefdezusters zich nevens het daarvoor dienende gesticht eene ruimte voorbehoude, waar ten minste een paar zalen voor zieken kunnen gebouwd worden; dewijl men toch redenen heeft te hopen, dat met der tijd de roeping der Liefdezusters ook tot ziekenverpleging zal vervuld worden; en zoo men dan eerst grootere ruimte wil zoeken, kan dit menigwerf een groot bezwaar en een beletsel voor dat schoone liefdewerk wezen.

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

Wij hebben, behalve over Zweden, over drie magtige rijken gesproken, Engeland, Frankrijk en Oostenrijk, en daarbij bijzonder gelet op de vrijheid der Kerk; wenden wij thans eens den blik naar drie kleinere staten, naar België, Zwitserland en Sardinië.

Bij hunnen minderen omvang hebben zij dit met elkander gemeen, dat zij naast of tusschen groote en magtige staten gelegen zijn en uit verschillende volksstammen bestaan. In België wordt Fransch, Vlaamsch en Waalsch gesproken; in Zwitserland Duitsch, Fransch en in sommige streken Italiaansch; in Sardinië Italiaansch, Fransch, in eenige weinige gemeenten Duitsch, en op het eiland Sardinië, waaraan dit wonderlijk zamengestelde rijk zijnen naam ontleent, eene taal die uit eene mengeling van Italiaansch met Cataloniesch en Arabiesch bestaat. In zulke landen, die doorgaans eene wisselvallige geschiedenis hebben, verwacht men meer partijschap, meer door privaat belang beheerschte politiek, en tegelijk met zekere vrijheidszucht eene niet zeer krachtige nationaliteit. *Ce petit pays!* hoorden we eens eenen Luikenaar van Noord-Nederland zeggen op eenen toon, waaruit wij wel moesten opmaken, dat de goede Waal zich voor een Franschman, en zijn eigen vaderland voor zoo veel als niets hield. Is de beroemde de Maistre niet een Franschman, en zou een inboorling van Frankrijk dat land meer kunnen prijzen en beminnen dan hij het gedaan heeft? Zwitserland, om ook daar iets van te zeggen, is een staat die uit verschillende staten is zamengesteld, en hoe de Zwitsers de vrijheid mogen beminnen en aan den voorouderlijken grond gehecht zijn, zij dienen trouw onder de meest verschillende vanen.

Uit deze bemerkingen, waaraan onze lezers de verdere wijziging wel zullen geven, zou men nu al spoedig opmaken, dat uit die

landen, waarop van buiten en van binnen zoo veel verschillende oorzaken werken, weinig te zien is ter beoordeeling van den algemeenen toestand en den aard en kracht der beginselen. Dit is niet juist het geval. Zij grenzen aan het even bewegende als bewogen Frankrijk, welks magtigen invloed zij ondergaan; zij zijn, gelijk het meer gebeurt, uit vrees van de laatsten te zullen zijn, wel eens de eersten zij laten proefnemingen toe die in uitgebreider staten niet mogelijk zijn; zij dienen tot toevlugtsoorden en schuilplaatsen aan de avontuurlijke plannenmakers en zamenzweerders van den tijd, en zouden daardoor bijna doen twijfelen aan het politiek beginsel hetwelk kleinere staten tusschen de groote verlangt. Wil men een voorbeeld hoe zij den algemeenen toestand afspiegelen? Gelijk Zwitserland, de Nederlanden en eenige streken tot het gebied van het toenmalig Savoye behoorend, kamp- en stookplaatsen waren van het Protestantisme, zoo zijn die landen het thans van het liberalisme en de revolutie. Men ziet er, wat overigens heden niemand betwijfelt, dat de grootste strijd der Kerk die is tegen het ongeloof, terwijl het Protestantisme slechts in de tweede plaats tegen haar optreedt en aan het ongeloof te hulp komt. Wat is heden Geneve, die voormalige hoofdstad van het Calvinisme? Een aanzienlijk deel der inwoners is Katholiek, en de eigenlijke Protestanten moeten voor de revolutionairen zwichten. Ofschoon in minder graad zijn ook zij zoowel als de Katholieken in Zwitserland vervolgd geworden. Maar helaas! dat belet niet, dat zij tot hun eigen nadeel en ondergang, liever de revolutie dan de Katholieke Kerk helpen begunstigen. Een Protestantsch Zwitser heeft dit onlangs in een merkwaardig geschrift openlijk bekend. In België, waar het Protestantisme onder Willem I zich door begunstiging van zoogenaamd algemeen Christelijke en revolutionaire beginselen meende te zullen uitbreiden, werd het ter regtvaardige vergelding door die revolutie verdreven, en beteekent daar heden zoo veel als niets. En wie ziet niet, dat het Protestantsche kerkje, 'twelk men in Sardinië poogt te stichten [1]), slechts dienen moet aan eene partij die aan alle godsdienst vijandig is?

Wat nu bepaaldelijk de vrijheid der Kerk aangaat, België is in dat opzigt, buiten vergelijking gelukkiger Een der voornaamste

---

[1]) Zie de *Verscheidenheden* dezer maand.

redenen van dit verschil is, dat de Katholieken er verre vooruit en er die tijdperken reeds doorgeworsteld zijn, die Sardinië en de Katholieke Cantons van Zwitserland welligt nog moeten doorloopen. In België is de Kerk reeds van hare goederen beroofd, en is zulk een buit niet meer weg te halen als er was en nog is in Sardinië en Zwitserland; in België hebben de oud-historische instellingen reeds lang plaats moeten maken voor de nieuwerwetsche uitvindingen, en heeft de geestelijkheid zich voor den strijd op dit terrein kunnen oefenen en bekwamen, en een schitterend voorbeeld gegeven van moed en ijver en wijs overleg. Welligt zoude een tal van Katholieken in België den lof terugwijzen, dien wij meenen dat hun toekomt; want ons schijnen zij getoond te hebben, tot hoeverre de godsdienst in de gebreken eener staatsregeling kan voorzien. De aldaar bestaande moge in de omstandigheden de eenig mogelijke geweest zijn, die men wel deed als feitelijk regt te erkennen, maar naar haar beginsel genomen, is zij toch *constitutie*, regerings-*vorm* bij uitnemendheid, dat is, revolutionair kunstwerk en abstractie. De edele de Gerlache heeft daarover reeds vrij verre dragende bekentenissen gedaan. Het zal wel tot den aard en het doel eener regering behooren, dat zij het goede bevordert en het kwaad onderdrukt, en dit laatste gebeurt zeer zeker niet alleen door straf en oneer. Maar als nu die regering hoofdzakelijk bestaat in eenen vorm, welks aanwending en ontwikkeling het resultaat is van de erkende en wettelijke worsteling tusschen het goed en het kwaad, dan heeft het kwaad steeds de beste kansen, een wettelijk bestaan, is er eigenlijk geene regering, en heeft er slechts een overgang daartoe plaats. Deze is de eenigste bemerking niet, welke er tegen de zoogenaamde zelfregering te maken valt, maar zij is genoeg om te doen zien, dat zoo in België de revolutie niet heeft gezegevierd, dit slechts kan worden toegeschreven aan den godsdienstigen invloed, aan het bestaan van eene magtige Katholieke partij. Of deze, ook met dat aanhoudend pompen, het schip van staat zal kunnen boven houden, is eene andere vraag.

In Zwitserland heeft als eene herhaling plaats van 'tgeen er ten tijde der hervormingswoede gebeurde. Toen ook vertoonden de Herdoopers, mystieke socialisten, er hunne uitsporigheden, had Zwitserland wel eenigen invloed op den boerenkrijg, werden de

Katholieke Cantons, door toedoen van Zwingel, op de onregtvaardigste wijze behandeld en aangevallen, en onderdrukte men waar het slechts mogelijk was de ware godsdienst. Echter was die invloed op den boerenkrijg niet te vergelijken met hetgeen Zwitserland thans doet ter bevordering van revolutie en socialisme. Bovendien behaalden toen de Katholieken eene schitterende overwinning, terwijl zij thans voor de overmagt hebben moeten bukken en er nog geen herstel voor hen in uitzigt is,

In Sardinië eindelijk is het nog bepaalder de zich ontwikkelende strijd tusschen de revolutie en de oude er geheel aan tegenovergestelde Katholieke instellingen. Van daar dat hij er zoo hevig is. De Kerk wordt er aangetast in hare onbetwistbaarste regten, de geestelijkheid vervolgd, en terwijl men de stichtingen der godsvrucht vernietigt, openlijk de spot gedreven met de Katholieke leer.

„Zonder soldaten en studenten, zeide Koning Karel Felix, is er geen onrust in 't land". Hij had eenige reden van zoo te spreken; vele officieren hadden met Karel Albert, toen nog kroonprins, in de zamenzweringen deel genomen, waardoor de nieuwe theoriën op Sardinië zouden worden toegepast. Met de militaire magt is evenwel de wetenschap nog niet gelijk te stellen. Hoeveel onrust studenten, advokaten of filosofen mogen bewerken, de wetenschap is geen eigenlijke politieke magt en kan geen staten stichten. Daarom ook is het oproer dat thans grootendeels van dien grond uitgaat, zwakker dan men welligt meent, en geldt bijzonder voor dezen tijd het woord van Sixtus V: „de vorsten kunnen wonderen doen als zij slechts willen". Dan met Koning Karel Felix schijnt die geest in Sardinië uitgestorven. De vorsten van den jongeren tak, Savoye-Carignan, die met Karel Albert ten troon kwamen, geven geen blijk van dien koninklijken wil te bezitten, en ondanks dat zijn ongelukkige vader tot tweemalen het offer is geweest der hem misleidende revolutionairen, laat de thans regerende Victor Emmanuel hun vrijheid de Kerk te vervolgen en zijnen eigen troon te ondermijnen.

In hetgeen met deze drie staten gebeurt ligt eene groote les voor degenen die nog gelooven aan het geroep tegen Rome, als een vreemd hof welks invloed men moet te keer gaan, en als ware de Katholieke Kerk de natuurlijke vijandin van de vrijheid, de eer en onafhankelijkheid der volken. Juist is het daar gebleken, dat

die vrijheid en onafhankelijkheid haren grootsten waarborg vindt in de vrijheid en onafhankelijkheid der Kerk. Aan de vrijheid die de Kerk nog in België geniet, heeft dat land het behoud der bestaande instellingen en zijner onafhankelijkheid te danken. De ministers hebben het daar huns ondanks erkend, dat waren zij met hunnen revolutionairen aanhang niet in het bezit geweest van het bestuur en de voordeelen die het aanbrengt, zij ten tijde der Parijsche omwenteling van 1848 eene geheel andere oppositie zouden gevoerd hebben dan de Katholieken, en België gewis in die omwenteling ware medegesleept. En wie toch hebben de ontegensprekelijkste regten der verbonden Cantons en daarmede die van allen vertreden? Wie voeren in het vrije Zwitserland eene schandelijke dwingelandij, en openen den weg voor vreemde tusschenkomst? Wie hebben Sardinië verzwakt, met oneer en schulden overladen, zoeken het te doen verloren gaan in een Italiaansch rijk waarvan nog niemand een begrip heeft? Wie anders dan de vervolgers der Kerk, die maar al te wel begrepen, dat niets zoo zeer als zij aan de volvoering hunner hersenschimmige plannen in den weg staat.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE NIEUWE BIJBELVERTALING.

„Eene nieuwe Bijbelvertaling!" Onder dit opschrift — het uitroepings- of verwonderingsteeken incluis — deelt de *Boekzaal voor de geleerde wereld*, Aflevering der maand Junij, berigt mede aangaande eene zaak waartoe in de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk besloten werd, en die bereids een begin van uitvoering blijkt verkregen te hebben. Wij zien het voornemen om den ouden Staten-Bijbel door eene nieuwe vertaling te vervangen als gewigtig aan, en het is wel niet te berekenen welke gevolgen, waarvoor zich de Synode zelve echter niet heeft verblind, deze maatregel eenmaal hebben zal. Den meesten onzer Lezers zal het, dunkt ons, aangenaam wezen, hier een beknopt overzigt te vinden van hetgeen dusverre tot de zaak behoort. Wij nemen ten dien einde vooreerst het verslag, aan den heer H. M. C. van Oosterzee ontleend, een weinig hooger dan de *Boekzaal* op.

„Eenige leeraars en lidmaten der Kerk — zegt evengenoemde Predikant in zijn geschrift: *De Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in* 1851 — hadden bij adressen aan de Synode van 1848 te kennen gegeven het verlangen, dat de Hoogste Kerkvergadering de hand zou leggen aan eene nieuwe Bijbelvertaling, volgens den stand der uitlegkunde. Deze adressen werden tot advies gesteld in handen der Algemeene Synodale Commissie, die drie van hare leden committeerde tot een zorgvuldig onderzoek. Aan hun hoofd stond de Hoogleeraar W. A. van Hengel, die reeds in de Synode van 1844 ontraden had hetgeen de vervaardiging eener nieuwe Bijbelvertaling zou kunnen vertragen, en nu, nevens zijne medegecommitteerden, een meer gunstig dan ongunstig oordeel over het ondernemen van dien veelomvattenden en belangrijken arbeid uitsprak, op grond, dat, indien men zich aan de

eene zijde huiverig betoonde, om bij het bestaan van spanning en woeling in de Kerk aan den mogelijken twistappel van eenen „nieuwen Bijbel" te denken, aan den anderen kant kon gewezen worden op het vooral niet minder woelig tijdvak van 1618, waarin zich de Synode van Dordrecht niet had laten afschrikken door de vrees voor zulke moeijelijkheden, gelijk men ook later door vrees voor tegenkanting niet is teruggehouden van het invoeren eener nieuwe Psalmberijming en der Evangelische Gezangen; dat het ter sprake brengen van onderscheidene plannen ter bearbeiding eener nieuwe Bijbelvertaling scheen te raden, dat de Synode door hare maatregelen het verschijnen van min goede vertalingen der Heilige Schrift voorkwame; dat, ja, de stand der kritische en exegetische wetenschappen het gevoelen aannemelijk scheen te maken, dat de tijd nog niet rijp was voor eenen zoo gewigtigen arbeid, maar dat deze bedenking nog eeuwen lang welligt zou kunnen gelden, en het eene ongerijmdheid ware, zich eene Bijbelvertaling voor te stellen, die het toppunt van volmaaktheid bereikte; zoodat, alles zamengenomen, de zaak, ook in verband met de aanstaande geheele hervorming der Vaderlandsche Kerk-inrigting, minstens niet verwerpelijk ware.

„Bij de Algemeene Synodale Commissie verschilde de minst mogelijke meerderheid van dit oordeel en beschouwde deze zaak als onnoodig, onnuttig, ontijdig, niet van de bevoegdheid der Synode, onuitvoerlijk". [Handeling. der Synode 1849, bl. 119—124.] „Doch, in plaats van deze woorden over te nemen, gaf de Synode van hetzelfde jaar haar in last, die zaak aanhangig te houden, daar zij meende het onderwerp tot een volgend jaar te moeten verschuiven. Toen" [1850] „kreeg de Commissie magtiging, om te doen wat zij tot de voorbereiding van eene nieuwe Bijbelvertaling dienstig zou mogen rekenen.

„Ten einde hieraan te voldoen, oordeelde de Commissie, een plan te moeten ontwerpen en ter beoordeeling en medewerking te zenden aan de drie theologische faculteiten. Dit plan stelde op den voorgrond: 1°. niet af te wijken van de oude Statenvertaling dan waar het noodig is; behoud van de opvolging der Bijbel-boeken, van kapittel- en versverdeeling, van onechte plaatsen (doch met aanduiding); het volgen van de Siegenbeeksche spelling. Voorts: eene uitgave, zoowel zonder, als met: inleidingen, aan-

teekeningen van taal-, geschied- en oudheidkundigen aard, aanwijzingen van gelijkluidende plaatsen. 2°. De geleerde, schrandere, voorzigtige en vrome mannen, tot dezen arbeid geschikt, meende de Commissie te vinden in de drie theologische faculteiten, die zich in betrekking konden stellen met anderen, die, door de Algemeene Synodale Commissie daartoe uitgenoodigd, de faculteiten kunnen helpen, opdat de zaak met wenschelijken en mogelijken spoed voortgang hebbe. 3°. Naar het oordeel van de Commissie moest men met het Nieuwe Testament beginnen, dit in drie afdeelingen splitsen, voor elke faculteit ééne, waarna herziening door de beide andere en daarna door eenige geleerde en godvruchtige mannen, door de Algemeene Synodale Commissie hiertoe uit te noodigen. 4°. De Algemeene Synodale Commissie behoorde een blijvend toezigt op deze zaak uit te oefenen, kennis te ontvangen van den voortgang, van hapering of vertraging, ten einde daarin te voorzien; accoord met eenen boekdrukker aan te gaan tot het verkrijgen van een honorarium, waaruit vertalers en herzieners billijke vergoeding erlangen. De invoering wilde de Commissie voor als nog vrij laten, de waarmerking der exemplaren opdragen aan de herzieners, die tot zeven voltallig zouden gehouden worden en iedere 25 jaren aan de Synode een voorstel doen tot verbetering van vertaling en aanteekeningen.

„De antwoorden der faculteiten getuigden van hare belangstelling in de zaak, en van de zorgvuldigheid, met welke zij de denkbeelden der Algemeene Synodale Commissie hadden overwogen. 1°. Al de faculteiten stemden in met het ten grondslag leggen der Staten-vertaling en, ééne uitdrukkelijk, met het volgen der voorgedragene spelling. Ten aanzien van de verdeeling in hoofdstukken opperde ééne enkele opmerkingen, alsmede over de inlasschingen en het aanzijn van het voornaamwoord in het oorspronkelijke. Eene andere gaf evenwel de bepaalde uitspraak, dat de tijd om eene behoorlijke vertaling van den Bijbel te leveren naar hare overtuiging nog niet gekomen is. 2°. Het denkbeeld om de vertaling aan de theologische faculteiten toe te vertrouwen, vond bijval, ofschoon men de bezwaren niet ontveinsde, ontstaande uit den tijd dien deze arbeid den Hoogleeraren kosten zou, uit gevreesd missen van eenstemmigheid, uit gevreesd gebrek aan vertrouwen der faculteiten bij de gemeente. Doch, merkte de Algemeene Synodale Commissie" [in haar rapport aan de Synode van 1851] „op, de last zou niet

op deze alleen rusten, en het kerkelijk karakter der vertaling eerst door herziening worden gegeven. Ééne faculteit opperde het denkbeeld van gemeenschappelijke zamenwerking der Protestantsche Kerkgenootschappen onderling. 3o. Twee der faculteiten deelen het gevoelen der Commissie, om met het Nieuwe Testament te beginnen. De derde wil de geheele Heilige Schrift op eenmaal omvatten. Ééne faculteit noemt het geheel een onbegonnen en onuitvoerlijk werk, omdat de zienswijzen heden ten dage zooveel uiteenloopen, dat nu niet kan plaats hebben wat in de XVII eeuw plaats had. 4o. Ééne faculteit meent, dat de teekenen des tijds ongunstig voor de invoering zijn, dat de geest van afscheiding er voedsel door zal erlangen, ook bij die partij, welke, onwrikbaar gehecht aan al wat in leer en eerdienst, oud en door de vaderen overgeleverd is, deze hare denkwijs overal ingang zoekt te verschaffen; en de Synode, de groote meerderheid der Predikanten en inzonderheid de godgeleerde Hoogleeraren in verdenking poogt te brengen; achtende men het beter, de kerkelijke regeling onzer Nederlandsche Hervormde Kerk af te wachten.

„De Algemeene Synodale Commissie is van oordeel, dat nooit iets goeds in de kerk is ingevoerd zonder afkeuring door bekrompenheid of kwaadwilligheid; dat het niet billijk schijnt, ten gevalle van die bekrompenheid eenen arbeid achterwege te laten, nuttig voor het waarheid- en onderzoeklievend gedeelte onzer Hervormde mede-Christenen; en dat de bedenking, alsof men in den Staten-Bijbel genoeg den Christus zijnen Heer en den weg ten eeuwigen leven kan leeren kennen, op die Staten-vertaling zelve zou kunnen teruggebragt worden, daar de vroegere gebrekkige vertalingen in hetzelfde geval verkeerden.

„Al deze bedenkingen en opmerkingen mededeelende, liet de Algemeene Synodale Commissie de beslissing over aan de Synode, die het verrigte goedkeurde en der Commissie opdroeg, op den aangevangen weg voort te gaan tot het voorbereiden eener nieuwe Bijbelvertaling".

Aan de Boekzaal zelve ontleenen we nu nog de volgende latere berigten:

„De Synodale Commissie heeft na den afloop der Synode niet stil gezeten.

„Den 25 Mei las men in *de Nederlander* het volgende berigt: „Men verneemt dat de Synodale Commissie tot het vervaardigen van eene nieuwe Bijbelvertaling uitgenoodigd heeft de Hoogleeraren: van Hengel, Kist, van Oordt, Scholten, Hofstede de Groot, Pareau, Muurling, en de Doctoren: H. J. Spijker, J. Ab Utrecht Dresselhuis, C. H. van Herwerden, A. Niermeyer, I. Prins, A. H. Blom, en buiten het Hervormde Kerkgenootschap: Prof. S. Muller, Dr. D. Harting, Dr. H. N. van Teutem" [1]).

„In *de Kerkelijke Courant* van 28 Mei werd officiëel aangekondigd, dat dit berigt „onvolledig en onzuiver" was, doch het is sedert gebleken, dat de onvolledigheid slechts hierin bestond, dat niet vermeld was, dat vooraf de *drie* theologische faculteiten onzer Hoogescholen waren geraadpleegd en uitgenoodigd.

„De genoemde personen *zijn aangezocht* en men schijnt reeds zeer werkzaam te zijn. Althans in *de Nederlander* van 16 Junij schrijft de Correspondent, van wien het eerste berigt afkomstig was:

„*„Schrijver dezes heeft vóór zich liggen eenen brief van een Lid der nieuw benoemde Commissie, waarin deze hem berigt, dat hij tot lid is benoemd, de benoeming aanneemt en reeds bezig is aan de vertaling van één der boeken van het N. T., aan zijne zorg toevertrouwd.*"

„Er moet zelfs reeds een en ander in gereedheid zijn.

„Er wordt spoed gemaakt.

„Wij hopen echter wel zoo veel tijd te hebben om in de volgende maand eenige bedenkingen in het midden te brengen, waartoe ons thans de ruimte ontbreekt, daar de zaak niet met een paar woorden mag afgehandeld worden.

„Zij moet beschouwd worden vooral in verband met
de antecedenten van het Synodaal bestuur;
den toestand der Kerk;
de rigting, waarin men haar schijnt te willen afdoen".

Wij bepalen ons voor den oogenblik tot deze mededeeling. Uit vele bijzonderheden — wij willen slechts wijzen op de beschouwing van de meerderheid der Synodale Commissie ten jare 1849; op het gemis der namen van de Utrechtsche Hoogleeraren op de lijst der

---

[1]) Van deze drie heeren behooren de beide eerste tot de Doopsgezinde, de laatste tot de Remonstrantsche gemeente.

Vertalers zooals die in *de Nederlander* werd opgegeven; en eindelijk op de laatste woorden van de *Boekzaal* aangaande „de rigting" waarin men de zaak der vertaling zoude willen afdoen — uit deze en vele andere bijzonderheden, zegge ik, is het duidelijk, dat eensgezindheid ook hier wederom in het Hervormd genootschap niet aanwezig is. Geen wonder! en de „nieuwe Bijbel", gelijk de hoogleeraar van Hengel sprak, zal wel lang, wel immer, blijven wat hij reeds is — een voorwerp van tegenspraak.

De drie punten, in verband waarmede de *Boekzaal* belooft de zaak te zullen beschouwen, bieden gelegenheid tot interessante ontwikkelingen. Beantwoorden zij aan de verwachting die zij bij ons opwekten, dan zullen we waarschijnlijk in eene volgende maand verslag geven van die „bedenkingen".

NEDERDUITSCHE VERTALINGEN VAN DE CANONES ET DECRETA CONCILII TRIDENTINI.

Het volgende deswegen te vernemen, zal velen lezers van *de Katholiek*, zoo wij vertrouwen, niet onwelkom zijn.

Een vertaler, wiens werk in 1657 te Antwerpen bij Moretus gedrukt, en in 1684 terzelfder plaatse bij Frederick van Metelen (naar het schijnt voor de tweede maal) uitgegeven is, onder den titel: *De Regels en Besluyten van het Alderheylighste ende Algemeyn Concili van Trente.... door N. S. P. A.*, geeft in eene voorrede het navolgende te lezen.

„'t Welck (den ijver der H. Kerk voor de waarheid en voor de goede zeden) opdat ook de ghemeene man mogte weten, om den mond te stoppen van de leugen-spreekers, zoo heeft een Willem Silvius, Boekdrucker van de Koning van Spanje, t' Antwerpen, na dat hy uyt last van dezelfde Majesteyt, 't Concili van Trente in 't Latijn (na de stijl van doen van de Latijnsche Kerk) ende dat me [mede, ook] in 't Fransch gedrukt hadde, 'tselfde ook 's jaers na 't Concili, te weeten a°. 1565, in 't duyts overgezet, ende door twee drucken, een in 8°., 't ander in 12°. uyt-gegeven; *tot dienst ende behulp*

(seydt hy) *die geen Latijn ofte Fransoys en verstaen. Niet twijfelende, of sal tot groote stichting ende onderstand zijn van de Christelijke Lezers, ende dienen, zoowel tot onderwijsing ende verklaring des zins der heyliger Schrift, als ook sonderling tot reformaci ende beternis der abusen ende gecorrumpeerde manieren des gemeyne tegenwoordige levens.* Doch die vruchten en kan ook de aldernaerstigste ende goedwilligste Lezer niet bekomen, omdat de vertaling in zoodanig Duytsch gedaen is, dat van niemand, die de Latijnsche tael onbewust is, verstaen kan worden. "

" Daer zijn by ons drie manieren van Duytsch spreeken: een is de Moederlijke tael, die ons van kindsbeene geleert wordt. De andere helt na de Westphaelsche, is de gereformeerde Kerk eygen; want wordt by die alleen gebruykt, naemelijk in haer Boeken ende Predicatien, als: *Poget na rechten, schaffet den weesen recht, helpet der weduwen zaeken.* En: *Willet gij mijn hooren, zoo zullet gy des lands goed genieten.* En: *Bucket het zich niet den gemeene Man*, etc. En: *Daer wordt gezegt, dat onze Heyland den vroome verlost van den boozen.* — Zoo en hebben onse Moeders ons niet geleert spreeken. De derde is Courante, Placaete, Advocaets ende Procureurs Duytsch, een mengelmoes uyt verscheide taelen, maer uyt de Latijnsche principael. Deesen en verstaet by ons niemand te recht, die maer zijn Moeders tael kan. Zoodanige heeft deeze over-zetter gebruykt. Hierom zijn bij hem deese woorden: *Gedecideerd, Interveniren, geaboleert, obedientie, propagatie, adoptie, inspiratie, passijf weesen, statuyten, praeëminentie, sommierlijk, rigeur, inqueste, sequestratie*, ende ontallijke diergelijke meer "....

" Nu, 't is alzoo dat eenige jaeren geleden, de zeer eer-waerdige ende hoog-geleerde Heer L. M. Zaliger, mijn verzochte, om het H. Concili van Trente in 't Duytsch over-te-zetten, bey te gaer onwetend zijnde, datter over lang al een over-zetting gebaert was. Zijn verzoek bewilligt hebbende, hadde dat werk al ten eynde gebragt, doch nog niet overgezien, nochte op-gemaekt, als wanneer ik de oude over-zetting heb bekomen. Ik heb de zelfde den gemelde Heer laeten zien, wees hem aen 'twelck ik daer in gemerkt hadde: hy lachte om zijn hierboven aangewese manier van Duytsch spreeken. Ik toonde me [mede], dat de Vertaelder een veel ander exemplaar ofte voor-druck gevolgd hadde, dander nu in de handen is, en door de Plantijnsche druck is uytgegeven, hebbend hy meer dan 50 bladen

die wy niet en hebben, ende wy eenige die hy niet en heeft.... En dat hy scheen meede een seer foutig voor-druck gehad te hebben; Als by exempel, daer wy hebben: *Ut Episcopi se Pastores esse meminerint, non percussores*, opdat de Bisschoppen ghedencken dat ze Harders zijn, maer geen slagers; hij gelesen hebbende *praecursores*, of immers qualijk gezien, vertaelt: *En geen Voorloopers*, daer het *slagers* moet zijn, gelijk het blijkt uyt d' Apostel. Noch hadde ik onder menigvuldige andere fouten, by hem aengetekent zeer quaede ende valsche over-zettingen, ook eenige tegen den zin van het H. Concili "....

"Hierom heeft nog te meer de bovengemelde Heer ende veel andere goede vrienden, mijn geduuriglijk aengeprest, dat ick mijn rouw gemaekt werk met den eersten zoude opmaeken ende in 't licht brengen, ende 'tgeen zij lang verwacht hebben, hen luyden ende anderen doch eens zoude laeten genieten "....

"Terwijl ik hier me dan bezigh waer.... zoo geeft een on-Catholijke in Holland in 't jaer 1650, de oude over-zetting op een nieuw uyt met een Menniste treck, *uyt de Plantijnsche Druckery, t' Antwerpen*, als of het een nieuwe over-zetting waer, zonder te kenne te geven, dat die meermael gedruckt was: Ende hy stelt daer onder, om zijn druck beter luyster te geven, *met Privilegie voor* 15. *jaeren.* Doch om niet suspect of verdacht te wesen, zoo swijgt de Drucker zijn naem, tegen datter bevolen wordt in de 4de. Zitting..... Ik vont doen goed mijn overzettinge in te houden, opdat d onkundige kooper tusschen twee overzettingen niet en zoude verbijstert weesen, ende om de luyden eerst by ondervinding te laten leeren, dat zy met de hergedruckte vertaeling niet wel te weg en waeren, maer een anderen van doen hadden, die hen op hun moeders tael beter te verstaen gaf, wat de H. Kerk in dit leste algemeyn Concili van Trente leerde "....

Hieruit zien we, dat er reeds in 1565 twee drukken eener Neder-duitsche vertaling van de Regels en Besluiten der Trentensche Kerkvergadering in 't licht gekomen zijn; dat die vertaling in 1650 in Holland bij een onkatholiek herdrukt is; dat er in 1657 eene nieuwe vertaling verscheen, van welke in 1684 een herdruk werd gegeven.

Het heeft dus niet ontbroken aan ijver om de uitspraken en

verordeningen van die H. Kerkvergadering, welke in hooge belangrijkheid voor geene vroegere wijkt, in de Nederlanden ook aan de niet-geleerden bekend te maken. Dit mag wel eene aanleiding geweest zijn voor de Calvinisten hier te lande om niet slechts op hevige en lasterlijke wijze, als zij plagten, tegen die Kerkvergadering uit te varen, maar om haar ook met schijn van bedaarden ernst en van geleerdheid te bestrijden. Althans in 1589 verscheen *tot Delf, bij Bruyn Harmansz Schinckel, Examen, ende Proeve des Conciliums van Trenten... verdeylt in vijf Boecken... Eerst in Fransois beschreven door Innocent Gentillet... ende nu onlancx in Nederduytsche taele overgheset, by W. V. N.* In dit polemiesch werk is een niet onaanzienlijk gedeelte van het Concilie vertaald, en men heeft daardoor gelegenheid tot vergelijking van de Calvinistische met de Katholieke vertalingen. Het overwigt is in de meeste opzigten, maar inzonderheid in dat van getrouwheid, geheel aan de zijde der Katholieke vertalers. Men oordeele uit de volgende proeven. Wij geven eerst den Latijnschen tekst, dan de Katholieke vertaling van 1565 (naar den druk van 1650), vervolgens die van 1657 (naar de uitgave van 1684), en eindelijk de Calvinistische van 1589.

TEKST.

„Siquis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit; aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re; figmentum denique a satana invectum in Ecclesiam; anathema sit". Sess. VI. can. 5.

KATHOLIEKE VERTALINGEN.

„Soo wie seydt, dat des menschen vrye wille, nae de sonden van Adam, te niete is, ende verloren, oft niet te wesen, dan alleene de name van een saecke, ende dat meer is, een name sonder het werck, ende metten kortsten geseydt, een beusel inghevoert van den Duyvel in der Kercken, die zij in den ban, ende af-gesneden." (1565).

„Zoo wie zeyt, des menschen vrye wil nae de zond van Adam verloren ende te niet gedaen te weesen, ofte te zijn een zaek bestaende alleenlyk in den naem, ja een naem zonder daed, eynde-

lijk te weesen een versiersel, dat vande duyvel is inde Kerk gevoert die zy in de Ban.“ (1657).

CALVINISTE VERTALING.

„Indien yemant wil staende houden, dat naden valle Adams, des Menschen Vryen wille, gants uutgeblust, ende verloren zy gheweest, ende datet een woordt sonder effect, ofte maer eene Inbeeldinge is, dat hy vervloect zy.“

TEKST.

„Si quis dixerit, sola fide impium justificari, ita ut intelligat nihil aliud requiri, quod ad justificationis gratiam coöperetur, et nulla ex parte necesse esse eum suae voluntatis motu praeparari, atque disponi; anathema sit.“ Ibid. can. 9.

KATHOLIEKE VERTALINGEN.

„Soo wie seydt, dat die sondighe mensche alleen door 't geloove rechtveerdigh gemaeckt wordt, soodat hy verstaet, datter anders niet van noode en zij dat soude moghen medewercken om te verkryghen de gratie van der Justificatie, ende dattet geensins soude van noode wesen, dat hij door 't roeren van synen eygen wille, bereedt ende gedisponeert soude worden, die zij in de ban ende afgesneden.“ (1565).

„Zoo wie zeyt, den onrechtveerdigen door het geloof alleen gerechtveerdigt te worden, zoo dat hy verstaet, datter niet anders van doen en is, 't welk me-werkt om de rechtveerdigmakende graci te bekomen, ende geensins van nood te zyn, dat hy door 't bewegen van zijn wil reed gemaekt ende geschikt werde; die zy in de Ban“. (1657).

CALVINISTE VERTALING.

„Ist dat yemant seggen wilt, dat d' onrechtveerdige door 't Geloove alleen gherechtveerdicht werdt, verstaende, datter niets vereyscht en werdt, dat metten gheloove, sal mede wercken, ende dattet

niet van noode en zy, dat hy hem selven voorbereyde, ende schicke om deselve te ontfangen, door de beweginge van zijn eyghen zelfs wille, dat die vervloect zy".

TEKST.

"Si quis dixerit, hominis justificati bona opera ita esse dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius justificati merita; aut ipsum justificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam, et Jesu Christi meritum, cujus vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriae augmentum; anathema sit". Ibid. can. 32.

KATHOLIEKE VERTALINGEN.

"Soo wie seydt, dat de goede wercken van den ghejustificeerden mensche, alzoo de gaven Godts zijn, datse oock niet en souden wesen de goede verdiensten van de ghejustficeerde, oft dat die selve gejustificeerde, door de goede wercken die door hem geschien, door de gratie Gods, ende verdienste Christi Jesu, wiens levende lidtmate hy is, niet waerachtelijck en soude verdienen vermeerderinge van gratie, het eeuwigh leven, ende het verkrygen van dien eeuwigen leven, bijaldien dat hy overlijdet in staet van gratie, ende oock vermeerderinge van glorie, die zy inden ban, ende af-gesneden". (1565).

"Zoo wie zeyt dat de goede werken van een gerechtveerdigt mensch, alzoo zijn de gaven van God, datze ook niet en zijn goede verdienste van die gerechtveerdigt is; of dat de zelfde gerechtveerdigde door de goede werken, die van hem geschieden door Gods graci, ende de verdienste Jesu Christi, wiens levendigh lidmaet hy is, niet waerachtelijk en verdient vermeerdering van graci, 't eeuwig leven, ende de bekoming des zelfde eeuwige levens, ist dat hy in graci sterve, midsgaders de vermeerdering van glori; die zy in de Ban". (1657).

CALVINISTE VERTALING.

"Indien yemant seyt, dat de goede wercken des menschen die

gherechtveerdicht is, in sulcker voughen gaven Godts zyn datse gheen verdiensten en zyn vanden gherechtveerdichden, ende niet en verdienen vermeerderinghe van Ghenade, nochte het eewige Leven, dat hij vervloect zy".

Bij deze drie voorbeelden laten wij het blijven. Die Latijn en Nederduitsch verstaan, mogen oordeelen over de verdiensten en onverdiensten van de vertalingen als zoodanig; maar die wat van Godgeleerdheid kent, zie toe, of hij in de ongetrouwheid der Calviniste vertaling ook zekere oneerlijke krijgslist vermoeden mag. Weglatingen onder anderen, als in het derde voorbeeld, kunnen inderdaad bezwaarlijk aan onkunde worden toegeschreven.

Wij merken te dezer gelegenheid aan, dat, ofschoon het opperst Kerkelijk Gezag de overzetting van de *Canones et Decreta Concilii Tridentini* in de onderscheidene landstalen van den beginne af gaarne zag, het evenwel dit werk niet dan aan bevoegde handen toevertrouwd wilde zien, en daarom de uitgaven van overzettingen zonder vooraf van den Apostolischen stoel verkregene magtiging, verboden heeft. Er bestaat ten dezen aanzien eene verklaring, den 2 Junij 1629 door de *S. Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum* gegeven. Men zie *Fagnan.* 2 *Decret. de judiciis c. Cum venissent.*

HET HOOGE KERKBESTUUR IN PRUISSEN [1]).

(STATISTIEK.)

Het Koningrijk Pruissen, daaronder niet begrepen de Hohenzollernsche Landen, telt op eene bevolking van 16,346,625 inwoners, 6,046,292 Katholieken.

Over de acht Provincien des Rijks is hun getal en het hooge Kerkbestuur in dezer voege verdeeld:

---

[1]) Getrokken uit het *Jahrbuch der R. K. Kirche* von J. H. Müller. Berlin, 1852.

I. In de Provincie Pruissen, met 664,053 Katholieken, worden gevonden twee bisschoppelijke diocesen: *a*) het geëximeerde Bisdom [1]) van Ermland, wiens Bisschop zijnen zetel heeft te Frauenburg; en *b*) het Bisdom van Culm, welks residentie thans te Pelplin gevestigd is; — terwijl een derde gedeelte der Provincie behoort onder het Aartsbisdom van Gnesen en Posen, doch afzonderlijk wordt geadministreerd door een Aartsbisschoppelijk Delegaat.

II. Brandenburg telt niet meer dan 33,905 Katholieken. Hunne geestelijke verzorging is opgedragen aan den Kardinaal Prins-Bisschop van Breslau in kwaliteit van Pauselijk Vikaris; hij oefent die uit door een Prins-Bisschoppelijk Delegaat verblijf houdende te Berlijn.

III. Aanmerkelijk geringer nog is het getal Katholieken in Pommeren; het bedraagt slechts 10,630. Deze kleine kudde, voor zoo verre zij tot de Regerings-distrikten Stettin en Straalsund behoort, is even als die van Brandenburg onderworpen aan den Kardinaal Prins-Bisschop van Breslau in hoedanigheid van Pauselijk Vikaris, die haar insgelijks doet besturen door zijnen zelfden Delegaat te Berlijn: de bewoners daarentegen van het Regerings-distrikt Cöslin zijn deels afhankelijk van den Aartsbisschop van Gnesen en Posen, en deels van den Bisschop van Culm; zij worden nogtans afzonderlijk bestuurd, de eerste door een Aartsbisschoppelijk Delegaat, de tweede door een Bisschoppelijk Commissaris.

IV. Silezië bevat eene Katholieke bevolking van 1,476,905 inwoners. Deze gansche Provincie behoort tot het geëximeerde Bisdom van Breslau, met uitzondering van *a*) het Graafschap Glatz, dat eigenlijk deel uitmaakt van het Aartsbisdom van Praag, en *b*) het Distrikt Katscher in Opper-Silezië, hetwelk kerkelijk ressorteert onder het Aartsbisschoppelijk Kerspel van Olmutz. Voor de eene zoowel als voor de andere dezer uitgezonderde plaatsen, zijn uit de Geestelijkheid tot het Pruissische Koningrijk behoorende Commissarissen aangesteld, die daarover van wege en in naam der kerkelijke Opperherders het bestuur waarnemen.

V. In Posen bedraagt het getal Katholieken 866,390, die zonder uitzondering allen aan het Aartsbisdom Gnesen en Posen behooren.

---

[1]) Onder geëximeerd bisdom verstaat men zulk een dat aan het metropolitaan gezag des Aartsbisschops ontheven en onmiddellijk onder het gezag des Pausen geplaatst is.

VI. De Provincie Saksen werd door de omschrijvingsbulle van den 16 Julij 1821 aan den Bisschoppelijken zetel van Paderborn toebedeeld: zij bezit eene Katholieke bevolking van 111,432 zielen, die over twee Bisschoppelijke Commissariaten, het eene te Heiligenstadt voor het Regerings-distrikt van Erfurt, het andere te Maagdenburg voor het Regerings-distrikt van dien naam, verdeeld zijn.

VII. Westfalen met eene Katholieke bevolking van 808,824 zielen is in het bezit van twee Bisschoppelijke diocesen, namelijk van Munster en van Paderborn.

VIII. Over de Rijnprovincie, wier Katholiek zielental niet minder dan 2,074,153 bedraagt, strekken zich insgelijks twee diocesen uit: het Aartsbisschoppelijke van Keulen, en het Bisschoppelijke van Trier.

De Hohenzollernsche Landen eindelijk, die, zoo als gezegd is, in deze opgave niet begrepen zijn, maken deel uit van de Kerkelijke Provincie van den Opper-Rijn, en zijn aan de jurisdictie onderworpen des Aartsbisschops van Freiburg in het Groothertogdom Baden.

Pruissen telt twee Kardinalen; twee Aartsbisschoppen; buiten deze nog zes diocesaan-Bisschoppen; en acht Wijbisschoppen: Paderborn is op dit oogenblik het eenige diocees waar de plaats van Wijbisschop vakant is, doch daartegen bezit het Aartsbisdom van Gnesen en Posen twee Wijbisschoppen, de eene voor Gnesen, de andere voor Posen.

ZIN EN STOF BIJ GEEST EN WAARHEID.

Het verdient opmerking, hoe thans allerwege gemoedelijke Protestanten zich al luider beklagen over de armelijkheid en ongenoegzaamheid eener eeredienst, zoo zij dien naam nog dragen mag, die zich bloot bij het *hooren* eener preek en het zingen van eenige psalmen en gezangen bepaalt; welk preken en zingen zelf, met stoffelijken tempel en al, wilden zij aan het eindeloos door hen verkondigde beginsel van *geest en waarheid* getrouw zijn, evenzeer

moest afgeschaft, om zooveel mogelijk als een geest, zonder zin, zonder geluid, zonder plaats, beweegloos de Godheid haar ter eere aan te staren.

Doch ook der Protestanten natuur, die even min als de onze louter geest, maar ook zin en stof is, kwam van zelve tegen de volslagen uitsluiting van alle uiterlijkheid op, en er werd bij den Lutheraan meer, bij den Calvinist minder, maar toch altijd iets tot voldoening ook dier zinnen bijbehouden, te weinig evenwel om den ganschen mensch voldoening te geven.

Dezer dagen laat zich die behoefte in luide kreten hooren; wij vernamen onlangs [1]) hierover eene hartverscheurende stem uit Duitschland, eene stem die sprak in naam van vele duizenden. Wat in Engeland geschiedt is van algemeene bekendheid. Maar ook in ons Nederland, hetgeen anders in het vasthouden van *geest en waarheid* voor niemand wil onderdoen, laten zich stemmen verluiden ter aanbeveling van wat schier ongelooflijk is: van *zin* en *stof*. Van *Protestantsche stemmen tegen de Protestantsche preekmanie* gewaagden we reeds in ons vorig deel, bl. 269—272, van wie we tevens hoorden, hoe verlangend er naar meer Liturgiesch element in de Protestantsche Kerk wordt uitgezien.

Dezer dagen vernamen we wederom twee krachtige, opmerkelijke stemmen ter verdediging en aanbeveling der zoo lang verloochende *zin* en *stof*, en wel van eene zijde waarvan men het minder verwachten zou. In de *Vaderl. Letteroefeningen* der vorige maand wordt bijzonder geprezen: eene leerrede van D^{r}. C. W. Pape over Hand. XX, 36, ten onderwerp hebbende *Paulus afscheid van Efeze;* genoemde predikant te Heusden hield die bij het nederleggen zijner Evangeliebediening te dier stede, en gaf haar uit ten voordeele der Diaconiearmen aldaar.

Om het gewigt zijner woorden meer te gevoelen, herinnere men zich, dat D^{r}. C. W. Pape President is van de Synode der Hervormde Kerk en tevens van de Synodale Commissie, en voor zijne groote verdiensten versierd werd met eene ridderorde; dat hij, groot ijveraar voor de geheime Genootschappen, ook daarin eene aanzienlijke waardigheid bekleedt.

---

[1]) Zie in de vorige aflevering het artikel over den *Toestand der Evangelische Kerk in Duitschland.*

Aan het derde gedeelte nu der genoemde leerrede gekomen, dat handelt over het *gebed*, laten de *Vaderlandsche Letteroefeningen* over het meer *zinnelijk* gebed én haar gevoelen én dat van den President der Synode van de Hervormde Kerk in dezer voege hooren:

„Sprekende over het bidden in geest en waarheid der eerste Christenen, drukt de Heer Pape een leedwezen uit, dat ook het onze is; gelijk er — waarom zouden wij 't verheelen! — in onze eeredienst en godsdienstoefening meer is, dat wij wel anders zouden wenschen. Het Apostolisch berigt omtrent het knielen van Paulus verplaatst hem in zijne gedachten in de eenvoudige bijeenkomsten dier eerste belijders van de Evangelische waarheid, wier godsdienstoefening van alle zinnelijke vormen was ontbloot [1]), maar die hunne behoefte aan Christus des te meer gevoelden, des te meer gloeiden van geloof, en van liefde tot Zijnen naam, en in welke des te levendiger was de ootmoed der ziel en 't gevoel hunner afhankelijkheid van God. — „„Wat wonder — roept hij uit — dat deze gezindheden onwillekeurig in hunne gebaren zich kenmerkten voor Hem, die hen, armen, zoo mildelijk met Zijnen zegen had beweldadigd! — Waarom, mogen wij vragen, is die band van het schoone en goede losgereten? Waarom ook wij, gelijk zij stof en assche, insgelijks onze knieën niet in onze tempels gebogen voor denzelfden God en Vader in Christus? Waarom niet gemeenschappelijk en openlijk gedaan, wat wij van elkander vertrouwen in eenzaamheid en in het verborgen te zullen doen? Waarom niet biddend geknield, en knielend gebeden?„„

„Wenschen als deze zullen, helaas, wel immer tot de *pia vota* blijven behooren, al ware 't maar om de kosten die de invoering van een geknield bidden in onze Kerken zou veroorzaken, daar men er de gestoelten en banken voor zou moeten veranderen„.

Te dezer plaatse verlangt Referent almede — hetgeen ook de Evangelische stem uit Duitschland wenschte — dat de kerken door de week meer zouden openstaan, om aan de behoefte althans van mingegoeden voldoening te geven, dat zij dan eens, zonder een preek te hooren, dáár naar hartelust zouden kunnen bidden en uitrusten.

---

[1]) Dit is immers in bare tegenspraak met hetgeen aanstonds, naar Hand. XX, 36, van het *knielend* bidden wordt gezegd.

„Bij deze gelegenheid, vervolgt hij, kunnen wij eene andere vraag niet onderdrukken, het is de vraag: om welke reden de Kerken in 't algemeen op de werkdagen der week gesloten zijn, en of 't niet voor den godsdienstigen zin en voor de zeden van velen dierbaar en weldadig zijn zou, als de Kerken ook dán open waren, dat zij bezocht konden worden door elk die er behoefte aan gevoelde, alsdan in de Kerk te zijn. „Waar zou dat toe dienen?„ hooren wij vragen. „Wat zouden de leeken in de Kerk uitvoeren, als er niet gepreêkt wordt?„ — Wij antwoorden: zij zouden er dan kunnen rusten en bidden. Het hooren naar de gebeden en leerrede des kanselredenaars, dat het vóornaamste gedeelte uitmaakt van de godsdienstoefening der leeken, is buiten twijfel heilzaam, stichtend en troostend, maar het aanhooren voldoet niet altijd aan de behoefte des harten. Er zijn oogenblikken waarin 't hart behoefte heeft zich-zelven, al is het dan minder welsprekend en gekuischt, in vrome afzondering uit te storten; maar in het midden van groote gezinnen, die met zes, acht of meer personen zaamgepakt leven in het bekrompen bestek van armoedige woningen, is daar zelden of nooit gelegenheid toe. Men hoort alreeds, dat wij 't open blijven der Kerken alleen maar wenschen in het belang der leeken van den minderen stand. Voornamere, meer gegoede leeken hebben er geene behoefte aan, vermits zij, in hunne binnenkameren, overvloedig gelegenheid bezitten om in stille eenzaamheid hunne gebeden te plengen. Maar de mindere stand! — Het verwondert ons, dat het Bestuur des Genootschaps tot afschaffing van den sterken drank er nog niet aan heeft gedacht, van hoe veel waarde de toegankelijkheid der Kerken op de werkdagen zou kunnen zijn voor de bevordering harer oogmerken. De ambachtsman, b. v., die geen werk heeft en te vergeefs*ch* naar werk zocht, als hij vruchteloos aan alle werkplaatsen zijne dienst heeft aangeboden, en, ver van zijne woning, moedeloos en vermoeid, behoefte heeft aan rust voor zijne leden en opbeuring voor zijnen geest, waarheen kan hij nu gaan dan naar de herberg, waar zijne berooidheid al ligt hem tot misbruik drijft van 't verpestend middel, dat zijne denkkracht verdooft, en waar ligtzinnige gesprekken zijne gedachten verre van God en 't vertrouwen op Diens bestuur verwijderen. Zou niet menigeen van die ledigloopende ambachtslieden — en hoe groot is hun getal! — indien de Kerken geopend waren, in zulke oogenblikken, in plaats van naar de naaste

herberg te gaan, de naaste Kerk opzoeken, om op een der zitplaatsen van het ledige heiligdom de rust voor het ligchaam, en in een vurig gebed de opwekking van geest en gemoed te vinden, waaraan hij behoefte heeft? — Het is hier de plaats niet [dus besluit Referent] om breedvoerig over de zaak te spreken, die wel eene opzettelijke behandeling verdient; maar wij bevelen haar toch in de aandacht van alle Godsdienst- en menschenvrienden".

Wij vreezen evenwel, dat zoolang de Protestantsche bedehuizen zonder offer-altaar en levenden Christus en wat Hem dienend omgeven moet, zoo kil en doodsch, zoo treurig blijven staan, die naakte muren wel weinig aantrekkelijks voor den armen, vermoeiden werkman zullen hebben. De dichterlijke predikant Ten Kate zelf heeft met zijne anders vaak ontembare verbeelding, noch "het zindelijk eikenhout der banken en den witten wand", noch "den trap van 't spreekgestoelte" weten te poëtiseren [1]). Houdt de Protestant zich werkelijk vast aan zijn leerpunt van aanbidding in *geest en waarheid*, wat behoeft hij dan een bedehuis met zindelijk eikenhout of spreekgestoelte, wat doet hij met preek of gezang. Wenscht men redelijkerwijze den Protestantschen leek in een bepaald gebouw te zien gaan om te bidden, dan dit eerst geheiligd, maar dan ook allereerst zin en stof, en bij beginsel, in hunnen rang hersteld!

Niet minder opmerkelijk is het, wat even te voren ter verdediging van *stoffelijke middelen* in het belang der Kerk, én door Referent én door Ds. Pape gezegd wordt. Wij begrijpen, waarom een eerst voorstander der geheime genootschappen, die met blinkend, klinkend goud op de zielen werken, aldus spreekt; maar het neemt niet weg, dat zijne bewijsvoering eene verloochening is van het zoo geliefkoosde *geest en waarheid*:

"Bij een gepasten lof aan Kerkvoogden en Notabelen — schrijft Referent — dat zij van de stoffelijke middelen der Kerk een gedeelte afzonderden, om de Gemeente een tweeden Predikant te doen erlangen, vinden wij een gevoelen over 't gebruik van stoffelijke middelen tot bevordering van geestelijk heil uitgesproken, hetwelk wij, in het Protestantsch belang, wenschen, dat de oogen moge helpen

---

[1]) Zie in zijne *Nieuwe Dichtbloemen* een Bladzij' uit het levensboek van een Dorpspredikant.

openen van alle dezulken, die, tegen de ervaring aan, nog steeds de drogleer verkondigen, dat de zaak des lichts en der waarheid met stoffelijke middelen niet bevorderd *kan* worden". " Wij hebben — zegt de heer Pape — zoo dikwerf hooren zeggen, dat het Evangelie niet door stoffelijke middelen mag worden voortgeplant of in stand gehouden; en zoo dit beteekenen moet, dat wij ons daarbij alleen van zedelijke middelen moeten bedienen, dan houden wij dit gezegde voor schoonklinkenden onzin, Hoe! zoude dan de Hervorming, die wij met regt "de gezegende" heeten, niet ook door stoffelijke middelen tot stand gekomen zijn? Is dan de Bijbel, dien de Almagtige door Zijnen Geest bezigt, om ons tot de kennis des eeuwigen levens te brengen, geen stoffelijk werktuig, en bezigt zelfs God, in zijne regering over de wereld, niet vaak stoffelijke middelen, tot bereiking zijner hooge en heilige bedoelingen?"" — Als men bedenkt, dat, b. v., de Zending onder de Heidenen onmogelijk zoude zijn, wanneer zij niet geschraagd werd door de jaarlijksche bijdragen van zoo vele duizenden als haar met geld ondersteunen, vraagt men hoe 't mogelijk zij, dat er nog gevonden worden zoo blind of dwaas, dat zij het tegendeel van 't geen hier geleerd wordt staande houden? En toch — hun aantal is groot, en hunne blindheid staat maar ál te dikwerf de uitvoering van heilzame ontwerpen, en de opkomst van nuttige instellingen in den weg."

Zeker heeft de Katholieke Kerk oneindig dieper gronden voor hare eeredienst, die, uiterlijk en innerlijk beide, evenzeer den ganschen mensch aan God toewijdt, als zij den ganschen mensch bevredigt; dieper gronden ook voor háár gebruiken van stoffelijke middelen die zij alleen vermag te heiligen [1]): maar reeds op de aangegeven redenen stoffelijke en zinnelijke middelen te verdedigen, is in den mond van een Protestant verzaking zijner aanbidding in geest en waarheid en eerherstel aan zin en stof geboden.

Wil hij gevolglijk wezen en zich gelijk blijven: hij moet ophouden, Protestant te zijn en Katholiek worden.

---

[1]) Hoe men overigens het *aanbidden in geest en waarheid* (Joan. IV, 19, 20) moet verstaan, kan men uitvoerig aangetoond zien tegen Dr. Ter Haar in *de Katholiek*, D. IX, bl. 376 volgg.

COLLECTEN IN NEDERLAND VOOR DE WALDENZEN EN HET PROTEST. KERKJE TE TURYN.

„Het is waar — zegt Ds. J. H. S. in de *Vaderl. Letteroefeningen* voor deze maand — deze émancipatie [der Waldenzen door Karel Albert] was nog geene *vormelijke* gelijkstelllng van de godsdienst der Waldenzen met die der Katholieken; maar *feitelijk* bestaat zij door de vergunning om te Turyn eene kerk te mogen bouwen. Geld geeft de regering niet; dit zal de broederliefde wel verschaffen. Met genoegen lezen wij wekelijks in de *Kerkelijke Courant* van de ruime bijdragen in Kerkkollekten. Nederland is nog niet vergeten, dat zijne vaderen tonnen gouds voor dit arme volk der verdrukking hebben verzameld. Alleen de kollekte van November 1687 had de som van *f* 233,349 17 st. 8 p. opgebragt. Men vergelijke wat professor Royaards [in het *Kerkelijk Archief*] mededeelt: „In het jaar 1655 werden te Amsterdam gekollekteerd in de Nederduitsche Gereformeerde kerken *f* 45,000, — in de Waalsche *f* 9,000, — in de Doopsgezinde *f* 2,000, — in de Luthersche kerken *f* 10,000". Wat dus nu de broederliefde doet, is de voltooijing van het werk der vaderen, toen met sidderende, nu met blijmoedige harten volbragt".

Hoe het thans met den opbouw van het Turynsche kerkje, en de collecte ten dien einde hier te lande, gesteld is, vernemen we van den Secretaris van het Waalsch Comité voor de zaken der Waldensche kerk in Piemont, den heer J. D. Revel te 's Gravenhage, die in de *Kerkelijke Courant* van 16 Julij jl. het volgende berigt geeft:

„Volgens het voorleden jaar ingediend [officiëel] Rapport, is de benoodigde som voor den opbouw der Protestantsche kerk te Turyn, der school, der pastorij en van het Refuge, geschat op bijna 120,000 gulden.

De opbrengst der tot nu toe in Nederland en elders gedane inzamelingen bedraagt, voor zoover het den ondergeteekenden bekend is, nog naauwelijks het derde dier som.

De kassier, die te Turyn belast is met het ontvangen der ingezamelde gelden, heeft in een' brief, in antwoord op een hem laatstelijk toegezonden wissel van ruim 6000 gulden, gemeld, dat deze som ter juister tijd was aangekomen, daar de geldmiddelen bijna waren uitgeput.

De opbouwingswerken worden met ijver voortgezet, en men hoopt voor den winter het kerkgebouw onder dak te hebben en de buitenwerken te voltooijen.

In het belang der collecte, waar zij nog in de vaderlandsche gemeenten moet gehouden worden, heeft de [bovengenoemde] ondergeteekende tot bovenstaande mededeelingen zich verpligt gezien".

Wij voegen hier toe, dat, naar het *Handelsblad* in der tijd berigtte, de collecte voor dit kerkje in de verschillende Protestantsche kerken te Amsterdam bedragen heeft de som van *f* 2387.59½, en bemerken nog, ter aanduiding hoe de revolutionaire partij niet vreemd is aan de onderneming [1]), dat, volgens gemeld officiëel rapport, juist op den 9 Mei, *den verjaardag der invoering van de constitutie*, eene talrijke processie, *uit werklieden en studenten* zamengesteld, de Waldensche kapel is omgetrokken en onder de ramen van de heeren Meille en Bext, predikanten, en Malan, Protestantsch lid van het Parlement, met luide kreten heeft geroepen: Leve de Waldenzen! Leve de Waldensche Kerk! Leve de Godsdienst-vrijheid!

SPROKKELINGEN.

HET EERSTE CONCILIE IN CHINA. — De bisschop van Samos, Apostoliesch vikaris in Japan, heeft de akten van 't eerste concilie, dat door de bisschoppen van China gehouden is, naar Rome overgebragt, om ze aan de goedkeuring der H. Vergadering *ter voortplanting des geloofs* te onderwerpen. Dit concilie bestond uit vijf bisschoppen, bijgestaan door omtrent dertig priesters; de plegtigheden werden door eene menigte van Christenen belangstellend gevolgd. Deze kerkvergadering is van des te meer gewigt, als zij de eerste is welke China ooit gezien heeft. (*Revue Catholique.*)

---

[1]) Zie de *Tijdsomstandigheden* dezer aflevering.

VERSLAG VAN T' ENGELSCH GENOOTSCHAP VOOR DE BIJBELVERTALING. — Volgens *de Vereeniging* bleek uit het laatste jaarlijksch rapport van Dr. Steane, dat de vertaling van het O. T. in het Bengaleesch herzien en daarvan eene nieuwe uitgaaf verschenen was, ten bedrage van 4,500 exemplaren, van welke 2,000 aan het Calcuttaasch hulp-Bijbelgenootschap waren afgestaan. Ook het N. T. was herzien en ten deele afgedrukt. Het N. T. in het Sanskriet was almede herzien; dat in het Hindostaneesch met Arabische letters was gereed en met Rom. letters onder handen. Er waren in het laatste jaar 32,821 exempl. in verschillende talen verspreid en van de oprigting in 1847 af, in het geheel bijna 610,000 exemplaren.

OORSPRONKELIJKHEID ONZER PROTESTANTSCHE PREDIKERS. — In eene beoordeeling van van Senden's *Nagelátene Leerredenen*, voor zooverre zij verschenen zijn, bepaalt *Spiritus Asper* en *Lenis* (*Tijdspiegel*, Mei, bl. 322) te dier aanleiding de zelfstandigheid onzer Protestantsche redenaars met deze woorden: „De individualiteit van van Senden is niet te miskennen in zijn kanselarbeid, hij is daar zelf (all him-self), en niet nagebootst of uit brokstukken van andere voorprekers zamengesteld; welligt heeft hij, wat kern, kracht en beknoptheid betreft, met den bekenden Dräseke eenige overeenkomst. — Onder onze thans levende kanselmannen zouden we niemand weten, die nevens hem staat, — hij is al prekende te zelfstandig gebleven, om door eenige bijzondere vergelijking juist gekenmerkt te worden. — Men heeft wel eens aangevoerd dat van Senden, vooral in zijne lijdenspreken, den Germaanschen toon wat hard had aangeslagen: 't kan zijn, wat den vorm hier en daar betreft, — en wie neemt niet somtijds, wetend of onwetend, schuldig of onschuldig, iets van den vreemden vorm aan, zonder deswege de oorspronkelijkheid te verliezen? — Er zullen weinige zijn, die niet eens in de homeletische schatkamers der buurlieden hebben gegluurd, en dat er dan een stofje of vlekje blijft hangen, is geene doodzonde, anders zijn zekerlijk $\frac{15}{16}$ deel onzer Protestantsche predikers — zondaren." —

LETTERLOOVER.

AAN ZIJNE HOOGWAARDIGHEID

J. GROOFF,

BISSCHOP VAN CANEA I. P. I.,

APOSTOLIESCH VICARIS VAN NEDERLANDSCH INDIË ENZ.,

BIJ ZIJN JONGST VERTREK NAAR

SURINAME [1])

Geen gedachtenis van naalden,
Waar de magt des tijds op zwicht',
Hoe voor minder deugd en daden
Tot de starren opgerigt;
Geen bezield arduin noch marmer
Spreke van den heldenmoed,
Die u over wilde zeeën
Duizend dooden smaden doet:

[1]) Gaarne plaatsen wij, behoudens eenige wijziging, te dezer gelegenheid dit afscheidslied, door eene van den Bisschop geliefde jeugd hem destijds toegezongen.

Duizend dooden bij die slaven,
Hoe afzigtlijk en verminkt,
Wien voor 't immer kankrend pestgift
Lid voor lid van 't ligchaam zinkt:
't Zijn, zegt gij, uw lievelingen,
Die melaatschen, uw gezin!...
Gij verbindt, bewaakt, verpleegt hen
Met een onuitputb're min.

Spreekt van hemel dan en hope
En Gods mensch-geworden Zoon,
Die hen door zijn dood verloste
En nu gâslaat van zijn troon;
Spreekt hun veel van Jesus' wonden
En zijn kruisgeheimenis,
Hoe nu 't lijden hun ten glorie
En de dood ten leven is.

Vader! bij die uitverkoornen
Staat met onverdelgbaar schrift
Al de heldenmoed der liefde
In de dankb're ziel gegrift.
't Oosten riep u; maar van 't Westen
Ging de lange klagt en beê,
Onder luid gesnik gerezen,
Met u op de golven meê.

Wie 't vermogt der troosteloozen,
  Ach in d' overmoed der min
Wierp hij zich de wreede baren,
  Die hem strandwaart sloegen, in;
Op den oever zaagt ge er wuiven,
  En zij riepen immer meer:
„Vader! ach gij goede Vader!
  „Keer toch spoedig tot ons weêr!„

Nóg, voor 't altaar neêrgebogen,
  Waar men aan uw lippen hing,
Zoeken zij in 't beêgefluister
  Eeuwige herinnering;
Roepen zij de zeeën over:
  „Keer, o Vader! keer toch weêr!
„„Kindren!„„ — hebt ge ons eens gesproken,
  „„'k Leg bij u ter rust mij neêr.„„

Vader! 't Oost heeft u verstooten!
  Maar den Wester Indiaan
Vloeit de lofzang van de lippen,
  Sta er ook een droeve traan
Heimlijk in zijn oog te beven; ...
  Dat men u en zóó verstiet:
Had hij 't kruisbeeld niet voor de oogen,
  Neen dien smaad begreep hij niet.

Smaad!... neen, voor uw nieuwe glorie
Vallen wij verrukt te voet:
't Is de wet der hoogste liefde,
Dat zij 't hoogste lijden moet;
Dat ze in 't sterven zegeprale
En verwinne waar ze zwicht,
Door de duisternissen schrijde
Naar het onverdoofb're licht.

Zet uw voet weêr op de baren,
Draag het glorie-stralend kruis
Naar de u welbekende stranden:
Kruisheld! in het eeuwig huis
Roepen reeds veel duizend zielen,
Zalig door uw heldenmin,
Met ons, met uw Indianen
Liefde's overwinning in.

DE GRONINGER SCHOOL

EN

DE HERVORMING.

Ook op het gebied der kennis wil de mensch bijzonder zijn, en maatschappelijk tevens; hij wil zich onderscheiden en hij wil in eene hoogere algemeenheid sluiten; hij wil de waarheid vinden, en ze reeds lang gekend zien door zijne medemenschen. Hij gevoelt, dat de waarheid niet voor hem alleen kan zijn, vooral niet de godsdienstige waarheid.

De Christenen, bijzonder, stelden steeds den hoogsten prijs op oudheid en algemeenheid: de aard hunner godsdienst brengt het bepaaldelijk mede; deze toch dagteekent van Christus en is bestemd voor alle volgende tijden en geslachten: ze is dus historiesch en katholiek.

De Groninger school schijnt nog dit christelijk of menschelijk instinkt te deelen; zij wenscht de wereld en misschien zich zelve mede diets te maken, dat haar Christendom

niet nieuw, niet vreemd is; wel niet zoo oud en algemeen als het moest zijn, om christelijk te wezen, namelijk achttien eeuwen; maar dat haar Christendom althans drie honderd jaren herwaarts dagteekent, een echte spruit is van de „gezegende Hervorming".

Het lust ons, deze bewering, deze aanspraak der Groningers ter toets te brengen.

Vergelijken we de Groninger Dogmatiek, wat de stof, den inhoud, de dogmen aangaat met die der „groote Kerkhervormers", dan ontwaren wij een verschil, als men het zich bijkans niet grooter kan verbeelden. Luther en Calvijn erkenden één God, in drie waarachtig onderscheidene Personen; erkenden Jesus Christus als den Godmensch, die ons met God verzoend heeft door het bloed zijns kruises: de Groninger Hoogleeraren noemen die leerstukken ongerijmdheden, bespottelijk voor de rede. Wittenberg en Geneve maakte den mensch gelijk aan eenen „stronk of steen", ten eenemale werkeloos en lijdelijk tegenover de hem werktuigelijk bearbeidende, noodzakende genade: Groningen maakt den mensch tot eenen der Elohim, volkomen vrij zélfstandig handelend, zonder eenige genade. Dordrecht, in het voetspoor van Geneve, maakte van God een tiran, naar willekeur (*horribili decreto*) verkiezend of verwerpend en verdoemend, verdoemend zonder 's menschen schuld, want niet vrij zijnde kan hij onmogelijk schuld hebben: Groningen maakt van God een' Vader, enkel liefde, niet regtvaardig, die allen moet verkiezen, niemand kan verwerpen, zelfs al ware het de goddeloosste. Voorwaar, men heeft een Groninger begrip van waarheid noodig, om zulke tegenstrijdigheden, als waren het slechts verschillende opvattingen van dezelfde waarheid, te verzoenen: slechts een

Hegel kan het met zijn stelregel, dat *ja* en *neen* niet eigenlijk verschillen.

Waarin zullen zich de Groningers als echte spruiten der Hervormers kenmerken, wanneer de leerstukken wederzijds zoo schreeuwend strijden?

In de *beginselen*, geven zij ten antwoord, de beginselen der Hervormers zijn de onze. „De Hervormde Kerk heeft slechts twee beginselen: haar formeel beginsel is — vrijheid van onderzoek des Bijbels en des Evangeliums daarin vervat; haar materiëel beginsel — alle zaligheid is uit het geloof aan de goddelijke genade, ons verleend door den Verlosser Jesus Christus" [1]).

Zijn dat waarlijk de beginselen, welke de Hervormers kenmerkten? Zijn de beginselen der Hervormers die der Groningers?

Men wil het thans dikwerf doen voorkomen, en de Hoogleeraars doen het hier, als ware de Hervorming slechts ontstaan uit het formeel beginsel: vrijheid van onderzoek des Bijbels. Maar ten onregte: een leerstuk, een materiëel beginsel was de oorsprong: de historie leert het, en de aard der zake eischt het.

Toen de monnik, die den grooten schok gaf, in den jare 1517, zijne theses aanplakte, dwaalde hij, maar was hij nog geen ketter; hij betuigde nog den diepsten eerbied voor het goddelijk gezag der Kerk, en verklaarde, zich aan hare beslissing te onderwerpen; ja, nog Drievuldigheids-Zondag 1518 schreef hij aan den Paus: „Geef het leven of den dood, roep of herroep, keur goed of af naar welgevallen: ik zal uwe stem hooren als die van Jesus Christus zelven" [2]).

---

[1]) *Compendium*, § 19, (tweede uitgaaf).

[2]) *Protest. Luth.* Opp. T. I, f. 195.

Weldra echter bleek het, wat hij reeds moest weten — dat zijne stellingen tegen het Katholiek bewustzijn aandruischten: Leo sprak het vonnis der veroordeeling. Nu kwam Luther met een nieuw formeel beginsel, om zijne leer te handhaven: of liever nu werd hij zich bewust het Protestantsch beginsel, hetwelk in zijne leer bereids lag opgesloten: protest tegen het gezag der Kerk. Hij verbrandde openlijk 's Pausen Bul. (10 December 1520.)

De leer stond dus bij Luther op den voorgrond: zijn formeel beginsel ontwikkelde zich later uit de leer.

Met de overige hoofden der Hervorming, b. v. Calvijn, was het, in één opzigt, anders; zij konden Luther's reeds veroordeelde moeder-leerstelling niet tot de hunne maken, zonder aanstonds ook zijn formeel beginsel te beamen; maar ook van dezen kan men dus niet met waarheid zeggen, dat hunne Hervorming eigenlijk uitging van het formeel beginsel: vrijheid van onderzoek des bijbels; het was de leer welke zij omhelsden, die hun dit beginsel ingaf, en, gelijk wij reeds te kennen gaven, waaruit dit beginsel voortvloeide.

Immers, in het algemeen, ligt het in den aard der zake, dat het formeel beginsel uit een materiëel moet volgen: het beginsel zelf moet eene leer zijn, want het wil eene waarheid wezen. Dit is duidelijk het geval met het beginsel der Katholieke Kerk: dat wij van Christus' Kerk de christelijke waarheid moeten leeren, door Gods genade inwendig voorgekomen en geholpen. Dit beginsel zelf is eene leer, een dogma, en het vloeit noodzakelijk uit de moederleering der Katholieke Kerk aangaande de verhouding der goddelijke en der menschelijke werking tot elkander, de verhouding der *causa prima* tot de *causae secundae*, gelijk de scholastieke Theologen zeg-

gen. De schepping is een *opus ad extra*, eene werking naar buiten; maar wij bestaan derwijze buiten God dat wij altijd in Hem blijven; „in Hem is het dat wij leven, werken en bestaan". Wij hebben alzoo onze eigen werking door en in de goddelijke werking; God bewerkt ons werken en wij zelven werken; wij werken vrij onder de goddelijke werking: want de eerste oorzaak beweegt de tweede oorzaken, overeenkomstig haren aard, zooals Zij ze heeft geschapen: de onvrije schepselen doet God onvrij handelen, de vrije, in zoover ze vrij zijn, vrij; Hij doet de vrije schepselen kiezen, maar zij bepalen zelven hunne keus.

Wijl de tweede oorzaken, door de eerste bewogen, zelven werken, kunnen zij ook werken op elkander: het behoort tot de grootheid van het goddelijk albestuur zulke tusschenschakels in het werk te stellen. Zoo is de menschelijke maatschappij noodzakelijk, opdat de mensch ontsta en besta.

God heeft den mensch geschapen tot eene *bovennatuurlijke* bestemming, dat is, tot eene hoogere bestemming, dan welke de aard van een redelijk wezen noodzakelijk vereischt; die bovennatuurlijke bestemming is — de innigste vereeniging met God, door aanschouwing en genieting Zijner, is de hemel. Eene vatbaarheid voor die bestemming heeft Hij in den mensch gelegd, de ontwikkeling echter dier vatbaarheid derwijze zich-zelven voorbehouden, dat ze langs de gewone wegen zijner voorzienigheid niet kan plaats hebben, maar eene bijzondere onmiddellijke inwerking vordert. Die bovennatuurlijke onmiddellijke inwerking Gods is, wat wij de *genade* noemen; zij is de voorwaarde ter verkrijging van die innige vereeniging met God hiernamaals; zij is het, welke die

vereeniging reeds hier op aarde inleidt: ze is eene aanvankelijke mededeeling Gods van zich zelven aan den mensch: in een woord, het zaad des eeuwigen levens. Dit is de *verheffende* genade; maar wegens de erfzonde heeft de zieke, zwakke mensch, reeds om aan zijne natuurlijke bestemming te beantwoorden, om redelijk en zedelijk te leven, in vele gevallen de *genezende*, *versterkende* genade noodig, almede eene bijzondere, buitengewone, en in zoo verre *bovennatuurlijke* werking Gods.

Intusschen, opdat deze bijzondere voorzienigheid, deze bovennatuurlijke orde aan de gewone beantwoorde, bedient God zich ook hier van de tusschenschakels der tweede oorzaken: om den mensch tot zijne bovennatuurlijke bestemming te brengen, om hem de genade en waarheid, daartoe noodig, mede te deelen, bedient Hij zich van zinnelijke voorwerpen en inzonderheid van menschen; aan die zinnelijke voorwerpen, aan die menschen schenkt Hij eene hoogere kracht, geëvenredigd aan die hoogere orde. *Hij deed het Woord vleesch, zijnen Zoon mensch worden:* Hij doet dat vleeschgeworden Woord voortleven in de Kerk. De Christen heeft die Kerk noodig, gelijk de mensch de maatschappij.

Ziedaar, waaruit het Katholiek beginsel voortvloeit: dat wij van Christus' Kerk de christelijke waarheid moeten leeren, door Gods inwendige genade voorgekomen en geholpen. God werkt in ons, Hij werkt op ons door menschen: wij werken, wij kennen, wij erkennen, wij gelooven zelven met volkomen vrijheid.

Die verhouding van de goddelijke en menschelijke werking tot elkander is treffend aan den dag gelegd door het dogma van het Concilie van Trente over onze verdienstelijke werken: onze goede werken zijn derwijze

Gods gaven, dat ze tevens onze goede verdiensten zijn [1]). Alzoo, wij ontvangen onze goede werken, en het zijn waarachtig onze eigen goede werken. Dit *lijden* is waarachtig *doen*.

Men mag wel zeggen, dat alle dwalingen in het stuk van godsdienst haren oorsprong hebben in eene dwaling aangaande de verhouding der eerste oorzaak tot de tweede oorzaken, zelfs de dwalingen omtrent het wezen Gods niet uitgezonderd; want de verhouding der drie goddelijke Personen tot elkander is het prototype der goddelijke werkzaamheid naar buiten. Te dezer plaatse hebben wij alleen te doen met de Hervorming, en met de hervorming der Hervorming — de School van Groningen. Ik zeg: wat den aard der zaak zelve meêbrengt, wat wij bij de Katholieke Kerk gezien hebben, dat is ook waar bij de Hervormers: hun formeel beginsel is later dan, en volgt uit hun materiëel beginsel.

Ik twijfel, of het wel juist is, als men het formeel beginsel der Hervormers geeft met deze woorden: vrijheid van geweten, vrijheid van geloof, vrijheid van onderzoek des Bijbels. Immers, in de eerste plaats van vrijheid kon geen spraak zijn; want loochening der vrijheid behoort tot de moederleering, tot het materiëel beginsel der Hervormers. Men zou dus, in allen gevalle, in plaats van *vrij* onderzoek moeten stellen: *eigen* onderzoek des Bijbels. Maar, ten tweede, dat *eigen* onderzoek was, volgens de Hervormers, geenszins het middel, om ter kennis van de christelijke waarheid te geraken. Door de erfzonde, aldus leerden zij, had de mensch het goddelijk evenbeeld verloren; de godsdienstige aanleg was in hem vernietigd;

---

[1]) *Conc. Trid.*, Sess. 6, can. 32; verg. ibid., cap. 16.

„geen vonkje van geestelijke krachten was in hem meer overig" [1]), noch wat het verstand, noch wat den wil betreft [2]): hij bezat dus geene oogen voor het licht der goddelijke waarheid; wat zou hij in den Bijbel zoeken?

Neen; het formeel beginsel der Hervormers was de *spiritus privatus* [3]): dat God zelf den Christen inwendig onderrigt [4]), ieder afzonderlijk, zonder tusschenkomst van menschen, zonder bemiddeling van kerkelijk gezag. Eigenlijk en streng Protestantsch, volgens Luther, moet dit beginsel nog iets harder luiden; de gedachte namelijk is deze: de mensch zelf kan de christelijke waarheid niet kennen, niet gelooven, zelfs niet met behulp van Gods genade, want wie geholpen wordt, doet zelf ten minste *iets*, geholpen zijnde; de mensch echter kan *niets:* alzoo het is God zelf alleen, die in den mensch *zonder* den mensch gelooft; — gelijk dan ook Luther, inderdaad, het somtijds uitdrukte [5]).

Dat de Hervormers met hun formeel beginsel geen vrijheid van geweten, geen vrijheid van geloof afkondigden, weet ieder, die de geschiedenis van die ongelukkige tijden heeft gelezen. Zij gaven iedereen den Bijbel in de hand, maar wee! ieder, die iets anders uit den Bijbel putte, dan zij zelven er in vonden. Dit wee kwam over Karlstadt

---

[1]) *Solid. Declar.* II *de lib. arbitr.* § 7.

[2]) L. c. § 2: *Calvin. Instit.*, L. 3, c. 2, n. 12; L. 2, c. 2, § 12; c. 3, enz.

[3]) Luther, *de servo arbitrio.* Opp. T. III, fol. 182.

[4]) Luther, *de instit. minist. Eccles.* Opp. T. II, fol. 584. — Zwingl. *de certit. et clarit. verbi Dei.* Opp. T. I, fol. 165, 171: „Quod hac in re opus tuum esse credis, non tuum sed Spiritus Sancti est, qui occulte in te per virtutem suam operatur". Ook Calvijn, die anders, inconsequent genoeg, nog behoefte aan eene soort van Kerk gevoelde — leert hetzelfde. *Instit.* L. 1, c. 7, § 3.

[5]) Zie *Möhler's Symbolik*, § 44 vlg. (vijfde uitgaaf).

en zijne mede-*sacramentarissen*, omdat zij de wezenlijke tegenwoordigheid van 's Heeren ligchaam in het H. Sakrament des Altaars loochenden, op grond van dezelfde bijbelwoorden, waarin Luther ze klaar en duidelijk geleerd vond. Ziehier hoe zich de Hervormer over deze lieden uitte; het waren, zeide hij, „verdoemde menschen, die anderen meê ter helle sleepten; de gemeenten mogten geene gemeenschap met hen houden, noch in hunne godslasteringen instemmen; hij, Luther, had besloten, hen met zijne geschriften en gebeden te bestrijden tot aan zijn jongsten snik". Dezen banvloek uit den mond van Luther vindt men in zijne levensgeschiedenis, door Hospinianus, een zijner bewonderaars, beschreven; en, men merke 't wel op, zoo liet zich Luther hooren in den jare 1543, in de laatste jaren dus zijns levens. En hij hield ook woord. In het jaar 1544 gaf hij in 't licht eene verklaring van Genesis, waarin hij Zwingli en Oekolampadius op gelijke lijn stelt als Arius, Muncer en de wederdoopers, ja, met de afgodendienaars, „wijl zij hunnen afgod maakten van hunne gedachten, en deze aanbaden met verachting van Gods woord". Maar wat hij vervolgens uitgaf, is nog veel verschrikkelijker; in zijne „kleine geloofsbelijdenis" spreekt hij van hen als van „zinneloozen, godslasteraars, nietswaardige lieden, verdoemden, voor wie het niet meer geoorloofd is te bidden".

Nog anders buitensporig was, bij wijlen, Calvijn, de aartsvader der Hervorming hier te lande. Zijne tegenstrevers, d. w. z. allen, welke zich met zijn verstand des Bijbels niet vereenigden, zijne leer niet huldigden, zijne tegenstrevers zijn bij hem „schurken, dwazen, deugnieten, dronkaards, dolzinnigen, beesten, ossen, ezels, honden, varkens". *Tantaene animis coelestibus irae!* mogt hierbij

iemand denken, maar..... een hemelling was Calvijn ook waarlijk niet. De school van Westphalen is, volgens hem, „een stinkend varkenskot". Het Avondmaal der Lutheranen noemt hij doorgaans „een cyclopenmaaltijd, waar men eene barbaarschheid ziet, der Scythen waardig" De Groningers althans hadden te Geneve niet moeten komen, toen vader Calvijn er heerschte, hij hadde hun hetzelfde lot doen wedervaren, wat hij Servet, die even als zij de H. Drieëenheid loochende, deed ondergaan — van te sneven op een brandstapel.

De Hervormers waren dus wel verre van de onverschilligheid op het stuk der leer, waardoor de Groninger school zich kenmerkt. Vrijheid van onderzoek heeft bij genen een geheel anderen zin, dan deze er aan hecht; het formeel beginsel der Hervormers was: God doet den Christen de waarheid kennen en gelooven, zonder hem zelven, zonder bemiddeling van menschen; het Groninger beginsel is: God oefent onmiddellijk geen invloed op 's menschen kennis en geloof; God beschikt hem slechts middelen, de mensch zelf alleen moet zich die middelen ten nutte maken, schoon hij ook zoo de objectieve waarheid nimmer regt kan kennen.

Hiermede is reeds klaar, wat wij op ons namen te bewijzen: dat het formeel beginsel der Hervormers, en ook dat der Groningers, met noodzakelijkheid uit hun betrekkelijk materiëel beginsel, zeggen wij, uit hun moederleerstuk voortvloeit.

Welk was het materiëel beginsel der Hervorming? Wij hebben reeds gehoord, hoe de auteurs van het *Compendium* dit formuleren; duidelijk geeft ook hun ambtgenoot van Oordt het aldus op: „De Hervorming is niet alleen uitgegaan van het beginsel van christelijke vrijheid, maar ook

en niet minder van dat der voorkomende liefde Gods, van de regtvaardiging des zondaars uit genade" [1])

Dat is niet het kenmerkend beginsel der Hervorming; „de voorkomende liefde Gods, de regtvaardiging des zondaars uit genade" waren door de Katholieke Kerk ten allen tijde geloofd en verkondigd; maar de Hervorming wilde iets meer, iets anders. Zij wilde, dat Gods liefde niet slechts voorkomend is, maar *alles doende;* en niet slechts alles doende in dien zin, welken ook de Katholiek kan aannemen, dat ook ons doen Gods doen, Gods gave is, maar *alles* doende met dien verstande, dat de mensch eigenlijk *niets* doet, door Gods genade te ontvangen, en met haar meê te werken, dat de mensch uitsluitend *lijdelijk* daarbij is, als een stuk hout, volgens Luther's uitdrukking. Zij wilde, de Hervorming, dat „de regtvaardiging des zondaars uit genade" enkel is eene verklaring Gods, dat Hij Christus' regtvaardigheid hem toerekent, niet tevens eene onmiddellijke werking op het binnenste des zondaars, waardoor hij werkelijk vernieuwd wordt, werkelijk geheiligd; immers vernieuwing en heiliging des menschen is, volgens de Hervorming, onmogelijk, ongerijmd. De regtvaardiging des zondaars ging dus in zooverre buiten hem zelven om; inwendig wedervoer hem niets, dan dat God hem zijne regtvaardiging deed gelooven, en zelfs dit geloofde niet de zondaar zelf, door Gods genade voorgekomen en geholpen, neen, eigenlijk was het God zelf die het geloofde in den zondaar voor den zondaar, want de mensch was, althans na de erfzonde, voor geloof niet vatbaar. Dat deze grond-gedachte het *ministerium* zoowel als het *magisterium* der Kerk uitsluit, valt aanstonds in

---

[1]) *Waarheid in liefde*, 1837. II, 260, noot.

het oog. Is de mensch radikaal bedorven, is hij voor geene genezing, vernieuwing, verheffing, heiliging vatbaar, dan kan hij ook voor zijne medemenschen geen drager zijn van goddelijke waarheid en genade; God moet alles doen alleen, onmiddellijk.

Hier ziet men, wat wij boven zeiden, dat de hartader der Hervorming is eene dwaling omtrent de verhouding tusschen de eerste oorzaak en de tweede oorzaken, omtrent de betrekking tusschen God en mensch; eene dwaling, hoe vreemd het moge schijnen, waarin men én eene pantheïstische én eene dualistische rigting niet kan miskennen.

Hoezeer in dezen de Groninger school verschilt van de Hervorming, behoeven wij naauwelijks nog te doen opmerken. De Groninger grondgedachte, het Groninger materiëel beginsel is, gelijk wij voor eenige maanden in dit tijdschrift toonden, *Pelagianisme*. Daarin ligt eene deïstische, men zou bijna zeggen, eene polytheïstische strekking; deïstiesch door de wijde klove, welke zij stelt tusschen God en mensch; polytheïstiesch wijl zij de menschen kleine godjes maakt tegenover, nevens God den Allerhoogste. Volgens de Hervorming kon de mensch zelf niets: volgens Groningen, kan hij, eenmaal door God geschapen, alles; volgens de Hervorming deed God alles onmiddellijk: volgens Groningen doet Hij iets, of veel zelfs, maar altoos middellijk.

Men zal, zeker, bezwaarlijk twee stelsels, laat ons zeggen „beschouwingswijzen" vinden, of zich op theïstiesch gebied kunnen uitdenken, welke, naar inhoud en beginselen, meer uiteenloopen, dan de beide, waarvan hier spraak is. En toch — de vraag, of de Groningers in

regte lijn van de eerste Hervormers afstammen? men mag daarop niet vlak-af ontkennend, men moet zelfs bevestigend er op antwoorden.

De Hervorming had nimmer eene Groninger School kunnen voortbrengen, indien haar grondbeginsel waar geweest was; zij moest de Groninger School voortbrengen, omdat haar grondbeginsel valsch was. Ze had namelijk, indien men het woord veroorlooft, buiten den waard gerekend: ze had er op gerekend, dat God doen zoude, zooals zij het voorstelde; ze had ook den mensch niet meêgerekend. Bovendien, zij was zelve reeds inconsequent.

Een groote afstand, zeker, scheidt Groningen van Wittenberg en Geneve: vele schreden moest dus het Protestantisme maken; maar — het wandelde tred voor tred: dit zal de geschiedenis ons toonen.

De Hervormers gaven iedereen den Bijbel in de hand, met de verzekering, dat de H. Geest, die de gewijde schrijvers aanblies, ook iedereen het regt verstand der Schriften zoude ingeven. Zij verwachtten in gemoede, dat allen in den Bijbel zouden vinden, wat zij er zelven vonden. Zij zagen niet, dat zij, met eigen onderzoek, vrijheid van oordeel en uitspraak afkondigden; dat zij den teugel vierden aan eigenwaan en luim. De teleurstelling was bitter, grievend. Ieder was regter in geloofszaken, ieder had zijne eigen uitspraak: de uitspraken waren niet eensluidend. Er kwamen Lutheranen, Zwinglianen, Calvinisten, Mennonieten: onder deze was geen eenheid. Er kwamen onderafdeelingen in die afdeelingen: onder deze was geen eenheid. Men was het oneens over de voornaamste leerpunten: over leerpunten, die in het naauwst verband staan met het christelijk kerkelijk leven. Is de wil des menschen vrij, of onvrij? Zijn goede werken mogelijk, zijn ze noodig of

onnoodig, of zelfs schadelijk? Wat zijn de Sakramenten? Hoeveel Sakramenten zijn er? Wat is bepaaldelijk het Avondmaal des Heeren? Is er wezenlijk, zelfstandig en waarachtig 's Heeren ligchaam tegenwoordig? Of slechts eene zekere kracht van 's Heeren ligchaam? Of niets van beide, maar een eenvoudig teeken? Ieder had daarover zijn gevoelen; de een verketterde den andere: er was geen zweem van eenheid nopens deze en vele andere punten. Waar was de Kerk van Christus?

Dat de Heer eene Kerk gesticht had, had men langen tijd bijna vergeten door dat eeuwig twisten; de christelijke liefde was in de leer, als bijzaak, op den achtergrond geschoven; werkelijk was ze niet, of weinig toch aanwezig; men had dus de behoefte aan een groot ligchaam niet gevoeld; iedereen was zijne eigen Kerk geweest, en had aan zich genoeg gehad. Intusschen, hetzij de H. Schriften er toe noopten, hetzij de groote Katholieke Kerk eerbied afdwong, men begon allengskens om te zien naar eene Kerk, naar eene zigtbare Kerk. Dat de Kerk van Christus één moet wezen, één althans in leering, daaraan twijfelde destijds niemand: misschien had een Bucer er aan getwijfeld, ook Zwingli, heiden meer, dan Christen. De groote moeijelijkheid lag slechts daarin, hoe men eenheid zou aanwijzen, waar ze niet bestond. Één middel echter had men ter beschikking: om ééne Kerk te vormen uit al die strijdige partijen, moest men de eenheid inkrimpen, men moest de eenheid, welke noodig was, bepalen tot die leerpunten, waaromtrent men het werkelijk eens was. Nog andere bedenkingen maakten dit noodzakelijk. De Kerk van Christus moest ook *oud* zijn, zoo oud als Christus mensch is. Immers heeft Hij eene Kerk gesticht, en wel gesticht voor alle tijden, gelijk Hij zelf zoo duidelijk ver-

zekert in het Evangelie — dan moet ze van zijnen tijd dagteekenen, en bestaan hebben door alle christelijke eeuwen heen, men moet haar in alle christelijke eeuwen kunnen aanwijzen. — Nog meer: de Kerk moest ook *onfeilbaar* zijn. Want de Heer zelf zou bij haar blijven tot aan het eind der eeuwen. Hij zou ook den Geest der waarheid zenden, dat Die altijd bij haar bleve. Dit had Hij plegtiglijk beloofd, en het woord des Heeren kon niet falen. Ook was de Kerk niet oud, ingeval zij niet dezelfde was gebleven; en zij was dezelfde niet gebleven, ingeval haar hart, de leere, was veranderd. Dit begon men te beseffen: men moest de kenteekenen der Kerk zich kunnen toeëigenen.

In de eerste tijden der Reformatie had men zich vergenoegd met eene *onzigtbare* Kerk, gelijk wij even reeds te kennen gaven; men had beweerd, dat er te allen tijde Protestanten verborgen in de Katholieke Kerk geleefd hadden; men had gaarne gewezen op de Ketters, welke er in alle eeuwen te vinden waren, en Protestanten bleken in één punt ten minste, de verwerping van het kerkelijk gezag. Edoch, eene onzigtbare Kerk kon noch de rede, noch het gemoed bevredigen; ook beantwoordde zij geenszins aan het duidelijke oogmerk onzes Heeren. En, dat er door alle eeuwen heen verborgen Protestanten geleefd hadden, beweren kon men het, maar in gemoede zich zelven niet eens diets maken; immers het was volstrekt niet te bewijzen, ja, alle waarschijnlijkheid was er tegen. Die vroegere Ketters... men begon te blozen over zulke voorouders; ook bleek het, indien zij al, gelijk het Protestantisme, tegen het kerkelijk gezag geprotesteerd hadden, dat hunne leer in vele, en wezenlijke punten van de Protestantsche afweek.

Wat middel alzoo, om in de Hervorming eene zigtbare, oude, onfeilbare Kerk te toonen?

Geen ander middel restte er, dan 'tgeen wij even noemden: inkrimping der tot de Kerk vereischte eenheid. Inderdaad, beperkte men de eenheid, welke Christus gewild had, tot die leeringen, waarin de onderscheidene afdeelingen der Protestanten het inderdaad eens waren, dan kon men al die afdeelingen, onder den naam van *Kerkgenootschappen*, in ééne *Kerk* doen opgaan. Ja, eenheid in menig punt bestond ook tusschen de Hervorming en andere zeer oude „Kerkgenootschappen"; vele leerpunten waaromtrent de zoo verschillende Protestanten eens bleken, werden ook geloofd door de Grieken, de Abyssyniërs, Armeniërs, Nestorianen niet slechts, maar ook door de aloude Katholieke Kerk zelve. Kortom, de Protestantsche sekten konden zich als Kerk wettigen, meende men, door vast te stellen een fundamenteel onderscheid tusschen *fundamentele* en *niet-fundamentele geloofsartikelen.*

Men greep dit middel aan.

De Synode van Dordrecht (1618), zeker, was er nog ver, zeer ver van; daar heerschte nog het steilste dogmatisme; maar dit toppunt van inconsequent dogmatisme schijnt het keerpunt te hebben uitgelokt. Slechts ettelijke jaren later (1631) wordt er eene Calvinistische synode gehouden te Charenton in Frankrijk. Daar toont men zich veel rekkelijker. 't Mag zijn, dat tijdelijke beweeggronden aan die rekkelijkheid niet vreemd waren; dat de zwakke partij der Hugenoten behoefte gevoelde om zich te stevigen, al ware het, met verzwakking van de Calvijnsche waarheid. Genoeg, te Charenton wordt het merkwaardige besluit genomen, waarbij de predikanten uitdrukkelijk verklaren: „dat de Duitschers en andere volgelingen

der Augsburgsche confessie, aangezien zij met de andere Hervormden overeenstemmen in de beginselen en *fundamentele* punten der ware godsdienst, en er in hunne eerdienst noch afgoderij, noch bijgeloof plaats heeft, zonder afzwering te doen, zullen kunnen toegelaten worden tot de H. Tafel, tot het sluiten van huwelijken met de geloovigen onzer Confessie, en tot het peetschap over kinderen bij het Doopsel, mits belovende aan het Consistorie, dat zij hen nimmer zullen lastig vallen, om regtstreeks of zijdelings inbreuk te maken op de leer, in onze Kerken aangenomen en beleden, maar zich vergenoegen met hen te onderwijzen in de beginselen, waarin wij allen overeenstemmen".

Dit was een eerste stap; een groote stap naar het *onleerstellig* Christendom der Groningers; men verklaarde onverschillig, onder andere, een der voornaamste leerpunten, de tegenwoordigheid of afwezigheid van het Ligchaam des Heeren op de H. Tafel: men liet aan de „H. Tafel" aanzitten hen, die geloofden, er Jesus' vleesch en bloed te nuttigen, en dus, volgens vader Calvijn, „een cyclopenmaaltijd" hielden, zoowel als hen, die, aan Calvijn getrouw, zulk een cyclopen-maaltijd verfoeijende, niets dan „zinnebeeld", of „kracht" genoten. Zoo zette men de kerkdeur open voor alle Protestantsche gezindten; de Katholieken evenwel bleven voor alsnog buiten gesloten, wegens hunne „afgoderij en bijgeloof".

Edoch... men had zoo doende wel eene tamelijk groote Kerk; maar ze was zoo jong nog, pas honderd jaren mogt ze tellen. Oud moest ze ook wezen, en ze kon niet oud zijn buiten de Katholieke Kerk....

Jurieu bestond het, ook de Katholieke Kerk, in weerwil van hare „afgoderij en bijgeloof", op te nemen; hij

durfde de Hervorming stevigen, door verloochening van haar zelve. Hij rekent tot de Kerk van Christus „de bestaande Kerkgenootschappen, die figuur maken". En welke zijn de bestaande Kerkgenootschappen, die figuur maken? „Het zijn de Grieken, de Latijnen (Katholieken meent hij, maar wil het niet gaarne zeggen), de Protestanten, de Abyssyniërs, de Armeniërs, de Nestorianen, de Russen. Ik zeg, dat de overeenstemming van al deze kerkgenootschappen (*communions*) in het leeren van zekere waarheden eene soort van uitspraak en van onfeilbare uitspraak is [1]). Ik geloof, dat het ook de veiligste regel is, om te beoordeelen, welke de fundamentele punten zijn, en ze van de niet-fundamentele te onderscheiden, eene vraag (voegt hij, zeer naïef, er bij) zoo hagchelijk en zoo moeijelijk om op te lossen: namelijk, dat alles wat de Christenen eenparig geloofd hebben, en nog alom gelooven, fundamenteel is en ter zaligheid noodzakelijk" [2]).

Al weder een groote stap voorwaarts naar het onleerstellig Christendom der Groninger school. Inderdaad, wat al leerstukken stelt Jurieu niet onverschillig! Om van de dwalingen der Nestorianen en Grieken niet te spreken, zelfs de „afgoderij" en het „bijgeloof" der Katholieken; het gezag der Kerk; de opperhoofdigheid des Pausen; den vrijen wil des menschen; de verdienstelijkheid, door Gods genade, onzer goede werken; het Vormsel; het Oliesel; het Priesterschap; de Oorbiecht; de H. Mis, als offerande; de aflaten; de vereering der Heiligen, hunner overblijfselen, hunner beelden; al die leeringen, welke de Hervorming eerst als gruwelen verfoeid had, al die gruwelen, om welke te vernietigen de Hervorming was gekomen,

[1]) *Système de l'Église*, p. 236.
[2]) L. c., p. 237.

het werden bijzaken, onwezenlijk, onverschillig; de Katholieken konden voortgaan met die gruwelen te gelooven en te oefenen: men reikte hun de hand des vredes, men wikte bij hen zijn in Christus' Kerk. Slechts... de Socianen moesten buiten blijven; hen wilde Jurieu niet dulden; immers, zegt hij, „men moet als eene gedrogtelijke vermetelheid en als een zeker teeken van verwerping aanmerken de stoutheid der Socinianen, die zich van het gevoelen der Algemeene Kerk verwijderd hebben in de artikelen nopens de Godheid van Jesus Christus, de Drievuldigheid der Personen, de verlossing, de voldoening, de erfzonde, de schepping, de genade, de onsterfelijkheid der ziel en de eeuwigheid der straffen" [1]).

Hoe natuurlijk deze onverschilligheid in de geschiedenis van het Protestantisme vloeide, blijkt reeds daaruit, dat Jurieu's onderscheiding bijna allerwege, hetzij aanstonds, hetzij allengs ingang vond en voet vatte, niet slechts bij zijne mede-Calvinisten, maar ook bij de Lutheranen. Bij laatstgenoemden was met name Calixtus de apostel dezer verdraagzame onverschilligheid en won een groot gedeelte zijner geloofsgenooten, voor zijn „syncretisme", gelijk de steile orthodoxie het noemde.

Intusschen, althans *eenige* fundamentele artikelen vaststellen, was altoos halverwege blijven staan. Waar stond het in den Bijbel, dat men fundamentele en niet-fundamentele artikelen had te onderscheiden? Waar gaf de Bijbel beide soorten van artikelen bepaaldelijk op? Ook de Socianen lazen in den Bijbel, en zagen er geenszins al die, voor fundamenteel uitgegevene, artikelen; wie had het regt, om hen te oordeelen? De Algemeene Kerk?

---

[1]) L. c., p. 237.

Die was nog in de maak; zij werd nog algemeener, wanneer men ook de Arianen, Macedonianen, Socinianen er toe rekende. Daarenboven van de Algemeene Kerk, als geloofbeheerschend, spreken, was menschelijk gezag invoeren: de Hervorming had dit juk sinds lang verbrijzeld, ten profijte van de christelijke vrijheid.

Jurieu zelf besefte het inconsequente van zijn beroep op de Algemeene Kerk; hij stelde alzoo in de plaats, tot scheidsregter, het *gevoel*. „Men gevoelt, zoo schrijft hij in zijn *vrai système de l'Église*, men gevoelt de grondwaarheden, gelijk men 't licht gewaar wordt, als men 't ziet; gelijk men de warmte gevoelt, als men nabij het vuur is; gelijk men zoet en bitter onderscheidt, wanneer men eet". Ik zie niet, dat hij dit gevoel der grondwaarheden aan de werking des H. Geestes toeschreef, het was trouwens lang genoeg gebleken, dat de H. Geest niet ieder bijbellezer aanblies, of zelfs voor ieder Christen in den Bijbel las, gelijk Luther had gezegd; want het was niet te denken, dat de Geest der waarheid zooveel tegenstrijdigheden zou ingeven. Jurieu stempelde alzoo het menschelijk gevoel tot kenbron, althans tot regter in geloofszaken, en hij deed hiermede niets anders dan 'tgeen de eerste Hervormers gedaan hadden huns ondanks, ten minste zonder het zelven in te zien [1]).

Het menschelijk gevoel is, uit zijn aard, de bron van allerlei, ook van de tegenstrijdigste gevoelens; het gevoel als kenbron, of ook maar eerst als scheidsregter afgekon-

---

[1]) Luther, *Auslegung des Briefes an die Gal.* (T. I, S. 31): „Dann kannstu der sachen gewisz sein, wenn du frey und sicher schlieszen kannst und sagen, dasz ist die rechte und lauter wahrheit; darauf will ich leben und sterben. Und wer anders leret, er heisze und sey, wer er wolle, der is verflucht".

digd, was het leerstellig Christendom vernietigd, het rationalisme ingevoerd. Het Christendom, ten eenemale subjectief geworden, ging in wijsbegeerte over. Jurieu werd dra gevolgd door Locke.

Locke was, wat zijne beschouwingswijze van het Christendom betreft, zoo ten naaste bij reeds Groningsch: hij erkende slechts twee fundamentele leeringen: dat er één God is, en Jesus de Messias; al het overige was in zooverre onverschillig, dat het ter zaligheid niet afdeed, wat men er van geloofde. Verdraagzaam was hij even als de Groningers. Voor zijn hoofd echter erkende hij nog christelijke leerstukken, welke de Groninger rede ongerijmd vindt; en dit mogt hij, want hij volgde zijn gevoel.

Op Locke volgden, in de achttiende eeuw, Ernesti, Fischer, Semler met hunne „milde" exegese, welke alles wist te effenen voor het „gezond verstand". Weldra kwam de vorst der rationalisten, de vader der „Vernunftkritik". Kant besloot vormelijk „de godsdienst binnen de grenzen der bloote rede". Hem was het christendom niet meer iets gegevens; hij ging het *construeren*, ongeveer op deze wijze: „Het hoogste in den mensch is de zedewet. Deze gebiedt categoriesch, en eischt onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Om deze vrijwillig en gaarne te vervullen, heeft de mensch een geloof van noode. Dit is echter geen ander, dan het geloof aan God en onsterfelijkheid. Het steunt op geen theoretische bewijzen, maar is veeleer slechts de subjectieve voorwaarde, opdat de mensch de zedewet voor verbindend houde. Dit geloof moet den inhoud der openbaring uitmaken; deze kan het verzinnelijken; maar niet gronden op bovenredelijke kennissen. Stellingen, die als zulke kennissen gelden, zijn slechts voortbrengsels der verbeeldingskracht. Wonderen

te gelooven, indien ook wonderen mogelijk waren, 'tgeen ze echter niet zijn, is tot het godsdienstig geloof niet noodig". Zoo werd derhalve afgekondigd: „De godsdienstleer in het N. T. is de in de Evangeliën vervatte leer van God, pligt, en onsterfelijkheid; Jesus is een goddelijk gezant, wijl Hij deze leer op eene meest met de rede overeenkomstige wijze heeft uitgesproken. Wat de Apostelen aangaande zijnen persoon geleerd hebben, dat is de uitdrukking van hunne subjectieve christolatrie en behoort niet tot de godsdienst".

Kant was nog te positief en te categoriesch; hij hechtte o. a. nog te veel aan Jesus' leer. „Dit is nagenoeg het standpunt, waarop de eigenlijk gezegde Rationalisten (met Kant begonnen) staan, zegt de Hoogleeraar van Oordt, dat zij hetgeen in de Evangelische geschriften van Jezus verschijning, geschiedenis en handelingen vermeld wordt, beschouwen als het min gewigtige deel, dat als het ware het voertuig is tot zijne gesprekken, tot hetgeen de schrijvers van zijne leer mededeelen" [1]). Dit was, inderdaad, nog te weinig rationalistiesch; het gezag der geloofsformulieren had men reeds verworpen, het gezag der Apostelen mede; immers gezag was in beginsel — „roomsch" [2]); aan Jesus' leer mogt de rede, als essentiëel onroomsch, evenmin gezag toekennen. Kant had wel aan Jesus' leer geen verbindend gezag toegeschreven, maar indien Jesus werkelijk geleerd had, scheen toch de christen zich van zijn gezag niet te kunnen vrijwaren. Van eene andere zijde had het pure rationalisme te veel het bovennatuurlijk karakter der christelijke openbaring weggenomen; aan

---

[1]) *Waarheid in liefde*, 1838, II, 255.
[2]) *Waarheid in liefde*, 1844, II.

wijsgeeren, als Kant, was dit misschien geoorloofd; maar Predikanten van het Evangelie, die van het Evangelie moesten leven, dienden althans eene bovennatuurlijke tint er aan te laten.

De Superintendent Nitzsch, bewonderaar van Kant, wist het middel om de kern zuiver redelijk, natuurlijk, en de schors bovennatuurlijk, christelijk te maken; gelijk zijn orthodoxe zoon, Carl Immanuel, het uitdrukt: „hij onderscheidde goddelijke, bovennatuurlijke openbaring ten scherpste van de godsdienst, en openbaring, als het uiterlijke, van de inspiratie; derwijze, dat hij aan een formeel supernaturalisme een materiëel rationalisme paarde" [1]). Wat de christelijke openbaring, onder zijne handen, is geworden, werd vroeger reeds getoond.

Nitzsch gewon de Groningers, die bovendien bij Schleyermacher in de school gingen, en van dezen leerden eene soort van wijsgeerige beschouwing, om het christendom volkomen subjectief te maken in het menschelijk „gemoed", de bron van het *gevoel*.

Langs dezen weg alzoo heeft zich de Groninger School ontwikkeld en moest ze zich ontwikkelen uit de Hervorming; niet uit de leer der eerste Hervormers, ook niet uit het grondbeginsel, waaraan zij geloofden, maar uit het grondbeginsel, 't welk zij, huns ondanks, feitelijk opstelden.

Zij geloofden, dat God zelf den christen leerde, zonder bemiddeling van het gezag der Kerk; het bleek echter,

---

[1]) C. J. Nitzsch, *System der Christlichen Lehre*, fünfte Auflage, S. 69, 70.

dat niet God de Hervormers dit geleerd had; het bleek, dat de christen, bij de Kerk niet ter leer gaande, zelf zich leerde. Dit begrepen de Hervormden van lieverlede duidelijker, tot de Groningers het, zonder omwegen, durfden uiten.

Het kan dus niet bevreemden, dat laatstgenoemden zoo hemelsbreed van hunne vaderen verschillen in het stuk van leere.

De Hervorming kon niet leeren, zonder zich zelve te verloochenen; de geloofsbelijdenissen welke zij vervaardigde, waren paskwillen op haar zelve; want zij verwierp de bemiddeling van kerkelijk gezag, terwijl zij het zelve oefende. De geloofsformulieren waren inderdaad, wat latere Protestanten ze genoemd hebben — *papieren pausen*, en dus *antichristen*.

Naast de geloofsformulieren zonk ook weldra de Bijbel, en moest de Bijbel zinken. In de eerste plaats, was de Bijbel reeds onbestaanbaar met het grondbeginsel der Hervormers: dat God, zonder eenige bemiddeling, den christen leerde; want de Bijbel was een boek, de gewijde schrijvers waren menschen. Bovendien, dat God den christen zijne waarheid leerde, dit zelf was niet wel te rijmen met het grondbeginsel. De regtvaardigheid bleef in Christus, waarom zou de waarheid niet in den Bijbel blijven? Christus genas den christen niet van zonde, waarom zou Hij hem van dwaling wel genezen? De christen moest nog altijd zondigen, waarom niet altijd, zooals de Groningers willen, — dwalen?

Ten tweede: de Bijbel was eene leerstelling; den Christen aan den Bijbel binden, was een onprotestantsch gezag oefenen; de Bijbel ook was een „papieren paus", dien de protesterende rede, zich zelve bewust geworden, moest onttroonen.

Inderdaad, de Bijbel, eerst de leidsman, of de speelgenoot der Hervorming, moest thans, als een groote schuldige te regt staan voor de vierschaar der volwassen rede, die zich, zeer treffend, *Kritiek* noemde. Door sommigen werd voorgeslagen, hem ter dood te brengen, als bedrieger. Die voorslag ging in Duitschland door bij onderscheidene regtbanken. Anderen konden hiertoe niet verstaan, op grond dat de Bijbel nog wel goede diensten kon bewijzen, al was het enkel om te schermen tegen Rome, of om het volk te paaijen, 'twelk den Bijbel nog zoo liefhad. Men moest hem dus in 't leven laten; mits ..... hij moest zich goedschiks laten degraderen; hij moest zich buigen voor den regter, de kritiek; hij moest de rede boven zich erkennen; hij moest voortaan niet meer leeren, maar enkel onderwijzen. Deze voorslag ging in vonnis over bij vele andere regtbanken; hier te lande, inzonderheid bij die van Groningen.

Het Groninger beginsel is, blijkens het tot dus ver betoogde, het *feitelijk* beginsel der Hervormers, consequent doorgevoerd: volkomen vrijheid van denken en handelen, loochening van elk gezag, ook van dat der Godheid. Alle stelsels, welke geen gezag erkennen, zijn met de Groninger beschouwingswijs bestaanbaar. De Hoogleeraars prediken, onderwijzen thans nog Theïsme, of Deïsme liever; maar, — natuurlijk, slechts als tijdelijke opvatting; wanneer het hun of hunnen opvolgers invalt, het Pantheïsme te omhelzen, hunne beschouwingswijze kan dezelfde blijven: ze is ook die van Schleyermacher; ja, Strausz zelf heeft geene andere. Gelijk het Christendom van Groningen Protestantsch is, zoo ook het Christendom van Tubingen.

Slotsom van ons onderzoek; de „beschouwingswijs" der Groninger school is lijnregt strijdig tegen die der oor-

spronkelijke Hervorming, zoowel wat het grondbeginsel aangaat, als het stelsel, daaruit afgeleid; en, niettemin is de Groninger School afstammelinge, in regte lijn, van de Hervorming, als zijnde deze, niet wat zij meende, maar 't geen ze werkelijk was.

Men kenne uit de vrucht den boom!

HISTORIESCH OVERZIGT

VAN DE

STRAFWETTEN

TEGEN DE KATHOLIEKEN IN ENGELAND UITGEVAARDIGD.

(*Vervolg van Dl.* XXI, *bl.* 323.)

VII.

REGERING VAN JACOBUS II (1685—1688).

Reeds lang vóór het onverwacht overlijden van Karel II, hadden de vijanden van 's Konings broeder, den Hertog van York, voortdurend zaamgespannen om den door hen gehaten Katholieken vorst van zijn erfregt op den Britschen troon te berooven. Zoo zeker scheen hun het welslagen hunner pogingen, dat zij kort voor Karel's dood reeds naar den persoon begonnen om te zien, aan wien zij den schepter

zouden toevertrouwen. Eenigen lieten hiertoe het oog vallen op een der natuurlijke zonen van den overleden Koning, den Hertog van Monmouth, die als politiek voorvechter van het Protestantisme grooten aanhang en veel populariteit had verworven; anderen gaven de voorkeur aan den Prins van Oranje, die eene dochter van den Hertog van York had gehuwd, en wiens krijgsverrigtingen tegen Lodewijk XIV hem de bewondering van gansch Europa hadden gewonnen. Beiden, Monmouth en Oranje, onderhielden eene levendige briefwisseling met hunne Engelsche partijgangers. 't Was op hun aandrag dat Monmouth de hooge waardigheid van Opperbevelhebber vroeg en bekwam, eene betrekking die sinds eenige jaren was afgeschaft, wijl zij te veel magt scheen te vereenigen in de handen van een onderdaan. De plannen van Willem van Oranje waren stouter, maar geheimer. Maatregelen waren er getroffen om met Hollandsch geld de stemmen van het Engelsch Parlement te koopen, en daardoor koning Karel te dwingen om zich met onze Republiek tegen Lodewijk XIV te vereenigen. Den Prins zelven gaf men duidelijk genoeg te verstaan, dat hij zich moest voorbereiden om van den gunstigen keer, dien de gebeurtenissen nemen konden, zijn voordeel te trekken. Om onder het volk bijval voor de onderneming te winnen, verspreidde men overal eene menigte schotschriften, waarin bitter werd geklaagd over den steeds toenemenden voortgang van het Pausdom en der willekeurige Regeringen, en tevens de noodzakelijkheid werd betoogd van een oorlog op het Vasteland, die het lot der ware godsdienst en der vrijheid zou beslissen, en beider welvaart en zege door de vernietiging van Frankrijk moest bewerken. Hoeveel logische waarheid er in deze beweegredenen lag, waardoor men de geestdrift des volks

zocht op te wekken, kan men daaruit alleen opmaken, dat Frankrijk, hetgeen als het gevaarlijkst voor het Protestantisme bestreden en verdelgd moest worden, juist zich in die dagen met het Protestantsche Zweden verbonden had tegen de twee groote Katholieke mogendheden van Oostenrijk en Spanje!

Driemalen reeds waren de misdadige aanslagen der vijanden van den Hertog van York verijdeld, toen hij door den dood zijns broeders geroepen werd om bezit te nemen van den opengevallen troon. Dit geschiedde niet alleen zonder de geringste tegenkanting, maar dermate waren eensklaps de toestanden veranderd, dat dezelfde vorst, die vroeger als erfprins zoo lang en zoo bitter was vervolgd, nu als koning Jacobus II, reeds kort na zijne troonsbeklimming, zich eene gelukkige en ongestoorde regering scheen te kunnen beloven.

Zeker hadden tot dien gunstigen ommekeer de eerste handelingen van Jacobus' bestuur veel toegebragt. De woorden die hij bij het aanvaarden der kroon tot de leden van den Geheimen Raad had gesproken, en die met zijn verlof in druk waren verspreid, had veler gemoederen allergunstigst voor den nieuwen Koning gestemd. „Immers zonder eenig voorbehoud, zeide men, had hij verklaard de bestaande Regering, zoowel in Kerk als Staat, te zullen handhaven. De Kerk van Engeland, wier trouw en verknochtheid hij kende, zou hij ondersteunen en verdedigen [1]). De wetten van Engeland, die hij ook kende,

[1]) Onder de werken van Bossuet (*Oeuvres*, XLIII, 7—23) vindt men het antwoord van den bisschop van Meaux, op eene constitutie van Jacobus II, waarin gevraagd werd, of de Koning in geweten kon verklaren, de bestaande Staats-Kerk te zullen handhaven en de zoogenaamde *Test-act* niet te zullen schenden. Dr. Clarke, die dit stuk, benevens eenige andere daarop betrekking hebbende,

waren meer dan genoegzaam, had hij gezegd, om hem zoo groot een Koning te maken als hij verlangde te zijn. Van zijne eigen regten zou hij niets afstaan, maar ook die van anderen eerbiedigen. Vroeger had hij zijn leven veil gehad tot verdediging des vaderlands; thans zou niemand hem overtreffen wanneer het de verdediging van Engelands regtmatige vrijheden gold". — Groot was de indruk door deze verklaring te weeg gebragt, waarvan elk woord in beteekenis en waarde rees door de achting,

---

in zijn Leven van Jacobus II heeft opgenomen, beweert, dat Bossuet naderhand van zijn eerste gevoelen is teruggekomen en Koning Jacobus hem ook daarin is gevolgd. Maar hij voert niet een enkel bewijs aan, noch van Bossuet, noch van de Doctoren der Sorbonne (die insgelijks waren geraadpleegd en in den zin van Bossuet hadden beslist, en naderhand gelijk hij zich herriepen) om deze bewering te staven. Bossuet had de vraag in dezer voege gesteld: *La Déclaration qu'on demande au Roi d'Angleterre en faveur de ses sujets protestans, consiste principalement en deux points: le premier est que Sa Majesté permette de protéger et défendre l'Église anglicane, comme elle est présentement établie par les lois, et qu'elle assure aux membres d'icelle toutes leurs immunités et priviléges. Le sécond, que Sa dite Majesté promette aussi qu'elle ne violera point le serment du* Test, *ni n'en dispensera point.* Hij antwoordde: *Je réponds que Sa Majesté peut accorder sans difficulté ces deux articles.* Volgen de redenen waarom. Bossuet besluit zijn advies met deze woorden: *Pour ces raisons, je conclus, non-seulement que le Roi a pu en conscience faire la Déclaration dont il s'agit, mais encore qu'il y étoit obligé; parce qu'il doit faire tout ce qu'il est possible pour l'avantage de l'Église et de ses sujets catholiques, auxquels rien ne peut être meilleur, dans la conjecture présente, que son rétablissement. On doit même regarder déjà comme un grand avantage, la déclaration que fait Sa Majesté, de recommander fortement à son Parlement une impartiale liberté de conscience; ce qui montre le zèle de ce Prince pour le repos de ses sujets catholiques, et tout ensemble une favorable disposition pour eux, dans ses sujets protestants qui acceptent sa Déclaration. Je ne doute pas que notre saint Père le Pape n'appuie le Roi d'Angleterre dans l'exécution d'une Déclaration qui étoit si nécessaire, et ne pense bien des intentions d'un Prince, qui a sacrifié trois royaumes, toute sa famille, et sa propre vie, à la religion catholique. Je me soumets de tout mon coeur à la supréme décision de Sa Sainteté.*

die men algemeen voor het persoonlijk karakter van den Koning koesterde. „Dat was nu de vorst, zeî men allerwege, wien een kabaal het land had uitgebannen en van zijn geboorteregt beroofd, op grond dat hij de gezworen vijand was der godsdienst en der wetten van Engeland! Nu had hij over zijne vijanden gezegevierd, en naauwelijks op den troon zijner vaderen gezeten, was zijne eerste daad eene plegtige belofte aan zijn volk, van de Kerk te zullen verdedigen en de regten en vrijheden der natie te zullen eerbiedigen". Zelfs op de kansels der hoofdstad vond de ontstoken geestdrift des oogenbliks hare tolken, en van mond tot mond liep een geestig woord van een der Londensche predikanten, dat weldra al de *Tories* tot hunne leus aannamen: „Wij hebben nu voor onze Kerk het woord van een Koning, en van een Koning, die nooit slechter was dan zijn woord" [1]!

Op dien algemeenen bijval, aan zijne regering geschonken, schijnt Jacobus zoo veel te hebben vertrouwd, dat hij zelfs de godsdienstige vooroordeelen zijner Protestantsche onderdanen veilig meende te kunnen trotseren. Reeds op den tweeden Zondag na zijns broeders overlijden verscheen hij in de kapel der Koningin met open deuren ten aanzien van het gansche Hof. Eenige weken later woonde hij er de godsdienstoefening bij, omgeven van denzelfden koninklijken stoet, waarmede zijne voorzaten bij openbaren kerkgang plagten te verschijnen. Voor 't eerst, sinds honderd zeven en twintig jaren, werd op Paaschdag het Heilig Misoffer weêr in Westminster met vorstelijken luister opgedragen [2]. Misschien was het met

---

[1]) *„We have now for our Church the word of a King, and of a King who was never worse than his word".* Macaulay, II, 18.

[2]) Eenige der aanzienlijkste Protestantsche edellieden, gelijk

dien schier onberaden ijver voor de godsdienst zijner overtuiging, in het oog van velen, niet zeer wel overeen te brengen, dat de zoo ijverig Katholieke Koning zich eene week later door den Protestantschen aartsbisschop Sancroft in de abdij van Westminster volgens het Anglikaansche Ritueel liet kroonen [1]).

Intusschen bleek het weldra, dat de oude vijandschappen tegen den voormaligen Hertog van York nog niet waren uitgedoofd, en dat zijne vijanden niet zouden rusten, voordat zij hem de kroon van het hoofd hadden gerukt. Slechts drie maanden na de krooning brak de slecht beraden en spoedig gedempte opstand van Monmouth uit. Maar de kracht zelve waarmede men het oproer beteugelde werd eene beschuldiging tegen den Koning. De onverschoonbare strengheid waarmede sommigen der opstandelingen door eenige ambtenaars of regters, zonder zijne voorkennis, dikwerf in strijd met zijne bevelen, werden behandeld, werden aan den vorst zelven geweten; al de onmeedoogende wreedheid van een hardvochtigen Jeffreys wierp men op Jacobus terug [2]).

Somerset, Sunderland, Godolphin, enz., vonden er geen bezwaar in om den Koning te dier gelegenheid te vergezellen. Anderen evenwel, waaronder Rochester, Ormond en Halifax, weigerden aan de godsdienstoefening eenig deel te nemen.

[1]) Jacobus verzekerde den Franschen gezant Barillon, dat hij deze plegtigheid als noodzakelijk beschouwde voor de bestendigheid van zijnen troon, en beriep zich op het voorgevallene met den koning van Polen, Sigismund III, die bij het aanvaarden der Zweedsche Kroon, zich door den Protestantschen aartsbisschop had laten zalven. Lingard (XII, 248) verhaalt, dat Jacobus den Paus en aanzienlijke Godgeleerden had geraadpleegd.

[2]) De meeste der latere geschiedschrijvers hebben hierin Jacobus al te streng, ja, onregtvaardig beoordeeld. Macaulay zelfs is ook niet van overdrevenheid vrij te pleiten. Onpartijdiger oordeel vinden wij in een historiesch werk, dat in Engeland met de leven-

In 1685 deed de herroeping van het Edict van Nantes een aantal Fransche Protestanten naar Engeland de wijk nemen. Dit gaf aanleiding om in dagbladen en schotschriften van allerlei aard, ja zelfs van den kansel, de Katholieke godsdienst als noodzakelijk bloeddorstig, trouweloos en onmenschelijk af te schilderen. 't Mogt niet baten dat de Koning herhaaldelijk zijnen afkeer betuigde voor alle hoegenaamde godsdienstige vervolging en het beginsel der vrijheid van geweten voor allen handhaafde. Men sloeg geen geloof meer aan zijn woord, en hield hem daarentegen verdacht van den ondergang van het Protestantisme gemeenschappelijk met Lodewijk XIV te willen bewerken. Allerwege werden beroepen gedaan op

---

digste toejuichingen is ontvangen, de *Levens der Koninginnen van Engeland*, van Miss Agnes Strickland. „Sommige schrijvers", zegt zij, „hebben beweerd, dat Jacobus kennis droeg van al de onmeedoogende maatregels, door Jeffreys in Schotland genomen, omdat er tusschen dezen en Sunderland eene voortdurende briefwisseling bestond, en dat Sunderland meermalen Jeffreys verzekert, „dat de Koning Jeffreys goedkeurde en hem voor den ijver in zijne dienst dankbaar was"; maar dit schijnt slechts een der schakels in de uitgebreide keten van Sunderland's trouwelooshеden. Hij en zijn vriend Jeffreys werkten elkander in de hand en verzamelden ontzaggelijke geldsommen door den verkoop van gratie-brieven aan de rijken. Het is een bekend feit, dat Jeffreys zich niet ontzag het koninklijk gezag te trotseren, door den ouden Majoor Holmes aan de galg te brengen, in weerwil van de door den Koning tot hem uitgestrekte gratie. Jeffreys gaf voor, dat dit bij ongeluk was gebeurd; iets dergelijks beweerde Koningin Elisabeth betrekkelijk het ter dood brengen van Maria Stuart. Jeffreys' barbaarschheden werden door den Koning beweend, toen hij over al het voorgevallene was ingelicht geworden door twee moedige en edele mannen, Sir Thomas Cutler en den goeden bisschop Kenn, die een beroep op den Koning in persoon deden, ten gunste van eenigen der slagtoffers. Jacobus gaf niet alleen gehoor aan hunne vertoogen, maar bedankte Sir Thomas Cutler openlijk voor hetgeen hij gedaan had, en uitte den wensch, dat anderen zijne menschlievendheid mogten navolgen". *Lives of the Queens of England*, Vol. IX, p. 181.

het volk, om zich te vereenigen ter verdediging van de godsdienst en de vrijheden der Engelsche natie. Het Huis der Gemeenten zette zich aan de spits dier beweging, en verzocht den Koning om aan alle Katholieke officieren van het leger hun ontslag te geven. Dit verzoek werd echter door Jacobus van de hand gewezen, en op die weigering volgden de hevige botsingen, die in het Parlement tusschen de partij des Konings en de bestrijders zijner godsdienst plaats grepen, en den geheelen ondergang van het Huis der Stuarts voorbereidden [1]).

Aanleiding tot nieuwe verwikkelingen gaf het gebeurde met den Bisschop van Londen, Henry Compton, een der geestelijke Pairs die zich in het Parlement openlijk aan de zijde der oppositie had geschaard. Als oom van den Hertog van Northumberland was hij een der weinige bisschoppen van hooge geboorte, en genoot ook daarom bij den adel grooten invloed en aanzien. Met zijne toestemming en denkelijk wel op zijn aanzoek, hadden sinds geruimen tijd de predikanten te Londen steeds met hartstogtelijker taal tegen de Katholieke Kerk op den kansel uitgevaren, en hare leer en gebruiken der bespotting prijs gegeven. Jacobus, die hierin eene zijdelingsche aanranding van het koninklijk gezag ontwaarde — en zeker had die gelegenheids-polemiek ook wel hare politieke doeleinden — gelastte den bisschop Compton om aan zijne onderhoorige geestelijken meer gematigdheid en bescheidenheid aan te bevelen. Compton, die zijne verheffing op den zetel der hoofdstad aan Jacobus verschuldigd was, weigerde het koninklijk bevel uit te voeren. Zijn verzet kostte hem het verlies van zijne waardigheden aan het

[1]) Vgl. Madden, p. 218.

Hof, die van Deken der Koninklijke Kapel en van Lid van den Geheimen Raad, maar bezorgde hem nog meer invloed op het meerendeel der bevolking, die hem als een martelaar voor de goede zaak vereerde.

Ter zelfder tijd gingen er een aantal Anglikaansche geestelijken, vooral van de Universiteiten, tot het Katholicisme over. De Koning liet hen in het genot hunner ambten en beneficiën, en ontsloeg hen van het afleggen van den gebruikelijken eed en van de verpligting tot het bijwonen der Protestantsche eerdienst. Dit verwekte veel opschudding en ongenoegen. Jacobus verdedigde zijn gedrag op grond dat hij jegens allen de verdraagzaamheid en vrijheid. wilde handhaven. Op hetzelfde beginsel beriep hij zich, toen hij kort daarna verlof gaf om eenige kapellen, waarin de Katholieken tot dus verre slechts ter sluiks hunne godsdienst hadden uitgeoefend, voor het publiek open te stellen, en tot de oprigting van vier kloosters binnen Londen magtiging verleende. 't Is overbodig te zeggen, hoeveel verbazing en welke verontwaardiging die vrijheid aan het Katholicisme geschonken, te weeg bragt onder eene dweepzieke bevolking, sinds jaren aan de vervolging en teregtstelling van priesters gewoon, en waarvan zelfs de oudsten nooit een monnik gezien hadden dan op het tooneel. De reactie liet zich dan ook niet wachten. Terwijl Jacobus aan zijne verdrukte onderdanen eenige verademing schonk, stelden zijne vijanden en die van het Katholicisme alles te werk om hem de verdere uitvoering zijner weldadige inzigten geheel te beletten. Allereerst wist men het leger tegen hem op te ruijen. Een allerhatelijkst vlugschrift, dat den beroemden Samuel Johnson tot schrijver had, werd onder de Protestantsche soldaten verspreid, waarin deze werden bezworen, om toch hunne

wapens niet te gebruiken ter verdediging van het Misboek maar van den Bijbel en met geen bloeddorstige en afgodische Papisten gemeene zaak te maken.

De Koning schijnt het gevaar dat hem bedreigde niet te hebben bevroed of althans niet te hebben gevreesd. Hij ging rustig, hoewel niet altoos beraden en voorzigtig, voort met die maatregelen te verordenen die in zijne overtuiging het lot zijner Katholieke onderdanen konden verbeteren, zonder de regten der Protestanten te schenden. Hieronder was zeker de belangrijkste zijne proclamatie van September 1687, die aan zijne vorige besluiten de kroon moest opzetten, en door het schorsen van alle strafwetten wegens godsdienstige misdrijven en de afschaffing van den *Test-act* [1]), den Katholieken wederom den weg baande tot het bekleeden van openbare ambten en bedieningen. Deze proclamatie kon volgens de wet hare volle uitwerking niet hebben dan na de toestemming der beide Huizen van het Parlement. De Koning zou die in eene volgende zitting afwachten, maar vaardigde middelerwijl, in April 1688, eene verklaring uit, waarin de zin der vorige proclamatie nader werd toegelicht en vrijheid van geweten voor altijd aan al zijne onderdanen werd toegezegd. Aan

---

[1]) De zoogenaamde *Test-act* was de eed, die gevorderd werd van ieder die ambten, bedieningen of kerkelijke beneficiën wilde vervullen, en die, door deze aan de belijdenis der Staatskerk te verbinden, als een waarborg tegen de Katholieken aangezien werd. De bisschop van Londen had in het Parlement reeds vroeger verklaard, „dat daarin, volgens de overtuiging van al zijne hoogwaardige ambtgenooten in de Kamer der Pairs, de voornaamste waarborg der Anglikaansche Kerk gelegen was". Men ziet het: uitsluiting, vervolging, verarming der Katholieken was ook toen het levensbeginsel van het Protestantisme.

de bisschoppen werd het bevel gegeven om die verklaring door hunne onderhoorige geestelijken in de kerken te doen afkondigen.

Deze maatregel was denkelijk de naaste oorzaak van Jacobus' val. Zeven bisschoppen weigerden aan 's Konings bevel te gehoorzamen, en werden deswegens, onvoorzigtig genoeg, naar den *Tower* gevoerd; niet zonder hevige opschudding onder het volk, dat door allerlei betuigingen van eerbied en deelneming jegens de prelaten, de algemeene verontwaardiging die hunne gijzeling verwekte, ondubbelzinnig blijken deed.

Naauwelijks hadden de muren van den *Tower* deze ongewone bewoners geherbergd, toen eene gebeurtenis van het hoogst gewigt voor de toekomst de spanning der gemoederen nog kwam vergrooten. Jacobus' echtgenoote, Maria van Modena, schonk hem den 10 Julij 1688 een zoon. Van te meer belang was deze geboorte, omdat daardoor de Prinses van Oranje, Maria, van de erfopvolging werd uitgesloten, en de kroon op een Katholieken vorst zou overgaan. Hoe grievend eene teleurstelling de geboorte van den Prins van Wallis ook voor de Protestanten moge geweest zijn, werden toch daardoor geenszins de misdadige pogingen gewettigd, die de hoofden hunner partij en zelfs bisschoppen (Burnet o. a.) aanwendden, om het volk diets te maken dat de jonggeborene troonopvolger een ondergeschoven kind van lage afkomst was. De toeleg was verfoeijelijk, doch slaagde maar al te wel. Want zóóveel geloof vond dit lasterlijk gerucht bij de menigte, dat de Heer van Zulestein, die door Willem III naar Londen was gezonden, om Jacobus met de geboorte zijns zoons geluk te wenschen, bij zijne aankomst naar den Haag kon schrijven, dat niet één persoon van de

tien, den erfprins voor een kind der Koningin hield [1]).

Het regtsgeding der zeven bisschoppen, dat met eene volkomen vrijspraak der beschuldigden eindigde, gaf nieuwen moed aan de vijanden van het Katholicisme en van het Huis der Stuarts, wijl daardoor aan het koninklijk gezag in den persoon van Jacobus een onherstelbare slag was toegebragt. Het oogenblik om te handelen scheen nu gekomen. Zeven aanzienlijken, onder welke de graven van Devonshire en Danby, de admiraal Russell en de bisschop van Londen de hoofdrol speelden, bragten eene zamenzwering tot stand, welker eerste verrigting was een adres te onderteekenen, waarin zij aan den Prins van Oranje, zonder eenig voorbehoud, de kroon van Engeland aanboden en hem uitnoodigden om vreemde troepen in het Koningrijk te zenden tot onttrooning van den regerenden vorst. Aldus bevonden zich onder de voornaamste bewerkers der Revolutie van 1688, diezelfde Engelsche prelaten, „diezelfde geestelijke Lords, zegt Sir James Mackintosh, die kort te voren lijdelijke gehoorzaamheid hadden gepre-

---

[1]) Vgl. Macauly, III, 182. Onvergeeflijk is de partijdigheid, die aan sommige schrijvers belet den sluijer hier geheel op te ligten. Zij laten den twijfel bestaan, terwijl de geschiedenis zekerheid geeft. Enkel een paar voorbeelden binnen ons bereik. Mr. Groen van Prinsterer gewaagt van *„het geboren zijn, zoo het heette, van een Troon-erfgenaam"* en van *„de bevalling der Koningin, waaraan weinig geloof werd gehecht"* (*Handb.* bl. 543). Mr. van Lennep verhaalt aan zijne kinderen, dat *„het niet ontbrak aan de zoodanigen, die de geheele zwangerschap der Koningin voor een verdichtsel, en den zoogenaamden Prins van Wallis voor een ondergeschoven kind hielden. Willem III en zijne gemalin schijnen echter in 't eerst* [twijfelden zij er *later* aan?] *niet aan de echtheid van de zaak getwijfeld te hebben"* (*De voorn. Gesch van N. N.*, III, 2, bl. 148). — Geen enkel woord om den laster te logenstraffen, geen enkel woord om koning Jacobus van die grove blaam te zuiveren. Wel zeî de Groot te regt: dat in de Historie soms het stilzwijgen een leugen wordt.

dikt [1]), en de orthodoxe wreedheden eener *godvruchtige regering* (die van Karel II) hadden gehuldigd, waaronder zij het monopolie van rijkdom, gunst, gezag en vervolging hadden genoten. Jacobus sloeg de hand aan hunne uitsluitende privilegiën, hij maakte zich schuldig aan het dubbel misdrijf van Papisme en verdraagzaamheid, en

---

[1]) Den 21 Julij 1683 was het hoofd van Lord William Russell, den *martelaar* van het beginsel des wettigen tegenstands, op het schavot gevallen. Dienzelfden dag vaardigde de Universiteit van Oxford haar berucht decreet uit over de verpligting der lijdelijke gehoorzaamheid aan de gevestigde magten. Daarin werden o. a. de volgende stellingen veroordeeld: „Dat het gezag oorspronkelijk van het volk afkomt; dat er tusschen den vorst en zijne onderdanen een stilzwijgend of uitgedrukt verdrag bestaat; dat indien een der contracterende partijen de haar opgelegde verpligtingen niet vervult, de andere niet meer verpligt is de hare te houden; dat eindelijk, indien de souverein niet regeert, gelijk hij er toe verpligt is door de goddelijke en menschelijke wetten, hij het regt, dat hij te voren op de kroon bezat, verliest". Op die stellingen volgden er nog 24 andere, meestal uit de werken van Buchanan, Milton, Goodwin, Baxter, Knox, Hobbes, enz. getrokken, waarin o. a. de bewering werd veroordeeld: „dat men wettig den naasten erfgenaam des troons mag uitsluiten; dat de eed ongeoorloofd is; dat het gezag op de genade is gegrond; dat de koningen zich aan het presbyteriaansch gezag moeten onderwerpen als aan den scepter van Christus' koningrijk; dat de slechte koningen en dwingelanden ter dood moeten gebragt worden; dat het aan elkeen, die er zich toe geroepen gevoelt, geoorloofd is een dwingeland te dooden; dat Koning Karel, door zijn Parlement te bestrijden, ophield koning te zijn"; enz. In hetzelfde decreet werd uitdrukkelijk aan alle hoogleeraren, meesters en katechisten bevolen, „om aan hunne leerlingen deze allernoodzakelijkste leer, de geloofsbelijdenis als het ware en het zegel der Anglikaansche Kerk, met zorg in te prenten". De bisschoppen ijverden eenstemmig voor de in het Oxfordsche decreet verdedigde beginselen. Jammer maar, dat zij vijf jaren later meerendeels de revolutie begunstigden, toen ook de Universiteit van Oxford, de verdedigster der lijdelijke gehoorzaamheid, haar zilverwerk ten geschenke zond aan den geweldenaar, die zijn schoonvader van den troon kwam stooten!

zijne dwingelandij kon niet langer door de Kerk geduld worden" [1]).

Jacobus zag nu eindelijk het gevaar in, waarmede hem een aantal zijner onderdanen, ja zijne eigen kinderen bedreigden. De toebereidselen in Holland gemaakt, en de verklaring van den Prins van Oranje aan de Staten in October 1688, maakten allen twijfel aangaande diens inzigten onmogelijk.

In dit zijn manifest had de Prins zich beroepen op de uitnoodiging, die hem door eenige aanzienlijken, „zoowel geestelijke als wereldlijke Lords", was gerigt, om naar Engeland over te steken. Jacobus liet diegenen, op wie verdenking viel, bij zich ontbieden, om uit hun eigen mond de waarheid daaromtrent te vernemen.

De Koning was zelfs onvoorzigtig genoeg om de Bisschoppen, die hij vroeger had doen aanklagen, nu als zijne raadgevers bij zich te roepen. Hij maakte hun bekend met de gevaren, die het Rijk bedreigden, en gaf hun duidelijk te verstaan, dat hij hen verdacht hield van medepligtig te zijn aan de plannen van den Prins van Oranje. De hoogwaardige zamenzweerders, zegt Madden, redden zich door twijfelachtige, dubbelzinnige antwoorden, en verklaarden plegtig, den bedreigden vijandelijken inval van ganscher harte te verfoeijen [2]).

Den 16 October daaropvolgende, ontbood de Koning andermaal den aartsbisschop van Canterbury, sprak hem over den beraamden aanslag van den Prins van Oranje, en uitte het verlangen, dat de bisschoppen door eene openlijke verklaring hunne afkeuring zouden betuigen tegen de voor-

---

[1]) *History of the Revolution*, p. 573.

[2]) Madden, p. 221.

nemens van den overweldiger. De aartsbisschop antwoordde, dat zijne ambtsbroederen reeds meerendeels naar hunne betrekkelijke diocesen waren vertrokken. Dit was onwaar; en de Koning gaf zulks in beleefde bewoordingen aan Sancroft te verstaan. „Sire, hernam de sluwe prelaat, het is onmogelijk, dat zulk een grootmoedig vorst als 's Konings schoonzoon, een zóó verfoeijelijken aanslag tegen uwe Majesteit zou kunnen smeden. Waartoe zou dan toch de verlangde verklaring moeten dienen?" —

Kort daarna liet Jacobus den bisschop van Londen bij zich ontbieden. Deze was uit de stad, of veinsde zulks te zijn, toen 's Konings bevel hem gewerd. Hij verscheen den volgenden dag; en toen de Koning hem de woorden uit 's Prinsen manifest, waarin van „geestelijke Lords" werd gewaagd, onder het oog bragt, ontzag zich de trouwelooze kerkvoogd niet zijnen Koning in het aangezigt te liegen. „Sire, sprak hij, ik heb het vertrouwen, dat al de bisschoppen gereedelijk daarop ontkennend zullen antwoorden". (Hij had zelf de uitnoodiging aan Prins Willem geteekend.)

Jacobus antwoordde, dat hij niemand hunner schuldig wilde houden, maar toch hunne onderteekening op het verlangde stuk eischte. De bisschop vroeg hierop tijd tot beraad en vertrok.

Den volgenden dag vergaderden de aartsbisschop en de bisschoppen van Londen, Peterborough, Rochester, Durham, Chester en St.-David in de tegenwoordigheid des Konings. De Secretaris van Staat las de bedoelde woorden uit Prins Willem's manifest voor, en vroeg hun om alle medepligtigheid daaraan te ontkennen.

De aartsbisschop van Canterbury betuigde plegtig zijne eigen onschuld, en verklaarde zich overtuigd van die zijner ambtgenooten.

De Koning ondervroeg toen in persoon den bisschop van Londen. Deze bemerkte, dat hij reeds daags te voren zijn antwoord gegeven had (op nieuw de leugen van den vorigen dag bevestigend): „Wat de geestelijke Lords betreft, die dit verraad zouden moeten gepleegd hebben, zeide hij, ik ben zeker, dat ik niet een hunner ben". En al de overige bisschoppen herhaalden op hunne beurt: „Noch ik." — Op hetzelfde oogenblik, dat zij dit plegtig verklaarden, hadden zij reeds aan den Prins van Oranje hunne trouw en medewerking beloofd!

De Koning nam afscheid van de prelaten, hun gelastend, om eene vergadering van al de bisschoppen te beleggen en eene verdediging van zich zelven op te stellen, die hem den volgenden dag moest worden overhandigd.

Die vergadering kwam bijeen, en het resultaat der beraadslagingen was het aannemen van eene gedragslijn, zoo oneerlijk, zoo dubbelzinnig en verraderlijk, als de jaarboeken der omwentelingen er weinige opleveren.

Wijl de bisschoppen de inlevering der gevraagde apologie steeds vertraagden, liet hen de Koning den 6 November bij zich ontbieden. Zij kwamen op nieuw met Sancroft aan hun hoofd, en betuigden op nieuw hunne onschuld.

De Koning nam den schijn aan van hen te gelooven. „Maar waar is uwe verdediging? vroeg hij, ik verlang ze te zien en te lezen."

„Sire, antwoordde de aartsbisschop, wij hebben geen geschreven stuk bij ons, en met eerbied gezegd, achten wij ook een dergelijk iets onnoodig. Sinds Uwe Majesteit van onze onschuld is overtuigd, bekommeren wij ons niet om hetgeen er heel de wereld van kan zeggen."

„Maar, hernam Jacobus, ik wenschte toch eene schriftelijke verklaring van u; gij hadt er mij eene beloofd".

Hierop volgde eene lange woordenwisseling tusschen den Koning en de bisschoppen. Op 't laatst zochten de listige prelaten zich te redden door de echtheid van Prins Willem's manifest te loochenen. „Wij verzekeren uwe Majesteit, zeiden zij, dat naauwelijks één onder de vijf honderd het stuk voor de ware verklaring van den Prins houdt".

Toen Jacobus hierop antwoordde, dat hij desniettemin het ergst van deze onderneming des Prinsen vreesde, herhaalden de bisschoppen hunne vroegere leugenachtige betuigingen en waren onbeschaamd genoeg om den Koning toe te roepen: „Waarlijk, Sire, deze zaak is eene staatsaangelegenheid, die ons eigenlijk niet aangaat", terwijl de aartsbisschop Sancroft met bitteren schimp den Koning herinnerde, dat hij vroeger wegens bemoeijing met staatszaken was teregt gesteld.

„Dat laatste, Milord, zei Jacobus, is eene *querelle d'Allemand*, die hier niets afdoet".

Hierop drong de Koning sterk bij hen aan, dat zij de gevraagde verklaring zouden onderteekenen. Na eenige woordenwisseling, stemden zij er in toe om alle poging tot opstand mondeling te verfoeijen, met verlof aan den Koning om hunne woorden openbaar te maken. Hiermede toonde zich Jacobus niet tevreden. „Neen, hernam hij, indien *ik* uwe woorden ruchtbaar maak, zal het volk mij niet gelooven."

„Sire, antwoordden de bisschoppen, het woord eens Konings is heilig, en moet op eigen gezag geloofd worden; het ware vermeten van ons indien wij het poogden te bevestigen; het volk moet ongetwijfeld uwe Majesteit in die zaak gelooven."

„Maar zij, die mij schuldig geloofd hebben aan de on-

derschuiving van een zoon, wat zullen zij niet van mij gelooven?" vroeg Jacobus.

De prelaten zich in 't naauw gebragt ziende, antwoordden, dat zij, als Bisschoppen, den Koning alleen met hunne gebeden, konden helpen; maar dat zij, als Pairs, bereid waren hem te dienen in het Parlement". Dat waren hunne laatste woorden [1]).

Op het oogenblik, dat de gemijterde raadslieden der Kroon hunnen koning door vleitaal, dubbelzinnigheid en leugen bedrogen, was de door hen uitgenoodigde overweldiger reeds in Engeland; en een der bisschoppen, Burnet, leende zijn pen om de theorie van de gehoorzaamheid aan het wettig gezag in overeenstemming te brengen met de praktijk van verraad en opstand. Die leer, schreef hij, had wel is waar de Kerk van Engeland altoos standvastig aangekleefd, „maar ieder algemeene uitdrukking, voegde hij er listig bij, hoe uitgestrekt ook, gedoogt eene uitzondering en een voorbehoud, wanneer de zaak zulks vordert". Dat waren de beginselen van die opregte, vaderlandslievende, loyale, godvreezende prelaten en Whigpatriotten, die den Prins van Oranje uitnoodigden om Engeland te komen bevrijden van het Papendom, en van diens onafscheidelijke gezellen, afgoderij en bijgeloof [2])!

Wat er nu verder tegen Jacobus werd ondernomen is een ieder bekend. Met eene vloot van zestien schepen en een leger van 16,000 man landde Prins Willem te

---

[1]) Vgl. het verhaal van Mackintosh, *History of the Revolution* p. 578.

[2]) Het schijnt dat, waar het de alleenheersching van het Protestantisme geldt, zelfs de verdedigers der anti-revolutionaire beginselen de wettigheid des opstands aannemen. De heer Groen van Prinsterer noemt de Revolutie van 1688 *„niet enkel nuttig en heilrijk, maar pligtmatig en noodzakelijk"* (*Handb.* bl. 546).

Torbay. De Koning, verslagen door het verraad van eenige zijner vertrouwdste vrienden, maar ook bemoedigd door de trouw van de meesten, wilde den overweldiger te gemoet trekken. Eene neusbloeding, zooals hem later het leven kostte, belette hem in dat hagchelijk oogenblik te handelen, verbijsterde zijne vrienden en gaf den zaamgezworenen moed, om op meer plaatsen de vaan des opstands te ontrollen.

Weldra was het te laat om nog eene beweging voorwaarts te doen. Jacobus keerde naar de hoofdstad terug en vond daar de verpletterende tijding van het verraderlijk gedrag zijner dochter Anna. „God helpe mij", riep hij uit, terwijl hij in tranen losbarstte, „zelfs mijne eigen kinderen vallen mij af!" — Twee of drie dagen lang bleef hij onder die bittere beproeving als bewusteloos. Toen was alles verloren. De Hollandsche troepen hadden weldra Whitehall bezet; de trouwe Lord Craven moest zijns ondanks den getrokken degen weêr in de schede verbergen; en Jacobus zelf, omringd door vreemde bajonetten, zag zich genoodzaakt zijne hoofdstad te verlaten en was binnen weinige dagen, met echtgenoote en kind, een balling in het gastvrije Frankrijk.

Wij mogen dit vlugtig overzigt van Jacobus' kortstondige regering niet eindigen, zonder te gewagen van een eigenaardig verschijnsel dat haar kenmerkt, en welks oorzaken en zedelijke waarde door menig geschiedschrijver van dit tijdperk met onverschoonbare partijdigheid zijn beoordeeld. Wij bedoelen de overgangen tot het Katholicisme, die tijdens die verademing van vier jaren, in vrij groot aantal

---

[1]) *Hist. of the Rev.* t. a. p.

plaats grepen. In de bekende Historie van Macaulay worden al die bekeerlingen, zonder onderscheid, in het allerongunstigst daglicht geplaatst. Zonder allen te willen verdedigen, (want welke gezindte zou op proselieten roem dragen, gelijk een Sunderland, Perth, Haines, Melfort of Anthony Farmer?) meenen wij toch met reden in Macaulay te mogen laken, dat hij enkel bekeerlingen van de laagste gehalte — men veroorlove ons die uitdrukking — als de uitsluitende vertegenwoordigers van allen op den voorgrond plaatst, en geene melding hoegenaamd gemaakt heeft van bekeerlingen, wier opregtheid en onwankelbare geloofstrouw onder de hardste beproevingen, eerbied voor hunne overtuiging en karakter afdwingen. Partijdig en onregtvaardig noemen wij het derhalve in Macaulay, dat hij als vertegenwoordiger der Katholieke bekeerlingen onder Jacobus' regering òf enkel dezulken kiest, op wier karakter, gedrag en beweegredenen met regt zeer veel valt af te wijzen en op wier overgang geene gezindte, welke ook, zou willen roemen; òf anderen, wier verdiensten in vele opzigten niet kunnen worden geloochend, in een daglicht plaatst, waarin al hetgeen in hun persoon aanbevelingswaardig of verdienstelijk is, voor het oog des lezers verdwijnt. Onregtvaardig noemen wij den geschiedschrijver, die enkel ellendelingen of zwakken vermeldt [1]) en de namen van een Fletcher,

---

[1]) Ook zelfs ten opzigte der zwakken of onstandvastigen, is Macaulay niet van partijdigheid vrij te pleiten. Wij willen geen Sclater verdedigen, die drie jaren na zijne bekeering, in 1689 het Papisme weder afzwoer; maar is het wel regtvaardig, Sclater's overgang toe te schrijven aan „het besluit, om tegen welken prijs ook zijne inkomsten te behouden" (*Hist.* II, 319)? Indien deze bezorgdheid voor zijn inkomen de enkele beweegreden ware geweest van Sclater's bekeering, waarom was hij dan niet in de Staatskerk gebleven, wijl Koning Jacobus, zelfs in de oogenblikken van zijn

Nicholson, Dean, Goad, Bromley, Meredith, Keep en van zoo vele anderen verzwijgt, wier standvastigheid later in de dagen der beproeving, den zekersten waarborg gaf voor de opregtheid hunner overtuiging. De recensenten van Macaulay's werk in Engeland, vooral de bekwame beoordeelaar in de *Dublin Review* N°. LII, hebben deze partijdigheid ten gunste van een aangenomen systeem, duidelijk doen uitkomen en den ontrouwen verhaler met de geschiedenis in de hand gelogenstraft. Wij maken gebruik van hunne zaakkennis en belezenheid, om door slechts eenige voorbeelden te bewijzen, hoe weinig vertrouwen het ook hier te lande veel gelezen werk van Macaulay verdient, wanneer het Katholieke feiten of personen geldt.

Geen der bekeerlingen onder Jacobus' regering wordt harder door Macaulay behandeld dan de beroemde Obadiah Walker. „Een laaghartig, eerloos, wrokdragend regenaat", dat zijn de namen, waarmede hij den zedigen, onbaatzuchtigen Oxfordschen leeraar bestempelt. Hij beschrijft zijne lotgevallen en handelwijze in de drie jaren, wanneer zijne partij steeds in magt en invloed toenam; maar later, zegt hij, „toen de fortuin keerde, bleek het dat hij [Walker] den moed van een martelaar niet bezat. Hij werd voor de balie van het Huis der Gemeenten ter verantwoording geroepen, en was laaghartig genoeg om te betuigen, dat hij nooit van godsdienst was veranderd, dat hij nooit van harte de leer der Kerk van Rome had goedgekeurd, en dat hij nooit eenige poging had aangewend om iemand binnen den schoot dier Kerk te brengen. Het was naauwelijks der moeite waard (besluit Macaulay) de heiligste verpligtingen van wet

---

grootsten ijver, nooit het voornemen heeft gehad om die kerkelijken van hunne beneficiën te berooven, die weigerden tot het Katholicisme over te gaan?

en gezworen trouw te schenden om zulke bekeerlingen, gelijk deze, te maken" (*Hist.* II, 320).

Dit is wel het uiterste der overdrijving. Obadiah Walker moge al niet den moed eens martelaars gehad hebben, buiten kijf is het toch, dat zijn gedrag en karakter veel verschillen van het hem hier door Macaulay toegedichte, en dat de benamingen van *laaghartig*, *eerloos* en vooral van *wrokdragend* door geen feiten hoegenaamd worden gewettigd [1]). Macaulay voert wel is waar tot staving van zijne slotbewering een aantal autoriteiten aan, die echter naauwkeurig vergeleken geen den minsten grond daarvoor kunnen opleveren [2]). Hij verwijst tot de processen-verbaal van het Huis der Gemeenten (*Commons' Journal*), en bouwt daarop hoogst gewaagde gevolgtrekkingen. Moet immers

---

[1]) Bij de Engelsche Recensenten van Macaulay's Geschiedenis, vonden wij eene korte biographie van Walker, voornamelijk uit Wood en William Smith bijeenverzameld. Daaruit blijkt, dat Walker vele jaren vóór zijne bekeering beginselen aankleefde, die veel overeenkomst hadden met die der hedendaagsche Puseyïsten. Hij schijnt zich ook, gelijk deze, gevleid te hebben, dat het blijven binnen de gemeenschap der Anglikaansche Kerk bestaanbaar was met het aankleven van essentiëel Katholieke beginselen. Toen de zelfbegoocheling ophield, en de omstandigheden minder afschrikkend waren dan in de dagen van Oates of Bedloe, werd hij Katholiek.

[2]) De door Macaulay aangehaalde bronnen zijn: *Gutch's Collectanea curiosa; Dodd's History; Wood's Athenae Oxonienses; Ellis's Correspondence*, *Febr.* 27, 1685; *Common's Journal*, *Oct.* 26, 1689. In Gutch vindt men niets dan het patent des Konings, waarin eene dispensatie wordt verleend in het bijwonen der godsdienstoefeningen in de Kapel, en te gelijk het verlof voor het gebruiken eener drukpers; de Correspondentie van Ellis vermeldt enkel, dat Walker in het Collegie de Mis bijwoonde „met vier *fellows* en elf anderen van hetzelfde genootschap"; Wood, wiens berigt wij reeds in onze eerste aant. hierboven hebben opgenomen, geeft daarenboven een uittreksel uit het *Common's Journal*, waartoe Macaulay verwijst. Vgl. *Athenae Oxon.* II, 935.

niet ieder lezer Macaulay's woorden zóó verstaan, dat Walker, *toen de fortuin keerde*, ook andermaal van godsdienst veranderde, en het Papisme verzaakte gelijk hij vroeger de Kerk van Engeland verlaten had? Niets is echter meer in strijd met de historische waarheid. Met de aankomst van Willem III op den Engelschen bodem, verliet Walker Oxford en deed eene poging om naar Frankrijk de wijk te nemen; hij werd echter den 11 December 1608 te Feversham aangehouden, en te Londen in den *Tower* gegijzeld. Bijna een jaar later werd hij voor het Huis der Gemeenten geroepen om zich te regtvaardigen, wegens de tegen hem ingebragte beschuldigingen: 1. van zijne godsdienst te hebben veranderd; 2. van anderen tot iets dergelijks te hebben verleid, en 3. van een Mis-huis (a Mass-house) in de Universiteit van Oxford te hebben opgerigt. Wegens deze drie punten, die destijds als eene misdaad van hoog verraad werden gestraft, had Walker zich te verantwoorden, en de historieschrijver der Oxfordsche Akademie, Wood, heeft ons zijne zelfverdediging bewaard. Wie nu zal het een gevangene, wiens leven op het spel staat, als eene *laaghartige* en *eerlooze* daad aanwrijven, dat hij voor zijne regters zijne niet-schuldigheid bepleit? En hoewel Walkers woorden bij die gelegenheid zeker niet van den „moed eens martelaars" getuigen, is het hem nogtans een schreeuwend onregt aandoen, met hem uit dien hoofde als een' laaghartige en eerlooze te schandvlekken. Welk oordeel men ook over Walkers zelfverdediging moge vellen, zeker is het dat Macaulay ze in zijn verhaal in een harer belangrijkste bijzonderheden heeft verminkt [1]).

[1]) Volgens Macaulay zou Walker voor de balie gezegd hebben, dat hij nooit van harte de leerstellingen der Kerk van Rome had goedgekeurd. De Recensent in de *Dublin Review* bewijst uit Wal-

In allen gevalle is het tegen de historische trouw om zijn gehouden gedrag zóó voor te stellen alsof hij het Papisme werkelijk had afgezworen. Want niet alleen is dit onwaar op zich zelf, maar het blijkt zulks te zijn uit de eigen autoriteiten, die Macaulay aanvoert. Walker werd van de balie der Gemeenten naar den *Tower* gezonden, „wegens verraad als hebbende zijne godsdienst veranderd, en anderen verleid om dit insgelijks te doen" [1]). In het volgend jaar werd hij tegen behoorlijken borgtogt in vrijheid gesteld, maar toch bij name uitgezonderd van de amnistie, die Willem III in Mei 1690 verleende. Het gelukte hem, spoedig daarna, naar Frankrijk te vlugten; maar hij keerde later in Engeland terug en bleef tot aan zijnen dood in de belijdenis der Katholieke leer volharden. „Hij werd begraven, zegt Wood, in de kerk van St. Pancras, *op de gewone begraafplaats voor Roomsch Katholieken*, met het grafschrift: *Per bonam famam et infamiam. Obiit Jan.* 31. 1699. Aet. 86" [2]).

Onder de door geboorte en vermogen hooger geplaatste bekeerlingen zijn er twee, van wier overgang Macaulay gewaagt, maar op eene wijze, die bijna het vermoeden zou doen opkomen, dat het hem onmogelijk is een enkel goed woord voor die „renegaten" over te hebben. Lord Peterborough's bekeering kan hij niet vermelden, zonder er bij te voegen, enkel op het gezag van een ellendig hekeldicht uit dien tijd: „dat men zich over dien afval troostte door de bemerking, dat de Lord zijne godsdienst niet had veranderd, vóórdat hij zijne vermogens had uitgeleefd." — Om al het

---

ker's eigen woorden, dat hij door met zorg gekozen uitdrukkingen de tegen hem gerigte beschuldigingen, op een legaal standpunt, zocht te ontwijken, zonder zijn geloof te verzaken.

[1]) Wood, *Athen. Oxon.* l. c.

[2]) Wood, *Athen. Oxon.* IV, 444.

gewigt aan eene bekeering zooals die van den graaf van Salisbury te ontnemen, beroept Macaulay zich op autoriteiten, die hij zelf met onverklaarbare rondheid *popular lampoons* en *coarse pasquinades* noemt, ten bewijze dat die edelman bij een ieder voor een volslagen dwaas te boek stond (*foolish to a proverb*) (*Hist.* III, 31). Maar hij wacht zich wel den lezer te herinneren, dat na de Revolutie van 1688, toen, volgens zijne geliefkoosde uitdrukking, *de fortuin* keerde, zoowel Peterborough's als Salisbury's getrouwheid aan het door hen aangenomen geloof met eene beschuldiging van hoog verraad werd geloond [1]), en dat, behalve den reeds genoemden Graaf, nog drie andere leden van het aanzienlijk Huis van Salisbury in den schoot der Katholieke Kerk terugkeerden [2]). — Ja zelfs de nagedachtenis van Engeland's beroemden puikdichter John Dryden heeft aan den anders zoo vaderlandslievenden Macaulay zoo weinig eerbied ingeboezemd, dat hij, zonder eenigen afdoenden grond, diens overgang tot het Katholicisme van onopregtheid beschuldigt en aan de onedelste drijfveren, aan eigenbelang en geldzucht, toeschrijft [3]). Men ziet het: zelfs het genie vindt bij den Protestantschen geschiedschrijver geen genade, of liever, geen regt, wanneer het eenmaal op zijn voorhoofd het brandmerk der Kerk van Christus draagt [4]).

---

[1]) *Ellis's Correspondence*, I, 182.

[2]) Dodd, *Hist.* III, 447.

[3]) *Hist.* III, 34.

[4]) Vgl. onder de *Verscheidenheden* in deze aflev. de aanmerkingen op Macaulay's verhaal van Dryden's bekeering.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE BEKEERING VAN DEN ENGELSCHEN DICHTER JOHN DRYDEN.

Onder de Dichters, die tegen het eind der zeventiende eeuw in Engeland bloeiden, bekleedde John Dryden de schitterendste plaats. Hij stond toen, zegt Macaulay in een zijner *Essays*, aan het hoofd der Letterkundigen van geheel het Vereenigd Koningrijk, zonder mededinger en zonder wedergâ. De overgang tot het Katholicisme van zulk een uitstekend man moest, gelijk te wachten was, en levendige belangstelling en hevige tegenkanting verwekken. Dryden was in vele opzigten in een gelijksoortigen toestand als waarin zich ten onzent Vondel bevond, toen hij tot de vooroudelijke Moederkerk terugkeerde. Het bezit van den kostbaarsten aller schatten moest ook hij tegen menige miskenning, menige verguizing hem door zijne vroegere geloofsgenooten aangedaan, koopen.

De beroemde geschiedschrijver Macaulay behoort ook onder diegenen, welke zijnen uitstekenden landgenoot wegens zijne bekeering tot het Katholicisme om het zeerst hebben verguisd. In zijne beschouwingen over de regering van Jacobus II, van de destijds vrij talrijke overgangen tot het Katholicisme gewagend, spreekt hij over dien van Dryden op eene wijze, die wij, zonder vrees van overdrijving, onregtvaardig en partijdig durven noemen. De lezer zal zelf kunnen oordeelen of onze kritiek zonder grond zij, wanneer hij, na Macaulay's eigen verhaal te hebben gelezen, de aanmerkingen zal hebben overwogen, waardoor wij het zullen doen volgen.

„Bij den naam van Haines [1]), schrijft Macaulay, werd in een aantal pamfletten de naam gevoegd van een veel beruchter renegaat, John Dryden. Dryden was toen reeds den avondstond des levens nabij. Na vele verdiensten en menigen misslag had hij eindelijk met algemeene toestemming de hoogste plaats bereikt onder de levende Dichters van Engeland. Hij had meer aanspraak op de erkentelijkheid van koning Jacobus dan al de letterkundigen in het Koningrijk te zamen. Maar Jacobus was weinig gesteld op verzen en zeer veel op geld. Van den dag zijner troonsbeklimming af was het zijn toeleg om bezuinigingen in te voeren, die aan eene Regering het verwijt berokkenen van kleingeestigheid, zonder eenige wezenlijke verligting voor de finantiën. Een der slagtoffers van 's Konings onverstandige spaarzaamheid was de *Poet-laureate* [2]). Er werden bevelen gegeven om in het nieuw patent, dat de overgang der Kroon noodzakelijk maakte, de jaarwedde, die oorspronkelijk aan Jonson was toegelegd, en steeds door diens opvolgers genoten, niet meer op te nemen. Dat was het eenigst blijk van oplettendheid, dat de Koning in het eerste jaar zijner Regering zich verwaardigde aan den magtigen Hekeldichter te schenken, die in het hevigst van den grooten strijd der Uitsluitings-Bill de verslagenheid had verspreid onder de gelederen der Whigs. Dryden was arm en droeg zijne armoede met ongeduld. Hij wist weinig van de godsdienst en gaf er weinig om. Als er één gevoel diepe wortelen bij hem had geschoten, dan was het een gevoel van afkeer voor priesters van alle gezindten, voor Levieten, Wigchelaars, Mufties, Roomsch Katholieke godgeleerden, Presbyteriaansche predikanten, geestelijken der Kerk van Engeland. Reeds van natuur had hij geen hooggaand vernuft; en zijne vroegere loopbaan was in geen opzigt zoodanig geweest, dat hij daarin veel verhevenheid en kieschheid had kunnen aanleeren. Vele jaren lang had hij zijn dagelijksch brood gewonnen door met den bedorven smaak van het *Ruim* te heulen of door grove vleijerij van rijke en edele beschermers. Eerbied voor zich zelven en een fijn

---

[1]) Haines behoort onder die klas van bekeerlingen, op wie met regt veel valt af te wijzen. Dryden had in allen gevalle niet verdiend in zulk gezelschap te worden genoemd.

[2]) Dryden was met dien eertitel en de daaraan verbonden jaarwedde door koning Karel II begiftigd geworden.

gevoel van welvoeglijkheid lieten zich niet verwachten van iemand, die het leven geleid had van een bedelaar en een pluimstrijker. Overtuigd als hij was, dat, indien hij voortging zich Protestant te noemen, zijne diensten zouden worden over 't hoofd gezien, verklaarde hij zich voor een Papist. Op 't oogenblik ontsloot zich 's Konings inhaligheid. Dryden verkreeg een pensioen van honderd *pond* 's jaars, en werd gebruikt om zijne nieuwe godsdienst zoowel in proza als in versmaat te verdedigen.

„Twee uitstekende mannen, Samuel Johnson en Walter Scott hebben hun best gedaan om zich zelven en anderen te overtuigen, dat deze gedenkwaardige bekeering opregt was. Het was natuurlijk dat zij de nagedachtenis van een genie dat zij bewonderden en wiens politieke gevoelens zij met warmte deelden, van de daarop klevende blaam wenschten te zuiveren; maar de onpartijdige geschiedschrijver moet tot zijn leedwezen een geheel ander oordeel vellen. Er zal altoos eene zware verdenking bestaan tegen de opregtheid eener bekeering, waaruit de bekeerling regtstreeks voordeel trekt. In Dryden's geval is er niets dat tegen deze verdenking opweegt. Zijne theologische schriften bewijzen overvloedig, dat hij nooit met ijver en inspanning de waarheid zocht, en dat zijne kennis zoowel van de Kerk die hij verliet als van die welke hij binnentrad, van den hoogst oppervlakkigen aard was. Daarenboven was zijn volgend gedrag niet dat van iemand, wien een krachtig pligtsgevoel genoopt had een stap te doen van het uiterst gewigt. Ware hij zóó iemand geweest, dan had dezelfde overtuiging, die hem er toe bragt om zich met de Kerk van Rome te vereenigen, hem ongetwijfeld weerhouden van voortdurend en verregaand voorschriften te schenden, welke die Kerk, in verband met elke andere christelijke maatschappij voor verpligtend erkent. Er zou dan een merkelijk verschil bestaan hebben tusschen zijne vroegere en latere schriften. Met wroeging zou hij dan hebben teruggezien op een letterkundige loopbaan van bijna dertig jaren, waarin hij zijne zeldzame begaafdheden van welsprekendheid en poëzij stelselmatig had aangewend tot verspreiding van zedelijk bederf. Niet een enkele regel meer, die strekken kon om de deugd verachtelijk te maken of losbandige begeerten te doen ontvlammen, zou dan van toen af aan zijne pen zijn ontvloeid. Maar 't is ongelukkig waarheid, dat de tooneelstukken die hij schreef na zijne voorgegeven be-

keering, in geen opzigt minder onrein of profaan zijn, dan die zijner jeugd. Zelfs wanneer hij de rol van een vertaler vervult, wijkt hij doorloopend van het oorspronkelijke af, om beelden te zoeken die hij had moeten vermijden, al had hij ze in het oorspronkelijke aangetroffen: hetgeen slecht was werd slechter in zijne vertalingen; hetgeen onschuldig was werd verontreinigd wanneer het zijn geest doorging. Juvenaal's grofste hekeldichten maakte hij nog ergerlijker, laschte in Boccaccio's vertellingen losse beschrijvingen in, en bezoedelde de zoete en reine poëzy der *Georgica* door een zwadder, waarvan Virgilius zou hebben gewalgd" [1]).

Wij kunnen de gedachte niet onderdrukken, zegt een Engelsch geleerde [2]), dat, indien Macaulay, gelijk Johnson en Walter Scott, eene warme sympathie had gevoeld voor Dryden's politieke — en nog meer voor zijne godsdienstige — beginselen, hij dan *" zijn best zou hebben gedaan om zich te overtuigen dat Dryden's bekeering opregt was "*. Wat meer is, wij hebben redenen om te denken dat het hem vermoedelijk zou zijn gelukt. Het valt niet te betwijfelen, dat er altoos eenige verdenking zal bestaan tegen de opregtheid eener bekeering, waaruit de bekeerde regtstreeks voordeel trekt. Maar in Dryden's geval was noch het voordeel, noch de bekoring zoo buitengemeen groot, als noodig ware geweest om Macaulay's vermoeden zoo spoedig tot zekerheid te brengen. Men veroorlove ons hier in eenige weinige aanmerkingen, meestal door het eenvoudig vermelden van eenige voorbijgeziene feiten, ons gevoelen te staven.

1. Vooreerst het schijnt aan Macaulay te zijn ontsnapt, dat behalve de bedoelde jaarlijksche toelage, waaraan hij zooveel invloed toeschrijft, Dryden bij de komst van Jacobus op den troon, en reeds sedert 1670 in het genot was van een jaarlijksch pensioen van 200 pond als Koninklijk Geschiedschrijver, in welke betrekking hij Howell in 1666 verving, en als *Poet-Laureate*, waarin hij twee jaren later D'Avenant opvolgde. Het gansche bedrag van zijn inkomen wordt door Sir Walter Scott geschat op meer dan

---

[1]) Macaulay, *Hist.* III, 33—35.

[2]) De anonyme Recencent van Macaulay's geschiedenis in de *Dublin Review*, Num. LII, pp. 429—33.

driemaal die som; en hoewel het waarheid is, dat na zijne bekeering Jacobus zijn pensioen met 190 *pond* vermeerderde, bestaat er echter geen de minste grond voor de bewering, dat hij beducht was om de reeds erlangde toelage te verliezen, indien hij verkozen had Protestant te blijven.

2. Al te veel gewigt hecht Macaulay aan de gevolgtrekkingen, die men ten nadeele van Dryden's opregtheid zou kunnen maken uit de losbandigheid van zijne werken, na zijne bekeering uitgegeven. Ook hier kunnen wij op meer dan eene overdrijving wijzen. Wil men b. v. Dryden's vertaling van Juvenaal met het oorspronkelijke vergelijken, dan zal men zich spoedig overtuigd zien ten gunste van Dryden met opzigt tot de betrekkelijke grofheid van beiden. En hoewel het waarheid is, dat Dryden's vertaling van Boccaccio's „Sigismunda" op ettelijke plaatsen, nog wulpscher is dan de Italiaansche tekst, kan het toch ook niet worden geloochend, dat hij in de keuze der opstellen van den beroemden Florentijnschen verteller, juist al dezulke heeft overgeslagen, wier onzedigheid het meest in het oog springt. Ook heeft Macaulay onzes inziens geheel over het hoofd gezien een reden, niet van regtvaardiging of vergoelijking wel is waar, maar toch in zeker opzigt van verschooning, die de ongelukkige zeer algemeene ongebondenheid der toenmalige literatuur kan aangeven [1]), en zulks te meer wanneer het iemand geldt, gelijk hier, wiens persoonlijke zedelijkheid onbesproken is gebleven. Gaarne bekennen wij niet veel aan dit middel van verdediging te hechten, maar wij kunnen ook niet onopgemerkt laten, dat het althans door Macaulay niet goedschiks kan worden verworpen, als hij met zich zelven consequent wil blijven. Immers waar het een Protestant geldt, *die zich van het Papisme heeft bekeerd*, daar vindt de beroemde Essayïst in een losbandig en zedeloos leven geen beweegreden genoeg om aan diens opregtheid en overtuiging met betrekking tot zijn overgang tot het Protestantisme te twijfelen. Men leze slechts Macaulay's schets over het karakter van den graaf van Shrewsbury [2]),

---

[1]) Men kan bij Macaulay zelven over den toestand der Engelsche literatuur op het einde der zeventiende eeuw zeer belangrijke bijzonderheden vinden. Vgl. *Hist.* II, 392—396.

[2]) *Hist.* III, 142.

om het bewijs te erlangen, dat de geschiedschrijver hier van verregaande partijdigheid niet is vrij te pleiten.

3. Wat eindelijk Dryden's theologische kennissen en bekwaamheid betreft, hierover kunnen ook tegen het oordeel van Macaulay gegronde bedenkingen worden ingebragt. De weinige opstellen van theologischen inhoud door den dichter nagelaten, zijn niet van zoodanigen aard, dat zij noodzakelijk veel diepe geleerdheid vereischen of zelfs kunnen doen veronderstellen. Het geschil met Stillingfleet, waarop Macaulay veel gewigt legt [1]), kan met geen goed regt worden aangevoerd als eene proeve van Dryden's geleerdheid of van zijne bedrevenheid in de theologische polemiek. Geheel zijn betoog bepaalde zich daarin uitsluitend bij de verdediging van het bekende stuk door de eerste Hertogin van York geschreven. Het was weinig meer dan een zuiver personeel twistgeding en gaf den opsteller geen gelegenheid om zich als godgeleerde te doen kennen. In de *Religio Laici*, die hij schreef terwijl hij nog Protestant was, en in het beroemde dichtstuk *Hind and Panther* [2]), dat hij na zijne

---

[1]) *Hist.* III, 35.

[2]) Gelijk bekend is werd in dit dichtstuk de Katholieke Kerk, de Kerk van Rome, voorgesteld onder het beeld van eene melk-witte hinde, voortdurend in levensgevaar, maar nooit bezwijkend. Al de dieren des velds hebben het op haren ondergang gemunt. De bevende (*quaking*) haas, wel is waar, neemt eene beschroomde onzijdigheid in acht; maar de Sociniaansche vos, de Presbyteriaansche wolf, de Independente beer, het Anabaptistiesch zwijn, spannen allen tegen haar zamen. En toch kan zij het wagen, om met hen bij de gemeene drenkplaats haren dorst te lesschen onder de bescherming van haren vriend, den Koninklijken leeuw. Tot type der Kerk van Engeland kiest de dichter den panther, bevlekt ja, maar schoon, te schoon voor een roofdier. De Hinde en de Panther, evenzeer gehaat door de wilde bevolking des wouds, treden met elkander in overleg wegens het hun dreigend gevaar, en bespreken onderling in een langen dialoog de punten, waarin zij met elkander verschillen. — Door velen is de allegorie en het plan van Dryden's dichtstuk afgekeurd, maar alle bevoegde kunstregters bewonderen eenstemmig de kunstvolle uitvoering en de schoonheden van den eersten rang, waarvan het schittert. Volgens Macaulay is de Fabel van de Hinde en den Panther de beste aanwinst, die de Engelsche literatuur onder de korte regering van Jacobus heeft gedaan. In geen van Dryden's werken, zegt hij, vindt men meer pathetische en grootsche trekken, meer buigzaamheid en kracht van taal, meer afwisseling en welluidendheid van toon. Vgl. *Hist.* III, 36.

bekeering uitgaf, zou elk vertoon van theologische kennis of navorsching nog belagchelijker misplaatst geweest zijn. De in beide behandelde onderwerpen zijn juist van zoodanigen aard, dat zij het minst diepe geleerdheid en gezag vorderen, en hunne voornaamste kracht putten in gezonde en populaire redenering, waardoor zij het geschiktst worden voor het noodzakelijk ligt en levendig spel eener dichterlijke polemiek. Maar dit belet niet, dat in het eene dichtstuk zoowel als in het andere de juistheid en verhevenheid der gedachten en de kracht der bewijsvoering de bewondering van elk bevoegd beoordeelaar hebben verworven. En 't is daarenboven zeer opmerkenswaardig, wijl het veel licht verspreidt over de vermoedelijke beweegredenen van Dryden's bekeering, dat in het eerste der genoemde gedichten, door den auteur als Anglikaan geschreven, het overtuigendst bewijs wordt aangetroffen, dat hij reeds vóór zijnen overgang tot de Katholieke Kerk met zijn standpunt in de Anglikaansche Kerk ontevreden was, en dat hij naar meer zekerheid en vrede voor zijne godsdienstige overtuiging zocht. Bij deze gemoedsgesteldheid paarde zich reeds in hem de erkenning van de volstrekte noodwendigheid eener gezag hebbende regtbank in geloofszaken, die hij in de Kerk van Engeland niet aanwezig vond [1]).

Dat dit werkelijk Dryden's godsdienstige overtuiging was, gelijk men ze uit zijn dichtstuk „*Religio Laici*" kan opmaken, daarvoor kan ten waarborg strekken een veel aanzienlijker en zeker minder verdacht getuigenis dan het onze, dat van Sir Walter Scott, die de zaak gewigtig genoeg heeft geacht om ze in de Voorrede van zijne uitgave van Dryden's werken afzonderlijk te bespreken:

„Bij de beschouwing van Dryden's godsdienstige overtuiging, zegt de beroemde Schrijver, zal het mijns bedunkens blijken, dat de auteur, ofschoon nog aan de leer der Kerk van Engeland gehecht, toch in den

---

[1]) Zoo erkent Dryden b. v. de waarde der Overlevering, wanneer hare oorspronkelijkheid zeker is (*Religio Laici*, p. 47). Ja zelfs neemt hij de vergelijkelijke ongenoegzaamheid aan van overleveringen, als bronnen des geloofs, uit gebrek aan eene bevoegde regtbank om de oude overleveringen van de moderne te kunnen onderscheiden. De uitdrukkingen, waarin hij zijn verlangen naar zoodanig geestelijk gezag doet hooren, zijn inderdaad opmerkenswaardig:

„*Such an omniscient Church we wish indeed,*
'T were worth both Testaments cast in the Creed".

loop van zijn onderzoek door die van Rome was aangetrokken. Zijn wensch naar de mogelijkheid van een onfeilbaren gids, met een bijna onbetamelijke drift geuit, — de moeijelijkheid, ja, de onmogelijkheid, gelijk het hem naar zijn oordeel toescheen, van tusschen vervalschte en echte overleveringen te onderscheiden, terwijl deze laatste hem volstrekt noodzakelijk schenen tot de verklaring der H. Schrift, schijnen 's Dichters geest in een pijnlijken staat van twijfel te hebben gelaten, waaraan hij eerder ontsnapt dan er van verlost wordt" [1]).

Zoodanig was dan Dryden's godsdienstige stemming terwijl hij nog tot de Anglikaansche Kerk behoorde. Macaulay heeft met veel ijver al de vermoedens, die Dryden's opregtheid in haar te verlaten kunnen verdacht maken, bijeengebragt: was er dan niets dat ten zijnen gunste pleitte?

Wij zullen een en ander aanhalen, hetgeen Macaulay, vrij onverklaarbaar, geheel heeft over het hoofd gezien. In de eerste plaats mag het niet onopgemerkt blijven, dat Dryden, terwijl hij nog Anglikaan was, zoodanige gevoelens aankleefde als waardoor eene verandering in zijne overtuiging reeds werd voorbereid. Voeg daarbij de familiebetrekkingen van den Dichter, die natuurlijk in de stemming waarin hij zich toen bevond, bezwaarlijk zonder eenigen invloed op hem konden blijven. Zijne echtgenoote, Lady Elizabeth, had voor eenigen tijd het Katholicisme omhelsd; ook zijn oudste zoon, Karel, was reeds Katholiek, en Sir Walter Scott haalt een vers aan uit een der gelegenheids-gedichten van dien tijd, waaruit men kan opmaken, dat deze zoon niet vreemd bleef aan Dryden's bekeering [2]). Hij had daarenboven, in weerwil van al hetgeen Macaulay doet om hem in achting te doen dalen, het voorbeeld van een aantal geleerde en welbefaamde mannen om hem aan te sporen en te bemoedigen. Maar zelfs dit alles daar gelaten, schijnt Macaulay, als historieschrijver, hierin vooral laakbaar, dat hij met veel ophef al de vermoedens heeft opeengestapeld, die tegen Dryden's opregtheid kunnen pleiten, zonder een enkel woord te gewagen van hetgeen met zooveel grond ter verdediging er van kan worden aangevoerd. Dryden overleefde de Revolutie van 1688 en deelde in de nederlaag zijner partij. Macaulay verhaalt ons zorgvuldig, hoe

---

[1]) *Scott's Dryden*, Pref. of *Religio Laici*, Vol. X, p. 7.

[2]) "One son turned me, I turned the other". *State Poems*, III, 244.

Jacobus II bij zijne troonsbeklimming de jaarlijksche toelage van den *Poet-Laureate* introk, maar hij zwijgt geheel van zijn gunsteling, Willem III, die in de eerste dagen zijner regering den armen dichter zijn eenig middel van bestaan, zijn pensioen ontnam — voorzeker eene vermindering van grooter gewigt en gevolgen. Welk was nu Dryden's gedrag onder deze beproeving? Keerde hij tot het Protestantisme terug, gelijk te wachten was van iemand, die, gelijk Macaulay het wil, zonder opregtheid handelde en alles voor geld veil had? Het had hem weinig moeite gekost om met het Hof weêr vrede te maken. Hij bezat vrienden in elk der twee groote partijen — Rochester, Leicester en vooral Dorset — die hem volgaarne in de gunst des Konings zouden hebben hersteld, indien hij zich bereid getoond had om de vereischte opofferingen te doen; en hij zelf getuigt ons, dat daaronder de verzaking zijner godsdienst op den voorgrond stond. Dryden bleef te midden der verzoeking aan de Katholieke Kerk getrouw, en tien jaren na de Revolutie van 1688 was zijne armoede en zijne verlatenheid er het overtuigend en vereerend bewijs van. Men leze daarover een zijner brieven, in November 1699, aan zijne nicht Mrs. Steward geschreven, te schoon om dien hier niet onder het oog des lezers te brengen:

„Wat mij verhinderde, om u te schrijven, was noch ongesteldheid, noch iets ergers, ondankbaarheid, maar een vloed van kleine bezigheden, die nu noodzakelijk zijn voor mijn bestaan, en waarover ik hoopte u reeds vroeger behoorlijk onderrigt te hebben; maar aan het Hof wordt wel zeer welwillend over mij gesproken, maar niets voor mij gedaan, hoewel mij veel beloofd wordt; en misschien denken zij dat ik zal vooruitgaan gelijk zij achteruit gaan, waarin men zich zeer zal bedrogen vinden, *want ik kan nooit een duim breed afwijken van mijn geweten en mijne eer.* Wil men mij aanzien als iemand, die zijn best heeft gedaan om de taal te verbeteren — en inzonderheid de poëzij — en zich te vreden houden met mijne berusting in de tegenwoordige Regering, zonder haar ooit te hekelen, dat is hetgeen ik kan beloven, omdat ik het kan vervullen; maar ik kan noch *den eed afleggen, noch mijne godsdienst verzaken; omdat ik niet weet tot welke Kerk mij te begeven, indien ik de Katholieke verlaat,* wijl alle zoo verdeeld onder zich zelven zijn in zaken van geloof noodzakelijk ter zaligheid, en toch elk harer zich den naam van Protestant toeëigent. *Moge het God behagen u*

de oogen te openen, gelijk Hij de mijnen geopend heeft! De waarheid is slechts één; en zij die haar eens gehoord hebben, kunnen geene verontschuldiging voorwenden indien zij haar niet omhelzen. Maar dit zijn dingen te ernstig voor een vlugtigen brief" [1]).

De gevoelens die in deze regels doorstralen zijn zoo edel, zoo vol eenvoud en opregtheid, dat zij alleen zouden genoeg zijn om de blaam, die de partijdigheid eeniger biographen op Dryden's nagedachtenis hebben doen kleven, volkomen uit te wisschen.

NIEUWE BEWERKING VAN „DE GEESTELIJKE STRIJD" [2]).

Meer dan ééne vertaling zoo in 't Vlaamsch als in 't Nederlandsch kwam er van dit veel gezochte werkje vroeger in het licht; in 't Nederlandsch ook eene latere, welke het *Pugna Spiritualis* of *le Combat Spirituel*, zeer zeker tegen de meening van den oorspronkelijken Schrijver, met „Strijd des Geestes" heeft vertolkt. Wat wij nu aankondigen is juist niet eene nieuwe vertaling, maar meer eene vrije bewerking, „zóó echter — schrijft de Eerw. heer Hesseveld

---

[1]) *Scott's Dryden*, Vol. XVIII, p. 161.

[2]) *De Geestelijke Strijd*, of 'de Christelijke Volmaaktheid, ter beoefening voor alle standen; van Pater Scupoli. Bewerkt door P. J. Hesseveld, pastoor. — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1852. Uitgegeven ten voordeele van het arme Aloysius-Gesticht. — Het nette boekje heeft eene goed uitgevoerde plaat óver den titel, „het goddelijk Hoofd der Strijders in zijn doodsangst door een Engel versterkt", voorstellende; 't is het werk van den heer Nunnink, den reeds gunstig bekenden lithograaf, die weder dezer dagen de reeks zijner godsdienstige kunstvoortbrengselen vermeerderd heeft door eene zeer verdienstelijke verbeelding der *Litanie van de H. Maagd.* De wel geslaagde plaat maakt met hare hoofdfiguur — de Moeder der schoone liefde — van 47 kleine medaillons omgeven, een goed geordend geheel en drukt de hoofdgedachten der litanie, door eene zachte symboliek veraanschouwelijkt, aangenaam uit. — Wekke deze kunstarbeid in menig huisgezin het hartelijkst liefdegevoel jegens onze H. Moeder op.

in het voorberigt — dat de grondgedachten en de geest van het werkje zorgvuldig zijn bewaard gebleven".

De Eerw. bewerker, van wien reeds verschillende geschriften en geschriftjes over het godvruchtige leven [1]) met zooveel geestdrift ontvangen zijn, dat eenige in weinig tijds herdrukt en weder herdrukt moesten worden, heeft met deze uitgave van *de Geestelijke Strijd* getracht, dit allerleerrijkst werkje, dat, gelijk hij zegt, "gedurende 300 jaren zoowel aan hen die over het geestelijke leven "geschreven als die zich op de volmaaktheid toegelegd hebben, "groote dienst heeft bewezen", zooveel doenlijk naar het bereik en den smaak van alle standen te wijzigen. Hij heeft langdradigheden en herhalingen ingekort; ter verlevendiging van wat dorre voorschriften, spreekt hij zijnen Lezer zelven meermalen toe; hoe niet alle oefeningen voor allen geschikt en welke voor ieder te verkiezen zijn, wordt ter behoorlijke plaatse duidelijk aangegeven; en vooral zagen we met genoegen enkele punten, zooals het in den geest terugroepen van sommige bekoringen om ze herhaaldelijk en hierdoor te volslagener te beheerschen, dusdanig gewijzigd en voorgesteld, dat ze nu niemand tot eene verkeerde opvatting en beoefening kunnen brengen.

Moge dit werkje, waaruit de H. Franciscus van Sales betuigde geleerd te hebben wat hij van 't inwendige leven wist, en dat hij zijn geliefkoosd boekje noemde en altoos bij zich droeg, den Christen krijgsknecht — wiens leven toch inderdaad een gedurige strijd is op aarde — in de geestelijke wapenoefening bekwamen en versterken, daar toch alléén hij, gelijk de hoofdtekst van het boekje als strijdleus aangeeft, zal gekroond worden die wettig zal gestreden hebben. II Tim. II, 5.

SPROKKELINGEN.

STAAT DER VEREENIGING VAN DEN H. VINCENTIUS VAN PAULO. — Deze vereeniging telt thans reeds 883 konferencien. Daarvan zijn er

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XVIII, bl. 67.

in Frankrijk 500, in Groot-Brittanje en Ierland (met Malta) 61, in België 61, in Nederland 68, in Zwitserland 2, in Italie 29, in Spanje 5, in Griekenland 1, in Turkije 3, (in Amerika) in Canada 23, in de Vereenigde Staten 6, in Mexico 8, in Duitschland 116, en daarvan alleen in Pruissen 96, de overige 20 zijn aldus verdeeld: in Beijeren 10, in Hessen-Darmstadt 4, in Nassau 3, in Oostenrijk 2, in Mecklenburg-Schwerin 1. (*De Tijd.* N.-H. C.)

OF EEN PREDIKANT BIER MAG BROUWEN — Hieronymus Weller, een der trouwste leerlingen van Luther, had zich, in de verklaring van den 1ª Brief aan Timotheus de vraag voorgesteld: of een predikant bier mag brouwen, om daardoor tot het aankoopen van een huis geld te winnen. Zijn antwoord was ontkennend. Doch de ondervinding gaf hem later beter inzigt in de H. Schrift. Ten jare 1566 herriep hij zijn antwoord en verklaarde, dat, bij de geringheid der bezoldiging en de ondankbaarheid der lieden, een predikant inderdaad bier mag brouwen; Luther had ja aan zijne huisvrouw ook veroorloofd voor haar huisgezin bier te brouwen, en ook vaste goederen aangekocht; dit voorbeeld was afdoende. Zie Welleri *Opp.* I, 253, 881. — III, 217.

GUSTAAF-ADOLFVEREENIGING. — „Te Berlijn bevinden zich tegenwoordig twee afzonderlijke afdeelingen dier groote anti-Katholieke vereeniging. De eene is die der streng Confessionelen, de tweede is die der Schleyermacheriaansche school. In het verslag der laatste merken wij op, zegt de *Kerkelijke Courant*, dat de Prins van Pruissen en Prins Karel, met ruime kontributie, onder hare leden worden geteld, terwijl onder de donateurs de Koning van Pruissen [die, volgens 't zelfde blad, voor den opmerkzamen beschouwer eene onverklaarbare mengeling is van overhelling tot en afkeer van het Katholicisme,] voor 10 Friedrichsd'or voorkomt. De meeste leden behooren tot den meer beschaafden stand De inkomsten der afdeeling, zoo gewone als buitengewone, bedroegen 2555 thalers, zoodat het, bij eene treurige verdeeldheid toch niet aan ijverige zamenwerking ontbreekt".

LETTERLOOVER.

TWEE FRAGMENTEN.

DE DUIVEL DER IJDELE GLORIE.

Beëlzebub .....
Hij, die de faam beheerscht, werd vliegengod geheeten,
Niet slechts, omdat hij wuft, ligtvaardig en vermeten,
Op ieder voorwerp aast, en ieder oord doordringt;
Maar, als van 't vlug insekt, zijn voorhoofd is omringd
Door duizend oogen die naar alle zijden letten,
En vleugelen van vlies hem, talloos, 't lijf bezetten.
Geen vreemder monster ooit steeg uit den nacht der hel.
De nietigste ademtogt zet zijn gevlerkt in spel
En gonzend gaat hij voort, of wen een vlaag der winden
Hem toeschiet en hem schraagt om hooger lucht te vinden,
Dan vaart hij ijlings op, verkrijgt door 't rijzen kracht,
Stijgt door de wolken, en hoe luttel ook van vracht,
Vult hij den hemelboog met alverdoovend brommen,
Terwijl van allen kant door 't vrije licht beglommen,
Hij duizend kleuren toont en praalt als wonderwerk.
Wee echter zoo de dag verdraait in 't nev'lig zwerk!

Dan wenscht hij te vergeefs te dalen, d' aâm der winden,
Die hem zijns ondanks nog vervoeren, in te binden,
Dan spreidt hij voor dien glans, in 't hem niet eigen schoon
't Afzigtelijk gewoel van 't vliezenlijf ten toon.

DE DUIVEL VAN DE LIST.

Zoo loog hem Nahas voor, veracht en toch gevreesd
Als duivel van de list; hij, 's afgronds snelste geest,
Zich zelv' steeds ongelijk, had vaste vorm noch kleuren,
Kon 't sidd'rend slangenlijf tot in den hemel beuren,
Terwijl hij in een wenk geschoten langs het vlak
Der aard', weêr zamensloop en zijne kroon verstak;
Of rollend in en uit, door honderd kronkelbogen
Rondblikt aan allen kant met nergens zigtbare oogen.
Het oud Egypte en Rome en Hellas' fabelgrond
Getuigden van zijn magt, en gij die 't eerst bestondt,
Chaldea! 's menschen lot uit 't stargewelf te spellen;
Hij wist de orakelspreuk spitsvondig op te stellen;
Hij deed in 't tempelkoor bij 't vallen van den nacht
De droomen rijden om de zachte lammervacht;
Hij leerde uit vogelvlugt de toekomst op te klaren
En pijlen schieten op den driesprong, en gevaren
Of voorspoed spellen uit het opgeslagt gediert
En al de kunsten van Etrurië gevierd.

HET ZEVENTAL H. SAKRAMENTEN

IN DE

KERK VAN JESUS CHRISTUS OP AARDE.

(INGEZONDEN.)

Wanneer wij hier het woord *Sakrament* nederschrijven, beduiden wij daarmede die heilige genadeteekenen, in de Katholieke Kerk gebruikelijk, als door den goddelijken Verlosser bepaald, ingesteld en voorgeschreven, en door welke, als de gewone daartoe gegevene middelen, de verdiensten van Christus den mensch worden medegedeeld. Een Sakrament is 't kanaal, waarlangs verzoening en barmhartigheid van den kruisberg af in 's menschen ziel stroomen, waarlangs heiligheid en regtvaardigheid van den hemel afdalen [1]); is dus het hemelsch geneesmiddel onzer

[1]) Men heeft zich weleens aan het woord *kanaal* geërgerd, doch ten onregte. Daarmede wordt nooit te kennen gegeven, dat de Sakramenten de genade slechts *toevoeren*, en niet waarachtig *uit eigene kracht mededeelen*. Een kanaal ontvangt, wel is waar, zijn water van elders, maar bezit het dan toch in zijn eigen boezem, Ook de Sakramenten ontleenen de genade aan Christus, maar bezitten die toch waarachtig, om haar mede te deelen. In dien zin worden zij *kanalen* geheeten.

kranke ziel, hare hulpe en sterkte, haar kracht en leven. Een Sakrament is de vereeniging van den sterveling met zijn oneindigen God: eene zamenkomst van goddelijke werking en menschelijke handeling; is de uitstorting van de Godheid in het schepsel, de opvoering van den mensch tot zijnen Schepper: dat is het leven van Christus in ons. Een Sakrament is „het teeken eener heilige zaak" [1]), of — zooals dezelfde kerkvader ons op eene andere plaats zegt — „het zigtbaar teeken der onzigtbare genade [2]); meer bepaald gesproken: 't is eene uiterlijke plegtigheid (*ritus*), door Jesus Christus uitdrukkelijk aangewezen, om, voortdurend herhaald, de heiligmakende genade voortdurend en op zigtbare wijze af te beelden en uit daaraan eigen gemaakte kracht [3]) den menschen mede te deelen.

Wij mogen niet vragen, was de instelling der H. Sakramenten volstrekt noodzakelijk: God was trouwens aan niemand zijne genade verschuldigd, noch behoefde, bij hare vergunning, eenige uiterlijke daad, maar kon haar, op welke wijze ook, der ziele mededeelen. Alleen is ons, nietige schepselen als wij zijn, geoorloofd te onderzoeken, of de Sakramenten niet geheel overeenkomstig zijn met 's menschen natuur ná den val, om in hare behoeften volkomen te voorzien. En wij onderzoeken dat, minder om de noodzakelijkheid dier uiterlijke genademiddelen te bewijzen, dan wel opdat blijke, hoe overeenstemmend zij zijn met de wijsheid Gods en de natuur des stervelings; hoe de barmhartigheid des Heeren jegens zondige en ver-

---

[1]) De H. Augustinus is de eerste der gewijde schrijvers, die eene bepaling van Sakrament geeft. *Civit. Dei*, X, 5.

[2]) *Doct. Christ.* II, 1.

[3]) *Ex opere operato.*

zinnelijkte wezens vooral door de instelling der H. Sakramenten schitterend zich kennen doet.

Bezwaarlijk wordt onze geest er toe gebragt, om geloof te hechten aan de beloften Gods, daar deze ons naar dingen heenwijzen, die bovennatuurlijk zijn, „die nooit door menschelijk oog gezien, nooit door menschelijk oor gehoord, nooit in 's menschen binnenste zijn opgekomen" [1]). Vandaar dat Jehova in het Oude Verbond ook van zinnelijke teekenen zich bediende, om den jood in het vertrouwen op zijne beloften te versterken. Zoo heeft insgelijks Christus uiterlijke teekenen gegeven, om den geloovige ten onderpand te strekken van de vergiffenis der zonden en de gemeenschap des H. Geestes.

De mensch ligt thans onmagtig neêr onder 't gewigt van zonde en bederf; hij behoeft de krachtige hand van God om zich op te heffen, en de hulp van boven, om als vrije zoon des hemels het erfdeel zijns Vaders waardig te worden. En het teeken dier goddelijke hulp, de verzekering van de nabijheid des Heeren heeft hij in de H. Sakramenten, die als de kanalen zijn, door welke de kracht, die uit 's Heilands lijden stroomt, en de genade, door den Verlosser verdiend, ons toevloeijen.

Daarenboven, als maatschappelijke wezens geschapen, zijn wij dat ook in het godsdienstige. Maar hoe wil eene godsdienstige maatschappij bestaan, zonder zekere uiterlijke teekenen, die de uitdrukking en het bewijs zijn haars bestaans, en waaraan hare leden zich onderling kennen? Moeten de verloste zondaren eene maatschappij — de Kerk — vormen, dan behoeven zij ook zinnelijke teekenen, om de geloovigen te herkennen en van hunne onderlinge eenheid te doen blijken.

---

[1]) I Cor. II, 9.

Vervolgens, door hoogmoed was de mensch gevallen, door vernedering werd hij weder opgeheven. En zijn de Sakramenten niet bij uitnemendheid geschikt om dien ouden hoogmoed voortdurend te vernederen, daar zij ons luide zeggen, hoe wij ons zoozeer aan de zinnelijke wereld hebben vastgehecht, dat nu zelfs nog zinnelijke teekenen noodig zijn, om ons boven die zinnelijke wereld te verheffen?

En voorzeker, ten deele háár toebehoorende, behoeft de mensch ook een zigtbaar teeken, aan de wereld ontleend, om wat in het bovenzinnelijke zijns wezens omgaat te kennen. Ware hij enkel *geest*, — de bewerkstelliging zijner heiliging en regtvaardiging behoefde niet *uiterlijk* te wezen; doch vermits hij én *geest* én *stof* is, moet ook zij *geestelijk* en *stoffelijk* zijn. De Sakramenten zijn dus, als 't ware, naar 's menschen beeld gevormd: het uiterlijk teeken is het ligchaam, terwijl de genade Gods als de ziel daarbinnen woont; en gelijk het menschelijk ligchaam uit zich niets vermag, maar kracht en leven van de ziel ontvangt: zijn ook de uiterlijke handelingen in de Sakramenten krachteloos en dood, zoo de innerlijke genade haar geen leven schenkt en kracht [1]).

Maar nog eene hoogere gelijkenis dragen zij in zich. Jesus Christus, de Verlosser der wereld, was God en mensch; zijne Kerk, die als de voortlevende Christus op aarde verschijnt, is het getrouw afbeeldsel haars Stichters, is goddelijk en menschelijk, geestelijk en stoffelijk; en de middelen, waardoor de verlossing des Godmenschen ons in de Kerk voortdurend wordt medegedeeld, ook zij zijn weder de afschaduw van het wezen des grooten In-

---

[1]) Zie *Cat. Rom.* Pars II; — Möhler's *Symbolik*, I.

stellers en der Kerk. Zij zijn zinnelijke plegtigheden, die eene geestelijke beteekenis hebben, menschelijke daden, die eene goddelijke waarde en uitwerking bezitten.

Ziedaar weder in de Katholieke Kerk die geheimvolle vereeniging en zamenwerking van natuur en bovennatuur, van God en mensch, die in den GODMENSCH hare hoogste volkomenheid verkregen hebben. Ja! de Katholieke Kerk bezit God, en bezit Hem met alle zijne oneindige volmaaktheden, persoonlijk zelfs in een der H. Sakramenten; zij neemt ook den geheelen mensch in zich op, met alle zijne onvolmaaktheden en nooden en behoeften; zij doet die beide zamenkomen door één en dezelfde handeling en Christus persoonlijk leven in den mensch. Dat is haar hoogste doel, daartoe leiden al hare daden. En die hoogste daad van goddelijke liefde en mededeeling, die zelfstandige vereeniging van den verlossenden God en den verlosten mensch, die onmiddellijke vereeniging van Schepper en schepsel, van oneindigen geest en eindig stof, van den God, die heilig, en den mensch, die zondig is, volbrengt zij in het aanbiddelijk Altaargeheim.

Het H. Sakrament des Altaars: — ziedaar de uitdrukking van geheel het christendom, de ziel der nieuwe godsvereering in geest en waarheid; ziedaar het leven der Kerk zelve, haar goddelijke magt, haar oneindige kracht, haar onovertreffelijke heerlijkheid, het doel en middenpunt harer handelingen en plegtigheden. Het is de bron van vreugde, van geluk, van liefde, van leven voor den aardbewoner; de teedere band, die de harten der natuurgenooten zamenstrengelt, die volken aan volken, werelden aan werelden, den hemel aan de aarde verbindt, en orde en vrede behoudt [1]).

---

[1]) Wij kunnen ons niet onthouden hier een klein werkje van

Hier wordt het Woord des Vaders, dat is vleesch geworden ten heil der wereld [1]), als andermaal vleesch voor iederen wereldbewoner in 't bijzonder; het wordt geboren in 't hart des geloovigen, verkondigt hem daar de geheimen van Gods liefde, handelt in en dóór hem, en wordt onmiddellijk het leven zijner ziel. En de gelukkige sterveling, vereenzelvigd met zijn God, wiens vleesch en bloed hem kracht en leven schenken, hij verheft zich boven het stof der aarde, zweeft op in hoogere sfeer, in het rijk van genade, in het zalig verblijf der hemellingen. Met één woord: het aanbiddelijk Altaargeheim is de hemel op aarde! God deelt zich persoonlijk aan het maaksel zijner handen meê, doet zich kennen en beminnen, en het schepsel kent, bemint, bezit en geniet zijnen Schepper: zoodat er, na het ontvangen van dit hoogwaardig Sakrament, niets meer overig is dan de hemel, waar wij God van aangezigt tot aangezigt aanschouwen, en in eeuwigheid zullen bezitten en genieten.

En om den mensch tot die innige en persoonlijke vereeniging met God te bekwamen, en daarin te bewaren; om die vereeniging, zoo vaak zij, helaas! mogt verbroken worden, te herstellen; om voortdurend de gansche wereld daarin te doen deelen en haar waarachtig en ongeschonden te behouden, heeft de Kerk nog zes andere Sakramenten, die zin, kracht en laatste einde alleen in het H. Sakrament des Altaars vinden.

In het Doopsel drijft zij den vorst des eeuwigen bederfs uit 's menschen ziel, om plaats te maken voor den God van eeuwig leven; slaakt zij de schandelijke ketenen

---

den geleerden en geestigen Martinet aan te prijzen, dat den titel voert van: *L'Emmanuel ou le remède à tous nos maux.*

[1]) Joan. I, 14.

van slavernij, die de zondaar draagt, en verheft hem tot de vrijheid der kinderen Gods, die gevoed worden met het brood der onsterfelijkheid. In het Vormsel versterkt zij hem met de kracht van God zelven, ommuurt zijn hart om het tot eene zekere en veilige rustplaats te maken van Hem, die daar wonen en leven wil. En is het dat de ongelukkige mensch zijnen God weder heeft uitgedreven, dat hij tot de oude slavernij der zonde is teruggekeerd: in het Sakrament der Boetvaardigheid zal zij die onreine ziel weder zuiveren en reinigen, weder versieren en tooijen en in een nieuw, een welgevallig verblijf herscheppen voor Jesus Christus, die weldra daar weder binnengaat. In het H. Oliesel ontvangt de van hier vertrekkende sterveling door een laatste Sakrament eene de nog aanklevende overblijfselen der zondensmet reinigende, van het aardsche losmakende, de zwakheid sterkende kracht; hij wordt ten laatsten male gezalfd en gewijd als eene woontente des Heeren, en erlangt als engelenvleugelen van den Allerhoogste, om vereenigd met zijnen God van deze aarde op te stijgen, ten einde in eeuwigheid Hem te blijven genieten. Het Priesterschap wijdt de bedienaars des Altaars, die voortdurend brood en wijn in het ligchaam en bloed des Heeren zullen veranderen; en het huwelijk baart kinderen, die weder geroepen zijn om in God te leven, zich te bewegen en te zijn [1]).

Zoo scharen zich Doopsel, Vormsel, Boetvaardigheid, laatste Oliesel, Priesterschap en Huwelijk om het aanbiddelijk Sakrament des Altaars, dat de ziel en het leven van allen is [2]); zoo vormen die zeven genademiddelen

---

[1]) Handel. XVII, 28.

[2]) S. Thom. *Summ.* P. III, Q. LXI, Art. 1.

een schoon, een treffend geheel, waarvan weder het Altaargeheim de band en het vereenigingspunt is. Neem dat ontzaggelijk geheim uit de Kerk, — en zij verliest op den eigen stond ook de zes overige Sakramenten. Vandaar dat alle plegtigheden, alle heilige verrigtingen der Kerk hare beteekenis, hare kracht en hare waarde vinden in het H. Offer der Mis, wanneer dat geheim van liefde wordt volbragt, en dat ook bij de toediening der andere zes Sakramenten immer wordt gewezen op dat leven van God in den mensch, dat in het aanbiddelijk Altaar-Sakrament zijne volkomenheid ontvangt. Ja! het Doopsel aan kinderen bediend uitgezonderd, er wordt geen Sakrament toegediend, of tevens wordt bijna altijd het H. Sakrament des Altaars ontvangen; in de oude Kerk gingen zelfs Doopsel en Altaargeheim ook bij kinderen zamen.

De Kerk wijst ons nog op een anderen schoonen zamenhang der zeven H. Sakramenten, wanneer zij ons spreekt van de zoo treffende overeenkomst van de natuurlijke en bovennatuurlijke orde en van hetgeen in beide met en voor den mensch gebeurt [1]). Het natuurlijk leven des stervelings is als het schaduwbeeld van zijn bovennatuurlijk leven; en wat het ligchamelijk oog ontwaart in het eerste, ziet ook het geestelijk oog in het andere. De mensch wordt geboren, groeit op, wordt een volwassene; bij ziekte of verwonding herstelt en geneest hij zijn natuurlijk leven, doet het rustig en gelukkig zijn door gezag en gehoorzaamheid, en plant het voort door echtelijke vereeniging. Zoo wordt ook het geestelijk leven in den mensch geboren, gesterkt en volmaakt, hersteld en genezen, ordelijk bewaard en voortgeplant. En gelijk de natuur in haar

---

[1]) *Catech. Rom.*, t. a. p.

eigen schoot de middelen daartoe vindt, heeft ook de bovennatuur haar eigen middelen: zij zijn de zeven heilige Sakramenten.

Het Doopsel, waardoor de natuurmensch uit den H. Geest herboren wordt, baart in hem het geestelijk leven; het Vormsel versterkt, het Altaargeheim volmaakt het; Boetvaardigheid en laatste Oliesel genezen en herstellen; Priesterschap en Huwelijk planten het ordelijk voort. Door de zeven H. Sakramenten treedt dus de Kerk van Jesus Christus den sterveling reeds bij zijn verschijnen op aarde ter zijde, blijft hem bij in alle omstandigheden en wisselingen des levens, en verlaat hem niet, ook bij zijnen uitgang van de wereld.

Daar treedt de mensch de wereld in — doch als afstammeling van Adam, en daardoor onder den vloek des hemels, zoodat zij, die het tijdelijk leven geeft, den eeuwigen dood hem baart. Maar de Kerk, die hemelsche moeder, ontvangt hem uit de armen zijner aardsche moeder, herbaart hem uit het water en den H. Geest en teelt hem ten eeuwigen leven.

Het kind der Kerk is nog zwak, gaat met wankelende schreden en is niet gehard tegen moeijelijkheid en strijd. Maar zijne hemelsche moeder omgordt het in het H. Vormsel de lendenen met goddelijke kracht, en vervult zijn borst met bovenaardschen moed; voert het met eigen hand ten strijde tegen hel, wereld en vleesch, om voortaan als onoverwinnelijke held de waarheid Gods te verdedigen, de deugd te behouden en met schitterende eer beladen den palm der zegepraal te verdienen.

Het voedsel tot onderhoud van 't geestelijk leven is het Brood, dat van den hemel is gedaald en de onsterfelijkheid geeft; is de Wijn, die maagden voortbrengt en ons

den engelen doet gelijken: is Jesus Christus in het aanbiddelijk geheim des Altaars. Hij komt in 's menschen harte, vervult hem met zijne Godheid, vereenzelvigt zich met hem, wordt zelf het leven zijner ziel: dat is het hoogst volkomen leven.

Is de sterveling, zondig als hij blijft, voor het geweld der vijanden bezweken en heeft hij diepe, welligt doodelijke wonden bekomen; heeft zijne ziel de frissche schoonheid verloren, waarmede de genade Gods haar omstraaldė, en ligt zij verwelkt en krank daar neêr; heeft de reiziger der aarde schipbreuk geleden op 's werelds woelige zee en is hij aan ellende en gebrek ten prooi: — o! daar bestaat in de Kerk een heilmiddel voor die wonden, daar is genezing voor die kranke ziel, daar is een plank van behoud voor dien schipbreukeling. Spoed u tot het Sakrament der Boetvaardigheid, en in den naam van Jesus Christus zal u gezondheid en leven worden wedergegeven; spoed u tot het Sakrament der Biecht, en in den naam van den drieëenigen God zullen u de zonden vergeven worden.

Ligt de christen op zijn sterfbed uitgestrekt, ziet hij den dood reeds aan zijne legerstede staan en 't vreeselijk uur genaderd, waarin zijne ziel van 't ligchaam scheiden gaat: dan staat de priester aan zijne zijde en zalft zijne leden in den naam des Heeren. De zoete olie van blijde hoop en zalige verwachting wordt over hem uitgegoten, de smet der zonde weggevaagd, en nieuwe kracht vaart in de ziel, die nu gereed is op te stijgen tot Hem, van wien zij is uitgegaan.

Het Priesterschap doet het drievoudig ambt van den Heer Jesus Christus voortdurend in de Kerk bestaan, stelt opperhoofden aan, zendt leeraren, wijdt dienaren

des Altaars en uitdeelers van Gods geheimen Daardoor bestaat ontzag en gehoorzaamheid voor den geestelijken mensch, wordt de waarheid, die ons vrij maakt, en *de orde*, dat is God zelf, in de Kerk bewaard, en de mededeeling van God in het leven mogelijk gemaakt.

Eindelijk, het Huwelijk heiligt den natuurlijken band tusschen echtgenoot en gade, en verheft hunne vereeniging tot de afbeelding des geheimzinnigen huwelijks van den Godmensch met de Kerk. Het schenkt hemelsche kracht en bovennatuurlijke hulp, om liefde en trouw ongeschonden te bewaren; baart kinderen der Kerk, broederen van Jesus Christus, erfgenamen van het eeuwige rijk daarboven.

Deze schoone zamenhang der zeven H. Sakramenten is geen onvoldragen vrucht eener verhitte verbeelding; hunne treffende overeenkomst met de behoeften van 's menschen geestelijk leven is geen uit de lucht gegrepen of gezochte verklaring, maar eene goddelijke waarheid, die het teeken harer afkomst in zich ronddraagt; die daarom begrepen wordt en gevoeld door allen, die niet met vooringenomenheid verstand en hart moedwillig sluiten voor al wat zij niet als waarheid begeeren. Hier is geen menschelijke vinding denkbaar: natuur en bovennatuur reiken door de H. Sakramenten elkaâr de-zusterhand en gaan zaâm den kring der tijden af. Dan doet de aardbewoner zich als een hooger wezen voor: want alles in hem is heilig en met het teeken des heils gewijd, en in zijn ligchaam draagt hij de kenmerken van 'tgeen zijner ziel geschonken wordt. De Sakramenten zijn als de zeven toonen van het lied der eeuwige Liefde, die harmoniesch zamensmelten tot één akkoord: de sterveling vangt die toonen op, voelt zich geest en hart verheffen en stemt het groote

lied der schepping in, dat aarde en hemel zingt, Jehova ter eere! Dan, o! dan eerst is het leven des menschen met waarachtige poëzie overgoten; dan behoort hij niet bloot tot de zigtbare, maar vooral en in de eerste plaats tot de geestenwereld; dan is alles, wat met hem in aanraking komt en door hem tot eene bovenzinnelijke orde wordt opgevoerd, groot en verheven, bovenaardsch en heilig, ja, goddelijk!

Ook vele onkatholieken hebben dat gevoeld en hunne vaderen aangeklaagd, als den schoonen band van eenheid, waarmede de H. Sakramenten zijn aanéénгestrengeld, verbroken en versnipperd te hebben. Om niet van Leibnitz en anderen te gewagen, die alligt onder verdenking liggen van te zeer met onze Kerk te zijn ingenomen, zullen wij de merkwaardige woorden aanhalen van Duischlands grooten dichter Göthe, een man, beroemd in wetenschap en kunst, en die wel door niemand van bijzondere genegenheid voor de Katholieke Kerk zal beschuldigd worden.

„Hier reikt een jeugdig paar — schrijft Göthe [1]) — elkaâr de hand, niet ten voorbijgaanden groet of dans, maar de priester spreekt er zijnen zegen over, en de band is onverbreekbaar. Geen lange wijle, en de echtelingen brengen hun evenbeeld aan den voet des altaars: het wordt met heilig water gereinigd en dus der Kerk ingelijfd, en in de dingen des hemels onderwezen. Blijkt, bij onderzoek, dat het onderrigt volbragt is, dan wordt het kind als werkelijk burger, als waarachtige en vrijwillige belijder in de schoot der Kerk opgenomen; doch weder niet zonder uiterlijk teeken van het gewigt dezer handeling, namelijk: het Vormsel. Nu is hij bepaald een Christen, nu kent hij

[1]) *Aus meinem Leben*, II Th., S. 179.

zijn heil en tevens zijne pligten. Intusschen heeft hij de droeve ondervinding der menschelijke zwakheid opgedaan, en misschien door menigen val ontdekt wat in zijn binnenste schuilt. Doch hier is hem weder een zeker hulpmiddel gegeven: hij zal zijn geweten openbaren, de kennis zijner goede en kwade werken, zijner gebreken en twijfelingen aan eenen man vertrouwen, die de zending heeft van hem te troosten en te vermanen, hem te verlichten en te versterken, hem te zaligen door eene volledige ontbinding, en een zuiver en schuldeloos geweten hem weêr te geven. Door deze Sakramentale handelingen voorbereid en verzoend, knielt de zoon der Kerk neder om de H. Hostie te ontvangen, en — wat het geheim dezer plegtigheid nog verhoogt — ziet den kelk slechts van verre. 't Is geen gewone spijs of drank, die hem verzadigt, maar eene hemelsche spijze, die dorst verwekt naar hemelschen drank."

„De jongeling of de reeds volwassen man meent echter niet dat thans alles volbragt is, — want in de dingen des hemels zijn zij nooit volleerd. Nog immer hebben wij raad, troost, hulp noodig: en ziedaar ons dat alles verzekerd voor het gansche leven; want een wijs en vroom man zit altijd wachtend, om dwalenden teregt te leiden en ongelukkigen te helpen. En wat gedurende het geheele leven zoo heiligend genoten werd, zal aan de poorte des doods zijn heilkracht vertiendubbelen; dan wordt den kranke, wien alle aardsche zekerheid ontvalt, een hemelsch, een eeuwig, een zalig uitzigt geopend; en ten slotte, opdat de geheele mensch geheiligd zij, worden hem de voeten gezalfd en gezegend. Mag hij herstellen, o! dan zullen die gezalfde voeten noode den harden aardbodem weêr betreden en eene wonderbare vlugheid bezitten, om de kle-

vende aarde, die hem vroeger bleef aanhangen, onder zich weg te stooten. En zoo zijn wieg en graf — zij mogen toevallig en zoo wijd mogelijk van elkaâr verwijderd liggen — door een glansrijken cirkel van eerbiedwaardige en heilige handelingen omsloten en aanéengesnoerd."

„Die geestelijke wonderen ontspruiten niet op den bodem der natuur, maar moeten van een ander gewest afdalen: en hier ontmoeten wij het verhevenste, wat kan worden uitgedacht; want wij vernemen, dat een mensch ten heil van anderen kan begiftigd, gezegend en geheiligd worden. Deze verhevene en aan zware pligten verbonden gunst, die geen gave der natuur is, wordt van den eenen bezitter op den ander overgedragen; en deze grootste der weldaden, die het menschdom erlangen kan, wordt door eene geestelijke erfopvolging op aarde behouden en vereeuwigd. En zoo treedt de Priester door de wijding in de rij zijner voorzaten en nakomelingen, en stelt, in den kring zijner medegezalfden, den grooten Alzegenaar voor. Ja! hij stelt Hem voor op heerlijke wijze, wanneer wij niet zijn persoon, maar zijne waardigheid vereeren, niet voor zijnen wil, maar voor den zegen, dien hij uitdeelt, de knie buigen; hij stelt Hem heilig en onmiddellijk voor, want boosheid noch zondig leven kunnen de kracht en de deugd rooven van de handelingen, die hij als Gods plaatsbekleeder verrigt."

„Hoezeer is niet deze waarachtige geestelijke zamenhang in het Protestantisme versnipperd, toen eenige Sakramenten als onechtelingen verworpen werden! En hoe wil men ons door het loochenen van deze tot een hoog vereeren der overige Sakramenten voorbereiden?"

En hoe rampzalig niet de mensch, voegen wij hier achter, die dezen cirkel van genademiddelen verbroken, die

geëindigd heeft met ze allen van zich af te stooten en te verwerpen! Hij wil derhalve geen verlossing op zich toegepast; hij treedt de wereld in, met den vloek van het paradijs geteekend, en blijft aan de zonde gekluisterd, ten prooi aan de begeerlijkheid zijns eigen harten, en beheerscht door den vorst der hel. Onmagtig om dat slavenjuk van zich af te werpen, blijft hij daaronder gekromd, — en de zonde kleeft als eene door geen natuurlijk middel geneesbare zweer zijn wezen aan. Helaas! hij wordt geboren voor ellende en verdriet, voor teleurstelling en rusteloozen strijd. Dan doolt hij in droeve eenzaamheid in dit tranendal om, overgelaten aan eigene zwakheid en ongenoegzaamheid, en is niet in staat om zijn hart te bevredigen, dat rusteloos naar voldoenig tracht. Ons hart toch is voor de oneindigheid geschapen, en „rust niet voor het ruste in God gevonden heeft." — Was het vroeger leven van dien mensch misschien een schakel van zonde en overtreding, hoort hij nu de stem des gewetens en wordt hij welligt door bittere wroeging gefolterd: ach! hij ontmoet niemand op den weg, die in staat is, olie en wijn in zijn diepe wonden te gieten; niemand, die genezing of verligting, die troost en opbeuring kan aanbrengen. En heeft hij dit rampzalige bestaan ten einde gesleept, wat wacht hem in het andere leven? Zijn God is niet tot hem afgedaald, Jesus heeft niet in hem geleefd; zal de ongelukkige nu tot God kunnen opklimmen? Zal hij nu in Jesus Christus kunnen leven? Wat is het punt van zamenkomst? Wat het middel van vereeniging? — Hij bezit er geen!.... want gij bezit geen Sakrament.

Maar hoe gelukkig de geloovige, die deze genadeteekenen, zoo vol tevens van leering en kracht, heel zijn leven door behouden mogt. Wat geven hem die zeven

Sakramenten een groot onderrigt van heiligheid, van deugd, van onschuld, van eerbied voor zich zelven, en bijgevolg ook voor anderen; een verheven onderwijs, dat met 's levens begin reeds aanvangt, om eerst aan het graf te eindigen. Zij leeren hem wat hij te doen hebbe, om zijne verhevene waarde in alle levensomstandigheden te behouden en te vermeerderen; zij vergezellen hem op al zijne wegen, wijzen hem bij iedere schrede naar het einddoel des aardschen levens, en doen hem onophoudelijk in zich zelven keeren en de neigingen zijns harten bewaken. Dat onderrigt geven zij aan iederen mensch in het bijzonder, en door den mensch aan de gezinnen en de maatschappij.

Maar dat onderrigt is niet onvruchtbaar: de Sakramenten geven tevens kracht en noodige bekwaamheid om te volbrengen wat zij leeren en bevelen. Zij geven heiligheid aan de ziel des menschen; dat is: orde, rust, welvaart, bloei, tevredenheid en geluk aan den burger, en door den burger weder aan de maatschappij.

O! aanschouw den jeugdigen Christen, gezuiverd en gesterkt door de H. Sakramenten. Hij heerscht als overwinnaar over die magtige hartstogten, welke vaak de grootste helden der wereld geboeid houden, en gekroonde hoofden doen buigen voor schandelijke afgodsbeelden. Alexander, Caesar, Plato, wat beteekenen zij bij den Christenheld? Zij vermogten welligt geheele volken te overwinnen en voor hen den fieren nek te doen krommen; zij verbaasden misschien eene halve aarde door de wijsheid hunner woorden: maar de Christenheld — hij overwint zich zelven, hij zegeviert over de algemeene vijanden der menschheid, den duivel, de wereld en het eigen vleesch; hij verbaast den hemel en verblijdt het hart zijns Scheppers door de wijsheid zijner werken! Is

hij tot mannelijken leeftijd gekomen, dan kent hij te beter den adeldom zijner ziel en de grootheid van zijn hart. De aarde heeft hij gemeten en te klein bevonden; de grootheid, de vermaken der wereld, alle de afgoden der menschen heeft hij gezien en daarna gezegd: „ik ben grooter dan dat alles!".... Hij is de levende woonstede van God! Dan ziet gij hem nimmer afdalen tot lage kuiperij, nimmer de bloedige stukken des verscheurden koningsmantels begeeren of betwisten, noch de maatschappij ontrusten door verderfelijk redevoeren of geschrijf; dan hoort gij hem nooit het eigenbelang onder voorwendsel van algemeen welzijn prediken, nooit tot die boven hem staan dat groote wachtwoord onzer eeuw spreken: „Gaat van daar, opdat ik mij op dien zetel nederzette!" En bij het klimmen zijner jaren, ontvouwt zijne grootte zich geheel, want de eeuwigheid is in 't gezigt. Hij zelf troost de gezellen zijner pelgrimsreize, en ziet met verlangen uit naar het uur, waarin hij zijn vaderland zal binnengaan. Noch de grootheid der wereld, noch de genoegens der ijdelheid, noch de verschrikkingen des doods kunnen hem dit leven doen beminnen; want zijn God woont in zijn hart door genade en liefde, ja! persoonlijk door het H. Sakrament: en met dien God hoopt hij vereenigd te blijven in het hem beloofde rijk, waar zijn leven en zijn geluk niet eindigen, maar eeuwig zullen voortduren [1]).

Ziedaar de mensch, onderwezen, gevoed, gesterkt en veredeld door de H. Sakramenten; ziedaar de burger die de gezinnen en de maatschappij zal heiligen en gelukkig doen zijn. Ziedaar het zevental H. Sakramenten in de Kerk van Jesus Christus op aarde.

---

[1]) Zie J. Gaume, *Catéch. de Persév.*, Tom. IV.

LASTER EN AFWERING VAN LASTER TEGEN DE KATHOLIEKE KERK.

Beroep op het zedelijk gevoel mijner landgenooten, bij de aanvallen, welke de Katholieke Kerk in Nederland te verduren heeft; door Th. Brouwer, Kath. Pr. en Pastoor te Arnhem. — Arnhem, ter boekdrukkerij van Josué Witz. 1852.

De Protestantsche Katholiek. — Niets nieuws, met eene voorrede van Pieter De Reyser, de Jongere.

A. M. D. G. — *Waarom ben ik Katholiek?* — Eerste en Tweede Antwoord van Deodatus.

Mémoire sur les sociétés secrètes protestantes dans les Pays-Bas. Par un Electeur Néerlandais. — Deze drie te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. 1852.

Gekruide Zielespijs, in portiën toegediend. — Volks-leesboek over de Christelijke Godsdienst. Door een Pastoor. — Te Arnhem, bij W. Th. Meijer. 1852.

Een gewone kunstgreep waarvan zich de Hervormers ter bevordering van hun werk bedienden, en die het volk in den waan moest houden alsof het de ware leer der Kerk niet verwierp, was dat zij de Katholieke leer op allerlei wijze misvormden, valsche leeringen aan de Kerk toedichtten, om dan daaruit te bewijzen dat zij de ware Kerk niet is; en dit middel, bemerken wij met Hortig [1]),

[1]) Zie *Die Ursachen der schnellen Verbreitung der Reformation, zunächst in Deutschland.* Von Jakob Marx. — Opgenomen als laatste aflevering van den 1ⁿ Jaargang der *Bibliothek für Geschichte, Philosophie und Theologie*, in uitgave bij den boekdr. J. Witz te Arnhem.

bleek van die kracht, dat men het heeft dienstig gevonden, daarvan tot op den dag van heden te blijven gebruik maken.

Hoe ijverig toch diezelfde oneerlijke kunstgrepen ook nu nog door zekere Protestanten worden ter hand genomen, zal overtuigend blijken, als we, na de handelwijze der eerste Hervormers te hebben herinnerd, op eenige staaltjes van gelijke beteekenis in onze dagen zullen verwijzen. Het moge ons er op bedacht doen zijn om naar middelen ter afwering van den laster te grijpen en de aanslagen der duisternis door werken des lichts te beschamen.

Van die valsche voorstellingen en lasteringen der Katholieke leer leveren de schriften van Luther eene menigte van voorbeelden; zelfs de Augsburgsche belijdenisschriften van den meer gematigden Melanchthon zijn er niet vrij van. Zoo verweet men der Kerk als leerde zij, dat Christus door zijnen dood voor de erfzonde-alleen had voldaan en de Mis tot een offer voor de andere zonden had ingesteld [1]); eene zoo in 't oog loopende onwaarheid, dat de Katholieke apologeten er over verbaasd stonden en eenvoudig weg antwoordden, niet te weten, wat men daarmede wilde, wijl zoo iets in de Kerk nooit gehoord was.

Van groot gevolg was de vervalsching der Katholieke leer aangaande de regtvaardiging. Dit punt grepen de Hervormers het eerst en vooral aan; werd immers deze grondwaarheid, die heel het christelijke leerstelsel raakt, scheef voorgesteld, dan moest dit noodwendig ontelbare andere vervalschingen van bijzondere leerstukken ten gevolge hebben. Spraken de Katholieken de nieuwe leer tegen: dat het geloof-alleen zalig maakt, en hielden zij

[1]) Augsb. Conf. Art. XXIV.

mét het geloof ook goede werken voor noodzakelijk, dan werden zij beschuldigd, dat zij in 't geheel het geloof loochenden en al hunne hoop op hunne werken stelden — *werkheiligen* scheldt men ons thans — en zij niet aan Christus als den Verlosser geloofden; en als zochten zij regtvaardiging buiten de verzoening van Christus, werd hun verweten, dat zij de verdiensten van Christus hadden afgeschaft [1]). Hierbij sluit zich de beschuldiging aan, dat bij de Katholieken de genade niet door Christus maar door de Sakramenten wordt gegeven, zoodat er geen geloof aan Jesus Christus en geene zedelijke gesteltenissen noodig zijn; dat de opdragt van het Misoffer met de daarmeê gepaard gaande gebeden alleen reeds vergeving der zonden bij booswichten bewerkte, als deze maar niet uitdrukkelijk zich daartegen verzetten. — De Katholieken leerden, dat het nuttig is de Heiligen te vereeren, en men beschuldigt hen, dat zij van de Heiligen zoovele middelaars ter verlossing hebben gemaakt en zich meer op de Heiligen dan op Gods barmhartigheid verlaten. De beelden der Heiligen, die den Katholieken als boeken voor de onwetenden of over 't geheel ter opwekking dienden, werden kortweg voor afgodsbeelden verklaard. — Wijl de Kerk op goede gronden sinds vele eeuwen den kelk niet meer aan leeken gaf, wel overtuigd, dat het geheele Sakrament ook onder ééne gedaante wordt ontvangen, legt Luther haar te last, dat zij de instelling van Christus heeft afgeschaft, ja dat zij ons zelfs dwinge haar achter te laten, dus zonde gebiede en regtvaardiging verbiede [2]).

---

[1]) Apol. Conf. III, 41. — Cochl., pag. 265.
[2]) Tom. I, f. 569.

Wijl de Kerk gehoorzaamheid aan hare wetten vorderde, wierp men haar voor, dat zij háre bevelen hooger stelde dan het Evangelie zelf [1]). Eene menigte van zulke verdraaijingen en vervalschingen zijn te vinden in de uiteenzetting der Katholieke leerstukken, die de universiteit van Leuven tegen de beweringen van Luther overstelde. Hij eindigde zijn geschreeuw tegen de Kerk met de aanmaning van haar als een gruwel te verlaten, ten einde zich aan hare misdaad niet schuldig en aan hare straffen niet deelachtig te maken; want, zeide hij, „scheurmaker, apostaat, ketter bij die duivelsslang te heeten, dat was waarlijk Katholiek in de Kerk en in het rijk van Christus zijn" [2]).

Tegen dit wanstaltig beeld der Katholieke Kerk stelde Melanchthon, toen er in 1530 van de nieuwe partij eene openlijke geloofsbelijdenis gevorderd werd, de nieuwe leer slechts van hare meer behagelijke zijde over, met weglating van menige aanstootelijke bewering, door Luther sedert dertien jaren verbreid. Leest men Luther's schriften zelven, dan ziet men, welke leerstukken hij verworpen, welke beweringen verdedigd, welke inrigtingen in de Kerk hij reeds vóór het jaar 1530 als afgeschaft had verklaard; en men staat verbaasd van in de Augsburgsche Confessie de zaak geheel anders te bevinden. Daar treft men niets aan van die bij het volk zoo geliefde grondstellingen over de christelijke vrijheid; niets er van, dat de Mis eene *dwaling*, eene *goddeloosheid*, eene *afgoderij* is, gelijk Luther in 't eerste deel zijner werken gezegd had [3]).

[1]) Item, licet Christus instituerit evangelium et ecclesia id praeeipit, tamen hoc non obstante, nos domini dominorum canones nostros et consuetudines illi praeferendos decernimus. Luth. l. c.

[2]) Tom. I, l. c.

[3]) Verg. Menzel, I B. 348 ff. en 359.

Andere beweringen waren daarin tot verdediging der nieuwe leer opgenomen, die, met Luther's uitspraken en handelwijze vergeleken, klaarblijkelijk leugens bevatten. Daar heet het: „Valschelijk worden onze kerken beschuldigd, de Mis te hebben afgeschaft", en toch, bemerkt een ooggetuige, Cochlaeus, was niets zekerder dan dat zij het hebben gedaan. En hoe hadden de hervormers overeenkomstig de stellingen van Luther de Mis kunnen behouden, daar hij haar eene afgoderij en de Katholieken afgodendienaars had genoemd, en het tot klaarblijkelijkheid toe meende bewezen te hebben, dat in de Mis geen Sakrament te vinden is, veel minder een offer, gelijk de Kerk tot nu toe geleerd had. — Verder heet het in de Augsburgsche Confessie: „De Biecht is bij ons in de kerken niet afgeschaft", en Cochlaeus bemerkt: „en toch was het uitgemaakt, dat sedert tien jaren geen Lutheraan meer naar behooren (*rite*) gebiecht had" [1]). Ook bewezen de Katholieke theologen uit Luther's schriften, dat hij vroeger geheel iets anders had geleerd.

Wat Luther over de christelijke vrijheid beweerde, werd mede in de Augsburgsche Confessie niet opgenomen en van de partij ontkend waar zij het noodig oordeelde. Toen b.v. op den rijksdag te Worms eenige verhandelingen van Luther werden voorgelezen en de vorsten bij 't hooren der grondbeginselen over de christelijke vrijheid elkaâr verbaasd aanzagen, moest Frederik van Saksen Luther in bescherming nemen en zocht hij de vorsten te overtuigen, dat Luther die stellingen niet geschreven had, maar zij hem van zijne vijanden werden toegedicht. Als echter de Katholieken hem het ligt te geven bewijs le-

[1]) Pag. 208.

verden, dat de onderhavige stellingen werkelijk van Luther waren, werd Frederik toornig en leidde het gesprek van dat hatelijk onderwerp af, zeggende, dat zij (de Protestantsche vorsten) niet gekomen waren om van Luther's schriften rekenschap af te leggen, maar wegens andere aangelegenheden [1]).

Van den eenen kant werd alzoo de Katholieke leer voor het volk afzigtelijk misvormd en er afkeer tegen opgewekt, en van den anderen kant werd de nieuwe leer daarnaast bedriegelijk voorgesteld, zoodat ook voor de vorsten, door een behendig verzwijgen van die oproerige beginselen, het gevaar verborgen werd, dat ongetwijfeld wantrouwen bij hen had moeten opwekken. Melanchthon's meer bezadigde zienswijzen werden in de belijdenis neêrgelegd, daardoor scheen de nieuwe partij veel te behouden wat Luther had verworpen, en veel te laten varen wat deze hardnekkig verdedigde. Vorst en volk hield men een misvormd beeld der Kerk voor om hen met afschuw tegen haar te vervullen, en de leer der hervormers zag men slechts van ééne zijde, in haar voorgewend streven om ingeslopen misbruiken te willen afschaffen, maar overigens de leer en heilige inrigting der Kerk te willen vasthouden.

Op die wijze behandelden de hervormers van den beginne af de Katholieke leer. En leest men thans de schriften hunner nakomelingen, dan wordt men sterk bekoord te gelooven, dat de meesten onder hen hunne gansche kennis der Katholieke theologie enkel en alleen uit Luther's vervalschte voorstellingen hebben geput; zoo trouw zingen zij de oude verwijten en verdraaijingen hem na, zoo weinig

[1]) Cochl. pag. 30 en 31.

schijnt men de tallooze weerleggingen van Katholieke zijde te kennen of te willen kennen. Bewijzen in overvloed zijn er alom voorhanden, zijn er in dit maandschrift herhaaldelijk geleverd, waaraan wij er straks nog eenige zullen toevoegen. Eerst nog volgen we den bovenaangehaalden Marx in zijne bemerkingen omtrent een ander verwant middel, dat de eerste hervormers gebruikten om bij het volk ingang te vinden.

Al wat, namelijk, in de Kerk leerde en gezag had werd, van den Paus af tot den minsten dienaar der Kerk toe, door spotternij en laster belagchelijk en gehaat gemaakt en het volk werd door alle bedenkelijke middelen gefanatiseerd. En wie verstond dit ooit beter dan Luther! Een man van dat hevig karakter [1]), die met trotsche verwatenheid én geestelijke én tijdelijke overheid tegensprak, zijne schriften en preken kruidde met eene smaad- en straattaal, die allergeschiktst was om verachting en afschuw tegen zijne wederpartij op te wekken. Daarbij stond hij (zonderling genoeg, als men slechts van ééne zijde zijne handelwijze met de vorsten gadesloeg) onder magtige bescherming: zulk een man moest zijne tegenstanders neêrslaan en het volk in menigte met zich voeren, vooral daar het in hem een magtigen kampioen voor zijne vrijheid meende gevonden te hebben. De stoutheid, waarmede hij straffeloos tegen de vorsten raasde, gaf hem en zijner partij moed, bragt de aanhoorders in den waan, dat de regtvaardigheid zijner zaak hem zulk een moed instortte:

---

[1]) *Homo sum, vehementi praeditus ingenio* — schreef Luther van zich zelven aan Erasmus, en Erasmus antwoordt hem: *cujus sis ingenii, jam orbis novit:* „van wat aard gij zijt, weet reeds de heele wereld". — Exam. *ep.* pag. 790,

zijne en der zijnen onbeschaamdheid gold voor standvastigheid [1]).

Hij sprak en schreef, zegt Menzel, met een vertrouwen, dat aan diegenen, welke zich eenmaal voor hem verklaard hadden, niet den minsten twijfel omtrent de waarheid en het regt zijner beweringen overliet [2]). Men vervaardigde allerlei spotschriften, blijspelen en geestige satieren; men verhaalde persoonlijke gebreken van dezen en genen als eigenschappen van een geheelen stand, schimpte en smaalde openlijk op den kansel, om al wat tot de oude Kerk behoorde belagchelijk en gehaat te maken. Hekelschriften in rijm en onrijm, smadelijke prenten en schilderijen verspreidde men met volle handen onder het volk [3]). In dit bedrijf muntten Lucas Kranach en Ulrich van Hutten bijzonder uit. Men bood dan deze spotschriften tegelijk met werkjes van godsvrucht aan de kerkdeuren het volk te koop. Zoo verhaalt ook Schiller in de geschiedenis van den afval der Nederlanden. Na gezegd te hebben, hoe de hervormers alle voorbijgangers met geweld naar hunne godsdienstoefeningen en preken gesleept hadden, laat hij volgen: „Aan den ingang (der kerk) hebben zich boekhandelaars neêrgezet, die den Protestantschen katechismus, godvruchtige geschriften en paskwillen op de bisschoppen te koop boden". Van de destijds verspreide schotschriften verklaart dezelfde Schiller elders, dat zij „grootendeels met die gemeenheid, grofheid en brutaliteit geschreven waren, welke het kenmerkend karakter der meeste toenmalige Protestantsche partijschriften

---

[1]) Zie bij Bossuet, *Hist. der Variat.*, l. I. — Erasm. *epist.* p. 579.
[2]) *Neuere Gesch. d. D.*, I B., S. 84.
[3]) Zie Ign. Schmidt, V B., S. 84.

was" [1]). Men predikte dan veel en vriendelijk van de voortreffelijkheid en de onvergelijkelijke waardij der H. Schrift; van 't vertrouwen dat men op God, niet op menschelijke krachten moest stellen; men sprak luide en lang van de Evangelische vrijheid: en woedde als bij terugslag vreeselijk tegen de Roomsche curie, tegen de wereldgezinde bisschoppen, tegen de dwingelandij der monnikken, de spitsvondige scholastieke theologen, die zonder Christus geleerd wilden zijn. Tot mijn verbazing, schrijft dan ook Erasmus, vind ik in Luther twee geheel verschillende personen; nu eens schrijft hij zóó, dat hij een apostolischen geest schijnt te hebben, en dan weder, wat hansworst gaat hem in spotternij, in schimpen en ongepaste taal te boven. Met groote stoutheid veracht hij Keizers en Pausen" [2]).

't Is meermalen, en wel met grond, gevraagd, of leugen en laster en boven aangeduide spot bij de hervormers voor geoorloofd gehouden werden: en dit scheen het inderdaad; wat meer is, leugen en bedrog waren tot een soort van leerpunt verheven. Wij willen hier niet drukken op Luther's beruchte woorden aan Melanchthon: *calumniare audacter, semper aliquid haeret;* noch daarop ons beroepen, dat Luther van vele zijner tijdgenooten, godgeleerden en vorsten, van leugengeest en openbare leugens beschuldigd werd [3]), maar wijzen op het getuigenis van Erasmus, die van de hervormers verhaalt, dat zij werkelijk een nieuw dogma gegeven hadden, dat namelijk bedrog en leugen

---

[1]) B. XII, S. 246.

[2]) Epist. pag. 582.

[3]) Cochl. pag. 265, en de hertog Georgius van Saksen in een brief aan Luther bij Cochlaeus, pag. 127.

geoorloofd zijn ter verbreiding van hun evangelie [1]). Hiermede had men natuurlijk alle vrijheid om tegen de leer der Katholieke Kerk en hare gezagspersonen te velde te trekken. Niets toch is gemakkelijker, zegt Erasmus, dan iemand eenige misdaad aan te tijgen; en dezer dagen kan er niets zoo onbeschaamd worden verdicht, wat niet om de dolle partijzucht geloof vindt [2]). Van welk een invloed dit drijven bij zekere volksklasse was, behoeft niet opgemerkt; aan 't ruwe, opgezette volk bevalt zulk een tierend preken altoos beter dan eene rustige, grondige voordragt. Smaadwoorden en spotternij worden lang bewaard, terwijl het nuttige, waarlijk christelijke vermaningen menigwerf reeds aan de kerkdeur vergeten is. „Groot dan ook, schrijft Cochlaeus, was de toeloop van het volk en de onbeschaafden tot die soort van preken, niet zoo zeer uit zucht om iets te leeren, als om het vreemde van de plaats (men preekte in woonhuizen) en de ongewone manier, om tegen de geestelijken en tegen den Paus te hooren uitvaren. En om er te meer tot hunne sekte te verlokken, droeg men opzettelijk op de vrijdagen gekookt vleesch openlijk in schotels rond" [3]). Het gevolg van zulk een onbeschaamden handel geeft Ign. Smidt met deze woorden aan: „Een bedelmonnik had slechts op den kansel te klimmen en *Evangelie!* te roepen, en daarbij op de geestelijkheid en menschelijke inzettingen te schimpen, en hij zag zich weldra aan het hoofd van een grooten aanhang, werd prediker of herder en werd geschat en geëerd. Zulke lieden zagen hierin het middel om met vrouw en kinderen

---

[1]) Ediderunt novum dogma, fas esse fucis et mendaciis uti ad propagandum evangelium (sic appellant sectam suam), idque jactant permitti legibus caesariis. Epist. pag. 993; vers. pag. 771.

[2]) ter laatst aangehaalde plaats.

[3]) p. 147.

te kunnen leven, en nog spoedig ook een aanzienlijk en hooggeëerd man te worden" [1])!

't Is wel onnoodig hier nogmaals te zeggen, hoe er onder de Protestanten van heden zekere lieden gevonden worden, die, hunner hatende voorvaderen volkomen waardig, hetzelfde middel van leugen en laster gretig aangrijpen, om tegen de Papisten effekt te maken. Verachting en haat tegen de Katholieke Kerk en hare geestelijkheid op te wekken, schijnt het onedele vermaak en doel van heel hun leven en streven. Het is al goed wat slechts daartoe dienen kan, en de tegenstrijdigste, onbestaanbaarste verwijten worden dien ten gevolge der Katholieke Kerk gedaan. „Er is", dus spreekt een regtschapen bekeerling, die zelf op dit oogenblik het doorluchtig offer en bewijs is van Protestantsche haat en ongeregtigheid, „er is eene gods-„dienstige maatschappij, die beweert eene goddelijke zen-„ding te hebben, en alle andere godsdienstige vereenigingen „rondom haar kettersch of heidensch noemt. Zij is eene „soort van geheim genootschap, dat hare leden met elkander „vereent door velerlei invloed en verbindingen, welker „aard door degenen die er vreemd aan zijn moeijelijk kan „gezegd worden. Zij is verspreid over de geheele bekende „wereld. Zij moge plaatselijk genomen zwak en van weinig „beteekenis zijn, maar in 't geheel is zij sterk door haren „zamenhang; zij moge kleiner zijn dan alle godsdienstige „vereenigingen te zamen, maar zij is grooter dan ieder „dezer afzonderlijk. Zij is de natuurlijke vijand van alle „gouvernementen buiten haar; zij is onverdraagzaam, steeds „op vergrooting uit, en streeft der menschelijke maatschappij „een anderen vorm te geven; zij verbreekt de wetten, ver-

[1]) *Gesch. d. D.*, V B., S. 158.

„deelt de familiën. Zij bestaat in een groot bijgeloof. Zij „wordt beschuldigd van de laagste misdaden; zij wordt „veracht door de verstandigen der eeuw; zij is een voorwerp „van afschuw voor de verbeelding der menigte. En slechts „ééne zoodanige maatschappij bestaat er.

„Leg deze verklaring voor aan Plinius of Juliaan, leg „ze voor aan Frederik II of aan Guizot, *Apparent dirae „facies*. Ieder weet aanstonds, zonder verder te vragen, „welke maatschappij er bedoeld is".

Zoo doet de beroemde Newman zien, dat de Katholieke Kerk, door alle eeuwen heen steeds dezelfde blijvend, ook door hare vijanden steeds op dezelfde wijze wordt beschouwd en voorgesteld. Van de tijden der Apostelen af is zij beschuldigd als vol van zwarte geheimen, vol van gruwelen, van bijgeloof en bedrog.

Natuurlijk heeft dat naar verschil van tijden en omstandigheden nu meer dan minder, dan hier dan elders plaats. Hoe het ten tijde der Hervorming toeging, is uit het boven aangehaalde genoegzaam te zien. En 't is zeer begrijpelijk, dat in onze dagen die uitsporige beschuldigingen goeddeels op dezelfde wijze maar met nieuwe woede herhaald en ze bijzonder in ons vaderland gehoord worden. Men zie slechts den toestand waarin wij zijn. Gaat ook hier de Katholieke Kerk niet vooruit? Is hier het eigenlijkste en ergste Protestantisme, het Calvinisme, niet in een staat van ontbinding? Zijn, ten minste naar de wet, de Katholieken niet met de Protestanten gelijkgesteld, en moeten de vreemdelingen, die hier de nieuwe leeringen ingevoerd en de voorname Katholieke familiën óf het land doen ruimen óf ten onder gebragt hebben, niet vreezen, dat zij, na zoo langen tijd in het uitsluitend bezit geweest te zijn van al wat aanzien of vermogen schenkt, langzamerhand die zoo

voordeelige stelling zullen moeten opgeven? Moet eindelijk dat godsdienstig verval niet verontzedelijking ten gevolg hebben, en er dus onder de Protestanten zeker aantal gevonden worden, die door belang, door vreeselijke spijt, door haat en hartstogt gedreven, alle middelen zonder onderscheid aangrijpen, waardoor ze slechts aan de Katholieke Kerk eenige afbreuk kunnen doen?

De Protestantsche *schandliteratuur* kon evenmin uitblijven als de Protestantsche *geheime genootschappen.*

Het is dus wel een woord op zijn tijd, dat door den Zeer Eerwaardigen heer Brouwer gesproken wordt in de brochure, waarvan wij hierboven den titel hebben medegedeeld, en waarin hij zoo duidelijk de laagheid en gewetenloosheid doet gevoelen der elkander verdringende smaadschriften tegen de Katholieke Kerk. Er was daartoe geen beter weg dan dien hij gekozen heeft: die van de zich zelve tegensprekende en beschamende beschuldigingen zoo naakt mogelijk voor te stellen. Tot dat einde spreekt hij niet zoo zeer als Katholiek, maar plaatst zich op een onzijdig terrein, zich slechts wendend tot het zedelijk gevoel zoowel van Protestanten als Katholieken. Om dezelfde reden onthoudt hij zich van alle eigenlijke wederlegging.

In den oorlog zelfs, zegt de heer Brouwer, erkent elke beschaafde natie regten, die beide partijen met gelijke zorg eerbiedigen. Bestaan er dan in den strijd, met de pen gevoerd, niet zekere perken, die niet mogen overschreden worden? Of is daar alles geoorloofd?

Welnu: zekere Protestantsche polemiek, vooral die op het volk werkt, 1. beschuldigt onophoudelijk zonder bewijzen; 2. bedient zich van lage spotternij en maakt een onoordeelkundig gebruik van de H. Schrift; 3. legt, ondanks herhaalde teregtwijzing en verklaring, aan de Ka-

tholieke Kerk leeringen ten laste, welke zij verafschuwt.

Daarop worden door den heer Brouwer de onloochenbare feiten aangevoerd, die het voor den meest bevooroordeelde duidelijk maken, dat inderdaad de besproken Protestantsche polemiek alle perken te buiten gaat, en uit een paar staaltjes, die we uit de brochure hier aanvoeren, moge blijken, hoe ten dezen de hervormers der XIX eeuw volkomen geaard zijn als die der beruchte XVI en hunne herkomst niet verloochenen.

In het Tielsch schotschriftje getiteld: *Strijd der beginselen*, hetwelk aan de leden en bestuurders der verschillende Protestantsche Vereenigingen in Nederland, uit ware achting en broederlijke toegenegenheid, werd aangeboden en toegewijd, worden, behalve meer, ook deze smaadheden den Katholieken toegevoegd: „*Uwe kerk is door en door onzede-*„*lijk. Zij heeft den leugen tot grondslag.... Geheel uw leer-*„*stelsel voor zoo ver het Roomsch is, is een zamenknoopsel*„*van leugen en bedrog*". — Wordt van deze aantijgingen dan iets bewezen? Niet het minste, maar men doet, gelijk Luther deed: men neemt den schijn aan van te bewijzen en stelt de Katholieke leer omtrent de opperhoofdigheid van den Bisschop van Rome, de biecht, de boetvaardigheid, de Sakramenten, de vereering der Heiligen, zoo verdraaid en valsch als mogelijk is voor, en dan roept men zegevierend uit: „Geheel uw leerstelsel.... is een „zamenknoopsel van leugen en bedrog. Gij weet dat zelve „wel, gij die met het *opus operatum* u tevreden stelt en „heilige beelden en heilige rokken door de goedgeloovi-„gen doet aanbidden" [1]).

Zulk eene strijdwijze is immers zoo oneerlijk als boosaardig en stuit alle zedelijk gevoel.

[1]) *Beroep* enz. bl. 10.

Niet minder stuitend, ja tergend voor het zedelijk gevoel, is een ander produkt derzelfde Tielsche pers, getiteld: „*Maria Monk, de Zwarte Non*". De ongeloofelijkste schandelijkheden, „welke men, zegt de heer Brouwer, in *ééne* bladzijde had kunnen vermelden, schijnen met opzet *zoodanig* door het geheel te zijn heengevlochten, dat, hetgeen anders voor velen moeijelijk zoude zijn, het boekje geheel kan worden uitgelezen, omdat de nieuwsgierigheid geprikkeld blijft". Uit dat schandlibel vindt ge daar [1]) eenige bladzijden overgenomen die zich zelven onwaar maken. Ten overvloede echter wordt de Protestantsche pers des tijds aangevoerd, om den laster en de zedeloosheid van 't infame verhaal te helpen beschamen.

Luther's leugen- en lastergeest, men kan het daar zien, leeft nog voort in zijne hem waardige zonen, maar ook het hinniken van zijn *spot* wordt, hoe magteloos soms, ook onder hen nog gehoord.

Ook ter Tielsche drukkerij van de Protestantsche geheime genootschappen verscheen een spotprent, „kwistig verspreid, soms aan eenigen gratis te huis gezonden", die ten onderschrift heeft: „*De Roomsche Kerk beoordeeld door het woord van God*". De Eerw. Brouwer geeft de prent als een staaltje van boos en dom misbruik der H. Schrift, en hoe bij de vijanden onzer Kerk gemeene spot moet dienen voor bewijs; „de domheid des volks, zoo besluit hij dit „gedeelte zijner brochure, moet wel zeer groot zijn in „Nederland, zoo het ten laatste het godlasterlijk misbruik „des Bijbels niet opmerkt van hen, die het, op deze „wijze, tot hunne oogmerken zoeken te bewerken".

„Op de derde plaats beschuldigt de heer Brouwer de

---

[1]) bl. 20—25.

„Protestantsche polemiek, dat zij, ondanks herhaalde teregt-
„wijzingen voortgaat, met onze Kerk leeringen toe te
„dichten, welke de hare niet zijn, maar die ze zelfs open-
„lijk doemt en verwerpt". Wat de eerste hervormers deden, gebeurt nog evenzeer, men heeft onder duizend andere voorbeelden, slechts het officiële blad der Synode: *de Kerkelijke Courant*, men heeft *de Nederlander*, het orthodoxe blad, door den geleerden heer Groen van Prinsterer „geschreven, of ten minste gepatrocineerd", [de orthodoxe *Vereeniging*, den ligtzinnigen en spotzieken *Tijdspiegel*, de oude *Vaderlandsche Letteroefeningen* en wat periodiek geschrift van dien stempel al meer] slechts in te zien, om u te overtuigen, hoe de Protestantsche polemiek, hetzij uit schuldige onkunde of kwade trouw, „lang wederlegde feiten der geschiedenis herhaalt en ons leeringen aanwijst die wij verfoeijen". De Eerw. Schrijver neemt ter goeder uur de belijdenis over, welke *de Katholiek* voor zeven jaren over de meest vervalschte leeringen der Kerk gaf, en hij mogt hier, gelijk telkens te voren, gerust volstaan, met zich bloot op het zedelijk gevoel zijner landgenooten te beroepen.

Wij herhalen het, op geen beter, bondiger, krachtiger wijze kan de schandelijke oneerlijkheid der Protestantsche polemiek worden aangetoond.

De Zeer Eerwaardige Schrijver komt ook tot hetzelfde besluit als waartoe Newman gekomen is: dergelijke oneerlijke handelwijze en beschuldiging heeft de Kerk ten allen tijde moeten ondergaan, en het is een bewijs harer waarheid. Het is als uit het hart der Katholieken gesproken, wanneer hij zegt: „Waarlijk het moet met het Pro-
„testantisme zeer slecht gesteld zijn, als men het op die
„wijze [eerst moest verbreiden en nu] moet verdedigen;

„en ware het noodig, dat mijne geloofsovertuiging nog „meer bevestigd wierde, ik verklaar met de hand op de „borst, dat de liefdelooze, hartstogtelijk blinde wijze, „waarop men onze Kerk bestrijdt, mij een waarborg te „meer is voor hare waarheid. — Zij alleen is steeds het „mikpunt van allen die buiten haar zijn".

Wat de Schrijver uit zedigheid slechts wenscht, durven wij wel als zeker stellen: dat na de lezing dezer brochure vele Protestanten met den Protestantschen hoogleeraar Nevin zullen zeggen: „Onze godsdienst bestaat niet in „de Katholieken te haten, te lasteren, hunne geestelijk- „heid verachtelijk te maken, met hunne dienst den spot „te drijven, de heilige zaken met schampere hekelzucht „en verachting te behandelen. Wij hebben te veel ge- „lezen van de kerkelijke geschiedenis, en wij hebben te „veel ervaring van de tegenwoordige wereld, om derge- „lijke gevoelens te koesteren".

De tweede brochure, aan het hoofd van dit opstel aangegeven, is, luidens de voorrede, uitgelokt door die van den heer Brouwer, en heeft evenzeer ten doel: „de denkbeelden van gemoedelijke Protestanten omtrent onze Godsdienst en Kerk te verhelderen", en onverdienden laster af te weren. Na eene voorrede, die van veel ervaring en talent getuigt, biedt de schrijver tot zijn doel de bovengenoemde Belijdenis van *de Katholiek* aan; want „door die Belijdenis, zegt hij, wordt omschreven: wie al zoo „geen Katholiek" is; welke stellingen het onder anderen zijn, die haren belijder den naam van waardig kind der Roomsch-Katholieke Kerk doen verbeuren: en nu komt het aldus uit, dat dit juist de stellingen of leerstukken zijn, welke

híér de kwade trouw, dáár de onkunde, den Katholieken in het oneindige toedicht".

Zoo juist het leven afgezien is het wat de geestige auteur laat volgen: „De strijdvoerende protestantsche organen, merkt hij aan, boetseren naar een model, dat alleen in hunne fantasie bestaat, een figuur, dat zij tinten en opsieren met de verwen en verguldsels, door de onkunde, de halfgeleerdheid of de partijdrift ter hunner beschikking gesteld; zij leggen die figuur eene reeks van beweringen in den mond, en schrijven ze pligten en handelingen toe, die hemelsbreed afwijken van de geboden, waarnaar een Katholiek zijn leven inrigt, en van de leerstukken, waaraan hij trouw heeft beloofd. Als de protestantsche organen die figuur dan op hunne wijze hebben toegerust, dan zetten zij haar ten toon en roepen:

ZIETDAAR EEN KATHOLIEK:
ZIETDAAR HOE DE KATHOLIEKEN ZIJN:
PROTESTANTEN, WAAKT:
PROTESTANTEN, VEREENIGT U!"

En of de miskende Katholieken nu al dadelijk en als om strijd roepen: „Gij spreekt onwaarheid: ziet ons, hoort ons: wij zijn gansch anders dan gij ons voorstelt: wat gij zegt, dat wij gelooven, is ons een gruwel: wat gij zegt, dat wij doen, heeft nooit anders dan in uwe verbeelding bestaan!" — zij verspillen te vergeefs de kracht hunner stem; zij bieden te vergeefs de bewijzen aan, dat zij gelasterd worden.

Daarom volgt dan nu in *de Protestantsche Katholiek* — dat is: *de Katholiek* op zijn *Protestantsch* voorgesteld — „wat, wel is waar, zegt de schrijver, reeds in alle Katholieke strijdschriften der XVIe en XVIIe eeuwen te vinden

is, maar wat, uit hoofde der schromelijke onkunde veler bestrijders en smaders van het Katholicisme, niet te dikwijls herhaald kan worden"; wij voegen er aan toe, thans vooral niet genoeg herhaald kan worden, nu, om de boven aangestipte redenen, die oude aantijgingen en verdraaijingen door eene fanatieke partij met verdubbelden ijver worden opgerakeld en rondgevent.

De antwoorden van Deodatus op de vraag: „*Waarom ben ik Katholiek?*" — waarvan het eerste en tweede verschenen zijn — hebben ten doel: de vijandige aanvallen tegen de Katholieke leer niet zoo zeer regtstreeks tegen te gaan, als wel zijdelings: door „het bewustzijn in het volk te verlevendigen van de waarheid, die het bezit". — „Mijn eenig streven is, zegt de schrijver verder, om het volk meer en meer in het opluikend en reeds zoo vruchtbaar leven te doen deelen, dat de Katholieke litteratuur van de laatste dagen in ons vaderland heeft opgewekt uit den moedeloozen sluimer, waarin het als bijna verstorven scheen". Voorwaar een mede hoogst tijdige arbeid, die al onze belangstelling vordert, en, naar de eerste antwoorden te oordeelen, ook onze deelneming verdient. Den wel of ook minder onderwezen, maar geloovigen Katholiek een voller begrip en bewustzijn, een meer dankbaar gevoel te geven van zijn geloof en geluk, hem de ontvangen en behouden waarheid daardoor inniger te doen beminnen, en vuriger te doen beoefenen: 't is het zacht en daardoor zoo krachtig werkende middel, om hem tegen de aanvallen van elken vijand, van wie het op zijn geloof of op zijne zeden gemunt heeft, te beveiligen en te versterken. „Waarom ben ik Katholiek?" — en 't eerste antwoord luidt: „omdat ik door

het Katholieke geloof beter en heiliger [1]) kan worden, dan door ieder ander geloof". Want 1. „het biedt meer middelen aan dan ieder ander geloof, om mijne neigingen tot zonden te wederstaan, te verwinnen en te onderdrukken"; 2. behalve meer behoedmiddelen tegen het kwaad, geeft het mij ook „meer regtstreeksche middelen aan dan elk ander geloof, om goede werken te verrigten, om deugden te oefenen, om in christelijke volmaaktheid toe te nemen, met één woord: om heilig te worden".

„Waarom ben ik Katholiek?" — Het tweede antwoord is: „omdat het Katholiek geloof mij de hoogst mogelijke zekerheid geeft dat ik niet dwaal, en dat ik eenmaal tot de eeuwige zaligheid kan komen". — Want 1. „Het Katholiek geloof is het oudste geloof door onzen Heere Jezus Christus op aarde gebragt". — 2. „De Katholieke Kerk is de onfeilbare leermeesteres der goddelijke waarheid". — En 3. „daardoor is zij ook de eenige zekere en stellige geleidster ten eeuwigen leven". — 4. „De Katholieke Kerk geeft mij de hoogst mogelijke zekerheid, dat ik niet dwaal en eenmaal tot de zaligheid komen kan", ook daardoor wijl „de Bijbel, de oudste boeken der Christelijke schrijvers en H. Vaders, en ook de schriften harer verschillende vijanden eene heerlijke en eervolle getuigenis van haar afleggen". —

Wij zullen den schrijver in de vruchtbare ontwikkeling dezer punten niet nagaan, maar zijn hem, dank zij ook zijn beschaafden en gemakkelijken schrijftrant, over 't ge-

---

[1]) Voorzigtigheidshalve geeft de schrijver in zijn tweede Antwoord deze aanteekening: „De vergelijkende trap der woorden *heilig* en *goed* geeft hier niet te kennen, dat wij een ander geloof ook voor heilig en goed houden. De vergelijkende trap wordt in het dagelijksch gesprek vaak gebezigd, om iets als goed aan te duiden tegenover iets dat men niet als goed aanneemt. Zoo ook hier".

heel met genoegen gevolgd. 't Is blijkbaar, dat Deodatus zich voorstelt, zijne lezers tot zich op te beuren, en wij juichen zijne bedoeling toe, zoo ook hij slechts gedachtig blijft, zich van zijne zijde steeds in zooverre af te laten, dat hij zijne lezers, en gemakkelijk, bereikt. De waarheid zoo mede te deelen, dat zij door het volk ik zeg niet gaarne *gehoord*, maar gretig *gelezen* wordt, haar bepaald en helder, beminnelijk en begeerlijk, beoefen- en beleefbaar voor te stellen: 't is eene niet ligt te kwijten taak, en wij begroeten die welgeslaagde streving in de antwoorden van den werkzamen Deodatus.

Dezelfde zucht om het volk door onderrigt meer en meer te veredelen en te verheffen, het vast te doen staan in de Katholieke waarheid, en daardoor tegen den rondgrijpenden vijand te beschutten, vinden wij — maar meer als van onder op beproefd — in het dezer dagen ons geworden *Volksleesboek over de Christelijke Godsdienst;* „de schrijver stelt zich voor, zegt hij, niet alleen te *onderwijzen*, maar ook te *onderhouden*", en „aan lezers en lezeressen van elken rang en stand nuttige en aangename lectuur" te verschaffen. Zijn plan is, daar zijn werk een *lees-* en vooral ook *leerboek* moet wezen, „de zaken in geregelde orde te behandelen"; elke aflevering zal eene afgewerkte verhandeling, en deze allen te zamen *een geheel* uitmaken", bestaande uit vier hoofdafdeelingen, waarin de voornaamste waarheden en pligten der Christelijke Godsdienst zullen worden besproken". Vindt de onderneming den met allen grond gehoopten bijval, dan wordt het werk langzamerhand een volledig *godsdienstig hand-, leer- en volksleesboek*, in catechetische orde, alle geloofs- en godsdienstwaarheden behandelende.

Blijkens den hoofdtitel reeds: „*Gekruide Zielespijs*, in

portiën toegediend," — en de „titelverklaring, in plaats van voorrede", — en het „eerste voorgeregt", toegediend in het antwoord op de vraag: „Is godsdienstkennis ook noodzakelijk en verpligtend?" — is de schrijver van plan, gelijk hij het ook zelf zegt, de aan het volk te leeren waarheden in meer lossen trant te behandelen en het voorbeeld van den geestigen Martinet en den beroemden Alb. Stolz te volgen; twee kampioenen voorwaar in het vak, die wel niet gemakkelijk te evenaren zijn: de Savooische priester, met zijn geduchten strijdknods naar alle kanten slagen toebrengend, waar de vijand niet van opstaat; de geniale Kalender-schrijver, u telkens meêvoerend op den wonderzoeten, diepen toon zijner onuitputtelijke poëzij, doch soms ook rondslaand met eene hand, waaraan, zoudt gij zeggen, het ruwe zwaard, niet de gewijde harpe meer voegt. Allermoeijelijkst zeker is het van den eenen kant, om in die vrijere schrijfwijze niet nu en dan als bij verrassing te dalen tot beneden het peil, waar het elk eenigzins kiesch gevoel moet stuiten zich gebragt te zien; en de schrijver der *Zielespijs* heeft zich te meer gebonden, daar hij én vele waarheden voorheeft te leeren, die geen zweem zelfs van luimige voorstelling dulden, én „aan lezers en lezeressen *van elken rang en stand* nuttige en aangename lectuur belooft". Maar, van den anderen kant, onberekenbaar ook zijn de vruchten, die het talent van mannen als Martinet en Stolz in hun vaderland en daarbuiten heeft voortgebragt, en wij wenschen dezer Nederlandschen nastrever al dien bijval toe, dien ook zijn onmiskenbare „aanleg" en zijne hier geheel oorspronkelijke onderneming verdienen.

Een grondig onderrigt toch, hetzij dan op meer ernstigen of losseren toon aan het geloovige volk gegeven, maar een grondig onderrigt is wel zeker het magtigste

wapen om de veelsoortige aanslagen onzer vijanden te verijdelen, ook die verraderlijke aanslagen der Protestantsche geheime genootschappen, die, behalve in den laster, ook hierin aan de eerste hervormers zich gelijk toonen, dat zij góud en goed verlokkend voorhouden, om onnoozele gewetens te verschalken en tot afval te tergen. Hierover echter spreken wij later, doch bevelen voorloopig de genoemde hoogst tijdige *Mémoire sur les Sociétés secrètes Protestantes dans les Pays-Bas* aan alle regtschapen Nederlanders ter lezing en verspreiding bijzonder aan. Maar nogmaals juichen wij het om die rustelooze aanslagen onzer thans meer dan ooit verwoede tegenpartij van ganscher harte toe, dat vlugschriften en doorloopende in 't lichtgevingen als we hier met belangstelling herdachten, regtstreeks of zijdelings, middellijk of onmiddellijk den laster helpen beschamen of althans onschadelijk maken.

Wij juichen den onvermoeiden ijver toe onzer periodieke bladen en geschriften, die zich verheugen en verheffen in den smaad, dien ook zij, en menigwerf op de eerste plaats, voor de groote zaak des Heeren en zijne Hem en hun zoo dierbare Kerk moeten verduren, en vereenigen ons ten slotte met het woord van den graaf de Montalembert, door de *Encyclopédie* [1]) in zijn nieuw prospectus tot motto gekozen: „Het van de vrijheid der drukpers onafscheidelijke kwaad kan [voor een goed deel] slechts door eene krachtige en goed geregelde tegenwerking van godsdienstige tijdschriften [en geschriften] beteugeld worden.

---

[1]) De nieuwe Redactie van de *Encyclopédie*, lectuur voor nuttig en gezellig onderhoud, tijdschrift voor alle standen, geeft het schoone doel van haren arbeid met deze woorden aan: *nuttig te zijn aan den evenmensch, door het huldigen der Godsdienst en het aankweeken en behouden van reine zeden*".

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

PRUISSEN.

De jongste maatregelen door 't Pruissiesch gouvernement genomen, waarbij verboden wordt aan de Jesuieten zich in het koningrijk te vestigen, en aan de jongelieden naar Rome in het Collegium Germanicum te gaan studeren, komen wel op een oogenblik dat zij weinig verwacht werden. Is deze belediging van de regten der Kerk het loon voor hare aan den staat bewezen dienst? Voor de trouw waarmede hare geestelijkheid het alom dreigend oproer hielp bedwingen? voor al dat goed wat naar getuigenis zoo van Protestanten als Katholieken door de missiën der Jesuieten gesticht is? En hoe komt dit overéén met de welwillendheid, door den Koning meermaal aan de Katholieken betuigd?

Helaas, bij de huidige politiek klinken zulke vragen te romantiesch, te sentimenteel. Mirabeau geeft ons van de Pruissische staatkunde een begrip, 'twelk ons dergelijke manoeuvres beter verklaart. *Elle n'a d'autre base solide que son habileté*, zeide hij, van de Pruissische monarchie sprekend, en terwijl hij Duitschland, ja geheel Europa opriep, om dien staat als de bakermat der Duitsche vrijheid te ondersteunen. Zulk soort van lof, die in den mond van anderen een blaam zoude zijn, geeft slechts een Mirabeau, maar is het daarom minder waar, minder toepasselijk? Uit een kerkroof ontstaan, en steeds aan dien oorsprong getrouw, heeft Pruissen ten allen tijde tot politiek gehad, zijn gezag en magt te vergrooten door, binnen zekere maat, die leeringen of beginsels te beschermen die juist alle gezag ondermijnen en alle magt vernietigen. Is dat niet eene groote behendigheid? Zoo deed Frederik II, aan wien Pruissen zijne grootheid verschuldigd is, en dien het als zijn tweeden grondlegger kan beschouwen. Deze vriend en mededinger van den

goddeloozen Voltaire maakte van de zoogenaamde philosophie juist zooveel gebruik als hem tot zijn voordeel goed dacht. Hij was het die de verdeeling van het ongelukkige Polen beraamde en doorzette, die, door met snooden ondank vroegere diensten te vergelden en de onregtvaardigste oorlogen te ondernemen, Pruissen meer uitbreiding en gewigt gaf, terwijl hij eene regtswet liet zamenstellen, die het philosophiesch Europa van zijnen lof deed weergalmen. Maar die regtswet werd zeer langzaam bearbeid en nimmer ingevoerd, en Frederik vergat niet, dat, gelijk hij zich meermaal uitte, „de godsdienst noodig was voor het volk". Hij beschermde zelfs de Jesuieten, en zou nog wel verder zijn gegaan, indien hij langs dien weg Duitschlands keizers-kroon had kunnen magtig worden. Zijn politiek is zeer goed te vergelijken met zijn zonderling muntwezen. Hij liet valsche penningen slaan, en betaalde daarmeê zijne schulden, maar verbood ten strengste aan zijne ambtenaren die stukken in ontvangst te nemen.

Deze zelfde behendigheid, waarmede Frederik II den naam van „de Groote" verwierf, volgde Pruissen in zijne houding jegens de Fransche Revolutie, jegens Napoleon, en gedurende zijne laatste vergrooting. Een constitutie werd beloofd, en de revolutionaire denkbeelden gevleid en bevorderd voor zooveel noodig was om den strijd tegen Napoleon te kunnen ondernemen; maar schoon de overwinning die inspanning bekroonde, en Hegel eene constitutie wist uit te denken, die zoo min mogelijk constitutioneel was, er kwam niets van de belofte. Hegels afschuwelijke philosophie werd slechts in haar despotiesch beginsel geëxploiteerd. Frederik Wilhelm III wilde niet dat men zich hechten zou aan dogmatische subtiliteiten, vereenigde Lutheranen en Calvinisten in eene nieuwe Evangelische Kerk, verbrak op verraderlijke wijze de overeenkomst die hij met den Paus had aangegaan en de verdragen volgens welke hij het gebied over de hem geschonken Katholieke landstreken had aanvaard; vervolgde de oud-Lutherschen niet minder dan de Katholieken, en terwijl een militair despotisme, zoo geregeld als de nieuwe logische philosophie, alles omsloot en zamenketende, werd dat Pruissen, dat eerst in het laatst der vorige eeuw zich begon te ontwikkelen, uitgeroepen voor den grooten „Intelligenz-staat" waarvan de hervorming van geheel Europa zou uitgaan.

Intusschen heeft deze behendigheid hare gevaren. Frederik II

zag het reeds in en verbood eindelijk dat men met de godsdienst spotten zou. De reactie begon die zich onder zijne opvolgers voortzette. Eene dergelijke rugwaartsche beweging had plaats in de laatste dagen van Frederik Wilhelm-III; zoo vorderden het de omstandigheden, en Frederik Wilhelm IV verklaarde, dat hij met zijn huis den Heer zoude dienen en niet dulden, dat een stuk papier, dat is: de beloofde constitutie, hem van zijne onderdanen scheiden zou. Ja hij toonde zich regtvaardig jegens de Katholieken; iets zóó buitengewoons in Pruissen, dat men hem van Katholicisme verdacht hield. Echter is het even bekend, dat dezelfde Frederik Wilhelm IV voor de gesneuvelde demokraten zijn hoofd ontdekte, met de Duitsche kleuren getooid door Berlijn reed, toen ook het ongelukkige stuk papier als grondslag der Monarchie aannam, en, ter geruststelling van wie 't aanging, verkondigde, dat hij aan *'t kwaad* waarvan men hem verdacht hield niet schuldig was, immers voor „laster" verklarend wat men van zijn Katholicisme had uitgestrooid. Hoe ook had hij de Duitsch-Katholieken begunstigd!

Zou het nu zoo vermetel van ons zijn, indien wij de laatste maatregelen eens door die behendigheid verklaarden? Het groote doel schijnt toch, dat gehate stuk papier te escamoteren. Reeds zijn in strijd met de bezworen grondwet, de provinciale landdagen weder ingevoerd, en wordt er naar een echt monarchale pairskamer gezocht. Om op dien weg voort te gaan, is het tijd eene demonstratie te doen. De houding van Oostenrijk, de voortgang van het Katholicisme, en de indruk dien de missiën der Jesuieten gemaakt hebben, bieden daartoe de schoonste gelegenheid.

Maar moge de oorzaak dezer maatregelen in het duister liggen, de gevolgen kunnen voor Pruissen niet dan heilloos zijn. Welke toch zijn de omstandigheden? Velen maken zich diets, dat er als een halt plaats heeft; dat wij stil staan, dat er althans niets belangrijks voorvalt, omdat er geene barikaden gebouwd worden. Met dat al is er groote, en meer dan ooit noodzakelijke voortgang. Het geroep van *vive l'Empereur!* dat thans in Frankrijk gehoord wordt, is van geene geringe beteekenis, en hoe lang voorzien, het aanvaarden van den keizerlijken titel door Louis Napoleon zal een stap zijn die er andere moet ten gevolge hebben.

Het despotisme is een uiterste, en kan zich niet dan door zekere uitersten, dan door iets geweldigs, door valsch of opregt enthou-

siasme staande houden, en in vrede of in oorlog is het voor Frankrijk en voor Europa evenzeer te vreezen.

Wat er volgen moet, indien Frankrijk een oorlog begint, behoeft niet gezegd. Een andere arend dan die van Straatsburg en Boulogne zou er opgaan, en in het bedreigde Pruissen zoude zeker de Katholieke geestelijkheid ten tweeden male getrouwheid aan den koning prediken, maar het zou niet ten tweeden male baten, en in de Rijnprovinciën is reeds het dreigende woord gesproken. *„nu is het voor altijd uit!"*

Indien Lodewijk Napoleon den vrede bewaren wil, zal hij niet minder moeten *doen*, moeten handelen, moeten voorwaarts gaan, en willens of onwillens het socialisme bevorderen. Dat de godsdienst wordt geëerd, doet niets daartegen af. De godsdienst kan niet zoo snel haren heilzamen invloed doen werken, en in alle geval niet in de plaats treden van den staat, of eenen ordelijken staat misbaar maken. Indien het heerschend beginsel slecht is, indien dat beginsel wordt gehuldigd, wordt tot grondslag genomen en als opperste oorzaak erkend, dan zullen er geene mirakelen geschieden die beletten, dat deze oorzaak hare gevolgen hebbe. En welke nu zou bij zulk eenen gang van zaken de toekomst van Europa en bijzonder van Pruissen zijn? van Pruissen, daar de leer van Proudhon is uitgedacht en de lasteringen, die de ligtzinnige Franschman slechts uitroept om *éclat* te maken, met ijskoude bedaardheid beredeneerd en becijferd worden? van dat Pruissen, waar geen andere wezenlijke kracht tegen de revolutie te vinden is dan in de Katholieken die men op nieuw dwingt zich de reeks der hun aangedane onregtvaardigheden te herinneren? Wij ijzen op de gedachte die zich hier aan ons opdringt: het noordelijk Duitschland deed de hervorming zegepralen, welke de revolutie van Engeland voortbragt, waarbij Karel I het hoofd verloor; de revolutie van Engeland bragt die van Frankrijk voort, waarin Lodewijk XVI dat vreeselijk lot onderging: zou het nu niet eene wrekende Voorzienigheid zijn, die toeliet dat het kwaad ook in het land van zijn oorsprong gestraft werd, en dat Frankrijk op zijne beurt diezelfde revolutie in Duitschland voortbragt en deed eindigen?

VERSCHEIDENHEDEN.

DE NIEUWE BIJBELVERTALING.

De *Boekzaal* heeft woord gehouden [1]; en wij vinden de ontwikkeling, die zij aan de drie gestelde punten gegeven heeft, belangrijk genoeg, dat daarvan mededeeling gedaan worde. Er is dan over de nieuwe Bijbelvertaling gezegd:

„Zij zal een geschenk zijn van het Synodaal Bestuur. Daarin vinden wij eene eerste reden van bezwaar.

„Het tegenwoordig Synodaal ligchaam is nog in zijn geheel een product van de Kerkinrigting van 1816, d. i. een oligarchisch Collegie, ontstaan onder den vijf-en-dertig jarigen invloed van eene de vrije ontwikkeling der Kerk belemmerende heerschappij.

„Om iets, dat in waarheid Hervormd-Kerkelijk heeten zal, tot stand te brengen, zou er in ieder geval eene werking gedurende eenige jaren van de tegenwoordige, gewijzigde organisatie worden vereischt.

„Doch wij hechten misschien te veel aan de Kerkinrigting. Welligt heeft het Synodaal bestuur door zijne antecedenten den ongunstigen indruk overwonnen, dien zijne zamenstelling tot hiertoe uit een Hervormd-kerkrechtelijk oogpunt heeft gemaakt.

„Wat wordt er vereischt om bij de Gemeente de tolk te zijn, die Gods Woord zal mededeelen in hare eigene taal? Wij meenen: *veel* vertrouwen, daar zij, voor wie de overzetting des Woords in de eerste plaats vervaardigd wordt, daarbij inderdaad door de oogen van anderen zien.

„En nu vragen wij: is dit vertrouwen door de synode verdiend bij hen, die het geloof der Kerk wenschen te bewaren, omdat zij met haar belijdenis in het wezen en de hoofdzaak hetzelfde gevoelen?

---

[1]) Men zie *de Katholiek* voor Julij 1852, bl. 44.

„Wat heeft de Synode voor de bewaring en handhaving dier belijdenis gedaan, toen zij zich onbevoegd verklaard heeft, om zich omtrent dit aangelegenste pand der Kerk uit te laten? — toen zij, eerst zes jaren later tot besef van haar bevoegdheid komende, de belijdenis heeft overgeleverd aan al de spitsvondigheden eener sceptische schoolgeleerdheid, door in plaats van haren *inhoud*, den *„aard en geest* harer leer" tot haar wezen te stellen?

„Of wijst gij op de latere jaren, wij vragen: Zorgt nu de Synode voor de bewaring van der Kerke kostelijkst pand?

„Misschien door toe te zien, dat de aanstaande predikers aan twee van 's Lands Hoogescholen stelselmatig worden opgeleid tot bestrijders van den inhoud der belijdenis der gemeente op schier elk aangelegen punt?

„Of door te dulden, dat in haar zoogenoemd officiëel orgaan de belijders der Evangelische waarheid, waarop de Kerk gegrond is, zonder ophouden worden bestreden, gehoond, bespot?

Of door de hatelijke censuur waarmede zij jaarlijks in hare handelingen dezulken als rustverstoorders brandmerkt, als was er voor hen geen reden van beklag, tegenover den *dwang* om alles aan te hooren en aan hunne kinderen te doen voorhouden, wat der vrijzinnigheid thans vrij staat?

„Voorwaar, de Synode heeft zich niet weten te handhaven op een standpunt boven de partijzucht verheven; zij heeft partij gekozen *tegen* degenen, van wie het Kerkgenootschap zijn naam heeft ontleend.

„Daarom meenen wij dat *dit* Synodaal Bestuur een werk als eene nieuwe Bijbelvertaling behoort over te laten aan een volgend geslacht, en aan opvolgers, die het onmisbaar radikaal daartoe, het vertrouwen der getrouwe gemeente, bezitten.

„Daar komt bij, dat de toestand der Kerk in het tegenwoordig oogenblik van dien aard is, dat *elke* belangrijke vernieuwing op het eigenlijk geloofsgebied bedenkelijk geacht worden moet.

„Er is herleving in de Kerk des Heeren, ook in ons Vaderland, doch daardoor is er nu strijd te meer bij eene lang onbestredene en nog voortdurende heerschappij der neologie. Eene crisis in het ziekte-proces onzer Kerk is welligt niet verre; en daarom heeft men wel toe te zien, dat men haar niet verhaaste, omdat eene geweldige sloping van het ligchaam daarvan het gevolg zou kunnen zijn.

„Het kan niet anders of eene nieuwe Bijbelvertaling zou in de tegenwoordige omstandigheden eene partij-leus worden, de partijen tot een hoofdtreffen brengen en alzoo een schok geven, die gevolgen, als de aangewezene, na zich slepen zou.

„Men heeft welligt nog niet genoeg berekend, wat de invoering van zulk partij-werk in de verschillende gemeenten te weeg brengen moet. Men houdt niet onder het oog, dat een strijd als de tegenwoordige in de Hervormde Kerk nog niet is gezien, terwijl men vergeet, dat de Synodale oplossing van bezwaren, door het gewone spel met groote woorden als: „bekrompenheid, kwaadwilligheid" en dergelijke, weinig kracht tot overtuiging heeft.

„Wij hebben de voorgenomen Bijbel-vertaling een partij-werk genoemd. Zijn wij misschien onbillijk, door de rigting, waarin men haar schijnt te willen tot stand brengen, eenzijdig te noemen?

„Verlangt men, dat wij de genoemde mannen beoordeelen?

„Dat wij namen noemen van tot hiertoe voorbijgegane personen?

„Laat ons liever hopen, dat al het daaromtrent vermelde onjuist zij.

„Doch wat daarvan zij, de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk mogt niet aannemen, dat de Theologische faculteiten zouden kunnen vormen eene kerkelijke commissie, tot het gewigtigst werk der Kerke bevoegd.

„Of hebben wij het gedroomd, dat de meerderheid dier faculteiten in geene directe gemeenschap met de Kerk en haar belijdenis heeft willen staan?"

Zoo ver de *Boekzaal*. — Wij zullen geen breede commentaar tot haar manifest laten volgen: veeleer willen wij toezien dat in onze weinige woorden de pen niet uitspatte.

In waarheid, het zijn ruwe slagen die onder vloek en verwijt aan het Synodaal Bestuur gebragt werden. Aan de *Boekzaal* schijnt een wapenzaal annex, en niet bloot als curiositeit of tot pronk.

Wij hebben het gehoord:

De Synode bezit geen vertrouwen bij de getrouwen onder de bestuurden. De Synode is 't niet waard! Een gesehenk van hare hand is verdacht om harentwil!

De Synode is eene partij — eerder tegen, dan wel in de Kerk. Nog meer: De Synode heult met verraders; zij pleegt zelve verraad — door

niet-handhaving van het pand der belijdenis en der leer; door overlevering van dat pand aan de willekeur van sceptische godgeleerden, door den Bijbel zelven in zijne vertaling aan de akademische neologen prijs te geven.

De Synode hoont en bespot de belijders van de Evangelische waarheid; zij verdrukt door een tyranniek spel met groote woorden de geloovigen, van welke het Kerkgenootschap den naam ontvangen heeft.

Zoo diep heeft het Synodaal Bestuur zich in minachting gebragt bij de ware gemeente, dat een of meer geslachten moeten voorbijgaan, eer het vertrouwen kan herleven.

Wat bij deze harde verwijten het ergst is, zij zijn in het oog der orthodoxen volkomen gegrond: niets meer werd in de *Boekzaal* gezegd dan wat innige overtuiging is van velen.

Van eenen anderen kant; wie is de man die het triviale spreekwoord vergeten schijnt: die zijn neus schendt, schendt zijn aangezigt? Of is hij niet een zoon, een lidmaat, wel denkelijk een leeraar der Nederlandsche Hervormde Kerk?

En is het inderdaad waar, dat door of met de Synode onregt tegen de Nederlandsche Hervormde Kerk gepleegd is? Werd de Synode niet wettig gekozen? Was het Synodaal Bestuur niet naar de voorschriften zamengesteld, die van de Kerk zijn uitgegaan, of door de Kerk zijn aangenomen en erkend? Heeft de meerderheid niet beslist? Op Hervormd standpunt mij plaatsende, zou ik het als onedel bestaan moeten wraken, een Bestuur te schelden *omdat* het *zijne* inzigten volgt, al komen die met de mijne niet overeen. Toen de Hervormde Kerk het democratiesch beginsel heeft aangenomen, heeft zij zich zelve de wet der meerderheid opgelegd. De vrijzinnigen zijn de meerderheid, en de vrijzinnigen heerschen. Wat zouden de orthodoxen doen?

Er is van „partij" gewaagd, en het woord is in den zin van onbehoorlijk verzet gebezigd. Zullen we ons daaraan houden? Beter wis past dan de benaming op de orthodoxen, die de oppositie maken tegen het bestuur en tegen de meerderheid, door het Synodaal Bestuur vertegenwoordigd. Maar wat kan een Protestantsch Kerkgenootschap anders wezen dan eene juxtapositie van in den geloove verdeelde partijen en individuen?

Men zegt: de kerkleer vormt den band, en van de leer is men

algeweken. — Eer ik oordeele: *Wat* is kerkleer! Of is hierover niet juist de twist? De „inhoud" der formulieren? De geheele inhoud? Maar het *formele beginsel* is immers 't eigen vrije onderzoek des Bijbels; dit beginsel kan de Hervormde Kerk niet opgeven, zonder op te houden eene Protestantsche Kerk te zijn. Indien dan het eigen onderzoek bij de meerderheid tot resultaat heeft gehad, dat de formulieren niet in overeenstemming zijn met de leer des Bijbels, moest dan de veranderde en reeds losgemaakte band der formulieren voor de meerderheid hooger gelden dan het formele beginsel zelf? Waarlijk, er wordt door de orthodoxen niet genoeg gelet, dat wanneer zij klagen over hoon en verdrukking omdat zij de formulieren pogen te handhaven, de vrijzinnigen niet minder zich beklagen mogen, wanneer men hun het regt betwist om aan het *beginsel* getrouw te blijven en het te ontwikkelen. Eenmaal is het nu zoo dat de „duidelijkheid des Bijbels" heeft te leur gesteld en dat het Goddelijk Boek verschillend begrepen wordt. Geen rust voor de partijen, men geloove het vrij, dan door scheiding. Wat dán gebeuren zal, zullen we zien — niet lang daarna: het oude drama — twisten tot aan een nieuw scheidspunt. Erasmus heeft gezegd, dat bij de Hervorming alles met een huwelijk eindigde. Indien wij 't huwelijk als symbool der Kerk opvatten, dan zou men in omgekeerden zin mogen zeggen: alles loopt daar op echtscheiding uit. Eén ding moest men, dunkt me, lang hebben ingezien, dat het Protestantsch formele beginsel en vaststaande, verbindende formulieren in een huis niet zamen kunnen teregtkomen.

En nog; is de geëerde Redactie van de *Boekzaal*, is de schrijver over de *Nieuwe Bijbelvertaling* zelf formulier-orthodox? Wij gelooven het niet. Hij schijnt te behooren tot „hen die het geloof der Kerk wenschen te bewaren, omdat zij met haar belijdenis in *het wezen en de hoofdzaak* hetzelfde gevoelen". Deze zinsnede te verklaren, ik beken het, gaat mijne krachten te boven. Is de man zelf er toe in staat? Zou in zijne verklaring berust worden? Over „wezen en hoofdzaak" is verschil en strijd. Mogt de medearbeider aan de *Boekzaal* dienaangaande twijfel opperen, wij zouden hem verwijzen naar hetgene onder andere Dr. Doedes schreef in het begin van zijnen Tweeden Brief aan Dr. Meijboom *over de Godheid van Gods Zoon*. En inderdaad, zoo alleen over bijzaken getwist wordt, zoo al die ontvlamde hartstogt onder de Hervomden geen hooger doel

heeft dan overwinnen en zegekraaijen in hetgeen beiderzijds als niets wezenlijks wordt aangezien, men houde dan mijn oordeel ten goede: de Hervormden mogen zich roemen „de geleerdsten in den lande" te wezen, de wijssten zijn zij zeker niet. Zou het dus ook wel onregt wezen, wanneer op hunne beurt anderen de *Boekzaal* te gemoet voerden, dat „de oplossing van bezwaren door het gewone spel met groote woorden als: „*het wezen en de hoofdzaak der Belijdenis* „weinig kracht tot overtuiging heeft"?

Welk lot, zoo mogen we bij deze gelegenheid nog vragen, mag toch der Nederlandsche Hervormde Kerk beschoren zijn? Indien het waar is, dat de maatschappij, welker bestuur het vertrouwen en den steun mist der bestuurden, in wankelenden toestand verkeert, dan schijnt het Nederlandsche Hervormde genootschap eene katastrophe nabij, en schijnen de dagen van zijn tegenwoordig bestaan zeer beperkt. 't Is waar, de orthodoxe opposanten vleijen zich dat zij meerderheid zullen worden, en dan zal het anders gaan. Beter ook? — Ondersteld dat de verplaatsing der meerderheid naderbij zij dan met grond kan gedacht worden; gesteld ook dat de vrijzinnigen in den stond van het ontwringen der oppermagt niet naar een uiterst middel de hand uitstrekken; zou dan onder het orthodoxe Synodaal Bestuur de Kerk in vrede zijn? Zullen diegenen, welke de kracht der *beginsels* en der consequentie aan hunne zijde hebben, het hoofd in den schoot der orthodoxe pausjes ootmoedig nederleggen en als overwonnenen zich laten binden — zij de mannen der wetenschap vol van leven en van jeugdigen moed? De strijd zou worden voortgezet met de bitterheid van het beleedigd gevoel aan de eene zijde, en met snelle verbrokkeling der krachten aan de andere. Een orthodox Synodaal Bestuur van eenigen duur is onmogelijk: en is de strijd in de Kerk nooit zoo groot geweest als in deze dagen, de kans voor verzoening en rust was nimmer kleiner.

Nog eens dan, wat zal het lot der Kerk wezen? Het „ziekteproces" schijnt geen andere crisis toe te laten dan die voor de kranke Kerk in eene ontbinding uitloopt. Scheiding van orthodoxen en vrijzinnigen in twee gemeenten, wij herhalen het, is het eenige middel om aan den strijd een einde te maken. En inderdaad, wanneer wij tot eene der beide partijen behoorden, wij zouden naar die oplossing ons getrokken gevoelen, wij zouden naar haar wen-

schen en haken. Wat van de scheiding terughoudt is niet moeijelijk te beseffen. Of zij op regtvaardige voorwaarden en zonder redelijken grond tot klagen tot stand te brengen zij, heb ik niet te onderzoeken: doch tegen geenen prijs zou ik aan een Kerkgenootschap behooren willen, in welks boezem en op welks naam de leeringen, die den eene hoogste en goddelijke waarheid zijn, door den andere geloochend, gehoond, verafschuwd en vertreden worden, waar de leeraars en de leidsmannen der gemeente in strijdige rigtingen, zooals men verzachtend spreekt, uit elkander gaan, en de een, die zich zuiver christen acht op den andere als op een afschuwelijken farizeër wijst en, naast hem gekomen, hem „geliefde Broeder" begroet; waar men in vele omstandigheden, of aan de gemeenschappelijke eerdienst geen deel nemen kan, of het zich moet laten welgevallen in zijn geloof op grievende wijze te worden geschokt; ik zou in leven en sterven mij zelven en de mijnen niet vermogen toe te vertrouwen aan de vertroostingen en den raad van eenen man, die van mijne innigste godsdienstige overtuiging, als het oosten van het westen, zoo verre gescheiden is.

Zal juist de *Bijbelvertaling* en hare kerkelijke invoering de „geweldige sloping" van het zieke ligchaam ten gevolge hebben? De *Boekzaal* zegt, dat dit niet missen kan. De voorspelling blijve aan hare plaats: maar het zou niet zeer te verwonderen zijn, dat voor bestrijders van die vertaling, en voor opposanten tegen het Synodaal Bestuur, eene of andere stip in de toekomst te donker zich kleurde. Die der onderneming gunstig gezind zijn koesteren geheel andere verwachting. Maar waarom schijnt het zoo zeker, dat die vertaling eene partijleus worden en de partijen tot een hoofdtreffen brengen zal? Omdat de vertaling niet getrouw, niet eerlijk wezen zal? Dit vooroordeel doet aan het regt der vertalers te kort: hunne trouw zoo wel als kunde moet uit de vertaling zelve gekend en beoordeeld worden. En een tweede onregt zou de vooronderstelling wezen, dat het Synodaal Bestuur een vervalschten of verminkten Bijbel in bescherming nemen, en aan de gemeente zal opdringen. Zullen er dan in de Kerk gevonden worden, die, wanneer het geleverde onberispelijk is en den ouden Statenbijbel verre achter zich laat, er toch zich aan gelieven te ergeren, alleen omdat de vertaling een Synodaal voortbrengsel is? Volgens de *Boekzaal* is dit zeker, en het doet oneer aan de partij voor welke

de *Boekzaal* kampt. Zal de Synode niet in haar regt zijn, wanneer zij met de gewraakte „groote woorden als: bekrompenheid, kwaadwilligheid" van die partij zich afmaakt? Tot onze verwondering geeft de *Boekzaal* zich geene moeite om de kleingeestigheid teregt te wijzen, of den kwaden wil te bestraffen: wat meer is, zij meent, dat het ondernomen werk moet gestaakt worden, omdat het tegenwoordig Synodaal ligchaam „het onmisbaar radikaal" tot de onderneming, „het vertrouwen der getrouwe gemeente", niet bezit.

Rust het geloof der Hervormde gemeente, zoo zien we ons gedwongen na die woorden te vragen, dan inderdaad toch op het vertrouwen, gesteld op de voorgangers en de leeraars? Zou de getuigenis van den Heiligen Geest in de Hervormde Kerk inderdaad zich dan toch oplossen in de getuigenis van leeraars, van Bijbelvertalers, in een woord van menschen — van menschen, die bij opheffing van het Priesterschap geen anderen waarborg tot waarachtigheid leveren dan hunne geoefendheid in wetenschap en taalkunde benevens de zedelijkheid van hun karakter, maar die zich zelve zonder bijzondere goddelijke lastgeving en goddelijke bewaring in de waarheid, belijden? Zou men het dan ook willen toegeven, dat „de eenige kenbron der waarheid" noch zich zelve openbaart, noch zich zelve genoegzaam uitlegt? en dat men Overlevering en Kerk, beide naar Katholieke theorie onder goddelijke hoede, ter zijde stellende, met der daad niet anders gedaan heeft dan roekeloos voor de eerste, immers gedeeltelijk, historiesch-kritiesch onderzoek, en betreffende de tweede, het gezag van een of enkelen voor de algemeenheid (= Kerk) in de plaats te stellen?

De *Boekzaal* is nog eene schrede verder gegaan, of duidelijker althans heeft zij de waarheid uitgesproken: De Bijbellezers in de gemeente „zien door de oogen van anderen". Wij vereenigen ons, zooals van zelf spreekt, met deze klaarblijkelijke uitspraak; maar is het dan onzerzijds en voor ons menschen niet veel beter en voorzigtiger, en is zulk eene schikking van Gods hoogste wijsheid niet eerder te vermoeden en te denken, dat wij door de oogen eener onfeilbare Kerk zien en moeten zien, dan te zien door het oog van een of weinige geleerden, en daarbij zich diets te laten maken dat men louter en alleen door eigen oogen ziet?

Wij sluiten hiermede de reeks onzer korte aanteekeningen, maar

willen, bij wijze van naschrift, aangaande de *Nieuwe Bijbelvertaling* mede berigten, dat de Synodale Vergadering in de jongste Maand Julij gehouden, besloten heeft, bij hetgene betrekkelijk het onderwerp gedaan is, voor dit jaar te „subsisteren"; met bepaling, dat de zaak in de Synode van het volgende jaar „ten principale" zal worden behandeld. De Vergadering heeft inmiddels de Algemeene Synodale Commissie gelast, uit haren naam de Utrechtsche godgeleerde faculteit ten dringendste uit te noodigen, en met het verlangen der Synode bekend te maken, dat genoemde faculteit aan het werk der vertaling en revisie deel neme, en de mannen aanwijze, die naar hare meening voor de medearbeiding meest geschikt zijn.

EEN SPOEDIGE HERDRUK.

't Is naauwelijks drie jaren geleden, dat de zoo geleerde als werkzame Leuvensche Professor J. T. Beelen zijne exegetische publicatiën opende met zijn *Commentarius in Epistolam S. Pauli ad Philippenses;* welk gedeelte der Schriftuur sedert (1850-1851) door zijn *Commentarius in Acta Apostolorum*, 2 d. in 4°. gevolgd is. Vroeger reeds ('t zij hier in 't voorbijgaan herinnerd) verscheen van zijne hand — behalve eene *Chrestomathia Rabbinica et Chaldaica*, met veelzijdige aanteekeningen, glossarium en lexicon der in 't Hebreeuwsch meest voorkomende bekortingen — met betrekking tot de H. Schrift: *Liber Sapientiae* Graece secundum exemplar Vaticanum Romae editum; hij bezorgde deze uitgave ten behoeve zijner hoorders, en heeft ze met eene keur van verschillende lezingen voorzien. Allereerst gaf hij eene *Dissertatio Theologica, qua sententiam vulgo receptam, esse S. Scripturae multiplicem interdum sensum litteralem, nullo fundamento satis firmo niti demonstrare conatur.*

Als thans ter perse vinden we aangekondigd zijn *Commentarius in Epistolam S. Pauli ad Romanos*, en eene *Grammatica graecitatis librorum Novi Testamenti.*

Middelerwijl de hoogleeraar zijnen exegetischen arbeid ijverig voortzet, ziet reeds nu eene tweede uitgave van zijn *Commentarius* in *Philippenses* het licht, waaraan hij bij dat alles eene zorgvuldige

herziening heeft gewijd. Deze herdruk heeft, om van het bevallig uiterlijk formaat (*carton à l'anglaise*) niet te spreken, dit vooruit, dat het Grieksch met geheel nieuwe letter gedrukt is, en het Syriesch, dat in de vorige uitgave met Hebreeuwsche karakters was aangeduid, nu met zijne eigen letters staat. Doch vooral zijn de *Prolegomena* aanmerkelijk uitgebreid en wordt daarin een aanval behandeld van de Tubingsche school tegen de authentie van den genoemden brief; *eum* (Baurium) *refutatum novi a Lunemanno; sed nec hujus, nec illius scriptionem videre mihi contigit*, heette het in den eersten druk; nu is (bl. 7—11) de Tubingsche hoogleeraar Baur uitvoerig wederlegd. Daarenboven geeft eene *Paraphrasis continua* aan 't eind van 't werk een geleidelijk overzigt van den ganschen brief.

De blijkbaar gunstige ontvangst van des hoogleeraars arbeid en zijne naauwgezette schriftverklaring maken het overbodig, meer nog ter aanbeveling zijner Commentariën hier toe te voegen.

DE EVANGELISCHE ALLIANTIE.

Ter aanvulling en ten vervolge van de mededeelingen, reeds vroeger door ons omtrent dit voor eenige jaren aangegane Protestantsch verbond gedaan [1]), geven wij nog eenige uittreksels uit verschillende week- en maandschriften, om onzen lezeren den aard en de strekking van dit genootschap van meer nabij te leeren kennen. Bij voorkeur gingen we weder bij een deel der Protestantsche periodieke pers te rade, om ook dezer gevoelen over die onderneming in te winnen; de afzonderlijk daarover verschenen berigten van Mr. da Costa en anderen laten we alsnog onbenuttigd liggen.

Wij beginnen met hetgeen wij in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor deze maand vinden opgeteekend; de schrijver (D^{s}. J. H. Sonstral) is blijkbaar van Rhijn's voorrede gevolgd op Hofmeyr's *Redevoeringen*, waarvan hij te dier plaatse een beoordeelend verslag uitbrengt.

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XVIII, bl. 251 volgg.; D. XIX, bl. 267; D. XX, bl. 332.

Eene vereeniging van verlichte, godvruchtige Britten, zegt hij, stelt zich weder eene groote taak ten doel: „het zamentrekken namelijk van krachten, die op zich-zelve schier nutteloos worden verspild", tegen het ongeloof, tegen strijdvoerders in den boezem-zelven der Christenheid, tegen Rome, dat „alle middelen aanwendt om 't vóór drie eeuwen verloren alleengezag te heroveren." — „Om onder Hoogeren bijstand aan alle die wederpartijders het hoofd te bieden, is in 1843 die vereeniging van mannen uit onderscheidene afdeelingen der Protestantsche Kerk tot stand gekomen. James, Baptist Noël, Hamilton, Alder, Howis, Taylor en anderen hebben haar toen voorbereid, en in 1845 is zij te Liverpool onder den naam van „*Het Evangelisch Verbond*" gesloten. Daartoe waren er leden van twintig Kerkgenootschappen te zamen gekomen.

„Het Verbond had zulk een weerklank, dat op de Vergadering in het volgende jaar reeds 920 leden uit verschillende landen tegenwoordig waren. Als grondslag en doel van het Verbond werden vastgesteld: de openbaring van de eenheid der ware discipelen van Christus te midden van hunne verscheidenheid; de aankweeking en bevordering dier eenheid door geestelijke middelen; de kennisneming daartoe van elkanders moeite, strijd en worsteling, in de verschillende landen, met den Gode vijandigen wereldgeest, zoo als zich die in on- en bijgeloof, en vervolgzucht tegen de Evangelische Christenen openbaart".

De verslaggever merkt vervolgens op, dat die vereeniging geen zamenmengsel van strijdige bestanddeelen is. „De eenheid mogt niet op ontkenningen rusten. Men verstond elkander niet over hetgeen men *niet* gelooft, en *niet* is, waar over 't geen men *is* en 't geen men belijdt; met vrijlating van elks bijzonder inzigt. „Het Christendom is leven." zegt het woord van den dag, en wij stemmen het toe, maar voegen er bij [zegt de schrijver]: het Christendom is ook waarheid, gelijk Christus-zelf waarheid en leven is. Een Christendom zonder beiden of zelfs maar zonder een van beiden is dood of den dood nabij".

Krachtens deze woorden moet het Christendom van „het Evangelisch Verbond" al dood of den dood nabij zijn. De grondwaarheden toch der Alliantie zijn nog niet eens vastgesteld. „De Vereeniging, laat hij immers dadelijk volgen, heeft zwarigheden ontmoet bij de bepaling van hare grondslagen. Hare negen artikelen [die we straks zullen

opgeven] zijn betwist, en er is eene nadere, *wat ruimer geformuleerde* verklaring van ontworpen. Wij gelooven, dat het beste zijn zou eenige plaatsen uit de Heilige Schrift bijeen te voegen, en deze te zamen als grondslag aan te nemen. Hij zou dan Bijbelsch-Evangelisch zijn boven alle tegenspraak".

De gelukkige vinder schijnt van meening, met dit waarlijk onnoozel voorstel zoo maar op eens dien lang betwisten grondslag te kunnen leggen. Zullen dan al die uiteenloopende partijen die plaatsen uit de H. Schrift, welke zoovele grondwaarheden zullen moeten bevatten, in denzelfden zin willen verstaan? Beweert elk ook nu niet, zijn gevoelen in den Bijbel te vinden, en uit den Bijbel te bewijzen? Is 't dan geen feit, dat 30 jaren na Luther's dood er reeds 85 verschillende uitleggingen over de eenvoudige woorden: "dit is mijn ligchaam" van de Protestanten waren uitgegaan? Doch aanstonds over dien grondslag nader.

De *Tijdspiegel* (Maart ll.) schijnt van dit verbond niet veel heil te wachten, en noemt spottender wijze in de taal van zekeren hedendaagschen redenaar de Evangelische Alliantie: "*eene manifestatie van de centripetale kracht eener zich rehabiliterende Christenheid*, derhalve een teeken des tijds, en ook al eene poging van het verzwakte Protestantisme, om zich door eigene inwendige kracht te schoren en te schragen, en almede eene strijdende houding tegen de indringende Katholieke Kerk en welligt nog meer".

In de *Kerkelijke Courant* lezen wij: "De "Evangelische Alliantie", een genootschap, dat sedert 1845 bestaat [1]), had [tegen den tijd der groote Tentoonstelling te Londen] eene uitgebreide noodiging gerigt naar alle landen, en velen hadden haar gehoor gegeven. Uit Nederland waren er, onder meer anderen, de H. H. Royaards, Voorhoeven, van Pallandt, Arent, da Costa, Elout en zij vonden er "mannen van allerlei taal", uit Rusland en Italie, uit America en Syrie, van de Kaap de Goede Hoop en China, mannen, verdeeld in menig opzigt, Hervormden, Doopsgezinden, leden van de Schotsche Staatskerk en van de vrije kerk in datzelfde land, maar allen één in het geloof, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God,

---

[1]) Dr. F. C. van den Ham zegt in *de Recensent*, N°. 3 dezes jaars, dat "sedert 1843 de grondslagen van *dit in waarheid Evangelisch Verbond* gelegd zijn".

eene eenheid, die de liefde werkt in aller hart, eene eenheid door menigeen dáár bewonderd, die ze elders niet wil. Veertien dagen is men vergaderd geweest en 't heeft er niet ontbroken aan kracht en opgewektheid, om te spreken en te hooren spreken van zooveel, wat de teederste belangen van het Christendom raakt. Wij hebben in die vergadering een bewijs gezien voor de mogelijkheid van eenheid onder de Protestantsche Christenen, wij zouden haar gezegend noemen, indien zij die eenheid eene schrede nader had gebragt" [1]).

Wat er en door wie daar in die veertien dagen, van 20 Augustus tot 3 September, op dat zoogenaamde "Christelijk Pinksterfeest" gesproken is, ontleenen we uit *de Recensent* [2]), waar we in een verslag van den uitgegeven bundel der belangrijkste redevoeringen, toen gehouden, aldus lezen: "De schoone en treffende Openingsrede van den uitnemenden Buchanan, Leeraar van de Vrije Kerk te Glasgow, over de oorzaken, die de Christelijke vereeniging in den weg staan, plaatst ons al aanstonds op het regte standpunt om het geheel te overzien, daar zij ons een juisten blik doet werpen op de verschillende krankheden van onzen tijd. Aan Engeland is met regt de eerste plaats ingeruimd, want van dit rijk gezegend land is de oproeping tot de heilige alliantie uitgegaan, en uit zijn midden werden de talrijkste roepstemmen gehoord. Met bedachtzame keus worden ons hier de vier voornaamste redenen over het ongeloof, door Martin, over het pausdom, en over de Godsdienstvrijheid van Britsche Protestanten in Roomsch-Katholieke landen, door Thomson, medegedeeld;.... waarvan de eerste ons diep inleidt in de rigtingen des tijds, als zijnde Atheïsme, Pantheïsme en Deïsme. Uit Duitschland vernemen wij de krachtige en zieldoordringende taal van F. W. Krummacher, over het ongeloof in Duitschland, vol geest en leven; de uitgewerkte en hoogstbelangrijke geschiedkundige voorstelling van Ebrard, over het Pausdom, de treffende en aan opmerkingen rijke rede van Plitt, over de

---

[1]) Eerste nummer dezes jaars.

[2]) t. a. p. uit genoemden van den Ham's verslag van bovengemelde "*Redevoeringen*, uitgesproken in de Vergadering van het Evangelisch Verbond te Londen in 1851. Naar het Engelsch, door S. Hofmeyr, Student in de Theologie te Utrecht. Met eene voorrede van L. J. van Rhijn, Predikant te Chaam". Wij zullen later welligt van eenige dezer Redevoeringen een nader gebruik maken.

ontheiliging van den dag des Heeren, terwijl wij slechts de namen van Tholuck en Wichern behoeven te noemen, om ons te overtuigen, welke belangrijke bijdragen tot de geschiedenis van den toestand van Duitschlands hoogescholen en der binnenlandsche zending, door dezen geleverd worden [1]). Daarna wordt ons de godsdienstige toestand van Frankrijk te aanschouwen gegeven door de welsprekende en aan feiten rijke verslagen van Roussel, de Pressensé en Grandpierre, welke laatste ons tevens aangename en bemoedigende berigten mededeelt aangaande de Fransche zending onder de Heidenen. Niet minder belangrijk zijn de berigten van Burnier en Vulliemin over Zwitserland; terwijl Panchaud uit België ons het pausdom van zijn land met levendige verwen afschetst. Ook uit Holland werden de stemmen niet gemist. Al werd het niet opzettelijk vertegenwoordigd, de schoone en bezielde woorden van onzen landgenoot Elout [2]) doen het harte goed, en vinden weêrklank in ieder Christelijk gemoed, dat warm klopt voor den vaderlandschen grond, door zoo veel martelaarsbloed doorweekt. Evenmin wordt het oude Godsvolk vergeten, waaraan bepaalde bijeenkomsten gewijd werden. Rome en Jerusalem, en Gods bedoelingen met Israël zijn de onderwerpen hier door de krachtige taal van onzen Capadose en Da Costa, met hooge ingenomenheid, behandeld. Daarna wordt Italië vermeld, het schoone Italië, gelijk een der redenaars zoo aandoenlijk het noemde, verslaafd, onderdrukt, bloedend, ontmoedigd, van één gereten Italië! Hare vertegenwoordigers [die de vergadering van het Evangeliesch Verbond wel tot eere strekten: de beruchte] Saffi en Achilli doen, bij de sombere kreten der vervolging en des lijdens, tevens hoopvolle toonen van naderende zege en overwinning hooren, die groote dingen in dat land der schaduw en des doods te gemoet doen zien [3]). De waardige Revel,

---

[1]) *De Tijdspiegel* vindt den toestand van Duitschland door de sprekers eenzijdig en te zwak geschilderd.

[2]) „De toespraak van den heer Elout is eene ware ontboezeming van beleefdheid, doch beteekent anders niet zeer veel", zegt genoemde J. H. S. in de *Vaderl. Letteroefeningen*.

[3]) Volgens *de Tijdspiegel* zijn de toespraken van Signor Saffi, een der driemannen van het revolutie-bewind te Rome, nevens Mazzini, van Achilli en van Rével *over de Waldensische Kerk*, zeer oppervlakkig en beteekenen ze, als geschiedkundige stukken, weinig.

Moderator der Waldenzen, verkwikt daarbij het hart door zijne berigten, aangaande deze Apostolische Kerk der valleijen, en wekt het verlangen op naar een spoedigen opbouw der Kerk te Turijn, als zegeteeken der Hervorming [1]). Eene scherpe tegenstelling hiermede maakt de rede van Nilsson [2]), uit Zweden verdreven, wegens zijne godsdienstige gevoelens, doch ook in dat land schijnt de zaak der Godsdienstvrijheid in de laatste dagen vorderingen te maken. Dr. Bacon hooren wij tot de vergadering spreken over de uitbreiding van het Evangelie onder de Turken, en de hoop uitdrukken, dat er weldra eene blijvende zending onder de Nestorianen zal gevestigd worden. De tegenwoordige toestand der Joden in het Heilige Land wordt door Ewald geschetst, terwijl de Syrische geneesheer Habib Rish Allah Effendi, zijn vaderland in de belangstelling en de gebeden der vergadering aanbeveelt. De godsdienstige toestand van Algiers wordt daarop nog door W. Monod vermeld, en een hoogstbelangrijk uittreksel uit het statistieke verslag van Dr. Baird over de Vereenigde Staten besluit waardiglijk het geheel. Wij verblijden ons daarbij, zoo eindigt de verslaggever, dat de Nederlandsche bewerker [die zelfs ter vergadering is tegenwoordig geweest] ons de uitnemende Afscheidsrede van J. Stratton niet onthouden heeft, daar deze een kort overzigt van de afgeloopene vergadering bevat, en den indruk wedergeeft, welken zij op hare leden maakte".

Door een berigt uit Engeland, in 't gemelde nummer der *Kerk. Courant* medegedeeld, leeren we de Alliantie van eene bijzondere zijde kennen. "Den 19 November ll., dus luidt het, heeft eene commissie van het Evangelisch Verbond na eene vergadering, waarna mededeeling is gedaan van het sluiten der Protestantsche Kerk te Milaan, de godsdienstvervolgingen te Florence en het gevangennemen van Dr. Marriott te Karlsruhe, omdat hij een traktaatje tegen de Jezuiten had verspreid: een smeekschrift ingediend bij Lord Palmerston, waarin om zijne tusschenkomst wordt

---

[1]) "Eene nieuwe wachtpost in den strijd voor waarheid en licht". *Vaderl. Letteroefeningen.*

[2]) "Van weinig beduidenis is het klaaglied, dat Nilson aanheft, over de onverdraagzaamheid der Luthersche Kerk in Zweden". *Vaderl. Letteroefeningen.*

verzocht ten behoeve der Britsche onderdanen, wier regt op deze wijze geschonden wordt. — Ook ons vaderland blijft ten dezen niet onbewaakt; immers *de Vereeniging* berigt ons, dat zij in betrekking is met de *Evangelical Alliance* en hare vertakkingen in Engeland, Duitschland, Italië, Frankrijk, enz. en zich heeft aangesloten aan de zeven andere tijdschriften, in Duitschland, Italië, Frankrijk en Engeland die zich verbonden hebben, tot de uitbreiding der Evangelical Alliance [1]).

Veel heil in dat Verbond ziet vooral Dr. Capadose in zijn artikel: *de Kerk en de Evangelische Alliantie:* „zonder te gewagen, zegt hij, van wat die Vereeniging heeft daargesteld en van wat daaruit is voortgevloeid, noch de zalige uren der gemeenschap met broederen doorgebragt tot versterking en verlevendiging des geloofs, leverde reeds op zich zelve de openbaring van vereenigde kinderen Gods uit onderscheidene gezindten een zoo nieuw als verblijdend verschijnsel op, dat niet anders dan hoogst gunstig ook op diegenen kon werken, die nog buiten waren"; hij beschouwt die behoefte en streving naar aaneensluiting, „in zoovele landen en als in één oogenblik te gelijkertijd ontstaan", „als een der gewichtigste teekenen der tijden, waarin de hand Gods kennelijk is. In de beweging der XVI eeuw stond volgens hem het geloof op den voorgrond, schoon de liefde niet ontbrak, in de tegenwoordige beweging gaat de liefde voorop, doch volstrekt niet zonder of buiten het geloof: gene beweging karakteriseert hij: *geloof door liefde* werkzaam, deze: *liefde uit den geloove;* gene rigting was openbaring van 't Christelijk geloof, deze - openbaring der Christelijke liefde onder geloovigen en daarom ook verbindtenis. De Evang. Alliantie moet de verschillende gemeenschappen krachtens die liefde uit den geloove vereenigen, „een middenpunt vormen, waardoor de circulatie in geheel het ligchaam der geloovigen in een wijden omvang des woords plaats grijpe, — en aldus overeenkomstig de woorden van den Heidelbergschen Catechismus (21 Zond.): *ik geloof eene Algemeene Christelijke Kerk,* „in die

[1]) In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* echter, lezen we: „Er bestaat in ons vaderland nog geen tak van dit Verbond. De heer van Rhijn ziet daar een teeken in, dat het met de Evangelische Kerk in Nederland niet gunstig gesteld moet zijn; maar wij deelen niet in die meening. Verre te grijpen ligt niet in den smaak der Nederlanders", ...maar „zij zijn daarom niet onchristelijk".

mate, waarin het hier beneden geschieden *kan*, de Christelijke Algemeene Kerk vertegenwoordigen".

Hij somt dan het nut der Alliantie op, uit welke punten wij al weder haren aard beter leeren inzien. Het bevestigt vooreerst, zegt hij, ons eigen geloof, "als men zoo in onderscheidene vormen en tongvallen dezelfde heilswaarheden hoort bespreken en men zich aldus tot onderlinge stichting en opbouwing in het allerheiligst geloof door de leidinge Gods ziet gebragt", en dat werkt dan ten goede terug op de behartiging der meer plaatselijke belangen. Voorts krijgt de Kerk Gods door de Alliantie een meerdere kennis van den toestand der geloovigen in onderscheidene landen. "Daar is mededeeling van elkanders behoeften, vreeze, hope, uitreddingen, — dit alles wekt niet alleen een levende sympathie des gebeds, maar meer geregelde en werkdadige hulpbetooning.

"De ondervinding, vervolgens, door de eene afdeeling opgedaan komt der andere te stade. — Oogenblikkelijke tusschenkomst van invloedrijke leden in oogenblikken van spanning of verdrukking ook in andere landen, 't geen reeds ondervonden is. — Ook informatie in onzekere gevallen. — Zoo had zich een paar jaren geleden een zeker dagbladschrijver uit ons land bepaaldelijk tot de Londensche afdeeling der Evangelische Alliantie met aanbieding van zekere diensten gewend. Terstond kreeg ik van den toenmaligen secretaris een brief om informatie die ik [Dr. Capadose] ook in tijds heb kunnen overzenden. — Merkt op, zegt hij al verder, de ijverige en niet ongezegende pogingen, door de Alliantie ter ondersteuning en uitredding der verdrukte en vervolgde broeders zoo in Italië als in Florence in 't werk gesteld." — Dit had anders of niet of gebrekkig en met veel tijdverlies kunnen plaats hebben. In één woord: de alliantie is een middenpunt van Vereeniging tot vrije beweging, onderlinge bescherming, "tot levensontwikkeling der Kerk van Christus".

Maar de Alliantie is nog meer: "men bedenke hoe de wereld, hoe Rome alleen de onderscheidene Protestantsche Kerken ziende, steeds die verdeeldheid doet uitkomen en natuurlijk niet weten noch vermoeden [en met grond], dat er eene ware eenheid te midden dezer verscheidenheid [lees: *verdeeldheid*] bij de ware [?] geloovigen bestaat. Daar niets *ostensibel* en openbaar was dan de verdeeldheid, [wat vreeselijke bekentenis!] zoo konden wij niet anders dan van eene

eenheid onder de geloovigen spreken, die onzichtbaar was; — maar wanneer er nu bij bestaande verscheidenheid in elks bijzondere Kerkgemeenschap, eene gemeenschap bestaat aanwijsbaar, tastbaar, werkelijk één ligchaam vormende, dat zich uitspreekt in een positief geloof en door geestelijke banden der Christelijke liefde en gemeenschappelijke werkzaamheden verbonden is, zou zulk een verschijnsel niet in staat zijn den vijand zulk een magtig wapen uit de hand te nemen en voor zwakke gemoederen vele ergernissen te besparen? — Immers daar is in waarheid, [hetgeen echter nog te toonen is!] tegenover de valsche eenheid of liever eenvormigheid der Roomsche Kerk en tegen de kleurelooze vereenigingen van geloof en ongeloof, eene geloofseenheid van geloovige Protestanten. Dit heeft men ten allen tijde te recht staande gehouden, maar nimmer kunnen aanwijzen [en dus ook *gratis* kunnen ontkennen, wat *gratis* beweerd werd]. De Evangelische Alliantie, die hare leden rondom eene gemeenschappelijke basis, waarin de zaligmakende leer is neergelegd, heeft weten te vereenigen, heeft deze [waarlijk niet onbeduidende] leemte [eene hoofd- en levensvraag!] aangevuld [of dat waar is, zal dadelijk blijken] en zal, mits zij getrouw blijft aan den gelegden grondslag, tot een onberekenbaren zegen kunnen zijn".

Aldus de heer Capadose. Met verwijzing op hetgeen we vroeger [1]) over dit punt aanstipten, vragen we hier enkel: wat spreekt men toch van vereeniging en gemeenschap op grond van eene gemeenschappelijke basis die nog niet eens bestaat. Gij wilt geen aansluiting aan *syncretistische* vereenigingen, waar geen positief Christelijk geloof ten grondslag ligt, maar erkenning en bevordering door aansluiting der van God gewilde eenheid op positief Evangelische beginselen ook buiten de Kerkelijke gemeenschap zooals die zich in de Evangelische Alliantie openbaarden. Maar voor wie sluit ge de deur open en voor wie toe? Waar wordt het dat treurig *latitudinarismus* en waar het liefdeloos *exclusivismus*, welke gij beiden verfoeit en ontduiken wilt. Da Costa reeds is het met u over de Alliantie niet geheel eens; de een klaagt dat door uw basis de Kwakers en Plymouthisten zijn uitgesloten, en een ander dat een uitstekend man als Neander niet kan opgenomen worden, wijl het achtste artikel der basis van de eeuwige straffen spreekt en Neander

[1]) D. XVIII, bl. 254 volgg.

daaraan niet gelooft. Dit en dat de Alliantie ten nadeele der Kerken zou werken en veel meer nog tegen hare basis zelve, is op de zamenkomst te Amsterdam in 't midden gebragt en door uwe antwoorden niet uit den weg geruimd. En of de Buchanan's, de Cunningham's van de Vrije Schotsche Kerk, prof. Baup van de Zwitsersche Vrije Kerk in de Alliantie zijn met een Frederik Monod, die met geliefde broeders zoowel uit de groote Fransche Gereformeerde als uit de Luthersche Fransche Kerk het Avondmaal heeft gevierd, terwijl *hij* aan de eene en een Adolphe Monod aan de andere tafel, niettegenstaande hun onderscheiden kerkelijk standpunt, „de bondzegelen te zamen bedienden", zij blijven niettemin Schotsch-Zwitsersch- Fransch- Waalsch-protestant en die hooggeroemde eenheid loopt op eene bloot vormelijke, uiterlijke, voorbijgaande en dus slechts schijnbare overeenstemming uit. Wondervreemde eenheid voorwaar, die de *Algemeene Christelijke Kerk* moet vertegenwoordigen, waar verre de meesten worden buitengesloten: heel de Groninger school, wier aanhangers hier als in Duitschland en elders zoo talrijk zijn; de officiële *Kerk. Courant*, die met de H. Drieëenheid spot, zij kunnen nu noch immer de eenheid helpen staven, noch de leemte van drie honderd jaren helpen aanvullen; zij kunnen immers niet alles of maar zeer weinig van de basis der Alliantie aannemen. En wat waarborg voor die eenheid geeft de zamenstelling dier basis, en de basis zelve?

„Nadat ze, zegt Dr. Capadose, door mannen als een Candlish, James en anderen voorbereid was, eindelijk door den onder al wie een levendig geloof bezit, zoo hooggeschatten Bickersteth der Vergadering is voorgesteld, en na door alle de leden bij herhaling en onder gebed onderzocht te zijn geweest en zeer in 't breede over dezelve is beraadslaagd geworden", is zij aldus vastgesteld:

„De personen, waaruit de Alliantie is zamengesteld, zullen zijn alleen dezulken, die over de hierna aangeduide leerstukken de algemeene als Evangelische erkende denkwijze erkennen en daaraan vasthouden.

1°. De Goddelijke ingeving, het gezag en de volkomene genoegzaamheid der H. Schrift.

2°. Het recht en de plicht van vrij onderzoek bij de verklaring der H. Schrift.

3°. De eenheid van God, en de drieheid der Personen in het Goddelijk wezen.

4°. De geheele bedorvenheid der menschelijke natuur als het gevolg van den val.

5°. De menschwording van den Zoon Gods. Zijn verzoeningswerk voor de zonden van het menschelijk geslacht, Zijne tusschenkomst als Middelaar in Zijn Koningrijk.

6°. De rechtvaardigmaking van den zondaar door het geloof alléén.

7°. Het werk des H. Geestes in de bekeering en heiligmaking des zondaars.

8°. De onsterfelijkheid der ziel, de opstanding uit de dooden, het oordeel over de wereld door onzen Heer Jezus Christus, de eeuwige zaligheid der rechtvaardigen en de eeuwige straffen der boozen.

9°. De Goddelijke instelling van het Evangelisch leeraarsambt de verbindbaarheid en de duurzaamheid der Sacramenten van den Doop en het Avondmaal.

Maar deze basis, wordt er bijgevoegd, is geen *geloofs-* of *Kerk*belijdenis; daarvoor, zeggen de Alliantie-mannen zou zij niet volledig of bestemd genoeg wezen; 't is slechts eene verklaring van den gemeenschappelijken grondslag waarop men zich vereenigd weet; 't zijn punten die *ter goeder trouw* opgenomen, voor elk duidelijk genoeg zijn; men heeft willen beantwoorden aan een eisch *der liefde* onder *de geloovigen*. — Alsof die *geloovigen* van zoo verschillenden stempel op al die punten zoo maar kunnen toegeven; of het hun onverschillig is, in hoeverre, in wat zin die artikelen bij te stemmen, en of er dus met zulke eerste vragen kon gespeeld, gegeven of genomen worden: 't is, wat men ook bewere, 't is waarlijk eene leer naast eene leer; de *Evangelische Alliantie* moge één zijn of worden in eenige zamenwerking b. v. tegen de Katholieke Kerk, in een of ander der opgesomde leerstukken: maar eene zigtbare vertegenwoordiging der *Algemeene Christelijke Kerk* en de stichtelijke aanvulling eener driehonderdjarige leemte verwachten wij uit haar niet: dat is volstrekt onmogelijk; uit de vrucht zal men ook hier den boom kennen en wat men gezaaid heeft, zal men ook maaijen. Geene eenheid, in- noch uitwendige, buiten die ééne, ware Kerk, *die de kolom en grondzuil der waarheid* en daardoor der eenheid is.

Uit eene volgende aflevering der *Vereeniging* ontleenen wij nog deze berigten over het *Evangeilesch Verbond.* Na de sluiting der Londensche Conferentiën, hebben er achtereenvolgens bijeenkomsten in de voornaamsten steden van Engeland plaats gehad. Personen, die te Londen tegenwoordig geweest waren, hebben zich door het geheele land verspreid, om die vergaderingen bij te wonen, en alzoo den indruk en de uitkomsten, die men te Londen verkregen had, aldaar overgebragt.

Voorts werd in eene zamenkomst van het raadgevend Comitté, den 21 Nov. ll. gehouden, mededeeling gedaan — wat hierboven gedeeltelijk reeds, naar hetgeen we in de *Kerkelijke Courant* vonden, vermeld is — omtrent de vervolging en gevangenstelling van personen in Toscanen, omdat zij in den Bijbel hadden gelezen; omtrent het sluiten der Protestantsche kerk te Milaan, door de Oostenrijksche krijgsmagt; en omtrent de gevangenneming van Dr. Marriott, te Carlsruhe, omdat hij een geschrift tegen de Jesuieten gemaakt en verspreid had. Aangaande het laatste vernam men, dat er een adres aan Lord Palmerston door het Protestantsche Verbond was gezonden, ten einde diens tusschenkomst ten behoeve van een Engelsch onderdaan in te roepen. Voorts werd besloten: 1°. deze gebeurtenissen bekend te maken op eene te houden zamenkomst van leden des Verbonds, met aanbeveling der lijdende broeders in hunne gebeden; 2°. het gevoelen van het Comitté in de dagbladen publiek te maken; 3°. eene deputatie aan Lord Palmerston te zenden tot ondersteuning van bovengenoemd adres, deze deputatie zou bestaan uit de heeren C. E. Eardley [1]), T. R. Wheatley, J. Finch en Dr. Steane.

[1]) De naam van dezen heer, berigt ons Dr. Capadose in zijn Uitstapje naar Londen in 1851, wordt verschillend geschreven: dan eens Sir Eardley Culling, dan weder Sir Culling Eardley Smith Bart, en in een van hem mij gezonden brief lees ik Culling Eardley Eardley [zooals hierboven]. Nog vernemen wij omtrent dezen heer van hem: „opmerkelijk, dat ik den dag na dit genomen besluit [van met den geliefden da Costa en zijn zoon de Londensche conferences van de Alliance te gaan bijwonen] de onverwachte maar recht welkome visite ten mijnent ontving van Sir Eardley Culling, die thée bij ons dronk, en mij aan Lady Culling en zijn gezin reeds in den Haag wenschte voor te stellen. Hij was allervriendelijkst en droeg niet weinig bij, om mij te bevestigen in het opgevatte voornemen om naar de conferences van de Alliance te gaan, waartoe ook hij mij bepaaldelijk kwam uit-

Omtrent dit adres ten behoeve van Dr. Marriott, korrespondent in Duitschland van het Londensche Traktaatgenootschap hooren we later, dat „ Lord Palmerston, toen nog minister van buitenlandsche „ zaken, de zaak ter hand genomen heeft, en de ijverige verbreider „ der waarheid, na drie weken gevangenschap, weder in vrijheid „ gesteld is ".

Nog heeft op veelzijdigen aandrang bovengenoemd Comitté besloten, onder redactie van Dr. Steane eene keurlezing te geven uit de op de groote vergadering der Christenen te Londen gelezen dokumenten en papieren, over den staat en de uitzigten van de Christenheid en hare hoofd-tegenstanders in onderscheidene deelen der wereld. Het zal een boekdeel van 500 bladzijden uitmaken.

Ingevolge ook van een der besluiten in bovengemelde vergadering, heeft er den 17 December in Freemasonshall eene vergadering van leden en vrienden des Verbonds plaats gehad, ten einde den toestand der op het vaste land verdrukte en vervolgde Christenen te bespreken. De zaal was vol. De eerw. Herschell, die pas van eene reis door Italië terug was, heeft eenige belangrijke bijzonderheden aangaande de Italiaansche broeders medegedeeld. Signor Galadeta, gewezen benediktijner Monnik, in Napels heeft aangetoond, op welke wijze de Roomsche Priesters den volke den grootsten haat tegen de Protestanten trachten in te boezemen, en hij wenschte dat de Engelsche pers haren magtigen invloed ten gunste der natiën en vooral van de Italiaansche zou blijven uitoefenen. Zijne overkomst naar Engeland had ten doel om de Protestantsche inrigtingen te beter te leeren kennen en met vrucht aan de geestelijke en wereldlijke bevrijding zijner landgenooten te kunnen arbeiden. Zijne rede werd met toejuiching aangehoord.

Behalve deze vergadering hebben er nog twee te Brighton plaats gehad, waarop de volgende broeders uit den vreemde tegenwoordig

---

noodigen. Daar is in dezen verdienstelijken man eene zeer aangename mengeling van zuidelijke en noordelijke gelaats- en tevens karaktertrekken, hetwelk dan ook met zijne afstamming overeenkomt, daar hij uit Portugeesch-Israëlitisch en Saksisch bloed gesproten is. Vlugheid met vastheid van toon, vriendelijkheid met een zeker kortaf vereenigd, deden mij in hem een vasten en toch niet stijven maar integendeel innemenden man ontmoeten, zeer geschikt om eervol het voorgestoelte in de groote meetings der Evangelische Alliance te bekleeden ".

waren: Dr. Duff, van Calcutta, Ds. Martin, Predikant bij de Fransch Protestantsche gemeente te Londen, Ds. Jacquet, van Glay nabij Bazel, Ds. Revel, moderator der Waldenzische Kerken, Ds. Bost, van Neuchatel, Ds. Vermeil, van Parijs. — Uit deze Vergadering werd de oprigting van een onder-Comitté van het Evangeliesch Verbond van Brighton geboren. — Ook is er een Comitté tot stand gebragt te Leamington. — In verscheidene andere streken zal men de zaak van het Evangeliesch Verbond trachten te bevorderen.

Doch genoeg bijzonderheden reeds om aard en strekking dezer alliantie te beoordeelen, en men ziet het in dat ijverig zamenkomen uit allerlei oord en landaard: het Evangeliesch Verbond streeft ook in ernst naar eenheid en algemeenheid van werking, maar daarmeê is het nog niet één noch algemeen van leer: slechts de onwrikbare ééne basis, niets meer of niets minder, ontbreekt er aan! Och of men een niet door vooroordeelen benevelden blik wilde werpen op die ééne Kerk, die krachtens eene goddelijke belofte de onwankelbare kolom en grondzuil der waarheid is.

VRUCHTEN DER HERVORMING.

— „Wilt gij een grooten hoop wilde, ruwe, goddelooze lieden van allerlei stand bijeen zien, onder welke de grootste zonden menigmalen gebeuren en dagelijks in zwang zijn; zoo ga in eene stad, waar het heilig Evangelium geleerd, en de beste Predikanten aangetroffen worden: daar zult gij ze vaak bij elkander vinden." — „In alle standen bij jong en oud, is alles boos en vol zonden geworden". Aldus de Reformator Johannes Belzius in zijn geschrift: *Vom Jammer und Elende menschl. Lebens. Kurzer Unterricht aus dem* 90 *Psalm.* Leipzig. 1575. Vijf jaren vroeger schreven de Leipziger en Wittenberger Godgeleerden, in hun *Wahrhaftiger Bericht und kurze Warnung:* „De groote hoop is in een wild, woest en goddeloos leven gevoerd, en alle tucht en vlijt, om zich aan Gods woord te houden, wordt achtergelaten, gelijk wij dan helaas! ook voor onze oogen zien, dat over het geheel de menschen, zoo van hoogeren als

van lageren stand, in zulk een epikuristiesch leven geraken, dat in geheel de wereld geen oord te vinden is, waar niet meer tucht, eerbaarheid en deugd aangetroffen wordt dan bij diegenen, die Gods woord dagelijks hooren." — Dat waren de vruchten der Hervorming! Mathias Hebsacker, ook al een Hervormer, klaagde in 1568 aldus: "Het dronkendrinken heeft, waar men ook kome, bij alle standen en geslachten zoo zeer de overhand genomen, dat het erbarmelijk is, en men moet vreezen, dat, gelijk de eerste wereld in water verdronken is, alzoo het grootste deel der laatste wereld, door haar epikuriesch leven en schandelijk zuipen, zich moedwillig in wijn verdrinken zal". Hij beschrijft vervolgens hoe het onder zijne geloofsgenooten bij den dronk toegaat. "Daar verheffen zich dan gewoonlijk twisten, geschreeuw en gekijf over menigerlei artikelen van de godsdienst, welke de eene beweert beter te verstaan dan de andere. Komen ze in de kroeg en hebben ze wat diep in den beker gezien, dan willen ze zoo aanstonds psalmen en geestelijke liederen zingen, daar verheft zich dan een brullen en huilen, dat men het wie weet waar? hoort. De zoodanigen houdt men voor de besten, die bij 't voldrinken aldus disputeren en geestelijke liederen zingen kunnen; want dit doen houden ze voor geen zonde, maar zij meenen dat het deugdzaam is, en willen er om geprezen worden". (*Die Trunckenheit mit allen Eigenschaften und Fruchten.* Tübingen 1568.) "Kroegenoproer, zegt ten zelfden tijde de Reformator Braunmüller, duurt bij ons zonder ophouden dag en nacht; daarom treft men zoo veel lamme handen en gebeukte hoofden met wonden en striemen als monsters bij ons aan".

SPROKKELINGEN.

GODSDIENSTIG TRAKTAATGENOOTSCHAP TE PARIJS. — Vroeger verspreidde het genootschap 80- of 100duizend exemplaren; in het afgeloopen jaar had het 30,000 meer dan ten vorigen jare in omloop gebragt; waaronder 7 nieuwe en 12 kinderwerkjes; 150,000 exempl. van den *Almanach des bons Conseils* waren er geplaatst. Onder

de sprekers was een heer Pilatte, die eene gift van 4000 fr. van het Traktaatgenootschap der Vereenigde Staten in Noord-Amerika had medegebragt.

EVANGELIESCH GENOOTSCHAP VAN PARIJS. — De 3½ millioen Bijbels en 15 millioen traktaatjes, die het genootschap nu sinds 19 jaren uitgezaaid had, waren niet vruchteloos gebleven; de Evangelisten vonden geloovigen daar, waar nimmer het Woord was gepredikt. Feiten toonden aan, dat het werk gezegend was, onder andere, dit: Een kolporteur verkoopt een Bijbel aan een molenaar; 6 jaren later komt een Evangelist den molen voorbij: er stond eene kerk. — Het genootschap had dat jaar uitgegeven 153,508 fr. en ontvangen 150,202 frs.

Het *Protestantsch Stuivergenootschap*, waarvan de ontvangsten onder al de genootschappen verdeeld worden, had dit laatste jaar 12,122 frs. 40 c. opgebragt. (Zie *de Vereeniging* van 11. Sept.)

KATHOLIEK LEVEN IN DE RIJN-PROVINCIEN. — De *Revue Catholique* neemt uit een den Katholieken vijandig Duitsch blad het volgend berigt over: „Sedert vele eeuwen heeft de *clericale partij* niet zooveel teekenen van leven en werkzaamheid getoond als in de twee laatste jaren. Het eene klooster rijst er voor en het andere na; de associatiën nemen in getal en uitbreiding toe en belangrijke sommen worden aan soortgelijke doeleinden besteed. Keulen, Coblentz, Trier en Dusseldorf hebben in hun midden ontvangen Carmelieten, religieusen van den Goeden Herder, Zusters voor de scholen en het onderwijs, Lazaristen en andere. Onder dit opzigt echter laat Aken al die steden verre achter zich: daar zijn, zegt men, reeds *tien* kloosters gesticht, en de aanzienlijkste en rijkste dames komen er met geestdrift den sluijer aannemen. Wat de associatiën betreft, om een denkbeeld van dezer snelle uitbreiding te geven, is 't genoeg op te merken, dat in een enkel jaar het getal der Vereenigingen van den H. Vincentius van Paulo met 145 Conferentiën is toegenomen, en dat de vereeniging van den H. Carolus Borromaeus, die in 1851 over 24,388 rijksdaalders beschikte, in dat zelfde jaar met 3000 leden vermeerderd is".

LETTERLOOVER.

DE ZEVEN H. SAKRAMENTEN.

(FESTKALENDER.)

Zeven hemelpalmen plantte
God in 's levens woestenij,
Dat ons ruste in hunne schaduw,
Spijs ons van hun vruchten zij.

Zeven zonnen liet Hij schijnen
In ons kille schaduwrijk,
Dat in doodsche duisternisse
De arme zwerver niet bezwijk'.

Zeven bronnen liet Hij springen
In de dorre zandwoestijn,
Dat geen pelgrim in zijn dolen
Van onleschb'ren dorst verkwijn'.

Zeven kruisen tot een rustplaats
Heeft zijn liefde er opgerigt,
Dat niet onder 't wigt van 't lijden
De afgematte pelgrim zwicht'.

Zeven eng'len heeft zijn liefde
Als geleiders ons verleend,
Tot eens na dit sterflijk leven
't Eeuwig ons met Hem vereent.

Zeven vleug'len ons gegeven,
Die in onbezweken vaart,
Ons ter lichte zonne dragen,
Hoe van 't drukkend stof bezwaard.

Zevenvoud zij dan geprezen
Die zijn gunsten ons bedeelt,
Die met zeven Sakramenten
Heiligt en de wonden heelt.

Reeds wacht God in moeders armen
't Kindje aan 't eerste levenspad,
Als 't herboren en geheiligd
Oprijst uit het waterbad.

Sterkend daalt in 't heilig Vormsel
Met de volheid van den Geest,
Hemelkracht op d' aardschen-strijder,
Die nu dood noch helmagt vreest.

Als hij wankelt of de vijand
In den strijd hem zwichten deê,
Heelt de Heiland in de Boete
Zijn verborgenst zielewee.

Vriendlijk nadert Hij de hutte,
Waar hem dorst of honger kwelt,
Waar Hij, Spijze, zelf hem spijzigt,
God en menschheid zamensmelt.

Dat de mensch uw rijk besture
En 't verleende weêr verleen',
Wilt Gij, Heer! hem door uw zalving
Met uw priestermagt bekleên.

Of Gij wacht aan 't huw'lijksouter,
Waar zich ziel aan ziele biedt,
Dat er de echt van God gezegend,
Godgewijde bloesems schiet'.

Als in 't eind hij op zijn krankbed
Nederzinkt in stervensnood,
Zalft Ge hem met heil'gen balsem,
Dat hij opleve in den dood.

Dat hij als een hemelvlamme
Opwaart zich ten hemel rigt',
En in 't koor van vleklooze eng'len
Lichtend zing' den zang van 't licht.

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

De naam van Hugo de Groot heeft voor ons iets zeer aantrekkelijks. Hij een der grootste mannen zijner eeuw, hij zoo trouw en onbezweken in de vervulling van zijn pligt, en die nogtans gehoond en vervolgd wordt! Deugd, genie en ongeluk te zaâm! en dat in eenen der onzen, dat in eenen Nederlander! welke lof bereikt den indruk die zulk een man op ons maakt. Wat hem echter het meest verheft, en aan die zoo beminnelijke trekken eenen veel hoogeren luister schenkt, is de hulde door hem gebragt aan de Katholieke Kerk, is de poging door hem tot aan zijnen dood toe voortgezet, om allen met haar te hereenigen en den godsdienstigen vrede te herstellen. Dit maakt hem in nog dierbaarder beteekenis tot eenen der onzen; dit is niet slechts een bewijs van de echtheid zijner deugd en godvreezendheid, maar van den

ernst en de diepte van zijnen geest; dit drukt den stempel op zijn genie; dit ook schenkt aan het leed en de vervolging waaraan hij ten doel stond, hare eigenlijke waarde; want schoon de staatszucht er zich in mengde, die vervolging moest hij voor de Katholieke waarheid ondergaan. Grotius heeft geleden als onze vooronderen, als wij. De haat der Calvinistische predikanten naauwlijks in ballingschap door hem ontweken, kende geene maat meer sinds hij allen tot de eenheid wilde terugvoeren, en zich ten gunste der Katholieke Kerk door geheel Europa hooren liet. Met regt schrijft hij in een zijner laatste, tot dat doel vervaardigde, werken: „Ik heb geleerd niet „alleen door studie en gebed, maar door het kruis" [1]). Met deze woorden heeft hij zelf zijn verheven beeldtenis voltooid.

Ons voornemen is, die Katholieke gezindheid des grooten mans te schetsen. Wij zullen daartoe uit geene andere bronnen putten dan uit zijne eigen schriften, en van zijne levensgeschiedenis slechts zooveel spreken als voor dat doel noodig en voegelijk is.

Allereerst moeten wij daarom opmerken, dat hij leefde in dien onzekeren tijd, toen de eerste periode van het Protestantisme ten einde spoedde, waarbij de onwaarheid dezes weder duidelijker blijken moest, en een groot aantal terugkeerden tot de oude Katholieke Kerk. Het was de tijd van de terugwerking der natuur tegen de haar opgedrongen dwaalleer. Het Protestantisme ging uit van het beginsel, dat de menschelijke wil niet slechts al het goede

[1]) *Votum pro pace.* Opp. Tom. III, p. 675.

dat hij hebben mogt, door de zonde verloren had, maar dat hij oorspronkelijk, van den beginne en als *eindige* wil *onvrij*, en geen meester was van zich zelven. Dit was de eigenlijke dogmatische grondslag door Luther gelegd. Calvijn drong meer op eene consequentie aan, die 't is waar ook van Luther geleerd, maar door zijne aanhangers verworpen werd. Wanneer er namelijk geene vrijheid bestaat, volgt zeer duidelijk, dat alles noodzakelijk gebeurt en 's menschen eindelijk lot van die noodzakelijkheid alleen afhankelijk is. Dit gaf Calvijn uit voor goddelijke praedestinatie. Men hoort het thans souvereiniteit van God noemen. De hoogleeraar Scholten ten minste beweert, dat het grondidee der Gereformeerde leer de souvereiniteit van God is. Alsof een blind noodlot dien naam verdiende! Alsof God niet *eene zedelijke* wereld bestierde, en zijne souvereiniteit niet juist daarin bestond dat zij, onze rede te bovengaande en waarlijk goddelijk, Hem meester doet zijn van den wil, zonder den wil, dat is, diens vrijheid te kwetsen. Om deze God en den mensch onteerende dwaasheden, die men toen nog zoo niet te verbloemen wist, staande te houden, vond men zich genoodzaakt tot eenen even dwazen bewijsgrond toevlugt te nemen: de bijbel afgescheiden van de Kerk! Alle menschen waren profeten, iedereen, zoo heette het, kon den bijbel verstaan, en zag onder bijstand van den H. Geest wat hij te gelooven en niet te gelooven, te doen en te laten had. Maar daarmede was het Protestantisme nog ondragelijker, nog strijdiger geworden met de rede en de van God geschapen natuur. Want behalve dat men om de vreeselijke praedestinatieleer met wat er bij hoorde te bewijzen, toevlugt had genomen tot een formeel beginsel, 'twelk nooit in toepassing was te brengen, — dewijl

niemand buiten allen menschelijken invloed met den bijbel alleen te rade kon gaan — was het, om van niets anders te spreken, onmogelijk overeen te brengen, dat men eene *positieve leer* verkondigde, en niettemin aan ieder vrijheid toeschreef en zelfs ten pligt maakte, zijn geloof uit den bijbel alleen te putten. Dan hoeveel strijd en tweespalt deze leeringen onophoudelijk voortbragten, niet aanstonds kwam men tot volkomen bewustzijn van het regt dat ieder verkregen had, den bijbel naar eigen zienswijs te verklaren. Het werd alles onder den naam van christelijke vrijheid verward. Het heette vrijheid, dat de goede werken niet noodig waren, en de wet der Tiengeboden geene vervulling eischte; vrijheid, dat er geene hiërarchie meer bestond aan welke men gehoorzaamheid verschuldigd was; vrijheid eindelijk, dat een ieder, geleerd of ongeleerd, den bijbel mogt lezen, en zijn geloof er in zoeken. Ook ligt het in den aard van den menschelijken geest, dat hij zich eerst werpt op het objectieve, op hetgeen hij als waarheid erkent of voor waarheid houdt, en niet dan later zich bezint, zich afvraagt hoe hij van die waarheid zeker is, en van de meer subjectieve methode begint werk te maken. In de dwaling heeft dit bij uitstek plaats, en de objectieve leer van het Protestantisme was met zooveel willekeur aangenomen, met zulk een despotiesch geweld ingevoerd en verkondigd, dat daarbij het vrij onderzoek geheel op den achtergrond geraakte. De schromelijke wanorde zelve er in Europa door voortgebragt, het afbreken met de geschiedenis, de strijd tegen al het bestaande, de nieuwheid dier beweringen, 'twelk alles tot een zoo klaar bewijs strekte van onwaarheid, diende aanvankelijk slechts om aan de leer meer nadruk, meer ligchaam, meer uitdrukking te geven, haar te prenten in het bewustzijn der

menigte, voor welke kracht en nadruk als bewijs geldt, en die eene leer van ontkenning zeer goed meende te begrijpen, wijl hare verbeelding overal vernieling zag. Op die wijze eenmaal gevestigd, zettede de Protestantsche traditie zich voort: „De mensch was onvrij, zijne daad „had geene waarde, de praedestinatie alleen besliste"; dergelijke leeringen werden met gezag geleerd en volgehouden, en de positieve dogmatiek behaalde ondanks vele tegenkantingen nog de overwinning in de synode van Dordrecht en voor de Lutherschen in de formulieren van eenigheid. Maar die overwinning was de laatste. Het was, gelijk Grotius van de Dortsche leeringen zegt, de spitse „ἀκμή". Eens toch moest de rede, eens het regtgeäard menschelijk gevoel, welke onderdrukt, maar niet uitgebluscht konden worden, dien ondragelijken dwang afwerpen en hunne regten hernemen. Het was niet langer uit te staan, dat, onder wat woorden ook, God werd gemaakt oorzaak van het kwaad, en de mensch tot eenen duivel, en dan nog zulk eene leer werd opgedrongen met onherroepelijk beslissend gezag, middelerwijl men aan een iegelijk de vrijheid toekende, de Schriftuur naar zijne eigen meening te verklaren. De terugwerking werd alzoo van dag tot dag sterker. Eene splitsing zooals er nog geene had plaats gehad, was niet meer te beletten. Eene nieuwe phase van het Protestantisme begon.

Twee wegen stonden hierbij open. Degenen die de gehate leer der onvrijheid en praedestinatie verwierpen, konden terugkeeren tot de Katholieke Kerk die den mensch niet vernietigt maar verheft, en rede en natuur niet ontkent om het bovennatuurlijke te leeren; — of zij konden gebruik maken van de vrije bijbelverklaring, de gegeven aanspoi ing der menschelijke rede alleen volgen en daardoor van het eene uiterste tot het andere overslaand, den mensch zoo

boven mate verheffen als hij boven mate was vernederd. Dat deze tweede weg werd ingeslagen, en het Protestantisme die ontwikkeling verkrijgen moest, laat zich begrijpen. Het rationalisme, dat in de vrije uitlegging des bijbels stak, werd nog bevorderd door den opbloei der wetenschappen. Het Socianisme, omstreeks dezen tijd opgetreden, won dus meer en meer veld, en zou in later tijd deïsme en atheïsme tot gevolgen hebben. Maar zoo het Protestantisme zijnen natuurlijken loop vervolgde, het kon niet missen, dat velen den eerstgenoemden weg insloegen, dat zij bij deze crisis de dwaling doorzagen tot op haren grond en terugkeerden tot de hen onophoudelijk roepende Katholieke Kerk.

Behalve de aangewezen oorzaak moesten menigvuldige omstandigheden hen aansporen tot dat besluit.

Diegenen die bij de tweespalt voor het eigenlijk Protestantisme hadden geijverd, dienden natuurlijk ter beoordeeling der zaak zelve, waarvan zij zoo vol waren. En hoe hadden zij zich gedragen? We kunnen er met één woord op antwoorden: als de Phariseën.

Niet minder indruk moest het op het gemoed der braven en tot deugd gezinden maken, dat het zedelijk verval aanhoudend was toegenomen. De Hervorming had beloofd het tegen te gaan, zoo niet het geheel weg te nemen, zij had haren eenigsten historischen grond gezocht in het zedebederf, waarvan de Katholieke Kerk als bron en oorzaak werd aangewezen; en nu was dat bederf niet verminderd maar integendeel vergroot.

En welke rampen, welke oproeren en burgeroorlogen had het Protestantisme voortgebragt! Door Frankrijk en Engeland geholpen, vond Nederland in dien oorlog zoo veel onheil niet. Ofschoon het altijd opmerkelijk blijft,

dat onder christenen een oorlog van tachtig jaren zijn oorsprong neemt uit de prediking van het echte en zuivere Christendom. Maar, zoo dan in ons land, waar die oorlog toen nog duurde, de welvaart bleef toenemen, hoe ging het in Frankrijk? waar de godsdienstige twist en partijschap den troon gestadig in gevaar bragten. Hoe in Duitschland? waar ten laatste een krijg ontbrandde zoo vol gruwelen, als de christelijke geschiedenis er geene andere oplevert. Hoe vooral in Engeland? waar het echte Protestantisme was ingedrongen en dat Calvinisme zich uitbreidde, 'twelk Cromwell eenmaal in staat zoude stellen, zijnen wettigen Koning te vermoorden op een schavot.

Een eeuw, meer dan een eeuw was er sinds de prediking van het zuiver Evangelie omgegaan, en dit waren van dien boom de zegenrijke vruchten.

Tot verbazing van degenen, die er over nadachten, stond echter de Katholieke Kerk nog! Zij de hoer van Babel, het rijk van den Antichrist, welks val was voorspeld en te gemoet gezien, zij stond niet alleen, maar vertoonde zich in nieuwen, grooteren luister. Zij had eene hervorming in den waren zin begonnen en doorgezet. Zij sprak met zekerheid te midden van den twijfel. Zij deed bij de toenemende verwarring hare eenheid des te meer schitteren, en te gelijk dat zij zich in andere werelddeelen zeer snel uitbreidde, bragt zij in Europa de schoonste instellingen, en een geheelen oogst van geleerde en heilige mannen voort.

Dat de geschienenis der Kerk in de middeleeuwen niet begrepen werd, spreekt van zelf; nog altijd was men aan het afbreken van hetgeen die eeuwen hadden voortgebragt, maar bij de ontwikkeling der klassieke literatuur, der philologie en historische studiën, begon men ook de

oudvaders te bestuderen, en herkende daarin met verbazing de leer- en instellingen der Katholieke Kerk. Het Protestantisme 'twelk genoodzaakt was te beweren, dat de ware Kerk onzigtbaar was geweest, en in 't geheel aan de historie vijandig moest zijn, had begrijpelijkerwijs de oudvaders met verachting ter zij geworpen. Scaliger schold hen voor dwazen, voor ezels en domooren, en, naar zijne echt Protestantsche meening, waren de leerlingen der Apostelen zelven reeds in allerlei dwalingen vervallen. Dergelijke uitsporigheden vonden nu geen ingang meer, en daar in deze, der speculatie volstrekt niet gunstige, eeuw de geschiedenis steeds geschiedenis bleef, en de theoriën die de klaarste feiten in nevelen oplossen, nog niet waren uitgevonden, maakten de voor de Katholieke leer zoo afdoende getuigenissen der oudheid den diepsten indruk op de gemoederen der waarheid-lievende Protestanten.

Zoo paarde zich dan de stem van het verre verleden aan die van den tegenwoordigen tijd, aan die van de ontwaakte rede, aan de nog nadrukkelijker stem van het menschelijk gevoel, van het hart, dat in de door het Protestantisme voortgebragte wereld geene rust vond, en nog minder troost in de gedachte aan eenen hemel die een even kwaden als goeden God verborg, en verward scheen te zijn met de hel. Een buitengewoon groot getal van Protestanten, van predikanten, van geleerden, van vorsten en staatspersonen zwoeren hunne dwaling af en herkenden het eenige ware Christendom in de Katholieke Kerk. Welke beweging er in dien zin plaats greep, make men daaruit op, dat Christina, de eenige telg van dien Gustaaf Adolf, die het Protestantisme in Duitschland redde, en wiens naam daar voor de bestrijderen der Kerk nog tot

leus verstrekt, zij, welker afgezant ook Grotius geweest was, den toen zoo magtigen troon van Zweden verliet, om ongehinderd het Katholiek geloof te kunnen omhelzen.

In zulk eenen tijd leefde Grotius. Wij hebben met dien te schetsen, reeds veel, zeer veel van dien grooten man gezegd. Want zoo het waar is, dat ieder eeuw zich bijzonder uitdrukt in de groote mannen die zij voortbrengt, moet Grotius wel zulk eene uitdrukking zijner eeuw geweest zijn. En hij was het bijzonder; hij was het als diegenen die waarlijk groot zijn: de uitdrukking der eeuw in hare betere rigting. Wij moeten daarom ook de algemeene trekken waarin wij dien tijd beschreven hebben, zooveel mogelijk trachten in het oog te houden. Zij zullen ons helpen, den godsdienstigen zin van Grotius te waarderen.

Wij achten het zelf niet overbodig, om eer wij nog van hem spreken, het voorbeeld aan te voeren eens anderen beroemden mans van dien tijd, wiens geest zeker niet haalt bij dien van Grotius, maar die, als een over de godsdienst aan 't twijfelen geleerde, weder bepaalder doet zien, wat er omging bij de mannen van wetenschap, onder welke Grotius eene zoo hooge plaats had ingenomen. Wij willen spreken van Isaäk Casaubonus, den zoon van eenen Zwitserschen predikant, maar die zich in Frankrijk had nedergezet, 'twelk hij naderhand weder verliet, om zich naar Engeland te begeven, waar hij in 1514 overleed. Hij was met al de geleerde Protestanten, ook met die van ons land in briefwisseling, en geeft ons dus wel eenigen grond om de gesteldheid der gemoederen te beoordeelen.

Hij beklaagt zich herhaaldelijk over dat Protestantsch „phariseïsme", dat ook hem vervolgde en zijne nabestaanden in Zwitserland op de schandelijkste wijze behandelde. Hij was nogtans aan het Protestantisme zeer gehecht geweest.

Men ziet dit onder andere uit zijne brieven [1]), waarin hij over den afloop spreekt van het theologiesch dispuut, in tegenwoordigheid van koning Hendrik IV gehouden, en waarbij hij zelf als een der scheidsregters had voorgezeten. Daar erkent hij, dat Duplessis de Mornay, de kampioen van het Protestantisme, volkomen geslagen was. Niettemin betreurt hij die nederlaag en zegt: „Ik kan naauwlijks mijne tranen „wederhouden, wanneer mij die allerdroevigste dag weder te „binnen komt, waarop ik over dien echten adel, dien uit„stekenden geest [van Mornay], ja over de waarheid zelve „[het Protestantisme] met zooveel uithaal heb zien zege„pralen". De Katholieke leer, waaraan hij hier nog slechts zijdelings en zijns ondanks getuigenis geeft, maakte echter meer en meer indruk op zijn gemoed. Dezelfde Du Perron, die den grooten voorvechter van het Protestantisme, de Mornay, zoo schitterend had wederlegd [2]), kwam telkens met Casaubonus disputeren, waarvan het gevolg was, dat Casaubonus meer en meer begon te wankelen. In een gesprek met Uitenboogaart [3]) zeide hij: „Ik word zeer aan„gevallen, bijzonder door mijnheer Du Perron, die inderdaad „een verschrikkelijk man is (*fulmen hominis*); want daar „ik koninklijke bibliothecaris ben, ontbreken hem de ge„legenheden niet, zoo dikwerf hij in de bibliotheek komt.

---

[1]) *Epist. Casaub.* 211 et 809.

[2]) Du Perron was zelf Protestant geweest, had reeds vele Protestanten bekeerd en werd ten laatste kardinaal. Toen hij den beroemden Mornay tot zwijgen had gebragt, zeide Hendrik IV: „hij heeft den Protestantschen Paus overwonnen"; waarop Sully antwoordde: „gij doet wel, Sire, met Mornay Paus te noemen, „want hij zal Du Perron Kardinaal maken". Inderdaad, kort daarop werd Du Perron tot het Kardinalaat verheven.

[3]) *Exemplar sermonum quos J. Uitenboogaart anno* 1610 *cum Isaaco Casaubono habuit.* Zie *Praest. et erudit. virorum Epistolae* van P. van Limborch.

„Tot nog toe heb ik mij God dank standvastig gehouden, „*maar ik moet u toch bekennen, dat hij mij vele redenen „heeft aangevoerd, die mij beangst maken, die mij bij- „blijven, en waarop ik geen antwoord weet. Ik ben er om „uit mijn humeur, dat ik blozen moet. De uitvlugt, waarvan „ik mij bedien, is, dat ik er niet op antwoorden kan, „maar er over denken zal*". In hetzelfde gesprek klaagt hij, dat er bij de Protestanten geene godvrucht meer is [1]). Weldra werden de eigenlijke Protestantsche beginselen, de onvrijheid van den wil met de vreeselijke praedestinatie, en het vrij onderzoek, waarbij een ieder zijn geloof uit den Bijbel haalt, door Casaubonus verworpen. Aldus schrijft hij aan Bertius, een Leidschen professor, die Remonstrantsch-gezind was, en een tiental jaren later tot de Katholieke Kerk overging: „Ik ontveins u niet, dat ik reeds vele jaren „bezig ben om den eigenlijken vorm te leeren kennen van „het oud geloof [der eerste Kerk]. Ik smaak groot ge- „noegen in het lezen der oudvaderen. Ik bewonder hunne „godvrucht: *nieuwigheden behagen mij niet.* Uwe kwestie „hangt af van andere dingen, over welke *men nu leert in „eenen aan de oudvaders geheel tegenovergestelden zin. De- „genen die dat ontkennen maken zich belagchelijk.* Ik heb „dienaangaande veel, waarover ik u spreken zou, indien „ik bij u was, maar u dat te schrijven is geen zaak. Er „zijn er die het Pelagianisme vlugten [de Calvinisten], „terwijl zij niet zien, *dat zij duidelijk en openbaar overgaan „tot de Manicheën.* — Ik ben zoo gesteld, dat ik een groot „gewigt hecht aan de *overeenstemming* [het overeenstem- „mend getuigenis] *der oude Kerk*, en heb niets gemeens

[1]) „Wij hebben geene godvrucht meer. Op 't oogenblik zelfs „dat ik tot het nachtmaal naderde, vroeg mij iemand: hoe maakt „het uw kalkoensche haan?"

„met hen, die zoo schandelijk Cyprianus voor een her-
„dooper uitmaken, en terwijl zij de Pausgezinden willen
„treffen, hunne slagen doen nederkomen op de oude Kerk.
„Van daar ontstaan alle dagen nieuwe leeringen, waardoor
„het eindelijk zoo ver gekomen is, dat Gods oneindigheid,
„almagt en kennis van het toekomende geloochend wordt.
„Hoe kunnen we er ons over verwonderen? Sinds de
„eerbied weg is, die aan de eerste leeraars der Kerk is
„verschuldigd, moeten onvermijdelijk allerlei nieuwe mon-
„sterachtige leeringen voor den dag komen. *Want heden*
„*gelooft men niet aan Petrus, die ontkent dat de schriftuur*
„*van eigen* [private] *uitlegging is* [1]). Hoe dikwijls heb ik
„predikanten gehoord, die beweerden, dat alles gemakkelijk,
„alles duidelijk was, en ieder die er maar om bad door
„den H. Geest geïnspireerd werd. Ik heb eenen Parijschen
„Dominé honderdmaal de stelling hooren verdedigen: dat
„voor de H. Schrift niemands uitlegging noodig is; het-
„geen hij ook in zijn traktaat over de Eucharistie in 't
„voorbijgaan gezegd heeft. Het baatte niets, dat ik hem
„de gevaren voorhield die met zulk *eene dwaze stelling*
„verbonden gaan. *Welke ketterij wordt niet toegelaten, zoo*
„*deze leer wordt toegelaten?* Vele dergelijke stellingen
„hebben die lieden [de Calvinisten] van welke ik een diepen
„afkeer heb." (*Abhorret animus*) [2]).

Hij werd zeer daardoor getroffen, dat er onder de Protestanten zooveel verschil van gevoelen was, terwijl toch „allen erkennen, dat overeenstemming niet een van de „minste kenteekenen der ware Kerk is. Weshalve er, zoo

---

[1]) Het bewijs voor 'tgeen Casaubonus wil, levert die bijbelplaats evenwel slechts *middellijk*.

[2]) Van Limborch, fol. 283.

laat hij er op volgen, „*geen twijfel kan bestaan, dat deze „zoo menigvuldige uiteenloopende wegen even zoovele af- „wegen van dwaling zijn*". De dwingelandij van den Paus werd, naar zijn zeggen, voornamelijk staande gehouden door de verdeeldheid der Protestanten. Eigenlijk beteekende dit niet meer of minder, dan dat Casaubonus gevoelde, welk een bewijs deze verdeeldheid opleverde voor de waarheid der Katholieke Kerk en voor de valschheid van 't Protestantisme.

Maar het meest schijnt hij aan 't wankelen gebragt, doordat hij zag, hoezeer het Protestantisme van de Kerk der eerste eeuwen verschilde, en de waarheid er hoe langer hoe meer te niet ging, ja de historie zelve betwijfeld werd. Zijne woorden zijn te merkwaardig om ze hier niet over te schrijven. „Om u niets te ontveinzen, — dus schrijft „hij aan Uitenboogaart — *dit* [ons] *zoo groot verschil van „het geloof der aloude Kerk brengt mij in geene geringe „verlegenheid.* Nemen we, om eens van andere [leer- „stukken] niet te spreken, de sakramenten. Daarin is Luther „van de vaderen afgeweken, van Luther weder Zwingel, van „beiden Calvijn, van Calvijn degenen die na hem ge- „schreven hebben. Want het is voor mij klaar en zeker, „dat de leer van Calvijn over de Eucharistie verre ver- „schilt van die welke in het boek van onzen achtenswaar- „digen Molineüs vervat is, en gewoonlijk in onze kerken „gehoord wordt. Zoo dan werpen diegenen die Molineüs „bestrijden hem niet minder Calvijn tegen, dan de leeraars „der oude Kerk. *Als het zoo voortgaat, waar moet het dan „heen?* Wat nu, dat Molineüs al de geschriften der ouden „die met zijne leer strijdig zijn verwerpt als onecht! Aan „wien die er iets van weet, zal hij dat wijs maken? „Onecht is bij hem Cyrillus, de bisschop van Jerusalem,

„onecht is Gregorius van Nyssa, onecht Ambrosius, „onecht zijn ze allen! Het is duidelijk dat hij zelf be„drogen wordt, en dat de werken die hij verklaart voor „ondergeschoven geschriften, zeer echt zijn" [1]).

Het is waar, de Protestanten kunnen zich soms zeer sterk tegen hunne eigen godsdienst uitlaten; dit ligt zoo in den aard der zaak; maar bekéntenissen als de aangevoerde zullen toch schaars gehoord worden. Bovendien: Casaubonus kwam er steeds openlijk voor uit, en de Fransche Protestanten, die hem aan den haat der hunnen wilden overleveren, verspreidden zelfs het gerucht, dat hij Jesuiet geworden was.

Met dat al bleef hij wankelen en kwam tot geen besluit. Doch zijn zoon werd Katholiek en trad in eene geestelijke orde.

Ook door Casaubonus zou, naar sommigen vermoeden, Grotius op de gedachte gebragt zijn, om de christenen te hereenigen. Het heeft niet de minste waarschijnlijkheid. Casaubonus stierf reeds in 1614, en in de brieven die hij met Grotius wisselde, hebben wij slechts gevonden, dat hij dezen aanmoedigt in zijn plan om de Protestanten met elkander te verzoenen. Het kan zijn dat Casaubonus er van gesproken of geschreven hebbe, Arminius zelf schijnt er reeds aan gedacht te hebben [2]) en er zullen wel meer dien wensch hebben uitgesproken. Het lag eenigzins in den tijd. Degenen die niet meer Protestantsch-en nog niet Katholiek waren, bleven prijs stellen op de godsdienst en hun eigen heil; want de zoogenaamde wijsbegeerte had toen nog weinig invloed. Zij moesten dus wel wenschen eene

---

[1]) P. van Limborch, fol. 247.

[2]) Van Limborch, *Exemplar sermonum*, fol. 250.

vereeniging te zien plaats grijpen die aan hun eigen toestand beantwoordde, en waarbij allen, in zekeren zin, met hen zouden overeenstemmen. Het belet niet dat Grotius zelf op dit denkbeeld kwam: dat het voor hem slechts de weg was tot een plan, hetwelk met dien onbepaalden vrede, waardoor de Kerk aan eene sekte zou worden gelijk gesteld, niet behoort verward te worden, maar hetwelk bestond in eene hereeniging der sekten met de Katholieke Kerk. De ontwikkeling en voortgang zijner godsdienstige denkbeelden, tot welker voorstellingen wij thans overgaan, zal dit wel genoegzaam doen blijken.

Den 10 April in den jare 1583 werd Hugo de Groot uit een adelijk geslacht te Delft geboren. Zijn vader, burgemeester dier stad, bezat den graad van doctor in de beide regten, en werd niet minder om zijnen ijver voor de wetenschap dan om zijnen aanzienlijken stand tot curator benoemd der Leidsche hoogeschool. Van zijne moeder Alida van Overschie wordt verhaald, dat zij Katholiek van geboorte tot het Protestantisme zou zijn overgegaan.

Het geheele verhaal kan ontstaan zijn uit hetgeen hartstogtelijke Protestanten tegen hem verzonnen hebben. In eene ten jare 1721 uitgekomen levensbeschrijving, wordt gezegd, „dat men hem ten schimp nagaf, dat hij „in de Roomsche religie opgevoed was, en de zucht tot „de Roomsche Kerk met de moedermelk had ingezo„gen, ja zelfs een priester tot leermeester had gehad. Hetgeen men daartegenover verhaalde, en van niet minder Protestantschen partijgeest bewijs geeft, is het in dezelfde geschiedenis gegeven berigt, dat Hugo de Groot

zelf op zijn twaalfde jaar zijne moeder tot het Protestantisme zou bekeerd hebben [1]).

Dit is zeker dat hij eene zeer goede opvoeding ontving. Hij zelf dankte daarvoor den hemel nog in het 57 jaar zijns ouderdoms en schreef toen (1640) aan zijnen broeder: „vurig bid ik God voor onze ouders, daar ik „Hem nooit genoeg danken kan voor de goede opvoeding „ons geschonken, bijzonder wat de godsvrucht aangaat. (*praesertim circa pietatem*) [2]). Van geen geringen invloed op zijne godsdienstige denkwijze zal het ook wel geweest zijn, dat hij die godvruchtige vorming voornamelijk ontving van den Haagschen Predikant Uitenboogaart, aan wiens zorg zijne ouders hem tot dat einde hadden toevertrouwd. Uitenboogaart onderscheidde zich onder de Remonstranten, en de zoo vroeg ontwikkelde Grotius, die op zijn negende jaar Latijnsche verzen vervaardigde, kon van zulk eenen onderwijzer onuitwischbare indrukken ontvangen. Hij had nog geen twaalf jaar bereikt, toen hij, onder behoorlijk toezigt, naar de Leidsche Academie werd gezonden. In drie jaren voltrok hij de daar te verrigten studiën voor den doctoralen graad in de regten. Hij leide er zich bijzonder toe op de in die dagen zoo gevierde klassieke literatuur, de philologie en politiek. De praktische regtsgeleerdheid had voor hem weinig aantrekkelijks, en in meer gevorderde dagen beklaagde hij den tijd dien hij aan de praktijk had moeten wijden. Hij streefde naar algemeener, naar hooger wetenschap en slechts de aanleiding schijnt hem ontbroken te hebben om zich evenzeer op de theo-

[1]) *Het leven van Hugo de Groot* — door eenige liefhebbers der Nederlandsche historie. Te Amsterdam bij Pieter Spriet 1721.

[2]) Luden haalt in zijne levensbeschrijving insgelijks deze plaats aan, maar laat de laatste woorden: „bijzonder" enz. weg. Men kan er den aard dier levensbeschrijving uit opmaken. Epist. 490.

logie toe te leggen. Immers hooren wij hem in later tijd (1632) zijne belangstelling in al wat de godsdienst betreft als reden opgeven, waarom hij de Protestanten met elkander verzoenen wilde, en betuigen, dat hij van der jeugd af aan, bij al zijne studiën, nergens meer genoegen in gevonden had, dan in de overweging der godsdienstige waarheden (*rerum sacrarum meditatio*). Dit, voegt hij er bij, heeft „mij matigheid geleerd in voorspoed, en tot troost gestrekt in tegenspoed" [1]). Ook de geschriften, die hij gedurende dien tijd vervaardigde, en waarvoor de geleerde wereld verbaasd stond, toonden de omvatting en de hooge vlugt van zijnen geest. Het waren gedichten waarin hij zijn diep gemoed trachtte uit te storten, uitgaven van oude schrijvers, of werken van politiesch-philosophischen aard: als de vergelijking der Atheensche, Romeinsche en Bataafsche republiek [2]).

Nog in hetzelfde jaar waarin hij zijne akademische loopbaan eindigde, ging hij, in gezelschap van twee Gezanten, Justinus van Nassau, admiraal van Zeeland, en den raadpensionaris van Holland, Johan van Oldenbarneveld, naar Parijs. 's Jongelings roem was hem daar alreê vooruitgespoed, en Hendrik IV, aan wien hij werd voorgesteld, schonk hem zijne beeldtenis gezet in een kostbaar medaillon.

De vrienden, die hij zich in Frankrijk verworven had, en weldra, door zijne schriften, nog in grooter aantal verwierf, zouden hem eens op zeer onverwachte wijze te stade komen. Reeds waren de twisten en kuiperijen begonnen, waarvan hij het offer werd, en die zulk eene beslissende wending gaven aan zijne godsdienstige gevoelens. Den aard dier twisten hebben we, bij de beschrij-

[1]) Epist. 297.

[2]) Dit laatste werk gaf hij echter niet uit. Het handschrift is eerst in 1801 in druk gekomen.

ving van den tijd waarin Grotius leefde, genoegzaam doen kennen. Een deel Protestanten waren, op voorgang van den Leidschen hoogleeraar Arminius, ten opzigte der praedestinatie en de daar naast meê zamenhangende leerstukken, teruggekeerd tot de oude Katholieke waarheid. Niet dat sommigen, of zelfs van de voornaamsten zich altijd juist zouden hebben uitgedrukt, of de leer der Kerk zonder eenige bijmenging steeds zuiver zouden hebben weêrgegeven, maar in 't geheel was het eene Katholieke rigting, en de eigenlijke leer der Remonstranten — zoo werden zij weldra genoemd om hunne bij de staten ingediende remonstratie — door den beroemden Episcopius in 1622 uiteengezet [1]), wordt door Möhler verklaard voor Katholiek.

Grotius was van te vredelievenden aard, om zich aanstonds in den twist te mengen, en geleerde werken van geheel anderen aard hielden hem bezig. Het gedicht dat hij ter gelegenheid van het overlijden van Arminius vervaardigde (1609), bevatte nog niet veel meer dan den lof van dezen hoogleeraar. Dan het kon wel niet anders, of hij moest in dien strijd meer en meer worden ingewikkeld, zoo om zijnen grooten naam en betrekkingen met alle mannen van wetenschap, als om zijnen zeer aanzienlijken stand; want in 1608 werd hij fiskaal van Holland en West-Vriesland, en in 1613 pensionaris van Rotterdam. Maar hetgeen hem het meest partij deed trekken voor de Remonstranten, was zijne spoedig verkregen overtuiging, dat de leer der Calvinisten onhoudbaar was, en hun onregtvaardig en onverdraagzaam drijven het vaderland in gevaar konde brengen. Hij nam derhalve een

---

[1]) *Confessio sive declaratio sententiae Pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur.*

steeds levendiger aandeel aan den strijd, en wel bezwaarlijk zou het zijn hier al zijne bemoeijingen te beschrijven. Hij had waarschijnlijk de hand gehad in de remonstratie, die door de bedreigde Protestanten ter verkrijging van regt en bescherming bij de Staten werd ingediend; hij deed eene reis naar Engeland, om koning Jakob en de voornaamste geestelijken aldaar gunstiger voor de Remonstranten te stemmen; hij verdedigde in een uitvoerig geschrift de Staten van Holland tegen de beschuldigingen van den Calvinist Sibrand Lubbertus, hoogleeraar te Franeker; hij eindelijk bragt het met hulp van anderen zoo ver, dat die Staten een dekreet uitvaardigden om de rust en orde te herstellen (1614). Naar de gewoonte der Protestantsche tijdelijke overheid, magtigden zich de Staten, in dit dekreet, een kerkelijk gezag aan, beriepen zich op de schriftuur, op de leer der vaderen en conciliën, en verkondigden de Remonstrantsche gevoelens met veroordeeling van die der Contraremonstranten of Calvinisten. Ook Grotius had dit dekreet ontworpen, en slechts eenige verzachtingen waren er in aangebragt. Een weinig tijds later gaf hij nog eene verdediging van dat dekreet in het licht.

Het gezegde zij genoeg om de bedrijvigheid aan te toonen die Grotius te dezer gelegenheid ontwikkelde; want wij noemen slechts het voornaamste, ten einde dien verbazenden genie te doen opmerken, die te vereenigen wist wat zoo hoogst zeldzaam gaat gepaard: alomvattende wetenschap en de geen oogenblik verzuimende kracht van handelen en besturen. Voor die begrijpen, wat dat in heeft, zou het inderdaad ongeloofelijk zijn, indien de geschiedenis het niet vermeldde, dat Grotius in datzelfde jaar 1614 zijn Lucanus uitgaf, en reeds in 1615 zoo ver zijne Jaarboeken der Nederlandsche geschiedenis had afgewerkt,

dat hij deze nog slechts had na te zien en hier en daar te verbeteren. Maar wat wij hooger moeten schatten dan zijn genie, is de opregte, de deugdzame bedoeling die hem met dezen ijver voor de godsdienstige zaak bezielde. Met hoeveel zedigheid schrijft hij aan zijnen vriend, den beroemden Franschen geschiedschrijver de Thou, welke hem afraadde zich in den godsdiensttwist te mengen: „polemiek „te schrijven (*contentiosum scribendi genus*) ben ik begonnen „niet uit eigen aandrang, want van nature houd ik niet van „twisten, maar als door hooger magt gedreven (*vi qua-*„*dam majore*), namelijk *door den raad van wijze man-*„*nen, en door mijn verlangen het vaderland en der Kerk* „*nuttig te zijn, en waarlijk der Kerk nog meer dan het* „*vaderland* [1]). En aan G. Vossius: „Dat mijn gezantschap „naar Amsterdam eenige vrucht heeft gedragen bij de „welgezinden, daar wensch ik het vaderland geluk mede; „maar het doet mij in mijne ziel leed, dat er zijn, die „alles wat de Staten doen ten kwade uitleggen. Immers „welk redmiddel blijft er over, bij de helling der predi-„kanten óf tot scheuring óf tot ordelooze verkondiging „van allerlei leer, wanneer het openbaar gezag door laste-„ringen verloren gaat? Intusschen heb ik de beste ver-„wachtingen van degenen die ik van nabij ken, en wat „mij zelven betreft, ik heb het zeker bewustzijn, dat „niets in de openbare, niets in mijne bijzondere aange-„legenheden mij zoo zeer ter harte gaat, als dat ik, „voor zooveel in mijn vermogen is, te hulp kome aan „de in nood verkeerende Kerk. God is mijn getuige, „dat ik er slechts op uit ben, om in de theologische ge-„schillen eenige weinige vrijheid te behouden, dewijl met

[1]) Epist. 58.

„de wegneming daarvan noodzakelijk uit de afscheidingen „nieuwe afscheidingen zullen ontstaan. Overigens ben ik „mij ook bewust, *dat niemand meer dan ik afschuw heeft „van die leeringen, die de aloude Kerk heeft veroordeeld.* „Moge ik de menschen van deze mijne bedoelingen niet „kunnen overtuigen, het wil toch iets zeggen, deze getui- „genis des gewetens met zich om te dragen. De uitkomst „is niet in onze handen: maar hoe alles moge tegen- „loopen, dit staat bij mij vast, dat ik nimmer van deze „eerlijke bedoeling zal afwijken" [1]). Grotius was meer dan groot, Grotius was goed!

Het ligt buiten ons onderwerp, verder te spreken van deze zijne bemoeijingen, of de gevolgen daarvan na te gaan in den steeds meer verwarden godsdienstigen en politieken toestand. Wij hebben slechts te letten op zijne godsdienstige denkbeelden, en er, zooveel het gegeven is, den gang van op te merken.

Om hem in dit opzigt wel te beoordeelen, moeten wij ons altijd herinneren, dat Grotius Protestant was, en van het Protestantisme, waarin hij was opgevoed, uitging.

In een zijner brieven aan zijnen broeder, die een reis naar Parijs deed, geschreven, vraagt hij dien op spottenden toon, of hij al Roomsche priesters heeft gezien, en of hij niet vreeselijk geschrikt is op het zien van een Jesuiet. In eenen anderen brief aan denzelfden gerigt, laat hij zich ernstiger uit, en zegt woorden van meer beteekenis:

„Het doet mij genoegen, dat gij dat soort van menschen „hebt leeren kennen dat gij nooit hadt gezien, en waarop alle „weldenkenden steeds met afkeer zien; menschen, die den „hoogmoedigen naam van Jesuieten hebben aangenomen,

---

[1]) Epist. 17.

„alsof de naam van Christen niet genoeg was, met welken „zoo vele eeuwen lang de godsvrucht te vreden is geweest. „Wat men u aangaande de Katholieke Kerk heeft tegen- „geworpen beteekent niets. Het is even ongerijmd de „Roomsche Kerk Katholiek te noemen, als dien naam „te geven aan de Hollandsche Kerk. Deze en gene zijn „deelen van het algemeene ligchaam waarvan Christus „het hoofd is. Deelen van dat zelfde ligchaam zijn de „Grieksche kerk, de Syrische, de Egyptische, de Ethio- „pische, de Moscovietische, de Armenische, en zoo vele „andere Kerken, die aan den Paus van Rome niets ver- „pligt zijn. Deze noemen zij (de Roomsch Katholieken) „schismatiek, *omdat zij die nieuwe heerschappij van het uni- „verseel episcopaat niet erkennen, hetwelk reeds de Roomsche „Paus Gregorius een teeken heeft genoemd van den toekomen- „den antichrist*". Het gezag der Pausen, dat hij een weinig verder een onregtvaardig juk, *iniquum jugum*, noemt, was dus in zijn oog *antichristiesch*. Terzelfde plaatse beschouwt hij de uitbreiding der Katholieke Kerk door de missiën (welke tegen zijn broeder schijnt aangehaald te zijn) als volstrekt geen bewijskracht bezittende. „Noch voor ons (Protestanten) „noch voor hen (de Katholieken) is het een kenteeken dat „aangaande de betwiste waarheid beslist; het doet niet meer „af voor hen, als voor degenen die zee en aarde rondliepen, „om éénen proseliet te maken, maar die dikwerf kinderen „voortbragten, niet voor den hemel, maar voor de hel, „tweemaal slechter dan zij zelven" [1]).

In zijn Jaarboeken der Nederlandsche geschiedenis, worstelt hij op even ongelukkige wijs tegen het feit als hier tegen de waarheid. Hij verhaalt daar dat de christelijke

---

[1]) *Secunda Series Epist.* 15, fol. 758.

godsdienst, oorsponkelijk zeer eenvoudig, door philosophen, Grieken en Joden is opgesierd, en de bisschoppen van Rome zich langzamerhand van het oppergebied hebben weten meester te maken enz. [1]).

Wij voeren deze plaatsen slechts aan om te doen zien, hoe Grotius er in den beginne over dacht. — Maar, we kunnen ons niet onthouden van het te zeggen: wel voor 't eerst in ons leven hebben wij deze droevige redeneringen — niet gelezen, immers waar en bij wien ontmoet men ze niet? maar gelezen met zeker genoegen. Want Grotius zelf heeft ze wederlegd, en het zijn hier zoo vele bewijzen eener door de waarheid behaalde overwinning.

Hadden hem dan nu zijne betere denkbeelden over de genade (welke wij later nog bespreken zullen) niet tevens betere denkbeelden van de Katholieke Kerk ingeboezemd? Ongetwijfeld. Van tijd tot tijd bespeurt men bij hem zekere welwillendheid jegens haar, en ziet men in dien magtigen geest beginselen kiemen, die hij zoude hebben moeten onderdrukken, wilde hij niet geheel van zienswijs veranderen. In zijn brief aan Wallaeus [2]) neemt hij tegen dezen de verdediging der Pausgezinden op zich, en beweert, dat de groote grondbeginselen bij welke het overige van minder belang is, onder hen bewaard zijn gebleven. „Onze „vriend Junius, zoo gaat hij voort, pleegde te zeggen, dat „zij *zoo* in de grondwaarheden dwalen, dat zij er niet „van afdwalen; waarin ik volkomen met hem overeenstem". Daarop evenwel wordt met hooge afkeuring van de beelden gesproken; God door een beeld voor te stellen, noemt hij daar eene goddeloosheid „*impietatem*", „*profanissimum morem*"!

[1]) *Annalium Belgicorum* Lib. I.
[2]) Epist. 14.

Die poging ook om de twistende Protestanten te verzoenen, waartoe hij te vergeefs zijne krachten besteedt, en waarover hij zoo dikwerf en soms zoo roerend spreekt, wijst reeds duidelijk de toenemende overtuiging aan, dat de eenheid aan de Kerk van Christus moet eigen zijn, en het steeds verdeeld Protestantisme die niet voor oogen stelde. „Overi„gens", dus schrijft hij aan Vossius, „betreur ik de ellende „der Hervormde Kerken het meeste daarin, dat het haar „niet mogelijk is te doen wat de Katholieke Kerk toch moet „doen: geloofs-artikelen (symbola) vaststellen, — dewijl „zij daarin nooit met elkander overeenkomen. Hoe zou de „vrome oudheid hebben verwonderd gestaan over dat wel „wonder verschijnsel! Maar dit en vele andere dingen „moeten wij om den druk der tijden maar voor ons zelven „houden en zwijgen" [1]).

Bijzonder worden de oudheid en de leer der kerkvaderen meer en meer van hem onderzocht, en ten bewijs aangehaald van de waarheid zijner Remonstrantsche gevoelens. Irenaeus, Justinus, Cyprianus, Basilius, Gregorius Nanz., Ambrosius, Chrysostomus worden in het door hem opgestelde dekreet der Staten aangehaald; en terwijl hij de Engelschen prijst, dat zij veel meer met die oude Kerk overeenstemmen [2]), beklaagt hij zich herhaaldelijk over den weinigen eerbied, dien men hier te lande voor de oudheid heeft [3]), of liever dat men de Calvinistische nieuwheid voor oudheid doet doorgaan. Zoo waarschuwt hij Vossius, dat schoon diens gevoelen zeer oud is, en deze er de kerkvaders voor aanhaalt, het toch voor iets nieuws zal doorgaan, en zegt: „want dat alles wat sinds „zestig jaren [sinds de uitbreiding der hervorming tot in

---

[1]) Epist. 66. [2]) Epist. 62.

[3]) Epist. 85, waar hij de Calvinisten met de Engelsche puriteinen vergelijkt.

ons land] „of in 't geheel niet of niet aanhoudend geleerd „is, voor nieuw gehouden worde, zullen zelfs geen vijftien „honderd jaren beletten" [de eeuwen vóór de hervorming][1]).

Degenen die den roem van Grotius willen verkleinen door te zeggen, dat hij niet diep, of speculatief was, zien of waarderen de omstandigheden niet. Zij eischen het onmogelijke. Zij zouden willen dat Grotius volstrekt niet geleek op de wereld waarin hij leefde. Men behoeft zijne verzen slechts te lezen om te zien, dat hij dien aanleg, dien zijn tijd hem niet toestond te ontwikkelen, wel degelijk bezat. In allen geval kon het niet missen, of in zulk eenen grooten geest moest de eene waarheid de andere hervoort roepen, en hij na eenmaal de *goede werken* te hebben aangenomen, ook volgens den innigen zamenhang dien dit leerstuk met andere leerstukken heeft, voortgaan en naderen tot de Katholieke Kerk. Zoo neemt nu ook Grotius de efficaciteit of het *opus operatum* in de sakramenten aan, terwijl deze volgens het Protestantsch beginsel van *denk*heiligheid slechts figuren zouden moeten zijn. Aldus schrijft hij aan Vossius:

„Ik ben reeds lang van gedachte geweest dat velen der „onzen over de kracht der sakramenten te los heen gaan „(*dilute*) en die te koud uitleggen. Zoodat ik dit almede „onder de punten rangschik, opzigtens welke wij uit vrees „voor het eene uiterste in het andere zijn gevallen. Voor„waar niemand der ouden heeft getwijfeld, of de kleine „kinderen, in welke geene gesteldheid, door hun toedoen „te verkrijgen, gevorderd wordt, ontvangen op het oogen„blik dat zij gedoopt worden tegelijk eene hernieuwing des „levens en de vergeving der erfzonde [2]), opdat ze in hun

---

[1]) Epist. 26.

[2]) Men lette wel dat Grotius aan de erfzonde gelooft.

„geestelijk hoofd [Christus] herkrijgen, wat zij in hun „natuurlijk hoofd [Adam] hebben verloren. Niemand heeft „er aan getwijfeld of in de heilige Eucharistie werd aan „de geloovigen eene vermeerdering van genade geschon- „ken. Echter is onze eeuw niet tot zoo ver van de oudheid „afgeweken, dat er onder deze nieuwe leermeesters [de hervormers] niet eenigen met de ouden zouden overeen- „stemmen". Daarop haalt hij de Anglikaansche confessie, het ritueel [waarschijnlijk der Engelsche Kerk] en de getuigenis van Bucer aan, dat aan de kinderen de erfzonde vergeven wordt enz. [1]).

Hetzelfde moest gebeuren ten opzigte der eeredienst. Want met het van hem aangenomen beginsel kwam de Protestantsche eerdienst niet meer overeen. En hoe toch zou, om van zijne grootsche denkwijs niet te spreken — dat zangerig gemoed, dat hem altijd jeugdig deed blijven, en nog in zijn late levensdagen een groot dichtstuk deed vervaardigen, met zulk een ledige en doodsche abstractie hebben kunnen te vreden zijn? Wat meer is, reeds vonden denkbeelden van gezag en hiërarchie bij hem ingang. 't Was alles noodwendig gevolg van de verwerping van het eigenlijk Protestantsch beginsel: de onvrijheid des menschen. Intusschen heette het bij hem nog: *dat de hervormers wat overdreven hadden*. In de straks aangehaalde plaats hebben we dat gehoord en in de volgende hooren we 't nog duidelijker:

„Want, om naar waarheid te spreken, hoog aanzienlijke „de Thou, — en inderdaad wie meer dan gij verdient de „waarheid te hooren? — sinds ik over de godsdienst wat „vlijtiger heb nagedacht, heb ik bevonden dat de klagten

[1]) Epist. 26. — Echter beschouwt hij de absolutie des priesters slechts als eene declaratie. Epist. 110. Overal.

„regtmatig waren dergenen die in de uitlegging der leer, „in de riten, en in het bestier eenige verbetering van „gebreken vroegen; maar zooals gewoonlijk heeft men „eenigzins gefaald door al te veel op het tegenovergestelde „aan te dringen. Terwijl men een *gevaarlijk* vertrouwen „op verdienste ontweek, vonden ongemerkt meeningen in„gang die de goede werken verachten; uit afkeer van bij„geloof ontstond eene eerdienst die stokstijf is van onbe„grijpelijke koude (*miro frigore sideratam*), en uit vrees voor „eene dwingelandij die onverdragelijk was, is men gekomen „tot een uiterste dat paalt aan anarchie" [1]).

Hij zegt terzelfde plaats, dat er voor de Remonstranten geene andere toevlugt openstond dan bij den magistraat. En hier kunnen we voegelijk melding maken van de geschriften waarin Grotius het gezag der Staten in zake van godsdienst verdedigt. Zij werden hem als ingegeven door den afkeer van de dwingelandij der Calvinistische predikanten, die een heirleger van Pausjes uitmaakten (*tota paparum agmina*), en niet minder door de overtuiging, dat er volstrekt een gezag noodig was om vrede en eendragt te bewaren. Zijn *Defensio decret. ord. Holl. pro pace* 1613 voert geen eigenlijk beginsel aan om het gezag der Staten in godsdienstzaken te staven. Het loopt eer over de wijze waarop zij er van hebben gebruik gemaakt. In zijn ander werk van 't zelfde jaar: *De imperio summarum potestatum* etc. voert hij integendeel, ter staving van dat gezag, eene menigte van argumenten aan: uit de algemeenheid der oppermagt, uit de natuurlijke rede die orde vordert, uit het zedelijk doel van den staat, uit de getuigenissen der wijsgeeren, der schriftuur, der hervormers, van alle volken, ja der Paus-

[1]) Epist. 58.

gezinden! Vervolgens legt hij den aard van dat gezag uit, en toont dat het zich over de Kerk uitstrekt, wijl die ook uiterlijk is; geeft hij de wijs op, hoe de staat dat gezag moet uitoefenen; onder andere *volgens de schriftuur door wijze mannen verklaard, doch met behoud van zijn eigen oordeel;* en na over de synodes, als niet volstrekt noodig, in vrij ongunstigen zin te hebben gehandeld, gaat hij over tot de bijzonderheden der legislatie en jurisdictie, waarbij de Kerk geheel onder de magt van den staat geplaatst, of liever tot staatsinstelling gemaakt wordt. Dit vrij uitvoerig werk, waarvan wij slechts den algemeenen gang en inhoud mededeelen, is de eerste systematische voorstelling van Protestantsch kerkregt. Voor ons Katholieken mist het allen grond, en, bij behoorlijke uitlegging, verliezen de aangehaalde autoriteiten hare bewijskracht. Grotius zelf stelt vast, dat men in het eigenlijk geloof (*fides salutaris*) niet veilig op eens anders gezag kan afgaan [1]). Met dit Protestantsch beginsel is geen wezenlijk *geestelijk* gezag bestaanbaar, en blijft slechts dwingelandij mogelijk [2]). Het werk toont ons overigens, hoe snel Grotius een systeem, een huis met deuren en vensters, kon bouwen, en wel bijzonder, hoe hij de behoefte gevoelde van een gezag, voor hetwelk hij geen grond had om het er op te vestigen. Zelfs zegt hij reeds, in zijne brieven, dat hij niets tegen den Paus zou hebben, mits die Patriarch bleef, „dan voegt hij er bij, zou er eenige hoop op eenheid zijn". Ook dat er bis-

---

[1]) De *imperio summ. potestatum.* Opp. Tom. III, f. 229.

[2]) Zijn eigen beginsel werd tot zijn nadeel toegepast en hij zelf schreef uit Frankrijk 1626 aan Vossius, dat dit werk over 't kerkregt niet moest uitgegeven worden, ingeval degenen die de magt in handen hadden dit regt en het goed gebruik daarvan niet begrepen! Epist. 76.

schoppen worden aangesteld, keurt hij goed, en noemt het *jus divinum* in dien zin, dat het *jus divinum* het aanraadt, niet overal gebiedt [1]).

EEN BRIEF VAN DEN REV. WILLIAM JAMIESON

AAN

Dr. ABRAHAM CAPADOSE.

Wie zegt dat de Protestanten steeds met elkander twisten, maakt even veel indruk, als wanneer hij bevestigde, dat tweemaal twee vier is. En echter kan men zonder verveling van dit uitgestrekt gevecht altijd blijven spreken, want voortgaande met den tijd, aan wien het ondergeschikt is, biedt het alle dagen iets nieuws aan.

Est quoque cunctarum novitas gratissima rerum.

Wij willen eenen strijd mededeelen tusschen eenen puritein en een Anglikaan, die als strijd over of tusschen twee belijdenissen zeker niet nieuw is. Hoelang is het reeds geleden, dat de puriteinen geheel Engeland in oproer bragten, en het toenmalig hoofd van het Establishment Karel I die waardigheid deden bekoopen met den dood. Maar niet alleen wordt nu dat gevecht met menigvuldige betuiging van liefde, van broederlijke liefde, van de teederste belangstelling, en wel in Holland, gevoerd tusschen den Engelschen kapellaan te Amsterdam, den

[1]) Epist. 110.

Rev. William Jamieson, M. A. en Dr. Abraham Capadose; het heeft bovendien de bijzondere kleur van dezen tijd, en der hagchelijke omstandigheden waarin het Protestantisme verkeert.

Men vergunne ons de zaak in korte woorden uiteen te zetten.

Het is de aard van iedere leer, dat ze leeft van haar oorspronkelijk beginsel, daaruit hare krachten put, en dus wel bijzonder wanneer zij in den uitersten nood verkeert en op het punt is van te vergaan, daarnaar terugwendt, daarnaar bijna instinktmatig de wijk neemt, om zich, zoo mogelijk, in deze hare levensbron te hernieuwen. Van daar die Protestantsche orthodoxie, die in den laatsten tijd nagenoeg overal is voor den dag gekomen. Het Protestantisme, wie weet het niet? is ten gevolge zijner noodzakelijke ontwikkeling geraakt in eenen niet te beschrijven toestand van verwarring en verval. Er had dus daar plaats, wat we zeiden in den aard der zaak te liggen, en alijd plaats heeft: men zocht voor den nakenden ondergang redding in het beginsel. Luther's bulderende stem werd weder gehoord, en de magere Calvijn kwam al reproberende uit zijn graf.

In Engeland echter had diezelfde oorzaak geheel andere gevolgen; of, beter gezegd, was dit opzoeken der oude leer voor velen eene aanleiding, om de onwaarheid van het Protestantisme in te zien, en tot de Katholieke Kerk terug te keeren. De afval na de zestiende eeuw was daar begonnen niet met ketterij, maar met scheuring, en Hendrik VIII, de vreeselijke stichter der nieuwe Kerk, waarvan hij zich zelven het hoofd had verklaard, vervolgde de Protestanten even zeer als de aan den Paus getrouwe Katholieken. Eerst later, bijzonder onder Eduard,

drong het Protestantisme de vorstelijke Kerk in, en onder Elisabeth, die haar van den schok door Maria toegebragt, herstelde, werden eindelijk de geloofsartikelen vastgesteld welke het Anglikanisme bepaald onder de Protestantsche sekten moeten doen rangschikken. Echter bleven er ook na deze zoogenaamde zuivering, niet alleen sommige Katholieke elementen over, maar de studie der kerkvaderen, die omstreeks het begin der zeventiende eeuw, bijzonder in Engeland, beoefend werd, moest bij de dus gezinde en toch altijd zeer historische Engelschen die Katholieke elementen niet weinig verlevendigen en doen toenemen. Reeds sprak Bossuet daarom de hoop uit, dat de Engelschen, die zooveel prijs stelden op de leer der vaderen, ook tot die Kerk voor wie dezen getuigden, eens zouden terug keeren. De studie der vaderen, waar Bossuet destijds zijn hoop op grondde, is echter de eigenlijke aanleiding niet der bekeeringen die in Engeland thans zoo menigvuldig zijn. Zij is hierboven reeds door ons aangeduid. Nadat ook daar rationalisme en ongeloof hunne verwoestingen hadden aangerigt, en de Engelsche Kerk in een kwijning en verval bragten, waaruit zij wel nimmer zal herrijzen, had er, zoowel als in het overig Europa, de reactie plaats, en bragt er dezelfde pogingen voort. Ook in Engeland zochten de godsdienstiger gezinden redding en herlaving in het begin, in de oude leer, in de oorspronkelijke instellingen en gebruiken. En die oude leer, die gebruiken hoe waren ze? Niet Protestantsch; Katholiek; of zoo ze dit niet geheel waren, toch konden degenen die ze wilden leeren kennen en doorgronden, ze niet bestuderen, zonder naar eene ware Katholieke oudheid te worden heen gewezen; zoodat ten laatste degenen die het zuiverst Anglikanisme meenden gevonden te hebben,

deze leer hadden verlaten zonder het te weten, en zich zelven slechts behoefden te herkennen, om terug te keeren tot de Katholieke Kerk.

Deze beweging, waarvan wij de hoofdtrekken hebben aangegeven, moest natuurlijk ongemerkt beginnen, maar eenmaal begonnen zijnde, met hulp van Gods genade, die de orde der natuur pleegt te volgen, gestadig toenemen. En tot op dit oogenblik gaat zij nog krachtig voort.

Daaraan nu neemt de heer Capadose aanstoot. Tot eene geheel andere orthodoxe rigting behoorende, puritein of zooals het hier heet: orthodox-calvinist, heeft hij van de Engelsche Kerk zooveel te meer afkeer, als hij oordeelt, dat de Katholieke elementen, aldaar aanwezig, de eerste aanleiding zijn tot den terugkeer van zoo velen tot het Katholicisme. In het maandschrift *de Vereeniging: Christelijke Stemmen*, geeft hij eene beschrijving van een Anglikaansche godsdienstoefening, waar „twintig à dertig meest „dames, geknield lagen voor een altaar *in optima forma* „met crucifix, reukschalen, brandende kaarsen, geheel op „zijn Roomsch voorzien, terwijl een leeraar in priesterlijk „gewaad een soort van Mis verrigtte".

Wat vreeselijk visioen! Een kruis zou genoeg zijn om eene heele orthodoxe gemeente uit de kerk te jagen, en hier is niet alleen een kruis, hier zijn kaarsen, reukschalen, eene soort van Mis, en men durft zelfs, om God te bidden, te gaan knielen op den grond!

De heer Capadose besluit, en — men kon zich wel op wat zwaars verwachten, zijn besluit is eene veroordeeling der geheele Engelsche Kerk. „Een beginsel, dus zegt hij, „niet volgens Gods Woord eens aangenomen en ten grond„slag gelegd, moet noodwendig bij verdere ontwikkeling „de allerdroevigste gevolgen te weeg brengen; de grootste

„misbruiken, maar met behoud van het beproefd begin-
„sel, (?) kunnen nooit zooveel kwaad stichten. Eene Kerk,
„die zich laat voorstaan in een onmiddellijk en onafgebroken
„verband te staan met de eerste, met de Apostolische, die dus
„het wezen van het Priesterdom in hare grondslagen heeft
„opgenomen, die ook al in gevolg daarvan de wedergeboorte
„met den doop vereenzelvigt, die in hare vormen, in hare
„litaniën en zingende koorjongens, in het gewaad harer gees-
„telijken, in de magt harer bisschoppen, in geheel haar
„uiterlijke dienst zooveel van Rome heeft behouden, die
„Kerk heeft eene natuurlijke helling om deze Roomsche
„elementen in haar boezen opgenomen, te ontwikkelen".

Die „Roomsche elementen" kunnen slechts op die wijze, als wij overeenkomstig de onloochenbare historie gezegd hebben, aanleiding geven tot de van den heer Capadose zoo betreurde bekeeringen; maar de natuurlijke helling der Engelsche Kerk is volstrekt niet om de Katholieke elementen die zij bevat te ontwikkelen. De Reverend Jamieson, waarschijnlijk niet op het oogenblik dat de broederlijke liefde zoo levendig in hem sprak als hij vermeldt — zegt, dat hij het opstel van doctor Capadose had aangezien voor dat van iemand wiens verstandelijke vermogens in zorgelijken toestand waren. Dat is nu wel zonder grond, en wat de heer Capadose zegt zoo niet zonder zin; maar het is toch in strijd met de klaarste feiten, dat de Engelsche Kerk de natuurlijke helling zoude hebben, om de Katholieke elementen die zij bevat te ontwikkelen. Het toenemend ongeloof kan er niet mede bedoeld zijn, want dan zouden de Protestantsche sekten in ons land wel veel Katholieke elementen moeten bezeten hebben. Of zijn de vervolgingen der Engelsche Katholieken, is die de menschheid onteerende onderdrukking der Ieren, waarvan men slechts in

het heidendom een ander voorbeeld zoude kunnen vinden, zijn de verraderlijke intrigues, waarmede Engeland op het vaste land de Katholieke godsdienst bestreden heeft en nog niet ophoudt te bestrijden, natuurlijke helling tot de Katholieke Kerk, ontwikkeling van Katholieke elementen te heeten? De leden der Engelsche Kerk moeten, om Katholiek te worden, geen natuurlijke helling volgen, niet ontwikkelen, niet vóóruit gaan in hunne Kerk, maar integendeel achteruit. Die Katholieke elementen zijn er dood. Zij vergaan sinds langen tijd hoe langer hoe meer. Even gelijk de Katholieke elementen dood zijn, die de orthodoxe Calvinisten van de Katholieke Kerk hebben overgehouden, als het leerstuk der H. Drievuldigheid, der erfzonde, der menschwording. Ja, waren slechts deze leerstukken minder verheven, minder speculatief, meer van onmiddellijk praktischen aard, en in hunnen zamenhang met de overige Katholieke leerstukken gemakkelijk te begrijpen: onder de Orthodoxe Calvinisten zou hetzelfde plaats hebben als onder de Anglikanen, en wij zouden ons verheugen, mannen als Groen van Prinsterer, als Da Costa, als de heer Capadose zelfs is, onder de onzen te tellen.

Wat zou, naar laatstgenoemden heer, het middel zijn, om de overgangen der Anglikanen tot de Katholieke Kerk te doen ophouden? — „Wij houden het voor ontwijfel-„baar — dat de Kerk van Engeland en met haar het „land zelve, alleen door de uitzuivering van alle de Ka-„tholieke elementen, die haar als Establishment kenmer-„ken, voor verdere uitbreiding van den afval der zuivere „dienst naar Gods Woord en van de ingrijpingen van *Rome* „kan bewaard blijven. Eene hervorming van de geheele bouw „dier Engelsche Kerk acht ik voor zeer wenschelijk, ja „noodzakelijk en tijdig".

Al de Katholieke elementen moeten dus weggeruimd worden, om den *afval der zuivere dienst van Gods Woord* tegen te gaan? Er zijn, schijnt wel, in den heer Capadose elementen, die zich maar niet in orde willen stellen. De afval van de zuivere dienst van Gods Woord wordt hier gelijk gesteld met afval van de Anglikaansche Kerk? En straks hoorden we dat die Kerk eene helling, ja eene tot haar natuur behoorende, immers „natuurlijke helling" had om *Katholieke* elementen te ontwikkelen? Is dat nu „zuivere „dienst naar Gods Woord" waarvan men afvalt? Is dan in de oogen van den heer Capadose, iets dat van nature eene Katholieke helling heeft, niet het onzuiverste wat er zijn kan, slechts de Katholieke Kerk, want dat is Baäl zelf, uitgenomen?

Het van doctor Capadose opgegeven remedie is erger dan de kwaal, „hij acht eene hervorming van de ge„heele bouw der Engelsche Kerk voor zeer wenschelijk, „ja noodzakelijk en tijdig". Om eenen geheelen bouw te hervormen, dient men een geheelen bouw af te breken. Moet daar Engeland maar aan gewaagd? Of zou doctor Capadose zoo puriteinsch zijn, van te verlangen, dat ter invoering der pure, zuivere leer, weder een Cromwell opstond, die de Engelsche koningskroon in bloed en slijk vertrapte? Want zulk eene revolutie ware er noodig, en voor zulk eene revolutie zulk een held. En wat zou nog het ergste zijn, goede Doctor? Dat bij het eind van dit bloedig spel, Rome, het gehate Rome er al het voordeel van zoude wegdragen. In de St. Paul, wees er van verzekerd, zou dat vreeselijke visioen, daar gij van gewaagdet, volkomen verwezenlijkt worden. Gij zoudt er een altaar, een groot kruis, een ontzettend groot kruis zien, en eene ontelbare menigte

ter aanbidding van God op de knieën gevallen. Gij schrikt daarvoor? Welnu, stel u gerust: wat gij noodzakelijk en tijdig acht is volstrekt onmogelijk; de Engelsche Kerk kan niet puriteinsch of calvinist meer worden; en indien gij eens wilt rondzien, welke ruïne uw eigen klein kerkje thans aanbiedt, zult gij zelf het spoedig begrijpen. Want, wat uw vriend Jamieson zegge moog, zoo alarmant als hij vermeende, is uw toestand niet.

Maar hoe nu repliceert de Reverend Jamieson zelf?

Hij jammert en huilt in zijne voorrede op eene hartbrekende wijs, en haalt het opgevijzelde woord van Luther voor den rijksdag aan: „*Ich kann nicht anders*". In 't voorbijgaan gezegd, had de zoo bijbelvaste heer Jamieson, indien hij er dan zoo erg aan toe is, beter gedaan Gods woord en niet dat eens menschen aan te halen; bijv. het zeggen der Apostelen: *wij kunnen het niet zwijgen* enz. Bovendien waren dezen zeker van hun geloof, en verzochten niet, als Luther, eerst eenen dag uitstel, om te onderzoeken of zij het wel zouden kunnen volhouden, en de wapenen van vorsten en ridders hen zouden beschermen. De heer Jamieson twijfelt immers niet aan zijn geloof, en schijnt geenszins in eene stemming om van het oorlogsstaal gebruik te maken.

Maar waarom dan dat hartverscheurend klagen?

Men zal het begrijpen als men weet, wat stuk doctor Capadose heeft uitgehaald. Hij heeft de woorden van de Maistre over de Engelsche Kerk aangevoerd: „zij is gewis niet de wettige vrouw maar de maitres eens konings", eene navolging der voorstelling van den Engelschen dichter Dryden. De Engelsche Kerk boeleert dus met Baäl van Rome! Niet iets toevalligs of bijkomends is in haar te berispen; neen, dat Katholiek element zit in

haren grondslag, in hare natuur! — Door dat verwijt is de ziel van den heer Jamieson verscheurd, hij kapellaan der Anglikaansche Kerk te Amsterdam, en voor wien, als voor alle ijverige Protestanten, van welke kleur of schakering ze mogen zijn, niets vreeselijker, afschuwelijker, afgrijselijker is, dan *popish* te wezen, of iets te hebben hetwelk slechts in de verte naar *popery* gelijkt.

En wie daarenboven, wie heeft dat gedaan? wie is de heer Capadose? Hij is een aan den Reverend Jamieson zoo bekende, zoo dierbare, beminde broeder! „*a known „one*", „*a brother beloved*" en dien broeder had hij verzocht zijne woorden weêr in te halen, en dat wil die broeder niet doen! Men oordeele over den toestand van den Reverend Jamieson. Hij slaat dan weêr aan het kermen, en zegt op denzelfden allerdroevigsten toon, dat hij zal antwoorden, hoe pijnlijk het voor hem zij: *painful* — „*oh! doubly painful, as — it is*".

„Ik heb, dus gaat hij voort, dit, zoo ik vertrouw ge„schreven met getrouwheid aan mijne Kerk, met liefde „voor D^r^. Capadose; en onder het wigt van droefheid „dat mijn hart bezwaart, zoek ik verligting door toevlugt „te nemen tot een dier zoete dierbare gebeden van mijne „gelasterde Kerk".

Uit eerbied voor dat gebed zullen we slechts zeggen, dat het eindigt met „amen".

Maar dat amen is gezegd: hij begint!

Het eerst dat we hooren is, dat hij het opstel van zijnen geliefden broeder had aangezien voor dat van iemand, die op het punt is van zijn verstand te verliezen, zoo hij 't nog niet verloren heeft.

Ziedaar eenen gansch anderen toon! Eenigzins Engelsche stijl. Hoe bekend is het, dat bij Shakespeare een

lijkstatie en een troep vrolijke muziekanten elkander ontmoeten! Intusschen we erkennen het gaarne: het gaat hier beter, mannelijker dan in de voorrede, en de Reverend Jamieson geeft coups de lance een oud Engelsch ridder waardig. Soms maakt hij van de fijnere schermkunst gebruik, en vraagt aan den heer Capadose het een en ander over de Groningsche school. Zeker, de beurt om te huilen is nu aan dezen gekomen, wanneer de heer Jamieson zegt: „Het is klaarblijkelijk voor een ieder, die de „schriftuur en de oude schrijvers met aandacht leest, „dat van der Apostelen tijden af altijd deze ordes van „dienaars in de Kerk van Christus geweest zijn: bisschop„pen, priesters en diakens"; of als hij opmerkt, dat die van den heer Capadose veroordeelde uiterlijke eeredienst, waarin deze de eeredienst van Rome ziet, voor verre de grootste helft uitsluitend genomen is uit de boeken van het Oud en Nieuw Testament; of als hij zegt, dat wat D^r^. Capadose als slechts van Rome afkomstig waant, echt Katholiek of Christelijk is: het knielen, het maken van een kruis bij den doop, het buigen bij den naam des Heeren, de dagen aan de herinnering gewijd, bijv. van Paulus' bekeering of Christus' kruisiging, enz.

Maar ofschoon de heer Jamieson met regt staande houdt, dat wat D^r^. Capadose Katholieke elementen noemt, echt Christelijke elementen zijn, alsmede dat de Anglikaansche Kerk eene Protestantsche Kerk is — ondanks al zijne betuigingen van afschuw voor Traktarianisme (de eerst door middel van traktaten verspreide tendentie naar de Katholieke Kerk), kan hij den dubbelen en zich tegensprekenden aard van het Anglikanisme niet wegnemen. Daarin heeft D^r^. Capadose ontegenzeggelijk de waarheid voor zich.

Soms begrijpt de heer Jamieson D^r^. Capadose niet.

Deze verweet der Engelsche Kerk hare *litaniën*, en de heer Jamieson geeft zich de moeite van te toonen, dat men daarin zich niet tot de Heiligen, maar tot den almagtigen God wendt. Dr. Capadose weet dit zeer wel. Hetgeen hem hindert is die manier van tot God te spreken. In de Orthodoxe Gereformeerde Kerk bidt men niet in eigenlijken zin, *vraagt* men niet om ontferming. Hoe zal een uitverkoorne, die gelooft en zeker gelooft, dat niet alleen zijne zonden vergeven zijn, maar degenen die hij nog doen mogt hem zullen vergeven worden, — twijfelen aan zijn regtvaardigend geloof, en om ontferming vragen? Hij contempleert, hij redeneert, en gebruikt vele woorden, maar bidden doet hij niet. Om ieder keer dat zelfde woord *Ontferm U onzer!* te herhalen, zou hij een diepe, onvervulde behoefte moeten gevoelen, hij iets van de liefde weten. Het koud verstand herhaalt zijne woorden niet. Als een cijfer in plaats van eens, tweemaal gezet wordt, is de geheele som in de war. Slechts het gevoel, slechts de liefde repeteert. Ieder minnend huisgezin heeft zijne litaniën, en meer dan eens roept men: leve de Koning!

De slotsom is deze: Dr. Capadose doet gegronde verwijten aan den heer Jamieson, en deze doet er niet minder gegronde aan Dr. Capadose. De een houdt den ander den spiegel voor. Dr. Capadose zegt met de Maistre van de Engelsche Kerk: zij is gewis niet de wettige vrouw, maar de maitres eens konings; naar de woorden van Dryden, zooals de heer Jamieson te regt opmerkt:

Als de boelin eens konings, slaat ze fier
Het voorhoofd op, beweert te zijn gerezen
Uit hooger stam, en laat op bandelier
En kleedrzoom aloude kerken lezen,

Concilies en gewijden vorst op vorst,
Waarin ze staf en gouden mijter torscht [1]).

En de Reverend Jamieson houdt op zijne beurt aan zijnen geliefde broeder de woorden van denzelfden dichter tegen de Calvinisten, voor.

Het wolvenras, hooghartig en toch vuil,
Heeft hollen buik en hongerigen muil,
Nooit zoo ontdaan zag men een beest van gratie;
Het knijpt van schaamt' zijn havelooze staart
Digt toe, maar zet én ooren ruig gehaard,
Én oogen op als ter praedestinatie [2]).

Daarop omhelst broeder Jamieson zijnen geliefden broeder Capadose.

I am, my dear Dr. Capadose, yours faithfully and affectionately,

WILLIAM JAMIESON.

---

[1]) „As the mistress of a monarch's bed,
„Her front erect with majesty she bore,
„The crosier wielded and the mitre wore;
„Shew'd affectation of an ancient line,
„And Fathers, councils, churches, churches' head
„Were on her rev'rend phylacteries read.

[2]) „More haughty than the rest, the wolfish race
„Appear with belly gaunt and famish'd face;
„Never was so deformed a beast of grace.
„His ragged tail betwixt his legs he wears
„Close clapp'd for shame; but his rough crest he rears,
„And pricks up his predestinating ears.

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

ZIJNE KEIZERLIJKE HOOGHEID DE PRINS PRESIDENT DER REPUBLIEK.

Onze geestige buren kennen de kunst om het feit, zoo levendig en frisch als het is, op te vangen, met een enkel woord te merken en het aanstonds daar te plaatsen waar het hoort. Zij geven aan de dingen hunnen naam. De laatste proeve hiervan hebben we in dien naam of titel, dien ze ons onlangs hebben te lezen gegeven: *Son altesse imperiale le prince président!* Wonderlijker zamenkoppeling bestaat er niet: het erfregt en de revolutie! Maar van die zijde moeten we het juist niet beschouwen. Er is hier, ten minste in de eerste plaats, geen spraak van beginselen; er is sprake van feit, hetwelk de *esprit*, die geest van het oogenblik, doorgaans beter dan de genie weet te vatten. De Franschen zeggen wat ze zien gebeuren; en van die zijde, als uitdrukking der omstandigheden, is er in dien vreemd luidenden titel wel eenige philosophie.

Is het dan niet waar dat er feitelijk twee beginselen aanwezig zijn, en elkander naderen zonder zich te kunnen vereenigen?

Nooit is het revolutionair beginsel zoo te schande gemaakt, als door de daden van Lodewijk Napoleon. Degenen die de revolutie zijn toegedaan, erkennen dit huns ondanks in de spijtigste bewoordingen. Wat meer is, heeft Lodewijk Napoleon geen goed gedaan? Heeft hij in de omstandigheden niet zekere zending van omhoog gekregen? Met andere woorden: heeft hij Frankrijk niet gered, en na ter redding van Frankrijk zijne magt ontwikkeld te hebben, er geen goed en prijselijk gebruik van gemaakt? Dat waren wij, voor zooveel we uit de verte konden oordeelen, altijd geneigd te gelooven. Maar na zijnen, door een uitgestrekt deel van Frankrijk gehouden, triumftogt, meenen wij voor ons het niet wel te mogen

betwijfelen. Bij die gelegenheid immers hebben we zoo vele bisschoppen hooren spreken, wier woorden te meer moeten wegen, omdat zij zich daarin van alle eigenlijke politiek hebben onthouden. Zij hebben Lodewijk Napoleon voor de redding van Frankrijk hunnen dank betuigd; zij hem gezegd, dat hij de taak door de Voorzienigheid hem opgelegd, nog niet had volbragt, en dus Frankrijk hem steeds noodig had; zij hem den schoonsten lof gegeven over de wijze, waarop hij zich tot heden van die taak had gekweten. Allen hebben daarmede ingestemd. Ten laatste zijn de predikanten van Montpellier, een hoofdplaats van 't Protestantisme in Frankrijk, tot hem gekomen, en hebben gesproken in denzelfden zin. Hij dus heeft zich aan het hoofd geplaatst door zijn eigen magt en overleg, het volk hem thans geaccepteerd en in vervoering betuigd van hem afhankelijk te zijn. — Of het jawoord, als gewoonlijk, met schoone geschenken en beloften is uitgelokt, doet volstrekt niets tot de zaak.

Maar zie hier, wat met deze natuurlijke orde niet strookt: Lodewijk Napoleon erkent het beginsel niet, hetwelk zoo duidelijk in deze feiten en in zijne eigen daden is uitgedrukt. Hij beroept zich op de revolutie, — en het volk, een *plebiscitum* (!) zal de verandering der constitutie moeten ratifiëren, in geval zij door den senaat mogt worden noodig geacht. Wij zijn er ver af van te meenen, dat men zonder het volk bestaande constitutiën naar believen kan veranderen, maar we moeten deze ratificatie wel nemen, als die der democratie, als een *plebiscitum* zooals oud Rome er geen kende, als uitvoering van het programma *la révolution organisée par l'empereur;* hetgeen toch zoo min met de ware beginselen van behoud is overeen te brengen, als de phrase verstaanbaar is: *le pouvoir vient de Dieu et le droit vient du peuple.*

Het is bijna het tegenovergestelde van hetgeen we zagen in de laatste Bourbons. Zij hebben met der daad de godsdienst in druk gehouden, het revolutionair beginsel in Frankrijk geconstitueerd, en het land naar den ondergang voortgestuurd. Daarentegen waren ze de legitimiteit toegedaan, en meer dan de legitimiteit. Hunne trouwe aanhangers ten minste maken het koningschap tot een onsterfelijk despotisme, en schijnen niet te begrijpen, dat *een* regt niet *het* regt is, en er dus velerlei vergankelijke regten zijn; dat zoo er geene waarheid zeker gekend wordt die aan geen feit is verbonden, nog veel minder een regt, als eene praktische betrekking, zonder feit

kan bestaan; dat derhalve het regt in zijne volkomenheid tevens feitelijk is, en het feit, om te blijven, het regt doet geboren worden en wederom, het regt, om niet te vergaan, het feit. Naar hunne beschouwing der maatschappij, kan een ligchaam leven zonder hoofd, en een hoofd zonder ligchaam. Misschien was in dat despotisme, 'twelk de revolutie voorbereidde, de reden waarom zij die niet overwonnen.

De tegenstelling tusschen de Bourbons en Lodewijk Napoleon, die ons reeds te ver voert, is dus niet in alle opzigten juist. We wilden er meê toelichten, niet uit redeneren. Sinds zestig of zeventig jaren is het dezelfde revolutionaire stroom, waarop ieder zijne zeilen spant, gelijk hij het beste kan of meent te kunnen, en een eindweegs gelukkig voorwaarts gaat om op zijne beurt in de golven te verdwijnen.

Zal dat dan nu niet ophouden? We wenschen het, maar wat niemand zeggen durft, zullen wij wel niet gaan bevestigen. We hebben ons ook niet nedergezet om te zien wat waarschijnlijkst is: eene revolutie van de revolutie, dat is een omkeer in de aan godsdienst en zeden vijandige rigting, of een nieuw soort van *juste milieu*, dat slechts op eene andere wijze het midden houdt tusschen ja en neen, en den zieke doet sterven volgens al de regelen der kunst.

Blijven we ons onderwerp getrouw, en teekenen we aan, dat zoo het goede en kwade beginsel zich te gelijk vertoonen, het goede — en daar verstaan wij hier voornamelijk de godsdienst door, zich met eene kracht in Frankrijk doet gelden als sinds de revolutie niet was gezien. De triumftogt van Napoleon heeft — afgezien van alle bedoelingen, die we toch ook ten beste behooren uit te leggen, — ontegenzeggelijk en openbaar deze beteekenis: dat Lodewijk Napoleon slechts een werktuig was in Gods hand, dat aan God eindelijk alle eer en dank toekomt, dat bij Hem, dat in de godsdienst de vaste grond moet gevonden worden voor Frankrijks waar en bestendig geluk. Het was eene bevestiging van hetgeen in dit tijdschrift gezegd is, dat de godsdienst reeds die kracht van voortgang heeft gekregen, dat wat er gebeurt dien voortgang slechts verhaast. Worde dan Lodewijk Napoleon óf een Napoleon des oorlogs als de eerste was, óf een Napoleon des vredes als Louis Philippe, óf een Napoleon zooals wij dien wenschen en er nog geen is geweest: de Kerk houdt haren eigen triumftogt en zet dien onophoudelijk voort.

VERSCHEIDENHEDEN.

KORT LEVENSBERIGT VAN PAUS ADRIAAN VI UIT EEN OUD HS. [1]).

„Adrianus die VI van dien naem, geboren van Wtrecht, een geleert man, in die gottlike scrift, die welke was tvoren deken ende regent van die universiteit van Loeven, een pedagogus des edelts prince karolus Philippus soen. Hy was biscop van Derthusen, bewarer des lants in hispanien geset van Carolus Keiser. Na dat Leo die X. was gestorven ende begrauen, so worde Adrianus gekoren. Dair nochtan twe anderen gecoren waren vor Adrianum, die welcke weken ende gonden hem die electi. Ende na sinre doot, so worden si noch pausen. Adrianus behilde sinen naem. Ende hi setten op om die heilige kerct te reformeren, ende eendrachticheit tmaecken onder alle heren vorsten ende princen, hadde hem Got dat leeven langer verleent. Dair om is in hem veruoelt dat die wisen man seit: In korten tyden heeft hy veel tiden doorgebrocht. Hi worde geconsecreert binnen Romen anno Domini M. V^{c} XXII des soendages na sent Jan Baptist collaci in augusto. Ende anno XXIIJ in augusto worde hi cranck ende sterf opt heilige Cruus dach verheffenis, outwesende LXVI jair IIII maenden ende XVI dagen, ende geseeten hadde IJ iaier min IIJ maenden. Ende hi wert mit behorlike solemniteit begraven in sente peters kerck. Mer die erwardige biscop van Wtrecht Wilhelmus enckauort, resideerende binnen romen cardinael, heft hem mit merder solemniteit laten ouer brengen in onser lieuer vrouwen kerck teutonicorum geheeten, ende dair

[1]) Het HS. waaruit deze beknopte biographie is getrokken, behoorde vroeger tot de Verzameling van C. van Alkemade en P. van der Schelling, en berust thans in de Bibliotheek van het Seminarie te Warmond. Het bevat de „Chroniik van den jare 1523 tot 1539, betreffende Utrecht, Holl." enz.

mit een kostelic epithauium ende anderen cleenodien ende gouden pellen erwerdelic begraven. mit een ewige memori. "

DE TWEE LAATSTE ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN HET PROTESTANTSCH GENOOTSCHAP: TOT BEVORDERING VAN WELSTAND [1], VOORNAMELIJK ONDER LANDLIEDEN.

Umbrosae penitus patuere cavernae.

"De Protestantsche *schandliteratuur* kon evenmin uitblijven als de Protestantsche geheime *genootschappen*", schreven we in onze vorige aflevering, en we gaven er de verklaring van; we beloofden evenwel op dit laatste punt terug te zullen komen, gedachtig aan hetgeen wij het vorige jaar in ons verslag van *Welstand* hadden toegezeid, dat we onze lezers met de aanspraak, door prof. Royaards als destijds gekozen voorzitter te houden, zouden bekend maken. Reeds voor lang waren we hiertoe in staat gesteld, doch hebben dien arbeid verschoven, totdat het dagblad *de Tijd* zijne reeks van uitmuntende artikelen over de gezamentlijke Protestantsche geheime genootschappen, met en door elkander vergeleken en toegelicht, zou hebben afgewerkt, en ook de *Mémoire sur les Sociétés secrètes Protestantes dans les Pays-Bas* [2] hunne vereende duistere pogingen tegen de Katholieken zou hebben wereldkundig gemaakt. Wij hadden dan op dien grondslag slechts voort te bouwen, en

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XVII, bl. 100; D. XVIII, bl. 38; D. XIX, bl. 167.

[2]) Par un électeur Néerlandais. Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1852. — Dit gedenkschrift is grootendeels als een vervolg en aanvulling te beschouwen van den voortreffelijken *Mémoire sur la situation des Catholiques dans les Pays-Bas*, welke in weinig tijds minstens *drie* uitgaven beleefde.

zijn vergelijkend overzigt met onze eigene mededeelingen verder aan te vullen en te vervolgen.

't Is wel een hoogst pijnlijke arbeid geweest, welken de bekwame schrijver dier artikelen en van den *Mémoire* zich heeft willen getroosten; wij mogen hier van ondervinding spreken; maar hoogst tijdig en nuttig ook moet die arbeid heeten: wij leeren er den toestand en den geest zoowel als het onvermogen van het Protestantisme in Nederland door kennen niet alleen, maar onze eigen Katholieke Kerk er meer nog door liefhebben en hoogschatten, die God dank! tot zulke duistere middelen om te bestaan hare toevlugt niet behoeft te nemen.

In wat staat dan blijkt hier het Protestantisme te zijn? In een staat van ontbinding, van uiteenstorting, van de vervaarlijkste verwarring: regtzinnigen en nieuwgezinden, oud- en ongeloovigen Groeningers en Groningers: 't veroordeelt en verkettert elkaâr. Streeft men nu in die genootschappen naar zamenstemming in beginsel en leer? naar verzoening en vereeniging in het stuk van waarheid en geloof? Volstrekt niet, luidt het antwoord in den *Mémoire*, maar — en 't is daar zegevierend bewezen — zij hebben het allen schoon langs verschillende wegen op dat ééne doel gezet, het duidelijkst door Phylacterion uitgesproken, door Unitas, Welstand en Christelijk Hulpbetoon evenzeer herhaald en nagejaagd: den tijdelijken en zedelijken voorspoed der Protestanten te beschermen en te verzekeren en dit ten koste der Ultramontanen, dat is, der Katholieke landgenooten!

„De strijd, zoo lezen we bl. VIII, is van terrein veranderd: geen Protestantsche *beginselen* meer, maar Protestantsche *belangen* worden tegen de Katholieken thans voorgestaan"!

Wat we zelven in dit maandschrift van de verschillende genootschappen bewezen, wat van alle te zamen in *de Tijd* en *Mémoire* is aangetoond en een ieder thans onder de oogen had en heeft, behoeven we hier niet te herhalen: de geheime Genootschappen, 't is hun eigen woord, zoeken geen *evenwigt* maar *overwigt* der Protestanten, de heerschappij van vóór 1798; daarom mocten de Katholieken van bezit en eigendom, van handel en nering, van ambacht en handwerk, van post en waardigheid, van allen invloed op des dierbaren vaderlands hoogere belangen stelselmatig, maar sluipsgewijze worden uitgesloten; daarom de Protestantsche ge-

meenten en leden bevoorregt en verrijkt, daarom Roomsche armen zoo doenlijk door Gereformeerd goud omgekocht, daarom het Protestantsch schoolonderwijs voorgestaan en tonnen schats uit haat tegen de Katholieken op- en zaamgehaald worden, om tot dit oproerig en verfoeijelijk doel, maar langs der klubsen duistere sluipwegen te geraken. *Welstand* koopt hoeven, huizen, landerijen op, tegen wat prijs soms ook, dat het bedoeld bezit hem maar niet ontga [1]), het meest in Noord-Brabant, thans ook elders. *Welstand* heeft ten hoofddoel: de belangen te bevorderen der Protestantsche landlieden en landbouwers, en daarmeê het handhaven van pericliterende gemeenten; *Phylacterion* en *Unitas* koopen of begunstigen Protestantsche neringen, standen en bedrijven, hebben geld en voorspraak, hebben in 't verborgen alles veil om ze te beklanten: zij waken met duizend Argus-oogen in dorpen en steden, in de laatste niet het minst. *Hulpbetoon* poogt met aangeboden zilver en goud arme Roomschen tot afval te verlokken, wankele Protestanten in 't geloof te bevestigen en wijdt aan de gemengde huwelijken eene waakzame zorg: allen te zamen werken zij op het Protestantsch onderwijs, allen te zamen op der Protestanten voorrang en opperheerschappij in den lande; zie het met hun eigen woorden in de genoemde geschriften en onwederlegbaar aangetoond.

Wat middel om al die duistere aanslagen te verijdelen en onschadelijk te maken? Op de eerste plaats zeggen wij, een aanhoudend en liefderijk gebed voor de dwalenden, ook voor die verblinde drijvers en voor dezen het meest, dat Gods genade hun de oogen ontsluite en eindelijk doe inzien: dat eene Kerk die derwijze moet worden zaamgehouden, de Kerk niet kan zijn naar 's Heeren woord op eene onwankelbare steenrots gebouwd; dat een geest van zoo hatelijke uitsluiting de geest niet kan wezen der hoogere liefde, die alles voor allen wil worden; dat niet zulke stoffelijke middelen en zoodanig aangewend het geestelijk rijk onzes Verlossers kunnen opbouwen noch uitbreiden; dat zij de magteloosheid ook hunner vereende pogingen erkennen, daar zij, blijkens de verslagen, met zulk eene stoffelijke magt als waarover zij beschikken, altijd wel iets, maar op verre na niet dat hebben uitgewerkt, wat zij er van hadden durven verwachten.

---

[1]) Zie straks het verslag.

Maar ten andere, wij zeggen het met den *Mémoire* (bl. XII): openbaarmaking, zooveel mogelijk openbaarmaking van die werken der duisternis, is een tweede en magtig middel om die verholen aanslagen te ontzenuwen. Daardoor is reeds menig oog geopend, menig persoon van de deelneming teruggetreden: regtschapen Protestanten konden het niet langer aanzien, dat in het dusgenaamde klassieke land der godsdienstige vrijheid hunne Katholieke medeburgers zoo schreeuwend onregtvaardig bejegend werden.

Tot die verdere openbaarmaking dan nemen we ditmaal weder twee dokumenten van het oudste der geheime Genootschappen, van *Welstand*, in behandeling. Uit de aanspraken zal het blijken, hoe men zich met het vrijmetselaarachtige van 't genootschap en de *stoffelijke* middelen eenigzins verlegen gevoelt en dit poogt goed te maken; uit hetgeen we verder overnemen, zullen de oude klagten over mislukte ondersteuningen ligtelijk erkend, maar tevens de middelen waarover het genootschap beschikt en de wijze waarop, nader veropenbaard worden. Die echte bescheiden mogen tevens ter schandgedachtenisse onzer geheime genootschappen en hunner oneerlijke drijveren zijn.

Om de uitvoerigheid der aanspraak, den 18 Junij des vorigen jaars te Leeuwarden gehouden, zullen we menigwerf verkorten en ons bij de overname der hoofdpunten moeten bepalen; waar de duidelijkheid het vordert, zullen we onze bemerkingen *ingesloten* mededeelen.

Professor H. J. Royaards begint dan met te zeggen, dat hij, schoon levendig belang stellend in de Maatschappij van *Welstand*, nimmer echter hare bijeenkomsten had bijgewoond, noch als Correspondent of Bestuurder was opgetreden, en dus met verbazing zijne onverwachte benoeming tot president had vernomen. Toch hoezeer die betrekking aan velen hunner beter was toevertrouwd, [de Professor is derwijze nederig, dat hij dit met een nadrukvollen omhaal erkennen wil!] hij vond geen vrijheid, [de officiële uitdrukking waarmede men anders voor een predikants-beroep naar elders bedankt,] hij vond geen vrijheid, het *ditmaal*, *voor dit jaar* af te slaan: hij wilde dat bewijs zijner belangstelling geven en zóó treedt hij thans met moed en ijver voor hen op en roept allen het *welkom* toe.

De aanblik der mannen dáár tegenwoordig, het doel dat men zich voorstelt, om het erfgoed van 't voorgeslacht ongeschonden aan de

kinderen over te geven, de plaats der bijeenkomst, de zusterlijke zamenwerking met aanverwante Genootschappen, die hij dáár vertegenwoordigd ziet, bovenal de roepstem onzer dagen — dit alles vervult den redenaar met een ernstig gevoel, en maakt het *welkom*, dat hij uitsprak, tot den grondtoon van zijn hart.

Om de vele hen wachtende werkzaamheden, nog vermeerderd door de beraadslagingen over een nieuw Concept-Reglement, zal de spreker kort zijn; maar bij de lezing vooral van dat Concept-Reglement kwam hij tot zijne stof, tot de eenvoudige vraag: *Welke eischen doet onze tijd aan deze bestaande Maatschappij?* Het antwoord, zegt hij, zal zijn volle overtuiging uitspreken, en hij vraagt dan voor den *ephemèren* Voorzitter de toegevendheid der Vergadering.

We gaan de langgerekte beeldspraak voorbij van het dreigende onweder, dat een scherpziend profeet der toekomst uit de stille pastorij van Hilvarenbeek [D. van Heusden] reeds voor dertig jaren over de Noord-Brabantsche gemeenten zag aangedreven, om dadelijk, terwijl naar des redenaars klagt, „overal strijd, overal verdeeldheid en naijver" heerschen, van hem de roepstem van onzen tijd aan *Welstand* te vernemen. Zij is zijns inziens deze: die Maatschappij „is vóór dertig jaren uit kleine beginselen, als voorbode van toe-„komstige behoeften opgetreden; zij gevoele in deze dagen meer „dan ooit hare roeping, om met verhoogde inspanning den strijd der „waarheid en des Evangelies ook door hare middelen te strijden." —

Een *eerste eisch* onzes tijds is, dus vat de redenaar op, „*dat wij* „*den historischen grondslag, die gelegd is*, bewaren en mede blijven „waken voor het Protestantisme in Nederland door instandhouding „van kleine Protestantsche gemeenten en door bevordering van „haren welstand".

Wat hier volgt wekt inderdaad onze verbazing over de onwetendheid die er in die professorale bewijsvoering ligt. Het eigenaardige karakter van het Protestantisme, durft hij beweren, is daarin gelegen, dat het zonder priesterdwang alle krachten zijner belijders individueel in werking brengt en den *geheelen* mensch bezielt en al zijne werkzaamheid aan Godsdienst en Evangelie heiligt; daarom gebruikt het velerlei middelen, velerlei genootschappen, ook dit genootschap, ter bevordering van Welstand onder landlieden en hierdoor ter instandhouding van kleinere Protestantsche gemeenten. Hoe toch kunnen Protestanten tegenover Katholieken, die zij werk-

heiligen schelden, ooit spreken van individuele krachten, van den geheelen mensch, van geheiligde werkzaamheid, zij die bij beginsel de goede werken loochenen, de zinnen als boos veroordeelen en verwerpen, van offer niet het minste kunnen of willen weten: Christus immers heeft, volgens hen, zooveel gedaan dat *wij* menschen niets meer hebben te doen. Wat durven zij als eigenaardig karakter aan 't Protestantisme toeschrijven wat het juist niet is, maar wél verstaan aan de Katholieke Kerk en haar alleen toebehoort, zoowel als het volgende beginsel, waarmede hij de *stoffelijke* middelen van *Welstand* te verdedigen zoekt. „Het Evangelie, zegt de redenaar, moet onder *menschen* [ook] door *menschelijke* middelen worden gevestigd." — Dit is volkomen waar en volkomen Katholiek. Maar waarom dan verworpen wat de Heer overeenkomstig die menschelijke behoeften instelde; b. v. het zigtbaar, verneembaar, raadpleegbaar gezag met heel eene heilsinrigting, aan al de behoeften van den geheelen mensch beantwoordende, gelijk de Katholieke Kerk is. Wat gevolg trekt de redenaar uit zijne stelling? Deze vage, banale aanmaning: werk ook gij mede naar uw doel en uwe bestemming! Doch, voegt hij er toe, naar den *historischen* grondslag! Dat is men *hervorme* onze Maatschappij [van Welstand] maar vernietige haar niet door *omwenteling*. „Historisch karakter [luidt hier de hoogwijze bemerking] in Kerk en Maatschappij is niet stilstand, niet teruggang, maar voortgang en opbouwing op de gelegde grondslagen". Als in dien zin de Protestantsche Kerk (en eene Protest. Maatschappij) haar historiesch karakter moet bewaren: dan moeten als weleer de vloeken van Luther weêr dreigen, dan moet zijn helsche haat weêr opgaan in vlam en moord, dan moet er juist niet *gereformeerd*, maar *gerevolutioneerd*, maar verwoest, maar geroofd en geplunderd worden; dan moeten de Katholieken, als Gorcum's martelaren, weder gekerkerd en gefolterd, ten lande uitgejaagd of op zolders en in schuurkerken zaamgedreven; dan moeten ze, opdat gij er te langer genot van moogt hebben, langzamerhand verarmd en uitgehongerd: dan u weder de opperheerschappij, de dwingelandij; hun, bij uwe genade, de slavendienst! Katholieken van Noord-Brabant! u wacht dat lot het eerst; want de *ephemère* Voorzitter van Welstand stelt met ijskoude berekening zijn tweede punt nu vast en dat geldt ú: 2. „Is die historische grondslag de ware".... dan is de tweede eisch van onze Maatschappij; „*dat Noord-*

Brabant duurzaam het terrein blijve, vanwaar onze zorg uitgaat. " —

Maar, zegt men, [de spreker maakt zich eene opwerping] is dat niet te bekrompen, die *kwijnende* gemeenten *vruchteloos* te schragen? Kan dat geld van *Welstand* niet beter besteed? Wij verdeelen aldus onze krachten!.... De breedsprakerige teregtwijzing komt nu hierop neêr: Neen M. H.! want zoo te doen vordert de historische grondslag, de geest van den ontslapen stichter, de verijdeling anders eener 30-jarige werkzaamheid; wij zijn 't vooral verpligt aan 't voorgeslacht, aan de behoeften van onze Protestantsche Kerk. — Ja! aan 't voorgeslacht, dat die gemeenten stichtte [hier raakt de redenaar in verheffing!] en willen wij dan de vrucht van twee eeuwen [ettelijke kwijnende gemeenten, al voor lang vergaan, zeggen de Welstanders zelven, waren ze niet door stoffelijke middelen volijverig bij elkaâr gehouden!] willen wij die schoone vrucht van twee eeuwen " *doen vernietigen?* " — Kunnen wij het " voor ons geweten en voor den " Heer der Gemeente verantwoorden, Protestanten! [wat een pathos!] " of zal onze laauwheid ons hierin elken jaarlijkschen gedenkdag der Hervorming op het geweten doen branden? " [wat een nadruk! wat een stijl!] Neen, men beware dáár elke Protestantsche gemeente, ook om der kinderen wille, als een licht onder eene Roomsch-Katholieke bevolking in de duisternis; gaat er eene ten onder door onze traagheid: zij zal tegen ons optreden, [o de krachtige prosopopee!] de Maatschappij bij de nawereld aanklagen; want sedert hare oprigting is daar nog geene gemeente verdwenen, gelijk zoo vele in vroegere jaren.

Maar ook, vervolgt de hoogleeraar, als *voormuur* der geheele Prot. Kerk van Nederland worde Noord-Brabant gehandhaafd. En, denkelijk om het effekt, wordt Rome nu als een vervaarlijk, alveroverend heirleger geschilderd, dat, de verliezen der XVI eeuw willende herstellen, het zwakste punt, Noord-Brabant, eerst inneemt, voorts de eene kleine Gemeente na de andere aanvalt, dan elders voet voor voet den vijand uit de kleine landgemeenten terugdrijft: " Hervormden! " [dus galmt hij de angstvolle apostrofe uit, als zag de redenaar de Katholieke legerdrommen, het kruis voorop! daar verdelgend voortrukken voor zijn blik!] " Hervormden van de " landstreken tusschen Maas en Waal en van het Nijmeegsche " kwartier! moedig treedt men dan verder door Gelderland en " Overijssel heen, totdat men eindelijk zegevierend al de Vaderland-

„sche gewesten doorwandelt!" — Men ziet het, de professorale redenaar heeft hier met al zijne kunst het hoogste der kunst niet achterhaald: hij heeft met apostrofe en al hier te zigtbaar willen treffen; of de vergadering gesidderd heeft van angst en spijt: we weten het niet; maar voor ons wij lagchen met 's mans onnoozelheid die zoo tegen zijn eigen schim vecht. Dat die gemeenten uit eigen magteloosheid van het wegstervend Protestantisme reeds zouden vergaan zijn, daaraan twijfelen we geen oogenblik; maar dat de vechtende Ultramontanen u zouden verdreven hebben, gelijk gij met het bloedzwaard in de vuist het hen weleer hebt gedaan: dat logenstraffen immers naar uw eigen getuigenis die jaren, waarin Noord-Brabant het in zijne magt had, den laatsten Protestant met zijn laatste kantoor en kerk en dominé en al van zijn Roomsch erf zoetsappig te verwijderen: en wat hebben uwe voorzitters verklaard? dat Welstand ook toen in Noord-Braband *„niet de minste schade"* aan eigendom of goed heeft geleden.

Toch roept en teemt de *ephemère* voorzitter van 1851 al voort: „krachtig dan, mijne Broeders! en moedig, ook dáár, den voor-„muur bewaakt!" dat is *Welstand's* roeping niet slechts „voor dat „gewest maar voor de geheele vaderlandsche Kerk.... Bouwen wij „voort op dien grondslag! en onze Maatschappij kan zich meer en „meer verdienstelijk maken voor het nageslacht. Daarop vertrouwende „[wat gemoedelijk zieleroersel nu!], is de zalige van Heusden „[de stichter van Welstand] ontslapen; bereiden wij ook ons die „rust van het sterfbed". [Amen, Amen! riep gewis hier, den hoed over de oogen, de gemoedelijk geworden gemeente uit, en de slimme redenaar, zeker nu van zijner hoorderen hart, roept hun fluks zijn derde punt toe:]

3. „Maar dan ook *voortgebouwd* op dien grondslag *in historischen „zin!* — Dat is een *derde eisch* onzes tijds aan onze bestaande „Maatschappij".

Met vervelende langdradigheid en arme herhalingen wordt dit nu toegelicht; de zaak is: In Noord-Brabant niet alleen, maar ook elders geholpen waar landgemeenten gevaar loopen! Niet als *propaganda* maar als *tuenda!* — [Een soortgelijk woord sprak ook aanvankelijk een vroegere professorale voorzitter, de van ijver blakende heer Bosscha: *„evenwigt geen overwigt!"* — zeide hij; doch niet lang daarna luidde het uit denzelfden mond: *„overwigt geen*

evenwigt! " (Aanspraak van 1840.)] Hier volgt een klagt over te weinig *algemeene* deelneming; en toch "heeft Welstand hier en daar "*met te beperkte middelen* hulp geboden in Limburg en Gelderland, "in Overijssel en Drenthe, ja! tot in Zuid-Holland" toe! — Laat de staat ons los, [in dien zin spreekt de hooggeleerde president voort] moeten we op eigen voeten leeren staan, dan wordt ook nu meer dan vroeger zelfwerkzaamheid gevorderd: "meer en meer "van uitwendigen [vreemden] steun beroofd, handhaaft zij dan de "zaak van het Evangelie door waakzame werkzaamheid". We laten de snuggere bekentenis voor rekening des Utrechtschen hoogleeraars: hoe magteloos uit zich het Protestantendom is, zou eerst dan volkomen blijken, als het geheel op en door zich zelve en op eigen voeten moest staan: 't zou waggelen en vallen als het kind dat begint te loopen: zonder valhoed en leiband, *uitwendig* aangebragt, kwam het buiten lijfsgevaar geen schrede voort.

4. "Maar, is de vierde vraag, *zal dan die tempel Gods door "stoffelijke middelen worden opgebouwd?* Zien wij daarbij niet het geestelijk karakter der godsgemeente voorbij?" — Het antwoord is: ja! zoo wij van die stoffelijke middelen ons bedienden, om daardoor alleen stoffelijk welvaren te bevorderen, of zoo wij het geheele Protestantisme wilden omvatten; maar *Welstand* laat gaarne andere bemoeijingen aan anderen over; doch daarenboven: de Maatschappij onderscheidt *doel* en *middel!* zij gebruikt stoffelijke middelen voor een hooger geestelijk doel: dat staat in het 3 Art. van het Reglement van 1823; dat is ook in 't reglement dezes jaars opgenomen [1]); zoo leerden het onze vaderen, "die toen zij in 1688 "door eene algemeene collecte loffelijk trachtten te voorzien in de "belangen der Waldenzen, de twee tonnen gouds, die op één dag "werden ingezameld, niet anders bezigden, dan om daardoor het "geestelijke welzijn dier ballingen te bevorderen". Doen ook wij aldus.... "Wij zullen dan *reformeren*, niet *revolutionneren.*" — Daarom

---

[1]) Werkelijk is Art. 2 van het nieuw reglement verdeeld in A. *Stoffelijke* middelen [op de eerste plaats], als: 1°. het aankoopen van huizen en landerijen, het verhuren van die goederen aan Protestanten tegen matigen prijs. 2°. de opleiding van jonge lieden van beider kunne voor den boerenstand, enz. — B. *Zedelijke middelen*, als: 1°. bewaring van het Christelijk beginsel in het onderwijs. 2°. Opleiding der ondersteunden tot verlichte kennis, enz. (bl. 1 en 2.)

kweekt *Welstand* Protestantschen geest, huiselijke deugden aan, en zorgt zij mede dat het onderwijs christelijk zij.

't Is onnoodig hier te herhalen, hoe *feitelijk* de stoffelijke ondersteuning *hoofddoel* blijkt te zijn; immers een gemeente meer, een predikant meer; zooveel welvarende Protestanten meer, zooveel kiezers meer, zooveel aanzienlijke Protestanten te meer in regtbank en kamers! De sekretaris van *Unitas*, de heer van Hoogstraten heeft het nog onlangs zelf in Duitschland openlijk in een Gustaaf-Adolfvereeniging verklaard: „Daar [in die geheime genootschappen] verbindt „men zich, om arme Protestantsche ambachtslieden, kleine koop„lieden enz. op alle wijzen voort te helpen en te ondersteunen; men „laat bij hen slechts werken, men koopt bij hen alleen, en zoo is „hun *bijzonder streven* bijzonder daarop gerigt, om de Protestanten „tot welgezinde en *bemiddelde* lieden te maken, opdat een zoo groot „mogelijk aantal Protestanten *den vereischten kiescensus* zou kunnen „betalen, en de keuzen zoowel in de Staten-Generaal als in de „Provinciale Staten slechts ten gunste van Gereformeerde Kan„didaten zouden uitvallen" [1]). — Wat er nu bij zooveel stoffelijke gezindheid van de Gereformeerde „geest en waarheid" overblijft, moge de Hoogleeraar zelf uitmaken; even onbegrijpelijk is het ons hoe hij op de vijfde plaats zich niet schaamt te zeggen:

5. „Doch *strijden wij dan*, zoo veel voorzigtige wijsheid dit toelaat, *met geopend vizier!*" — Hetgeen we hierboven aanmerkten wordt hier overduidelijk, met die stoffelijke middelen en die verraderlijke geheimhouding is men niet geheel op zijn genoegen; wat men niet is, wil men althans schijnen te zijn; „immers openbaarheid, gaat de spreker voort, is de eisch van onzen tijd, geheimhouding wordt verdacht, en onwillekeurig worden wij door dien stroom medegesleept." — Zoo slangachtig als deze woorden kronkelen, zoo sluiperig is de raad die volgt en hierop uitloopt:

---

[1]) Verg. het niet malsche woord over *de geheime Genootschappen* der *Protestanten* in n°. 43 der *Katholieke Nederlandsche Stemmen*. — Wij bevelen te dezer gelegenheid dit weekblad, dat onlangs eene *nieuwe* volgreeks begon, met bijzondere belangstelling aan; het heeft thans zijnen werkkring uitgebreid tot Godsdienst, Staat-, Geschied, Letterkunde en Schoone Kunsten; bij de oude degelijkheid van dit allernuttigst weekschrift hebben we in de laatste nummers ook spranken opgemerkt van jeugdig, krachtig vuur, waardoor *de Stemmen* zich dubbel aanbevelenswaardig maken. —

openbaring zoo ver ons noodig en nuttig, geheimhouding zooveel als mogelijk is; de angstvallige geheimhouding kan verminderen, naar mate *Welstand's* krachten vermeerderen; zoo ook „zullen [wat bekentenis hier over het lichtschuwe hunner werken!] vele beden-„kingen, twijfelingen en tegenstand *ook onder Protestanten die het „licht beminnen*, worden afgeweerd, en gedachtig dan aan het [hier onteerde] woord des Verlossers; *Wee uwer, wanneer alle menschen „goed van u spreken*", gaan wij onverdroten voort. — „Maar ook, [men mogt eens te ver gaan!] hier kent de wijze tijd en plaatse. „Wie ooren heeft, hoore!"

Bij ons verslag van de tweede aanspraak des Hoogleeraars voegen we nog een woord over het maconnieke der Prot. Genootschappen; we eerbiedigen hier dat magistrale slotwoord, en haasten ons met hem naar den laatsten eisch dezer dagen, aldus voorgesteld:

„Eindelijk, *spannen wij daartoe onze Gode en den Verlosser geheiligde krachten in, onder opzien tot God in vereeniging met onze Zuster-Maatschappijen.*" — Rome's onvermoeide *actie* bragt *reactie* voort, en „nevens ons allengs andere Genootschappen, door *afzon-„derlijke middelen naar hetzelfde doel strevende*". [Men houde aanteekening ook van deze bekentenis!] Elke naijver wijke, onderlinge zamenwerking [tegen de Katholieken, onzen onderlingen vijand]! „Langs verschillende wegen naar één doel! [Onze opperheerschappij ten koste van de Ultramontanen!]

„En strijden wij dien strijd in de kracht [hoe kan het woord over de lippen!] in de kracht Gods, [onzes *haats* moest het heeten,] „met de dagelijksche bede om zijne hulp", niet afgeschrikt „door „belemmeringen op onzen weg, *hier en daar door achteruitgang, door „verlies van leden, noch door mislukking van sommige pogingen.*" — Hoezeer deze klagt waarheid bevat, zullen we later in het verder verslag toonen. Juist die tegenspoed, dus gaat de vermaning voort, zij onze opwekking; „het bloed der martelaren was het zaad der Kerk", — „ja! door tegenspoed wordt elke christelijk inrigting geworteld." — „Daaraan te gedenken is de eisch van onzen tijd! „Welaan dan, Mijne Broeders! onder biddend opzien tot God en „tot den Heer der Gemeente", ... „elk in onzen kring krachtig en „hoopvol in den christelijken geest van liefde en verdraagzaamheid „[wat een spotternij!] gearbeid!" .... Dat het vrije Friesland ook dit jaar het voorbeeld geve en door heel Nederland gevolgd worde! —

„Sterk in dat vertrouwen, met dat uitzigt in het oog, en met die „bede in het hart, *verklaar ik de dertigste algemeene vergadering „der Maatschappij van Welstand geopend!*„

Aldus de 16 bladzijden lange aanspraak van den Utrechtschen Hoogleeraar: ook dit jaar trad hij weder op, doch hierover in de volgende aflevering.

ZOOGENAAMD PROTESTANTSCH KERKELIJK GEZAG.

In *de Boekzaal* der voorlaatste maand lezen we het volgende: „De *Katholiek* heeft in een zijner laatste nommers aanstoot genomen „aan hetgeen door een onzer geachte Medearbeiders gezegd is: „„Het ware wenschelijk, dat er over de kerkelijke leerboekjes eene „„eenigzins scherpere *censuur* werd uitgeoefend, dan die, welke in „„de bloote goedkeuring van eenig kerkelijk Bestuur bestaat, die „„toch haren waarborg niet heeft in eene eenvoudige schriftelijke „„verklaring, maar slechts in eene erkende aankleving en positieve „„belijdenis van de leer der Ned. Hervormde Kerk.„„

„De *Katholiek* zegt niet te begrijpen, hoe men op Protestantsch „terrein, waar men zich op *den Bijbel alleen* zegt te beroepen, van „een *Kerkelijk gezag* spreken kan. Hij zou het Protestantisme van „de Kerken der Hervorming o! zoo gaarne vereenzelvigen met het „Libertinisme onzes tijds.„

De *Katholiek* behoeft waarlijk het Protestantisme niet te vereenzelvigen met het Libertinisme onzes tijds: het heeft zich allerwege, en van den aanvang reeds, en wel uit eigen *beginsel* met het Libertinisme vereenzelvigd, en van daar dan ook die „grenzenlooze verwarring„, waarover zoovele Protestanten luide klagen; eigen onderzoek is = willekeur, Protestantisme is Libertinisme.

Maar hoe antwoordt *de Boekzaal* aan de *Katholiek* omtrent het geopperd bezwaar?

Driestweg met deze verzekering: „Er is nogtans ook een Protes„tantsch Kerkelijk gezag. Het is ten allen tijde in zijn eigenaardig

„karakter, onderscheiden van de menschelijke overheersching des „geloofs, beleden geworden.

„B. v. in de *Confession Helvétique*, Genève 1819: „„Nos églises „„ne disent point aux docteurs *croyez;* mais elles leur disent: „„croyez vous?„„

„Door uitmuntende Protestantsche Schrijvers, als Bungener, „(*Histoire du Concile de Trente*): „„Autre chose est de s'assem- „„bler pour s'entendre sur ce qu'on aura à enseigner, pour con- „„damner accidentellement telle ou telle opinion qu'on croit „„mauvaise, — ou de s'arroger, de par Dieu, le droit absolu d'en- „„seigner et de condamner.„„

Welke beide plaatsen, die nu voor bewijs moeten dienen van Protestantsch Kerkelijk gezag, door *de Boekzaal* aldus vertaald worden. „Onze Kerken zeggen aan de Leeraars niet: *gelooft;* maar „zij zeggen: *gelooft gij?*„ — „Het is geheel iets anders, bijeen te „komen, ten einde zich onderling te verstaan omtrent hetgeen „onderwezen zal worden, en om in een bepaald [in eenig] geval „deze of die meening, welke men verkeert acht, te veroordeelen, — „of zich als van Godswege het onbeperkt [lees: volstrekt] regt tot „onderwijzen en veroordeelen aan te matigen.„ —

Maar bewijzen nu deze weifelende woorden niet juist wat *de Katholiek* beweerde, dat er bij Protestanten met hun „*bijbel alléen*„ geen sprake van *gezag* wezen kan, of zij weerspreken zich zelven en zeggen ja en neen te gelijk. Of mag dat nu wezenlijk *gezag*, *Kerkelijk gezag* heeten, waardoor *gevraagd*, niet *beslist* wordt omtrent hetgeen men te gelooven heeft? is dat *gezag* uitoefenen, wanneer men zamenkomt, om *zich onderling te verstaan* omtrent hetgeen men te onderwijzen zal hebben, en om in eenig voorkomend geval eene of andere meening, welke men verkeert *acht*, te veroordeelen? Is het dan geen feit, dan men sedert drie eeuwen is zamengekomen, en nog dag aan dag zamenkomt, om zich onderling te verstaan en deze of gene meening, die men verkeerd acht, te veroordeelen, — en men nog tot geen *onderling verstaan* en nog tot geene allen bevredigende bepaling van de Protestantsche leer gekomen is? Heeft de *Kerkelijke Courant* niet onlangs aangewezen, dat de vier vragen, die vóór de Prot. avondmaalsviering als het *kenmerkende* der Hervormde belijdenis bevattende, worden voorgehouden, zoo weinig dit *kenmerk* bevatten, dat zij niet eens

Gereformeerd, niet *Protestantsch* zelfs, maar bloot algemeen *Christelijk* zijn; dat ze, wél verstaan, door een Katholiek zelfs met ja! zouden kunnen beantwoord worden?

Wil men een gezag, dat zoo weinig gezag heeft, toch voor den schijn zoo blijven noemen, we hebben er vrede meê; maar 't is en blijft voor ons, die in gezag naar den aard van 't woord en der zaak iets meer zien dan een beleefd ondervragen en een eeuwig zamenkomen om zich onderling te verstaan, nog altoos een raadselachtig, een *zoogenaamd Protestantsch Kerkelijk gezag.*

HET MONUMENT VOOR KAREL VAN BRIMEU, GRAAF VAN MEGEN.

(INGEZONDEN.)

In de *Astrea* van 1 October besteedt men drie kolommen druks, om lucht te geven aan zijne onverdraagzaamheid ten opzigte der Katholieken. Men bedient zich beurtelings van de schoolmeestersplak en van iets, dat men wel voor een vondeliaanschen „roskam" zou willen doen doorgaan, om de bewoners van het oude Graafschap Megen hard te vallen over de oprigting van een gedenkteeken voor den wakkeren en trouwen Karel van Brimeu, dien zij een handlanger van Alva noemt, en die geweest is een der weinige den Souverein getrouw gebleven Nederlandsche Stadhouders en veldheeren onder Philips III [1]). Hadde die booze, bloeddorstige Karel van Brimeu Noord-Holland maar een uur of wat vroeger kunnen bereiken, zeggen wij met een helaas! — dan hadde hij den braven en edelen krijgers van Brederode het verbranden en verwoesten der heerlijke boekerij van de Abdij te Egmont kunnen verhinderen, en onze wetenschap ware onnoemelijk rijker.

---

[1]) Karel van Brimeu, Graaf van Megen, Vrijheer tot Humbercourt, Heer van Housdaing en Esperlecq, Ridder van het Gulden Vlies, en Z. M. Stadhouder en Kapitein-Generaal over het Vorstendom Gelder, het Graafschap Zutfen, Friesland, Overijssel, Groningen, Lingen, enz.

De onverdraagzame schrijver in de *Astrea* vond het ongeraden zijn artikel te teekenen: tot ons leedwezen zijn wij derhalve gedwongen den redacteur verantwoordelijk te laten voor het opstel. Dat opstel getuigt of van overgroote onbekendheid met de geschiedenis van den voortreffelijken Brimeu; of van diepgewortelden haat en daaruit voortvloeijende ergerlijke onregtvaardigheid tegenover de Katholieken. Hoe, men zal van ons vergen de wijding van een levend monument (te Weert) [2]) aan de nagedachtenis van den Graaf van Hoorne, een vertegenwoordiger onzer weêrpartij met handgeklap te begroeten; en men zal ons willen beletten, op onze eigen kosten, onzen Megenschen held een gedenkteeken op te rigten? — Neen, zeggen wij, en nog eens, neen! Wij zijn billijk genoeg, om het niemand euvel te duiden, die uit zijn beurs en op zijn grond, een eerezuil wijden wil — al ware 't aan Willem Lumey en Dirck Sonoy: maar de *Astrea* moet zich niet vleijen, dat wij het belagchelijk despotisme, hetwelk zij zich aanmatigt, in het minst eerbiedigen zullen. Wij juichen van ganscher harte de genereuze en vaderlandslievende pogingen van de Achtbare en Eerwaarde Heeren Sengers, van Amstel, Baron van Blockland en van den Heuvel, in zake de Tombe van Karel van Brimeu toe, en verwijzen den belangstellenden lezer en ook de *Astrea*, naar het wel en grondig geschreven werkjen van den Eerw. Heer van den Heuvel, Leeraar te Ravenstein, getiteld: *Het Vernieuwde Kerkhof te Megen, en het aldaar gevonden Graf*, enz. St. Michiels-Gestel, 1851. Wij zijn van nabij onderrigt, dat een der uitstekendste Nederl. letterkundigen zich in dit oogenblik bezig houdt met het schrijven van een stuk over de Abdij van Egmont, waaruit het aandeel duidelijk zal blijken, dat de knechten van Brederode aan de nooit genoeg te betreuren verwoesting der Abdij gehad hebben.

DE LUTHERSCHE DUIVEL.

— Het Lutheranisme plagt, overeenkomstig zijne leer van de grenzenlooze verdorvenheid des menschen, de magt van Satan over

---

[2]) Zie *K. Ned. Stemmen* van 9 Oct.

den mensch breed uit te meten, ja schier als mateloos voor te stellen. Eene gruwzame bijgeloovigheid en eene zedeloosheid zonder gewetenswroeging waren daarvan de gevolgen. Geen Lutheraan had eenig kwaad bedreven, of het was eigenlijk de duivel geweest die het gedaan had, en niemand verscheen ergens als bestrijder van Luther's leer, of hij was, zoo niet de levende Satan zelf, dan toch door den duivel bezeten of door hem onder eenige gedaante vergezeld en geholpen. Van den kansel af onderhield men het volk in den waan, dat alle tegenstanders van de Luthersche Avondmaalsleer, volgens Luther's uitdrukking, „een ingeduiveld, doorgeduiveld en overduiveld hart" hadden; van de Duitsche (Katholieke) Bisschoppen vertelde Luther in zijne preken aan het volk, dat ieder van hen zoo vele duivels naar den Rijksdag van Regensburg meêgebragt had, als een hond vlooijen heeft; en de dood eens mans, die zich in zijn leven aan Satan overgegeven had, moest natuurlijk ook door onmiddelbare tusschenkomst van Lucifer bewerkt worden. Zoo berigt Luther, dat Karlstadt te Bazel van den duivel omgebragt is; Osiander moest op dezelfde wijze gestorven zijn; en Katholieke geestelijken waren soms, als zij tegen het Lutheranisme predikten, door den zigtbaren duivel van den predikstoel gehaald.... Musculus, een voornaam Reformator, zeide: „De duivel heeft alle hoeken der wereld zoodanig met hoovaardij: ontucht en boosheid vervuld, dat hij in de hel geen voorraad meer heeft". Doch *alle hoeken der wereld* is hier zooveel als Duitschland; want er volgt: „Het is zeer te vermoeden, dat de booze geesten nergens elders in de wereld zijn dan alleen, hoopsgewijze en gezamenlijk, in Duitschland". En wat is nu het ergste? „Gelijk de duivel thans weêr het allerbedrijvigste is, zoo zijn daarentegen de menschen zonder alle bekommering, zoodat de duivel half gewonnen spel heeft". Van waar die gerustheid? De procesakten van dien tijd bewijzen het: de verantwoordelijkheid voor het kwaad werd op den duivel geworpen, en in de toegerekende regtvaardigheid van Christus vond ieder booswicht de bedekking zijner gruwelen. Zie Döllinger: *Die Reformation, ihre innere Entwicklung*, enz. II B. p. 413 en volg.

SPROKKELINGEN.

VAN BABYLON NAAR JERUSALEM. — Wij hebben voor eenige maanden vermeld *), dat we van eene vertaling hadden vernomen der beide werken: *Von Babylon nach Jerusalem* en *Aus Jerusatem*, door de beroemde gravin Hahn-Hahn: thans is het eerste werk, dat wij D. XX, 156—185 aan onze lezers hebben leeren kennen, in 't Nederlandsch verschenen bij den boekhandelaar R. G. J. Sladoot te Groningen. 't Is een net boekdeel in gr. 8°. van 200 helder gedrukte bladzijden; moge deze, bijkans woordelijke, overbrenging hier bij velen zoodanige vruchten uitwerken als het oorspronkelijke in tallooze harten reeds alom heeft voortgebragt.

AANMERKINGEN OP „DE GROENE WEES". — Bij evengenoemden boekhandelaar is ook dezer dagen een vlugschrift verschenen van ruim 60 bl. in gr. 8°., ten opschrift voerende: *Eenige aanmerkingen*, op het werkje van den predikant C. P. L. Rutgers, getiteld; „*de Groene Wees*, Schetsen en Mededeelingen betreffende het Diakoniekinderhuis, der Nederl. Herv. Gemeente te Groningen." — door B. C. Heskamp, R. K. Priester te Groningen. — De Eerw. schrijver wijst daarin den Groningschen predikant teregt over zijnen schaamteloozen lof, aan 't Evangelie der Albigenzen toegekend; over zijne lasteringen tegen den H. Dominicus, over de duizendmaal weerlegde, door D^s^. Rutgers weêr opgerakelde aantijging: dat de Kerk aan de geloovigen de vrucht van 't levend Woord onthoudt, (waarbij *Schrants* klassieke *Verhandeling over den Bijbel* rijkelijk benuttigd is); en in eene IV § tuchtigt hij den ongodsdienstigen predikant over zijn smadelijk woord tegen de H. Moeder des Heeren uitgebragt.

„Niet gewoon te schrijven — zegt de Eerw. Heskamp — en „bovendien mijne zwakke krachten daarin kennende, zou ik de pen „nog niet opgevat hebben, had het ook den geestelijken, in wier „omgang ik mij dagelijks verheug, niet zeer nuttig, zelfs eenigzins noodzakelijk toegeschenen, dat genoemd werkje door een „tegenschrift, althans voor de Katholieken, onschadelijk gemaakt „werd." Wij vertrouwen, dat de Schrijver zijn doel bereiken en

*) D. XXI. bl. 99.

de hatelijke uit- en aanvallen van den Groningschen Predikant er door onschadelijk zal maken.

FRANSCH en BUITENLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP. — Het heeft kolporteurs in Indië, waar de H. Schrift in 32 dialekten vertaald is; — in Turkije, waar een firman den Protestanten meer vrijheid toestaat, dan zij, zegt *de Vereeniging*, in zekere Roomsche landen hebben; — in China, waar een der hooge dignitarissen van het rijk, de Keizerlijke Commissaris Lili, een traktaatje geschreven heeft, ernstige beschouwingen bevattende over de zedelijke voordeelen der ziekte; — in Kalifornië, waar naast het goud, dat vergaat, de parel van groote waarde gevonden wordt. — Het Genootschap heeft 9,798 Bijbels en 67,433 N. T. verspreid, en aan giften als door verkoop 101,000 frs. ontvangen.

OF BIJ DE PROTESTANTEN DE ZENDELINGSZAAK OVERDREVEN WORDT. — In de *Vaderl. Letteroefeningen* der laatstvorige maand wordt een werkje beoordeeld, getiteld: *„ Overdrijft men ook de Zendelingszaak onder de Heidenen ten koste van eigene meer dringende belangen?* Een vriendelijk, maar ernstig woord voor al mijne Protestantsche landgenooten", en wij vonden daar omtrent dat bezwaar de volgende verklaring: „De vraag aan het hoofd dezer brochure geplaatst, is gemakkelijk te beantwoorden, als men het cijfer nagaat van de ontvangsten voor het Zendeling-genootschap in het laatste jaar. Met inbegrip van legaten en geschenken is het *f* 78,943.92, en dus p. m. vier centen per hoofd; waarlijk niet te veel voor onze aanzienlijke Protestantsche bevolking. In het geven is alzoo volstrekt geene overdrijving; maar bestaat zij dan misschien in de zucht om de deelneming van 't Genootschap uit te lokken? Wij zouden denken, dat de pogingen daartoe te flaauw zijn; anders zou 't Genootschap méér van de Protestanten genieten dan maar vier centen per hoofd".

LETTERLOOVER.

TWEE DANKLIEDEREN [1])

VÓÓR DE PRIJSUITDEELING.

Er klinkt door alle bosschen
Een wonderschoone zang,
Nu kort en zacht en statig,
Dan schel en luid en lang;
Dan zingt er één, dan koor om koor,
Maar immer gaat de wildzang door.

Wat doet die vogels zingen
En schat'ren zóó door 't groen;
Is 't ook 't gevederd volkje
Om d' eereprijs te doen?
Geen vogelstem wordt immer moê,
Of geeft een toontje aan de ander toe.

Zou 't ook een danklied wezen,
Dat altoos, altoos rijst
Voor de ongeziene Liefde,
Die dag aan dag hen spijst?
En zingt ge daarom dus om strijd
En zonder dat ge ooit moede zijt?

Maar wat er u doe zingen,
Gij, kweelziek vogelkoor!
Het schijnt, gij gaat ons, kleinen,
In 't goede al vlijtig voor:
En daarom, daarom willen wij
Ook zingen luid en lang als gij,

[1]) Het eerste hebben kleinere, het tweede grootere arme kinderen gezongen, die door Liefdezusters onderwezen worden.

Bij het blinken dezer kroonen,
Die ge ons heden weder biedt,
Klinken vrij de zoetste toonen:
Maar uw teed're liefde loonen -
Onze zang vermag het niet.

Hoe de diepste klanken zwellen
En versnellen in ons lied:
't Moog' van 't hart, dat ze op deed wellen,
U de dankb're slagen tellen -
Maar uw liefde meldt het niet.

Dag aan dag van d' eersten morgen
Tot de langzame avond zinkt,
Voor des naasten heil te zorgen,
Waar de liefde, diepst verborgen,
In haar hoogste glorie blinkt; -

Niet voor zich, voor óns te leven,
Alles steeds voor allen zijn;
Heel ten offer zich te geven:
't Is uw eenig doel en streven
Tot uw jongste morgen schijn'.

Van een zachten ernst omtogen,
Staat u 't min'lijk aangezigt,
Met ons, armen, meest bewogen,
Straalt de liefde ons uit uwe oogen
Als een glans van 't eeuwig licht.

Bij het blinken dezer kroonen,
Waar gij heden ons meê tooit,
Klinken aller dankb're toonen:
Ach, maar uwe liefde loonen -
Onze zang vermag het nooit.

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg van bl.* 229.)

Tot hiertoe hebben we zooveel als de eerste aannadering van Grotius tot de Katholieke waarheid gezien, en daarbij kunnen opmerken, dat voornamelijk twee beginselen hem in die rigting deden voortgaan: de leer der genade en de behoefte aan gezag. Het verband evenwel tusschen het een en het ander, tusschen de genade en het gezag der Kerk, had hij geenszins ingezien. En hoe ook zou hij dat zoo spoedig hebben ingezien? Daarvoor zou hij den ganschen cirkel der waarheid reeds moeten zijn rondgegaan, en in het individu en in de Kerk dezelfde gelijkenis met Christus moeten erkend hebben. Zijn denken en zoeken over de genade was nog te zeer van polemischen aard, was een zoeken, hoe hij de vrijheid tegen het Calvinisme zou verdedigen; en het gevoel van behoefte aan gezag was, zonder verband met het leerstuk der genade, slechts

door uiterlijke omstandigheden bij hem opgewekt. Ook de eerbied dien hij voor de oudheid had, was nog geen bewuste erkenning der overlevering, maar kwam *grootendeels* voort uit zijnen wetenschappelijken aard, en de overeenstemming der Vaderen in de door hem verdedigde waarheid [1]). Van daar dat hij een gezag wilde, dat geen gezag was: eene tijdelijke overheid die uitspraak moest doen volgens den bijbel, een Bisschop of een Patriarch die zijne zending had van het volk, en waarbij de abstracte Protestantsche Christus, dat is de bijbel, altijd bleef heerschen.

Maar kon Grotius er wel ooit toe komen, om het verband tusschen het leerstuk der genade en dat van het kerkelijk gezag in te zien? Was, wat wij nadering tot de Kerk noemden, niet bloot gevolg van wetenschappelijke,

---

[1]) „Tot zoo verre heb ik de Vaders gelezen, dat het zeker is „voor mij, dat de leer van den slaafschen wil en de noodzakelijke „volharding der geloovigen niet zeer oud is". Ep. 22. (1613) — Wij hebben gezegd, dat zijn eerbied voor de oudheid *grootendeels* voortkwam uit de opgegeven oorzaken, en beweren dus geenszins, dat niet reeds eenig gezag door hem aan de uitspraak der Kerk werd toegeschreven. Een jaar later, 1614, schrijft hij: „Intusschen „kunnen de punten, die vóór en na Augustinus altijd, zoo in de „Oostersche als in de Westersche Kerk, voor ontwijfelbaar gehouden „werden, *eenig gezag* ontleenen aan de overeenstemming zoo veler „eeuwen en volken". Ep. 29. Iets van meer beteekenis is in een later schrijven van hetzelfde jaar: „Het is wel te gelooven dat de Katho„lieke Kerk ten allen tijde geweten heeft (*numquam ignorasse*), hoe „veel wij aan de genade verschuldigd zijn, daar dit geen gering „deel uitmaakt van de godsvrucht". Ep. 31. In die woorden ligt opgesloten: dat de godsvrucht, dus de Geest Gods, altijd in de Kerk leeft, en haar bewaart voor dwaling, als met ware godsvrucht onbestaanbaar. Eindelijk lezen we in een brief van 1616: „Voorwaar „de overeenstemming der oudheid moet op zoo veel te hooger prijs „gesteld worden, als wij hen schandelijker zien vallen die zich het „regt aanmatigen van zonder eind en zonder maat nieuwigheden in „te voeren". Ep. 72.

menschelijke beginselen waarnaar hij alles menschelijk wilde ordenen? Was, om het woord te spreken: Grotius geen Semipelagiaan en, wat erger is, Sociniaan?

Wij haasten ons met te antwoorden: neen, dat was Grotius niet, en hetgeen wij van hem hebben medegedeeld komt reeds met die beschuldiging niet overeen. Daar dit het eigenlijk uitgangspunt zijner verandering betreft, hadden wij er wel vroeger over kunnen spreken. Maar behalve dat de volgorde zijner schriften ons nu eerst gelegenheid geeft daarover te handelen, en het niet voegde over den aard zijner denkwijze uit te weiden, eer wij die met hare voornaamste uitingen hadden voorgesteld, verdient de verdediging van Grotius tegen zulk eene beschuldiging wel eene afzonderlijke plaats. Zij betreft den diepsten grond zijner godsdienstige denkwijze en verandering, en zou, indien zij waar bevonden wierd, veel ontnemen aan de waarde van zijn karakter, veel aan het gewigt zijner getuigenissen, en het wel minder duidelijk doen zijn, dat hooger, dat bovennatuurlijke invloed hem voortvoerde naar de Kerk [1].

Dat de op dit punt onhandelbare Protestanten hem Pelagiaan noemen, is hier niet van het minste gewigt. Hoe zouden dezen anders oordeelen? Het Protestantisme is een mystiesch pantheïsme, en van daar het zoo zonderling verschijnsel, dat zij die, door ontwikkeling dezer leer, tot verloochening van het geheim der H. Drievuldigheid en der Menschwording gekomen zijn, nog spreken van

---

[1]) Hij zelf zegt, in de straks aangehaalde plaats, dat het weten van 't geen men aan de genade verschuldigd is, geen gering deel uitmaakt van de godsvrucht.

genade en praedestinatie! en der Katholieke Kerk een zedebedervend Pelagianisme verwijten!

Maar ook onder de Katholieken is die denkwijze over Grotius verbreid; waartoe wel het meest zal hebben bijgedragen, dat dit ongunstig oordeel uit Frankrijk, dat is uit de trompet der faam zelve heeft rond geklonken, en daarbij was opgemaakt door eenen beroemden en inderdaad grooten kerkvoogd van dat land: door Bossuet.

Dit alleen zou genoeg voor ons zijn geweest, om over Grotius' denkwijs opzigtens de genade en Christus' Godheid eenigzins uitvoeriger te handelen. Wat een man als de Bisschop van Meaux zegt, mag van ons niet geïgnoreerd worden. Wij zijn genoodzaakt op zijne bewijzen te antwoorden. Maar daarmede zullen we, ingeval ons antwoord voldoende is, ook dat gewonnen hebben, dat we naar 'tgeen van anderen welligt nog wordt aangevoerd, niet meer hebben om te zien.

Zoowel de eer van den grooten Bossuet, wien wij het wagen tegen te spreken, als het belang der zaak zelve die wij verdedigen, vordert van ons, dat we niet aanstonds die bewijzen gaan wederleggen, maar vooraf doen zien, dat hij op het gezag, 'twelk hem bij andere gelegenheden toekomt, in dit geval minder aanspraak kan maken.

Het gold, men lette daar wel op, niet de waarheid, niet de Katholieke leer op zich zelve, maar de persoonlijke gevoelens van Grotius, en de Bisschop van Meaux, die, hoe groot, in wijsgeerige en theologische kwestiën niet altijd juist heeft geoordeeld, werd hier wel bijzonder in gevaar gebragt een onbillijk oordeel te vellen.

In 't algemeen kan degeen die voor de orthodoxie waakt, en dus meer op de uitdrukking en objectieve voorstelling

dan op persoonlijke meeningen te letten heeft, daardoor vervoerd worden tot hardheid, en wanneer de strijd eenmaal begonnen is, tot drijverij. Maar wat had hier nog bijzonder plaats? Vooreerst: Grotius had door zijne commentaria op de schriftuur (waarover we later een woord zullen zeggen) wel degelijk berisping verdiend. Kon dit nu geen aanleiding geven, om hem ook in andere opzigten zeer ongunstig te beoordeelen? Ten andere bevond zich Bossuet tegenover Grotius in eene scheeve stelling, of niet in zulk eene stelling als men voor eenen onpartijdigen regter zoude wenschen. Hij sprak over Grotius niet om Grotius zelven, maar om een ander. Hij had Richard Simon te wederleggen, die zich in zijne uitlegging der schriftuur op Grotius beroepen had. Hoe natuurlijk was het dus, dat deze het voor Richard Simon misgelden moest, en zijne geheele godsdienstige denkwijze in 't ongunstigste licht wierd gesteld.

Bossuet was bovendien van zeer strenge denkwijs, en gaf onder de opiniën die door de Kerk zijn vrij gelaten, aan diegene de voorkeur welke het minst gunstig schijnt aan de menschelijke vrijheid. En 't was juist die vrijheid welke Grotius uit al zijn magt verdedigde. Nu mogt eerstgenoemde tegen Jurieu uitdrukkelijk beweerd hebben, dat de tegenovergestelde opinie (van Molina) met reden door de Kerk niet was veroordeeld, hier evenwel, waar het op persoonlijke gevoelens aankwam van een voor de vrijheid ijverenden Protestant, kon hij toch zeer gemakkelijk de regten voorbijzien der van hem niet aangenomen opinie.

Eene zeer bijzondere aanleiding daartoe was, dat het den H. Augustinus betrof. Want zoo zeer de Kerkvoogd voor dien Oudvader was ingenomen, zoo zeer moest Grotius tegen dezen gestemd zijn. Wie weet niet hoe de Protestanten gewoon zijn, zich op den grooten Bisschop van Hippo te be-

roepen, alsof deze de „*horrenda dogmata*" van Calvijn had geleerd! Luther zelf beroemde zich, den Bijbel alleen uitgesloten, het meest te hebben geleerd van Augustinus [1]). 't Is waar, dat Grotius tot zulke eene dwaling niet in staat was, en te veel wetenschap bezat om den grootsten der Kerkvaderen voor een bekrompen Calvinist aan te zien; maar dat geroep [2]), hoe ongegrond, was wel geschikt hem niet gunstig voor dien Oudvader te stemmen, wiens particulier stelsel hem bovendien onaannemelijk voorkwam.

Zouden we op het geduld onzer lezers nog een weinig mogen rekenen? Wij zijn zoo ongelukkig van eenen man te moeten tegenspreken, wiens schoonen roem men niet alleen ontziet, maar liefheeft; aan wien men zelfs eene voor zijnen naam schadelooze misvatting niet wil hebben toegeschreven, en tegen wiens bewonderingswaardige talenten wij niets kunnen overstellen dan eenvoudige en weinig gekende waarheid. Wij mogen derhalve nog wel eenige bemerkingen maken over zijne voorstelling der zaak, over die *adminicula causae*, die hij zoo zonder moeite en daarom zoo meesterlijk gebruikt, die wel geene kracht van bewijs, maar van overreding hebben, en slag op slag aangewend, eenen zekeren stroom vormen, waardoor men zonder het te weten wordt medegevoerd.

Hoe wordt Grotius door den Bisschop van Meaux voorgesteld?

1. Als iemand die eenmaal buiten de Kerk en van den goeden weg afzijnde, zeer ligt van het eene uiterste tot het

---

[1]) Na dezen weder uit het pantheïstiesch geschrift: *Die Deutsche Theologie*, waarover in dit tijdschrift gehandeld is. Zie D. XX, bl. 65.

[2]) Ook de Dortenaars beriepen zich op den H Augustinus. Ep. 29.

andere kon overslaan, en ook met der daad van een Calvinist een Semipelagiaan is geworden (*du Calvinisme au Semipélagianisme*).

2. Als iemand die slechts steun zoekt in wetenschap, en de nederigheid niet bezit, welke God bemint, en waaraan Hij pleegt genade te schenken.

3. Als iemand die al te geleerd is (*trop savant*) en, of het hem alleen te doen ware om te schitteren, te pas of te onpas getuigenissen van allerlei schrijvers en dichters aanvoert.

Deze oordeelvellingen over den goeden Grotius zijn wel hard, en slechts te verklaren door de omstandigheden waarin de kerkvoogd spreekt.

't Is zeer waar: wie eens in dwaling is, gaat ligt van het eene uiterste tot het andere over; wie slechts menschelijke rede en menschelijke wetenschap tot grond neemt, komt niet tot het rijk der genade 'twelk de rede te boven gaat; en wie zoo ijdel en oppervlakkig is van behagen te vinden in eene bonte kraam van geleerdheid, zal wel niet willen weten van de diepe geheimen des Christendoms. Maar zijn dit iets meer dan algemeenheden? Zijn ze hier, zijn ze bepaaldelijk op Grotius toepasselijk?

1. Wij zelven hebben gezegd, dat het Protestantisme eene nieuwe phase inging, en eene periode begon, waarbij het tot een ander uiterste oversloeg. Maar moest dit uiterste zich daarom eensklaps en terstond vertoonen? Moest dit overal plaats grijpen waar Protestanten waren? Moest dit volstrekt ieder Protestant verblinden? De geschiedenis bewijst het tegendeel. De leer van Episcopius is Katholiek. Het is een feit door Grotius meermaal betuigd [1]) en ook

[1]) Zie, onder andere, Epist. 20.

van elders zeker, dat het Socianisme hier te lande in minachting was bij ieder die eenig aanzien had. Eindelijk is het een zeer openbaar en historiesch feit, dat vele Protestanten steeds gunstiger begonnen te denken over de Katholieke Kerk, en een niet minder groot aantal werkelijk tot haar terug keerden. Wat Grotius persoonlijk aangaat: uitersten lagen niet in zijn zacht, misschien al te zacht karakter, en het zeggen, dat hij van Calvinisme tot Semipelagianisme oversloeg, heeft zelfs geen schijn van waarheid. Hoe kon hij in den hier bedoelden zin Calvinist zijn, daar hij van Uitenboogaart zijne godsdienstige opvoeding ontvangen had? Van daar dat hij reeds in den beginne, toen hij nog niet wist wat er omging, en geene partij had gekozen [1]), reeds Remonstrantsche gevoelens was toegedaan [2]). En behalve dat zijne poging om tot een vergelijk te komen, niet wel is overeen te brengen met tot zeker uiterste gedreven gevoelens, zegt hij uitdrukkelijk wat hem in de Calvinistische leer mishaagt, en welk zijn bepaald doel is in den ondernomenen strijd: „wij hebben ten doel, die „[Calvinistische] leering te bestrijden, die de waarlijk ge„noegzame genade wegneemt; *hoc dogma oppugnare quod „gratiam vere sufficientem evertit*" [3]). Zoo schreef hij in 1614, toen de twist reeds hoog was geklommen, en stelde zich dus geen uiterste maar de verdediging der Katholieke waarheid ten doel.

2. De beschuldiging waarbij aan Grotius zekere geest van hoogmoed wordt toegeschreven die alles door zijn wetenschap wil beslissen, is van dien aard, dat zij niet zonder zeer duidelijke bewijzen mag gedaan worden. Zij betreft den innigen zedelijken en godsdienstigen aard, zij

[1]) Epist. 14. [2]) Epist. 15. [3]) Ep. 29.

betreft het geweten van Grotius; en om daarover een dergelijk oordeel uit te spreken, zijn geene probabiliteiten genoeg, maar de uitdrukkelijkste feiten van doen. Bestaan deze? Neen, wij vinden niet dan hetgeen tot het tegenovergestelde moet doen besluiten. Het spreekt van zelf dat Grotius, als buiten de Kerk omzwervend, veel meer aan de wetenschap vraagt, dan iemand die zoo gelukkig is van in het ware geloof geboren te zijn. Zich in zulke omstandigheden door de wetenschap te laten leiden, is, wel verre van berisping te verdienen, prijzenswaard, en de weg om eindelijk tot de Kerk te komen. Gave God, dat alle geleerde Protestanten op die wijze van hunne wetenschap gebruik maakten! Maar dat Grotius, als niet bereid om te gelooven, de wetenschap voor de hoogste maat der waarheid geacht en haar boven de openbaring gesteld hebbe, dat is geheel bezijden de waarheid, en strijdt met het van hem aangenomen, zeer Katholiek beginsel: dat de geheimen van de godsdienst, schoon niet strijdig met de rede, door deze geenszins kunnen bewezen worden. „Ik houd het voor volstrekt zeker, dat zij die de geheimen „des geloofs door de rede willen bewijzen, vergeefsche „moeite doen, maar dat houd ik toch,... dat de rede door „het geloof volmaakt, niet vernietigd, er door te boven „gegaan, niet tegengesproken wordt. „*fide rationem perfici „non destrui, superari non everti; neque enim pugnant „Dei dona*" [1]). Deze stelling is zoo Katholiek dat daarmede noch Pelagianisme noch Socianisme bestaanbaar is.

't Is waar, men kan dergelijke beginselen in abstracto omhelzen, en toch hoogmoedig, toch niet geloovig en godsdienstig gezind zijn. Maar Grotius toont zulk eene gezindheid

[1]) Ep. 59.

in al zijne gedragingen en geschriften. Zijne gedichten, waarin hij toch het hoogst genot van den geest moest zoeken, zijn meerendeels van zeer godsdienstigen aard. Zijne grootste dichtwerken zijn: Adam in Ballingschap, De lijdende Christus, en Josef (door Vondel nagevolgd). En met welk gevoel schreef hij die? Men kan het opmaken uit hetgeen hij zegt ter gelegenheid dat eenige zijner gedichten gedrukt zouden worden. Hij is verstoord om de daarin gevonden drukfouten, en zegt: „Daarin ben ik volstrekt „onverbiddelijk, dat ik deze verzen zoo bedorven in het „licht zoude geven, vooral *die verzen op de Eucharistie*, „*van welke ik altijd zoo veel gehouden heb, omdat ik mij* „*de aandoening herinner waarmede ik ze heb gemaakt*" [1]). Hoe iemand die niet opregt godsdienstig is, zoo spreken kan, bekennen we niet te begrijpen, en die „aandoening" van Grotius heeft ons zelven aangedaan.

Geen minder bewijs zijner godsdienstigheid vinden we daarin, dat hij, ondanks zijne uitgebreide wetenschap, godsdienstige werkjes vervaardigde van praktischen aard; als eene soort van vragenboek voor zijne kinderen: De waarheid der Christelijke godsdienst, in Hollandsche verzen, om het geheugen te hulp te komen; alsmede een uitbreiding van het Onze Vader, die hij met hetzelfde doel in Hollandsche verzen maakte. Ongodsdienstige geleerden vervaardigen zulke schriften niet.

Maar wat in ons oog bijzonder veel afdoet, is, dat Grotius, bij al zijne wetenschap, eene zoo groote nederigheid aan den dag legt, dat de Kerkvoogd die hem zoo hard beoordeelt, en geene oogen schijnt te hebben dan voor zijne misslagen, zich genoodzaakt vindt om, in tegenspraak met

[1]) Ep. 74.

zich zelven, dien ijdelen, dien hoogmoedigen Grotius te prijzen over zijne „*modestie*"! Grotius, zegt hij „*schijnt ter goede trouw*" „*is van nature modest*". O zeer zeker, Grotius is zedig, is nederig! Bij het doorlezen zijner brieven, waaruit men hem natuurlijk het best en het meest van nabij leert kennen, heeft ons dit meermalen diep getroffen. Neen, hij heeft die wetenschap niet die opblaast, en men moge nu zeggen, dat mannen van groote wetenschap altijd nederig zijn, en dit in hem slechts *natuurlijke* deugd is: wij zien niet wat ons belet, om die nederigheid aan godsdienstigen en hoogeren invloed toe te schrijven. Er is zekere volmaking der natuur, die, hoe natuurlijk, toch zonder bovennatuurlijke hulp niet wordt bereikt, en wij hebben wel eenige aanwijzingen die ons doen gelooven, dat die nederigheid van Grotius sproot uit eenen godsdienstigen grond. Men herinnere zich de door ons reeds aangehaalde plaatsen, waarin hij zegt, steeds genoegen te hebben gevonden in godsdienstige overwegingen, te hebben geleerd door bidden, enz. Zoo, om een ander voorbeeld aan te halen, schrijft hij meer dan eens, dat men toch zijne beeldtenis niet plaatse vóor zijne bemerkingen op het Nieuwe Testament, en zegt in een dier brieven aan zijnen broeder: „Ik ben geweldig „verstoord (*vehementer commotus*) geweest, toen ik, in de „van den boekbinder teruggezonden exemplaren, achter „de voorrede mijner aanteekeningen op het Nieuwe Tes- „tament, mijne beeldtenis met die hinderende lofspraak gezien „heb. Ik wil het voor geene mijner werken hebben, maar „vooral niet voor dit boek waarin ons nederigheid wordt „geleerd" [1]). Wij zouden het liefdeloos vinden, hierin geene ware christelijke nederigheid te erkennen. Wil men eindelijk

[1]) Epist. 570; Secunda Series.

een zeer bepaald bewijs, dat Grotius nederig van geest was in den eigenlijksten godsdienstigen zin, en hij in de eerste plaats van Gods genade, niet van zijn eigen wetenschap licht verwachtte, men hoore wat hij zegt aan Vossius, die hem lust en krachten wenschte om met zijn schrijven tegen de Calvinisten voort te gaan: „ook ik bid God, dat „Hij mij die gaven schenke, *en zoo ik ergens in gedwaald heb* [in dat schrijven], *Hij mij spoedig weder op den regten weg „brenge*" [1]). Maar nog treffender zijn zijne woorden in de zoo vertrouwelijke brieven aan zijnen broeder. Daar, sprekende van zijn werk *De Antichristo*, waarin hij bewijst, dat de Paus de Antichrist niet is, zegt hij: „*Wat mijn werk over den Antichrist aangaat, daarvan schrijf ik niets toe aan mijn eigen werkzaamheid, maar ik ben dat alles verschuldigd aan de gedane gebeden* [2]) *en aan de goedheid van God jegens mij, die niets dergelijks verdien*" [3]). Welke woorden! Mogt Bossuet ze slechts gezien hebben!

3. De derde beschuldiging betrof Grotius' eruditie. In harde woorden, die wij niet willen overschrijven, wordt hem verweten, dat hij slechts wil doen zien, hoe veel hij gelezen heeft, en van alles aanhaalt zonder de aangevoerde getuigenissen naar waarde of onwaarde te schatten.

Grotius, het is bekend, is een wonder van geleerdheid. „*Il couvre tout de son immense érudition*", zegt de Maistre. En als hij, met een gemak dat tot onachtzaamheid leidt, zijn vollen horen van overvloed uitschudt, dan, 't is zeer begrijpelijk, vallen er met dat goud en die vruchten ook

---

[1]) Epist. 29.

[2]) Er staat slechts: *precibus;* maar het zijn niet die van Grotius alleen, gelijk we later zien zullen.

[3]) Secunda Series. Epist. 499.

wel bloemen en bladeren meê. Sommige zijner citatiën hadden kunnen wegblijven. Reeds dit moest mishagen aan den grooten Bisschop, die dat zeer eigenaardigs heeft, dat hij bij de gaven, welke de Fransche natie aan die van andere natiën kan overstellen, dien diepen speculatieven blik bezit, welke onder zijne landgenooten uiterst zeldzaam is. Deze gelukkige tempering maakt hem eenig, maakt dat hij is wat niemand is, en heeft ook dit ten gevolg, dat hij alles doordringt met zekere philosophie, die eer zijne citatiën schijnt te bevestigen, dan dat zij er door bevestigd wordt.

Maar die overvloedige eruditie zou nog zoo zeer niet gehinderd hebben. Iedere menschelijke volmaaktheid gaat doorgaans met zekere gebreken gepaard, en om een voorbeeld te nemen dat op Grotius niet toepasselijk is: groote kracht wordt wel eens geweld, met eene forsche rede wordt men soms raauw en hard, met eene grootsche hoogvliegende gedachte, die al wat eindig is gering schat, wordt men soms te trotsch, te dreigend, te zwart zelfs, en laat zich, door minachting der vormen, onedele woorden ontvallen.

Wat meer afdeed, en waar Bossuet niet op lette, was, dat Grotius niet alleen, naar den smaak van zijnen tijd, overal de klassieken te pas bragt, maar dat zijne onbekendheid met de Katholieke waarheid hem niet toeliet, de getuigenissen der oudheid op hare waarde te schatten. Moest bij hem niet zeer natuurlijk een groot dichter of wijsgeer gelijk staan, of bijna gelijk staan met eenen kerkelijken schrijver? En hoe toch zou hij de dwalingen waarin hij nog verkeerde, bijv. dat de Staat een geestelijk gezag had, door vele getuigenissen kunnen bevestigen, indien hij al die getuigenissen volmaakt had begrepen? Zeer geleerde

Protestanten kunnen soms aanhalingen doen, waar men de mogelijkheid naauwelijks van begrijpt, zonder dat dit ons regt geeft, hen van ijdelheid en oppervlakkigheid te beschuldigen. Veeleer moet men zich verwonderen, dat Grotius er nog zulk een gebruik van te maken wist. Ons althans schijnt het een blijk van zijnen grooten geest, dat hij, voor wien de stem der Kerk niet klonk, alle stemmen der natuur poogde te vergaderen, om, zoo mogelijk, iets van de Katholieke godspraak te vernemen. Om alle die redenen wordt het dus zeer begrijpelijk, dat Bossuet met regt zeggen kon: „Wat spreekt gij mij toch van Sophocles? Of wat beteekenen die aanhalingen?" — en dat desniettegenstaande Grotius noch ijdel noch oppervlakkig was, noch zijne zoo positieve rigting hem, voor zoover dit kan gezegd worden, minder geschikt maakte voor de genade des geloofs.

Om dergelijke beschuldigingen af te wijzen, zouden we genoeg gedaan hebben met te herinneren aan zijn *De jure belli et pacis*, of aan zijn *De Veritate religionis Christianae*, eene uitbreiding van het straks genoemde geschrift. We weten dat op die werken een en ander te zeggen valt, maar zij waren de eerste van dat soort, zij waren scheppingen tot welke niemand het voorbeeld gegeven had, en konden natuurlijk niet beter zijn dan de tijd toeliet waarin ze werden vervaardigd [1]). Zelfs zijne bemerkingen op de schriftuur, met hoeveel regt Bossuet hem er over berispt, hebben vele en groote verdiensten; en Richard Simon, wiens verkeerdheden thans zijne goede diensten niet doen voorbijzien, heeft welligt het meest aan Grotius te danken.

---

[1]) De beroemde Haller, sprekend van Rousseau die Grotius berispen dorst, zegt: „'t Is alsof een aardmol tot de zon zeide: gij zult niet lichten!"

Maar geene uitgebreide werken alleen bewijzen Grotius' genie. Er zijn van die woorden, die slechts groote mannen zeggen kunnen, vonken die als bij toeval ontspringen aan het innige vuur, slagen van dat niet ligt te verklaren enthousiasme, waarbij de geest profeteert zonder het te weten, en hij een bloot instrument der waarheid zelve schijnt. Zulke woorden vindt men bij Grotius. Wij zullen er een aanvoeren, daar we maar al te zeer de waarheid van hebben ondervonden. Ziende wat er met Rigault en met den meer bekenden Richer gebeurde, en wat geschriften er in 't licht verschenen, roept hij uit: „wie twijfelt er „aan, of Frankrijk snelt openlijk naar de goddeloosheid „voort [1])?" de eeuwen zijn gevolgd en hebben die woorden vervuld. De voorspelling zooveel later door Leibnitz gedaan, en die zoo dikwijls wordt aangehaald, heeft de bepaaldheid niet dezer weinig gekende woorden van Grotius. Had Bossuet ze gesproken, o! hoe zouden de Franschen die hebben herhaald; het waren, in anderen zin dan bij Homerus, ἔπεα πτερόεντα geworden, en de geheele wereld zouden ze rondgevlogen zijn.

In Bossuet sprak meer dan de geest eens menschen, en men wachte zich, uit hetgeen wij daar zeggen op te maken, dat wij een genie, hoe groot, immer zouden gelijk achten met eenen Bisschop die de waarheid des geloofs verdedigt. Wij herhalen het: in de zaak zelve heeft hij regt; slechts in de bijzaak, in de beoordeeling van Grotius' persoonlijke gevoelens, laat hij zich vervoeren door dat enthousiasme zelve, 'twelk ook hem bezielde, en waaraan het helaas eigen is, dat de woorden die het vallen laat, niet allen juist, niet allen waar en als zoovele

[1]) Epist. 265.

bladen der Sybille zijn. Om de waarheid die hij ziet en verdedigt, vergeet hij alles, men kan hier wel zeggen: zich zelven. Want wie vermogt het beter dan Bossuet te begrijpen, dat, indien hetgeen men thans speculatie noemt meer verwant is met de waarheid, — de gehechtheid aan feit en getuigenis en in 't algemeen de positiviteit meer verwant is met de liefde? Wie zou het duidelijker dan hij hebben kunnen inzien, dat zulk eene eruditie eigenaardig was voor het zoet en zacht ja kinderlijk gemoed van Grotius? dat zij juist eenen geest kenschetst buitengewoon vatbaar om aan 't Katholiek gezag te gelooven, eenen echt maatschappelijken, grooten geest, die zich zelven kent en zijne behoefte, en, gevoelend de waarheid niet in zich te hebben, de stem van God wil hooren in die der eeuwen? Wie eindelijk begreep dieper, dat de waarheid des geloofs zeer bijzonder op historie, op feit en getuigenis berust, en zou dus beter Grotius' roeping hebben kunnen begrijpen, beter oordeelen, dat hij, met die verbazende geleerdheid waarin niemand hem evenaart, óf Katholiek moest zijn óf het worden? Want zie hier het bewijs, en waarom wij aan geene oppervlakkigheid meer denken kunnen: Grotius heeft zóó het boek der wereld gelezen en herlezen, zóó de getuigenissen der oudheid bestudeerd, gewogen en naar waarde geschat, dat hij in het eerste Christendom de Katholieke Kerk heeft herkend. Dit is met Gods genade de zegepraal zijner eruditie.

Wij hebben ons zelven ongelukkig genoemd, dat wij Bossuet moesten tegenspreken, en het blijft waar; echter heeft het ons de gelegenheid bezorgd, om Grotius meer van nabij te doen kennen, terwijl we vertrouwen, dat we

aan de bewijzen van Bossuet, reeds voor ze door ons zijn medegedeeld, veel van hun gewigt hebben doen verliezen. Maar we moeten ze mededeelen. Welke zijn ze? Men zal zich bij 't hooren, wel eenigzins verwonderen.

Het opschrift der paragraaf luidt: „Grotius, openlijk Semipelagiaan, beschuldigt den H. Augustinus van nieuwheids-prediker (*novateur*) te zijn". En al aanstonds wordt gezegd: „er is geene dwaling die hij zoo luide begunstigt als het Semipelagianisme — dit maakt hem tot zoo verklaarden vijand [!!] van den H. Augustinus".

Laat ons er aanteekening van houden, dat in het oog van den hem zoo ongunstigen Bossuet, Grotius zijne andere dwalingen minder luid of openlijk heeft verkondigd, en deze dus niet zoo gemakkelijk te bewijzen zijn.

Maar wat is dan hier het zoo duidelijk bewijs? Het wordt gehaald — uit Grotius' Nederlandsche historie! Welaan, is dit verwonderlijk of niet? Grotius heeft zeer uitvoerige verhandelingen en geschriften over het leerstuk der genade vervaardigd:

1. *Conciliatio dissidentium de re praedestinatoria atque gratia opinionum.* 1613;

2. *Ordinum Hollandiae ac Westfrisiae pietas* etc. 1613;

3. eenen brief van ongeveer acht bladzijden in folio kleinen druks: *Gedeoni a Boetselaar et Asperen.* 1617;

4. *Disquisitio an pelagiana sint illa dogmata quae nunc sub eo nomine traducuntur*, 1624; met een groot aanhangsel: *De Fato;*

5. wat hier wel het eerst had mogen genoemd worden: *Decretum Ord. Holl. et Westfr: cum notis.* 1613;

6. *Defensio Decreti Ord. Holl. et Westfr. pro pace.* 1613.

Zoo ergens dan moet in deze werken, waarin hij lang en breed over de genade handelt, zijne denkwijze te zoeken

en te vinden zijn, niet in een werk waarin hij er slechts in het voorbijgaan over spreekt, en zich ligt onnaauwkeurig kan hebben uitgedrukt. Reeds kunnen wij er uit opmaken, dat indien hij daar werkelijk zijn Semipelagianisme verraadt, hij gansch niet openlijk, „*ouvertement*", maar zeer in 't verborgen Semipelagiaan is; dewijl we wel moeten veronderstellen, dat hij dan, in die niet aangehaalde en toch zoo uitvoerige schriften over de zaak zelve, zijn Semipelagianisme heeft weten te verbergen. Maar, vragen wij ten andere: hoe kan uit eene beschuldiging van den H. Augustinus zijn Semipelagianisme met zekerheid blijken? Kan hij des Oudvaders particulier stelsel verwerpend, niet beweren, dat dit niet Apostoliesch en in zooverre nieuw is? Ja al verwierp hij de leer der genade zelve, gelijk die in den H. Augustinus wordt voorgedragen, blijft het dan nog niet mogelijk dat zijne dwaling bloot historiesch is, en hij den H. Augustinus verkeerd begrepen heeft? Of zal men hem willen gelijk stellen met eenen Katholiek, die, opzigtens de leer in den H. Augustinus, gehouden is aan de verklaring der Kerk?

Wij moeten hier bijna het onmogelijke veronderstellen: dat de plaats in de Nederlandsche historie zoo afdoende, zoo beslissend en allerduidelijkst is, dat al wat Grotius in zijne overige schriften zegt en betuigt, daarbij geene de minste waarde heeft. Wat dan lezen we? Iets dat onze verwondering nog stijgen doet:

„Bij degenen, die zich met ijver op het lezen van de „geschriften der ouden hebben toegelegd, staat het als „zeker vast, dat de eerste Christenen aan den wil der „menschen eene vrije kracht toeschreven, zoo ter aanneming „als ter onderhouding der opgelegde levenswet; van waar „[ook in hun oogen] de belooningen en straffen hunne

„regtvaardigheid hadden. Echter hebben diezelfden niet „verzuimd *alles* toe te schrijven aan de goddelijke goed- „heid, dewijl door haar goedgevig toedoen *het heilzame* „*zaad* [zaad des heils] tot ons gekomen was, en *onze* „*gevaren hare bijzondere hulp noodig hadden*".

Ziedaar wel eenen zonderlingen Semipelagiaan! Van den eenen kant wordt gezegd, dat de mensch vrij is, en van den anderen kant wordt *alles* aan de goddelijke goedheid toegeschreven; en waarom? Omdat van haar het *begin* [*het zaad*] is, en van haar de *volharding* in de ons steeds omringende gevaren. Wij zouden dergelijke plaatsen aanhalen, om te toonen dat Grotius Katholiek is! En echter wordt deze plaats in eenen adem met de daarop volgende, die het bewijs bevatten moet, aangevoerd! Behoorde dan de eene niet gebruikt te worden om de andere eenigzins toe te lichten? Maar men zal zich zoo mogelijk nog meer verwonderen. De plaats luidt aldus in het Fransch van Bossuet, die bovendien sommige woorden met zeer groote letters heeft doen zetten:

„Saint Augustin fut le PREMIER qui depuis qu'il fut „engagé dans le combat avec les Pélagiens (car auparavant „il était d'un autre avis) poussa les choses si loin par l'ar- „deur qu'il avoit dans la dispute, qu'il ne laissa que le NOM „de la liberté, en la faisant prévenir par les décrets divins „qui sembloient en ôter toute la force".

Dat is nu het corpus delicti! Kon Grotius het niet zeggen en toch Katholiek zijn? Maar heeft hij het wel gezegd? De Franschen, het is van algemeene bekendheid, zijn zeer ongelukkig in het vertalen; dan hier hebben we een voorbeeld, dat wel voor duizenden kan volstaan, daar het uit de pen van een zoo onovertroffen meester gevloeid is. *De* raadsbesluiten, *les décrets?* Wil dan Grotius dat de

goddelijke raadsbesluiten den menschelijken wil niet voorafgaan of voorkomen? En hoe toch kan hij zeggen, dat de H. Augustinus zoo *volstrekt*, zoo *absoluut* de vrijheid vernietigde door de raadsbesluiten die hare kracht slechts *schenen* weg te nemen?

Er staat iets anders:

„Het eerst van allen heeft Augustinus, sinds hij met „Pelagius en diens volgelingen streed, (want vroeger was „hij zelf van andere meening) *zoo* [op die wijze, in die mate] „den naam van vrijheid overgelaten, dat hij haar door „*zekere* (*een soort van*) raadsbesluiten van God deed voor„afgaan, die hare kracht zelve schenen te vernietigen" [1]).

Laat ons toch over eene zoo duidelijke zaak niet subtiliseren. Ieder die met de stoffe eenigzins bekend is, ziet het reeds: Grotius verwerpt het *particulier stelsel* van den H. Augustinus, en volgt dat van Molina. Die *zekere* raadsbesluiten, die de Oudvader aan God toeschrijft, of zooals ze door hem worden opgevat, komen Grotius voor, niet met de vrijheid te kunnen worden overeengebragt; en slechts in dien zin, of in zoo ver neemt, in zijn oog, de H. Augustinus de eigenlijke kracht der vrijheid weg, als die Augustiniaansche raadsbesluiten met de vrijheid strijdig schijnen.

---

[1]) *Primus omnium Augustinus, ex quo ipsi cum Pelagio certamen (nam ante aliter et ipse senserat)* ITA *libertatis vocem relinquere,* UT *ei decreta* QUAEDAM *Dei praeponeret quae vim ipsam destruere viderentur. Annales,* lib. XVII. — *Ita—ut* beteekent niet alleen eene betrekking van oorzaak en gevolg, maar ook van *vergelijking*, die soms meer, soms minder te verstaan is. *Ita (eo animo) me audiatis, ut etc. Ita (eo consilio) sum locutus, ut etc.* Zoo spreken de beste schrijvers. Zie bijv. *Cic. ad Fam.* 2. Grotius gebruikt dit *ita—ut* zeer veel, en we zouden minder woordelijk, maar beter betaald hebben: Augustinus heeft in *zoo verre* den naam van vrijheid overgelaten, *als* hij enz.

Wij zouden des verkiezende vijf en twintig plaatsen uit Grotius' schriften ten bewijze kunnen aanvoeren, dat dit zijne meening is. Men behoeft zijn *Conciliatio dissidentium* slechts in te zien, om het geheele systeem van Molina met de „*scientia media*" en wat dies meer zij te herkennen. Uit hetgeen hij in een zijner brieven zegt, zou men moeten opmaken, dat zelfs Molina's stelsel hem voorkwam, eene uitlegging of correctie noodig te hebben, *ten einde niet te weinig aan de genade toe te schrijven.* „Waarom", zoo zegt hij, „Suarez toch zoo te verachten, eenen man, „die, zoo ik iets oordeelen kan, in de philosophie, waar„mede in dezen tijd de scholastiek verbonden is, eene zoo „groote scherpzinnigheid toont, dat bijna niemand hem „is gelijk te stellen? Waar dient het voor, aan de Societeit „zoo dikwijls den naam van Molinisten tegen te werpen? „Want indien aan Molina iets te gevaarlijks mogt ont„vallen zijn, is dit door de schriften van latere Jesuieten, „bijzonder die van Lessius, verbeterd" [1]).

Hoe vele plaatsen zouden we nu nog kunnen aanvoeren om te doen zien, dat Grotius, wel het aan den H. Augustinus toegeschreven stelsel niet met de vrijheid bestaanbaar acht, maar geenszins beweert, dat die groote Kerkvader den vrijen wil ontkend hebbe.

Zoo zegt hij in zijn *Disquisitio de dogmatibus pelagianis*, na eene menigte van citatiën: „uit die plaatsen blijkt het ten duidelijkste, dat *de vrije wil*, *welken Augustinus en zijne „leerlingen altijd met de genade doen gepaard gaan*, niet

---

[1]) Epist. 129. Ook van dezen Lessius heeft hij zijn idee over de inspiratie der schriftuur. We hebben eene plaats niet kunnen terugvinden waar hij zegt, dat niemand beter dan Petavius over den vrijen wil heeft geschreven.

„blootelijk eene door zich zelve werkende kracht (*vim „sponte agentem:* Calvinistiesch) beteekent, hoedanig er eene „is in de dieren, of in onze eerste niet te beletten opwellin„gen, maar eene dusdanige kracht, die, al wat ter han„deling noodig is verondersteld, hare daad kan uitoefenen „of niet uitoefenen, en ook dit of het tegenovergestelde „(*contrarium*) door zich verrigten kan, en van geene zijde „verhinderd wordt" [1]).

Is het mogelijk nadrukkelijker te zeggen, dat de H. Augustinus en zijne leerlingen de vrijheid niet ontkend, maar altijd geleerd hebben? We laten derhalve eene menigte van aanhalingen weg, die hetzelfde zouden bewijzen. In het straks genoemde werk van Grotius wordt het tevens duidelijk, waarom hij in zijne Historie zegt, dat die „zekere raadsbesluiten" de vrijheid „*schenen*" te vernietigen. Men ziet daar, dat hij wel verre van de „*verklaarde vijand*" van den H. Augustiuus te zijn, aan dien kerkvader niet eens met zekerheid het zoogenaamd Augustiniaansche stelsel wil hebben toegeschreven, en beweert, dat volgens sommigen de heilige man even zoo denkt als hij. Daarop vervolgt hij: „Maar hetzij Augustinus het „eerste of het laatste, of wat ook gemeend hebbe, dit is „duidelijk, dat niemand daarom Pelagiaan [ook geen Semi„pelagiaan] kan genoemd worden, omdat hij van Augus„tinus *in dit opzigt* verschilt, *tenzij dat hij, gelijk ik zeide, „beweren mogt, dat de mensch gepraedestineerd wordt naar „die daden die zonder genade verrigt worden*" [2]). Hij bewijst het inzonderheid door eene schoone plaats van Paus Caelestinus. 't Is in 't geheel eene prachtige processie van Oud-

[1]) *Opp. Th.* T. III f. 369.

[2]) L. c. f. 362. Grotius wil de *praedestinatio ad gloriam*, (niet die *ad gratiam*) *praevisis meritis*; ziedaar de geheele zaak.

vaderen die we daar bij Grotius zien, en het deert ons, dat wij, om binnen ons bestek te blijven, al die plaatsen niet kunnen mededeelen, die te gelijk met zijne orthodoxie op dit punt, zijn ontzag voor de leer der Vaderen doen blijken, en hoeveel prijs hij stelt op den eernaam van Katholiek.

Maar dewijl er gezegd is, dat Grotius „openlijk Semipelagiaan" was, willen we nu nog eens zien wat er in het dekreet der Staten stond, en wel volgens Grotius' opvatting. Dat dekreet had hij zelf opgesteld, en het meermaal openlijk verdedigd. Hij zegt er van aan Uitenbogaart:

„Er is geen deel van het dekreet, dat niet bijna met even „zooveel woorden bij de oude schrijvers [de Vaders] gevonden „wordt: *Dat aan de genade het begin, de voortgang en vol-„tooijing des heils moet toegeschreven worden, ook het geloof;* „dat deze genade niet gegeven wordt om verdienste maar „gegeven wordt in Jesus Christus; verder, dat dit alles „(haec) alleen aan de genade moet worden toegeschreven; „dat niemand geschapen wordt ter verdoemenis; dat niemand „door God gedwongen wordt te zondigen; dat de uitver-„koornen zijn diegenen die gelooven en volharden door „de gave der genade, en de verworpenen die in ongeloof „en in onboetvaardigheid volharden" [1]).

En wat verstaat Grotius door dat *begin*, dat aan de genade wordt toegeschreven? Ziedaar wel eene gelegenheid om zijne orthodoxie te toetsen, daar het Semipelagianisme het begin van het goed toeschreef aan den bloot natuurlijken wil, zonder dat deze nog van de genade geholpen werd.

Wij hebben daarover weêr zoovele plaatsen die de orthodoxie van Grotius bewijzen, dat we met de keuze ver-

[1]) Epist. 29.

legen zijn. In zijn *Ordinum Hollandiae et Westfrisiae pietas*, waarin hij, met eene hem niet eigen hevigheid Sybrandus bestrijdt, zegt hij, dat er twee afgronden te vermijden zijn: „de eerste is, dat we de oorzaken der zonde „niet aan God toeschrijven, noch de verdoemenis aan een „noodzakelijk lotgeval; de tweede afgrond (dien we hebben „te vermijden) is, *dat we het begin van het heilzame goed „niet toeschrijven aan de krachten der bedorven natuur.* Een weinig verder die twee gevaren bij de Scylla en de Charybdis vergelijkend, rekent hij tot de laatste uitdrukkelijk het „Semipelagianismus", en beroept zich op de oude kerkvergaderingen, die onder vele stellingen ook deze veroordeeld hebben: „*dat het begin des geloofs, de aanroeping (van God) „de nederigheid, de gehoorzaamheid niet eene gave der ge- „nade is*, en: *dat door de kracht der natuur iets goeds „dat het heil aangaat kan gedacht, gedaan of gekozen „worden* [1]). Over dit en hetgeen hij meer in denzelfden zin zegt, schrijft hij aan zijn broeder: „Ik heb in „mijn *Pietas* van het Semipelagianisme gesproken als „eene inderdaad groote dwaling. Het gevoelen der Re- „monstranten is ver af van Semipelagianisme. Want de „Massilienses, die men Semipelagianen noemt, prentten de „noodzakelijkheid der genade zóó [op die wijze] in, dat „zij echter ontkenden, dat het begin van den goeden wil, „ten minste in sommige menschen, door de genade voor- „komen werd [2]). Daarentegen de Remonstranten zeggen, „dat al wat er in ons geestelijk goeds is, zelfs de eerste „beginselen (*etiam ipsa primordia*), voortkomen van de

---

[1]) *Opp. Th.* T. III. f. 104.

[2]) Secunda series. Epist. 19. We hebben hier hetzelfde gebruik van *ita—ut:* slechts in zoo ver als enz.

„voorafgaande genade"; en daarop beroept hij zich weder op de oude Conciliën [1]).

Op minder positieve en meer verklarende wijs bespreekt hij dit punt onder anderen in zijn *Disquisitio de dogmatibus semipelagianis.* Dáár, op de vraag: hoe het goed gebruik der natuurlijke vermogens een voorwaarde is van de genade, antwoordt hij, dat God zich wel gewoonlijk naar de geschiktheid des menschen rigt, maar het niet noodzakelijk en niet altijd doet; ofschoon Hij regt heeft die altijd te vorderen. Daarop vervolgt hij: ook moet men „door dat licht der natuur [die meer of mindere ge„schiktheid] *niet het bloote licht der natuur verstaan, maar „dat door algemeene of minder algemeene krachten der „genade wordt opgewekt*" [2]).

Wat denkt Grotius over het *meritum de congruo?* Hij neemt dit niet aan dan in dezen zin: „dat het met de „goddelijke goedheid overeenkomt (congruent is), dat Hij „aan den mensch, die het wel niet verdient, maar die van „de vorige gaven, welke ook het geloof voorafgaan, een „zoo goed gebruik maakt als hij kan, nog grootere gaven „schenkt. Want deze zin bevat geen (eigenlijk) meritum: „1. Omdat dat gebruik zelf niet is van de krachten der „natuur, maar van de krachten welke de voorkomende „genade geeft aan den mensch, die niet slechts geen goed „maar alle kwaad heeft verdiend; 2. omdat niet de waarde „van de menschelijke daad van God een grooter weldaad „verkrijgt, maar de onverdiende liberaliteit van God dit „doet, zoodat het genade om genade is; 3. Omdat het „de natuur van verdienste is, dat hetgeen om verdienste

---

[1]) Secunda Ser. Ep. 19.

[2]) *Opp. Th.* T. III. f. 365.

„gegeven wordt, zijn ganschen grond heeft in verdienste, „en derhalve om haar gegeven wordt, en zonder haar „niet wordt gegeven. Maar de prediking van het Evan„gelie en wat daarop volgt, valt aan velen te beurt, die „de vroegere gaven schandelijk hebben misbruikt; zoodat „van die goedgunstigheid geen vaste regel kan genomen „worden uit het gebruik van vroegere genade" [1]).

Nog iets sterkers, zoo men wil, vinden we daarin dat Grotius, indien we ons zoo mogen uitdrukken, tegen de Oudvaders in, de Katholieke leer over de genade vasthoudt, en plaatsen waarin zij zich onnaauwkeurig hebben uitgedrukt, eenen orthodoxen zin tracht te geven. Aan Vossius, die een werk over het Pelagianisme vervaardigde, schrijft hij: „Gij hebt plaatsen van Chrysostomus en Hieronymus „aangehaald die het Semipelagianisme te veel schijnen te „begunstigen. Er zijn er ook in Hieronymus"; en na eenige aanhalingen: „Ik zou er veel voor willen geven, indien ik „die vaders van het vermoeden dier dwaling konde zui„veren, vooral omdat het wel te gelooven is, dat de Ka„tholieke Kerk nooit onkundig is geweest, hoeveel wij aan „de genade verpligt zijn, waarin geen klein deel [voor: „het voornaamste deel] van de godsvrucht bestaat" [2]). — Uit dit diepzinnig zeggen van Grotius blijkt, dat hij in het Semipelagianisme eene vernietiging ziet van de godsvrucht. Er is wel geen sterker bewijs, dan dit laatste, voor zijne orthodoxie.

We hebben echter nog niet alles medegedeeld wat uit de Nederlandsche historie door Bossuet wordt aangehaald.

---

[1]) Ep. 62. Gedeoni a Boetselaer.

[2]) Epist. 31.

„Maar in Griekenland en Asië bleef men bij de oude „en eenvoudiger opinie. In het Westen bragt de groote „naam van Augustinus er velen toe, met hem overeen „te stemmen; ofschoon er in Gallië en elders eenigen ge„vonden werden die zich verzetteden" [1]).

Hierop bemerkt Bossuet [2]), dat hier wel duidelijk partij getrokken wordt voor de Semipelagianen, want deze waren die tegenstanders in Gallië, de Massilienses, Cassianus, Faustinus en anderen.

We hebben reeds zooveel van Grotius' orthodoxie doen zien, dat wij niet alles zullen antwoorden wat we kunnen, en ons te vreden houden met de bemerking, dat de *aard* van dien tegenstand niet uitdrukkelijk bepaald wordt als *volkomen* goed, en Grotius slechts deze correctie achteraan werpt, dewijl hij gezegd had, dat er velen met Augustinus instemden; wijders: dat zoo hier iets duisters is, zulks verklaard moet worden uit die schriften, waarin Grotius, niet als hier in 't voorbijgaan, maar opzettelijk en uitvoerig over de zaak spreekt. Dat nu doet hij in zijn *De dogmatibus Pelagianis*. Daar zegt hij, dat men hem en de Remonstranten geen Pelagianen mag noemen, omdat zij niet eens Semipelagianen zijn, dewijl „*zij met de oude Kerk de „dwaling der Massilienses verwerpen*". Want indien zij „geen Pelagianen zijn die zekere beginsels van het heilzaam „geloof, zonder genade, uit de natuurlijke krachten afleiden, „nog veel minder zijn zij het die de eerste beginselen zelve „afleiden uit de overvloeijende bron van genade" [3]).

---

[1]) Annales, l. XVII.

[2]) We deelen zijne vertaling niet meê, deze is waarschijnlijk daardoor zoo verward, dat men eene kanttekening in den tekst heeft gezet.

[3]) *Opp. Th.* T. III. f. 64.

Laat ons er nog eene plaats uit zijne brieven bijvoegen, ten einde het blijke, dat zijn eigen innig gevoelen met dat openlijk schrijven overeenstemt. Hij beklaagt zich aan Uitenbogaart over Bertius, die ten voordeele der Remonstranten Semipelagiaansche auteurs had aangehaald. „Hij „[Bertius] noemt Cassianus en Faustinus, die volstrekt „geen goedgekeurde schrijvers zijn (*minime probatos*), en „welker opiniën in hunne eigen bewoordingen door het „Concilie van Oranje zijn veroordeeld" [1]).

In hoeverre de H. Augustinus veranderd is, hebben we niet te onderzoeken. De meening van Grotius dienaangaande maakt hem tot geen Semipelagiaan. Wij vragen alleen of het stelsel van Molina van de Kerk veroordeeld is? Bossuet antwoordt: neen! Bijgevolg zal men Grotius niet mogen veroordeelen, omdat hij in den H. Augustinus het Molinisme niet vindend, diens *stelsel* beschouwt als niet Apostoliesch. Overigens is het ontegensprekelijk, dat, zoo er tusschen de Oostersche en Westersche Vaders overeenstemming is *in de leer*, dit niet belet, dat de eerstgenoemden zich in 't algemeen gunstiger voor de menschelijke vrijheid uitlaten. En 't is te begrijpen; want om van den H. Chrysostomus niet te spreken, die een groot predikant was, herinneren wij, hoezeer men in 't Ooste had moeten ijveren tegen de Gnostieken, wier weelderig pantheïsme alle vrijheid vernietigde.

Nog eene belangrijke bemerking: Grotius hield zich niet zoo zeer daarmede bezig, *hoe de werking der genade* moet verklaard worden, maar wat te gelooven was van de *praedestinatie*. Schoon nu het een met het ander in verband staat, ziet men toch daaruit, dat hij daardoor

[1]) Epist. 33.

veel minder in gevaar was, zich tegen de genade en hare noodzakelijkheid te vergrijpen.

Maar wat nu te denken van zijn Socianisme? We hebben daar reeds ingewikkeld op geantwoord. Doch om dat naar behooren te doen, moeten we vooraf van zijne verdere levensgeschiedenis spreken.

DE GEMENGDE SCHOOL.

Het is eene al te gewone fout (misschien moesten we zeggen: het is eene ondeugd) van de partijzuchtigen, dat zij aan hunne tegenstanders leeringen, gevoelens, verlangens en gedragingen toeschrijven, waarvan dezen zeer ver af zijn: de hartstogt, die of verblindt of zelfs tot voorbedachtelijk lasteren drijft, is er oorzaak van. Maar tot welk eene hoogte moet de hartstogtelijkheid niet geklommen zijn bij die partijzuchtigen, welke tegen degenen, die, ofschoon hunner partij niet toegedaan, evenwel zekere beschouwingen en belangen met hen gemeen hebben en in zooverre met hen naar een zelfde doel streven, zich, ten aanzien dier belangen zelve, vol van argwaan en verdenking toonen? welke, wanneer deze medestanders, door de behartiging van honderd andere belangen bezig gehouden en daarenboven door de oplettendheid op groote wereldgebeurtenissen afgetrokken, eenige oogenblikken die gemeene belangen niet, als waren ze de eenigste, geheel

op den voorgrond plaatsen, hun de beschuldiging toewerpen, dat zij, of althans velen van hen, niet meer zoo als vroeger gezind zijn?.... Zulke hartstogtelijkheid der partijzucht hebben wij meenen op te merken, toen wij onlangs het verwijt vernamen, *dat vele Katholieken niet meer zoo zeer als vroeger tegen de openbare gemengde scholen gestemd zijn, ja dat zij er naar verlangen.* De partij, welker vermaardst orgaan dit verwijt deed, moge uit de bovenstaande regelen opmaken, of zulk verwijten haar in achting bij ons doe stijgen.

Een verdienstelijk dagblad [1]) heeft de beschuldiging reeds krachtig tegengesproken, en op de onveranderlijke beginselen, welke de Katholieken omtrent de gemengde scholen volgen, gewezen. Wij willen die beginselen en de voornaamste der daaruit volgende stellingen, vaak reeds door ons beleden, toegelicht en verdedigd, nogmaals nederschrijven, en, voor zooveel ons nuttig schijnt, met eenige woorden ontwikkelen en bevestigen.

De school moet godsdienstig zijn, in overeenstemming met de belijdenis der kinderen; dat kan de gemengde school niet zijn.

De gemengde school, waar Katholieke kinderen met kinderen van andere godsdienstgezindten te zamen onderwezen worden, heeft geen bijzonder nut; zij is integendeel nadeelig, en doorgaans bevat zij een groot gevaar van bederf; evenwel kunnen die nadeelen en dat gevaar tot op zekeren graad verminderd worden.

---

[1]) *De Tijd, Noord-Hollandsche Courant.* n. 1689, Woensdag 10 November 1852.

Daarom wenschen de Katholieken bevrijd te worden van den toestand, waarin hun slechts de keus blijft tusschen het zenden hunner kinderen naar gemengde scholen, of het onthouden aan hunne kinderen van alle schoolonderwijs.

Daarom achten de Katholieken zich verpligt, ijverige en volhardende pogingen in 't werk te stellen, tot het verkrijgen van Katholieke scholen.

Daarom vorderen de Katholieken, zoolang de nog bestaande verordeningen op het schoolwezen van kracht zijn, dat hunne kinderen nergens in eene gemengde school aanstoot lijden, en dat de helaas! onvoldoende wettelijke waarborgen ten deze gehandhaafd worden, niet slechts op het papier en in fraaije woorden, maar ook in de praktijk.

Daarom verlangen de Katholieken, en, met het oog op de beslissende bepaling der Grondwet, verwachten zij ook, eene bruikbare vrijheid van onderwijs, eene vrijheid die meer werkelijkheid hebben zal, dan hunne, evenzeer grondwettige, gelijke aanspraak op het bekleeden van ambten en bedieningen tot heden toe gehad heeft.

Daarom verlangen, en, wijzende op de bij de grondwet gewaarborgde bescherming der bestaande godsdienstgezindten, vorderen de Katholieken, dat de aanstaande wetgeving op het schoolwezen, ten aanzien der openbare gemengde scholen, voor zooverre die zullen bestaan, maatregelen vaststelle, waardoor de wering aller krenking van bestaande godsdienstgezindten inderdaad verzekerd wordt, en dat zij ten aanzien der openbare niet gemengde scholen, op welke het onderwijs met de godsdienstbelijdenis der kinderen in overeenstemming zal kunnen zijn, het verkrijgen van allezins voldoende waarborgen dier overeenstemming voor de betrokkene gezindten mogelijk en zeker make.

Na deze naakte voorstelling van beginselen en afgeleide stellingen, van welke er geen door een Katholiek zal geloochend worden, vragen wij de aandachtige en onbevooroordeelde overweging van de volgende regelen.

Bij ons te lande erkent nagenoeg iedereen, dat de school godsdienstig moet zijn; maar zeer vele Protestanten ontkennen, dat zij het zijn moet in overeenstemming met de godsdienstige belijdenis der kinderen; zij noemen het integendeel eene volmaaktheid der school, dat deze alle zoogenaamd kerkgeloof uit haar onderwijs weert, en dat zij slechts aan die zoogenaamde godsdienstige beginselen en toepassingen toegang verleent, welke kleur noch geur van eenig in Nederland of elders bestaande kerkgenootschap hebben, en welke zij met den naam van *algemeen christelijke*, of van *geest des Christendoms* bestempelen. Zij gronden hunne bewering op eene menigte van assertiën, die of onwaar, of onjuist, of bezijden de zaak zijn, ja gedeeltelijk al deze gebreken te zamen hebben, en die daarenboven veel onderlinge tegenspraak bevatten. Zoo zeggen zij b. v.: *de kinderen zijn in den leeftijd, waarop zij het lager onderwijs ontvangen, nog niet vatbaar voor het leerstellig godsdienstig onderwijs.* Die assertie is, in hare algemeenheid, valsch, en wordt door hetgeen ten allen tijde heeft plaats gehad en nog dagelijks onder onze oogen plaats heeft, gelogenstraft. Zij zelven die zoo spreken, zeggen u dan ook straks daarna: *het leerstellig godsdienstig onderwijs heeft zijne plaats slechts in de Kerk, niet in de school; daarom late de schoolleeraar het over aan den godsdienstleeraar.* Deze assertie, onjuist in haar theoretiesch gedeelte, valsch in haar praktiesch gedeelte, is met de vorige assertie in blijkbare tegenspraak, dewijl zij in dezelfde kinderen dezelfde vatbaarheid veronderstelt, welke hun door de vorige

ontzegd werd. Zij assereren al verder: *leerstellig godsdienstig onderwijs in de school is onverdraagzaamheid in de maatschappij; want dat onderwijs vordert sekteschoolen, en deze telen, of kweeken althans de onverdraagzaamheid.* Voorzeker vordert een godsdienstig onderwijs, 'twelk meer is dan *geest van Christendom* die reuk noch smaak heeft, afzonderlijke scholen voor verschillende godsdienstgezindten; maar dat uit deze scholen vermeerdering van onverdraagzaamheid voort moet komen, kan naauwelijks, tenzij door een' onverdraagzame die 't eigen gebrek aan anderen toeschrijft, beweerd worden. Heeft het dan vermeerdering van onverdraagzaamheid voortgebragt, dat de Katholieken, sedert vijftig jaren, in Nederland, hunne kerken openlijk aan 's heeren wegen en straten hebben, en dat zij er stroomsgewijze ter Godsvereering binnengaan? Is de verdraagzaamheid der Protestanten verminderd, ter oorzake dat de Katholieken de leerstellingen hunner Kerk, als ten aanhoore van geheel de Nederlandsche wereld, door middel der drukpers onophoudelijk herhalen? Wij, Katholieken, wij erkennen het gaarne en met blijdschap, dat de Nederlandsche Protestanten der negentiende eeuw bij die der vorige eeuwen in de oefening der verdraagzaamheid verre vooruit zijn. Daarom vreezen wij ook niet, dat zij, door de invoering van afzonderlijke scholen, in onverdraagzaamheid weêr zouden toenemen. Op de gemengde school zijn onze kinderen hun eene hindernis; hoe zou het ophouden dier hindernis hen tot onverdraagzaamheid tegen ons aanvuren? En al wierd er voor hen geene hindernis hoegenaamd mede weggenomen, dan willen wij nog niet gelooven, dat onze Protestantsche landgenooten, over het algemeen genomen (want de bestaande uitzonderingen zien wij nu over het hoofd), tot hunne kinderen zouden zeggen: haat

de Roomschen, omdat zij met u niet in dezelfde school gaan; immers, zij zeggen nu niet: haat de Roomschen, omdat zij met u niet in dezelfde kerk gaan? Neen, wij denken zulk kwaad van onze Protestantsche landgenooten niet. En aan den kant der Katholieken, zou daar, door vermeerdering van godsdienstige vrijheid, door vermeerderd genot van regten, door de vervulling van zoo lang en zoo vurig gekoesterde wenschen, onverdraagzaamheid ontstaan? Kan iemand gelooven, dat de Katholieke Nederlanders hunne Protestantsche broeders, wier dwalingen zij beklagen, thans minder beminnen, dan toen alle oefening van de Katholieke godsdienst hier verboden was, of slechts in schuren en achterbuurten, tegen betaling van zwaar geld, oogluikend toegelaten werd? En zullen zij dan afnemen in die broederliefde, wanneer zij in het genot treden van scholen, waar hunne kinderen geheel naar de beginselen hunner godsdienst onderwezen zullen worden? Dat is ongeloofelijk. Het is waar, afzonderlijke scholen zullen eene gelegenheid te meer zijn, om de kinderen de kerkleer in te scherpen; maar het is toch geen onverdraagzaamheid aan de kerkleer vast te houden. Of is verdraagzaamheid eene deugd des verstands en niet des harten? Bestaat zij hierin, dat men allen, wat zij ook gelooven, voor ware geloovigen houdt, of hierin, dat men allen zonder uitzondering goed wil? Het laatste is liefde, het eerste — onverschilligheid en ongerijmdheid. Het eerste zal door de afzonderlijke scholen afnemen, het laatste zal door een goed gebruik dier scholen aangroeijen.

Te dezer plaatse moeten we iets zeggen over eene vaak gehoorde bewering, welke de voorstanders der gemengde scholen welligt, naar aanleiding van 'tgeen we over de toegenomene verdraagzaamheid gezegd hebben, zouden

herhalen, namelijk dat het toenemen der verdraagzaamheid in Nederland aan de gemengde scholen te danken is. Wij ontkennen deze bewering ten stelligste, en wij beweren van onze zijde, dat de gemengde school aan de ontwikkeling der verdraagzaamheid jegens de Katholieken in den weg heeft gestaan, en dat zij onverdraagzaamheid voortgebragt en gekweekt heeft. Wij nemen aan, dat de van het Gereformeerd leerstellig onderwijs ontdane gemengde school (ook in de vorige eeuw waren in Nederland de scholen gemengd) als een produkt mede van toegenomen verdraagzaamheid te beschouwen is: maar zij heeft op hare beurt, in plaats van verdraagzaamheid, onverschilligheid ten aanzien van het leerstellige der godsdienst geprovoceerd en geproduceerd — welke staat tot verdraagzaamheid als koud of laauw tot warm; — zij is de grootste hinderpaal geworden tegen de behoorlijke vrijheid van onderwijs; zij verhinderde allen, die het verlangden hunne kinderen in scholen, volgens hunne godsdienstbeginselen ingerigt, te doen onderwijzen. Nog eens moeten we hier gewagen van het verkeerd begrip van verdraagzaamheid, welke men met onverschilligheid verwart. Verdraagzaamheid is niets anders dan de liefde, die, terwijl zij de gebreken in den evenmensch betreurt en, met in achtneming der hiertoe betrekkelijke orde, tracht te verbeteren, niet te min den gebrekkige goed wil, en goed doet. Wil men, dat hetgeen men verdraagzaamheid noemt, de gebreken des naasten met onverschilligheid aan zal zien, dan heeft men eene van de liefde losgerukte en met haar strijdige verdraagzaamheid, geene deugd, maar eene ondeugd. Kan men dan in waarheid verdraagzaam zijn, wanneer men de dwaling in het godsdienstige met onverschilligheid aanziet? immers neen; want in plaats van

liefde in het hart te koesteren, laat men het dan door de koude onverschilligheid verstijven. Die koude onverschilligheid nu, kan de warme liefde niet verdragen, maar verzet zich tegen de pogingen der liefde, welke het kind voor de dwaling behoeden wil (want verder reikt de werkkring der afzonderlijke scholen niet) en zij wordt bittere onverdraagzaamheid. Men leze de geschriften van die zeggen, dat de gemengde school de verdraagzaamheid bevordert, en daarom heerschende moet zijn; en men zal zien, dat de onverschilligheid het toppunt der onverdraagzaamheid bereikt heeft. Woedender uitvallen, heviger schelden, giftiger lasteren zal men bezwaarlijk ergens elders kunnen vinden. Zij hebben met hun geest van Christendom de reeds zwijmende krachten van het gedrogt der onverdraagzaamheid helpen onderhouden en opwekken, en zij zijn de voorzitters en uitbreiders van de Protestantsche geheime genootschappen geworden.

Hetgeen we tot hiertoe vernamen van degenen, die loochenen, dat de school godsdienstig moet zijn in overeenstemming met de belijdenis der schoolgaanden, blijkt ongegrond te wezen. Tevens blijkt het, dat de gemengde school het geroemde nut, aankweeking van verdraagzaamheid, in het geheel niet oplevert. Doch hare voorstanders spreken nog, en wel vooral ten aanzien der Katholieke kinderen, van een ander nut, daar zij het hoog mede op hebben, namelijk de verlichting. Voert het stelsel van sekteschoolen in, zeggen ze, en de Katholieke jeugd is in handen geleverd der geestelijkheid, welke haar voorbedachtelijk dom zal houden. Maar ei lieve! wat leert gij dan aan de jeugd op uwe gemengde scholen? Die verlichting zal toch door het onderwijs in lezen, schrijven en rekenen niet moeten te weeg gebragt worden; en gij

zult ook wel niet meenen, dat de geestelijkheid het onderwijs in die vakken verhinderen zal. Welk is dan het onderwijs, waardoor gij verlicht, en door welks nalaten de geestelijkheid dom zal houden? Als wij de door u gebruikte schoolboeken inzien, en de kinderen over uw mondeling onderrigt ondervragen, o dan ontdekken wij het wat uwe verlichting is, namelijk het brengen in de kinderen van antikatholieke en antichristelijke beginselen. En hieruit blijkt, behalve het hoogst gevaarlijke der bestaande gemengde scholen, op nieuw uwe onverdraagzaamheid. Dwang wilt gij bezigen, ten einde u de gelegenheid open sta, om door middel van onderwijs en opvoeding zielenroof te plegen. Wij willen hiermede niet beweren, dat alle onderwijzers in gemengde scholen op zoo slimksche wijze de kinderen van het geloof hunner ouders trachten te vervreemden; maar ook die gemengde school, waar de onderwijzer dit met de meeste zorg poogt te vermijden, is altoos nog verdacht, en kan om die reden het doel der school niet voldoende bereiken; want een verdacht, mistrouwd onderwijzer slaagt nooit ten volle. Daarom is de gemengde school altijd nadeelig. Laten we daarenboven, en wel vooral opmerken, dat, bij het werkelijk vermijden van alles wat in eene gemengde school aanstoot kan geven, het godsdienstig element zoodanig op den achtergrond moet treden, dat de gemengde school wordt eene godsdienstelooze school — hoedanige hier te lande niemand wenscht, maar ieder voor nadeelig houdt. Niet te min moet men bekennen, dat de godsdienstelooze school verre de voorkeur verdient boven de zoogenaamde *algemeene christelijke*, inderdaad *antichristelijke* school, welke wij tot heden toe bij ons te lande hebben; omdat gindsche school, ofschoon door de godsdienst niet bezield,

evenwel niet positief van de ware godsdienst aftrekt.

Godsdienstelooze scholen zijn nogtans slechts te verdragen in geval van onvermijdbare noodzakelijkheid, en nooit kan men als beginsel stellen, dat de school godsdiensteloos moet of mag zijn; want de goede opvoeding der jeugd vordert godsdienstige scholen. Eene opvoeding, verstoken van een schoolonderwijs dat godsdienstig is, mist een noodig hulpmiddel, en heeft eene leegte welke door geen ander middel genoegzaam aangevuld kan worden. Te regt zeide Guizot, in eene vergadering van leden eener Protestantsche onderwijsvereeniging, te Parijs: „men zegt het alom en iederen dag; en men zegt, men gelooft het nog niet genoeg: het onderwijs zonder de opvoeding is niets. Waarbij men aanstonds voegen moet: de opvoeding is zonder de godsdienst onmogelijk" [1]). Het verband tusschen godsdienst en opvoeding, en tusschen opvoeding en onderwijs verzet zich tegen een godsdiensteloos schoolonderwijs. Hiervan overtuigd, kunnen de Katholieken geene gemengde scholen verlangen, maar moeten zij naar het verkrijgen van niet gemengde scholen streven, opdat zij namelijk een inderdaad godsdienstig schoolonderwijs aan hunne kinderen kunnen doen geven. En dit betreft evenzeer de openbare als de bijzondere scholen; noch op deze, noch op gene kan de godsdienst, zonder groot nadeel, gemist worden.

Hiermede is nu duidelijk genoeg gezegd, welk verlangen de Katholieken, ten aanzien der openbare scholen, kunnen hebben. Aan hun beginsel getrouw, dat de school godsdienstig moet zijn, kunnen noch mogen zij verlangen, dat

---

) *On le dit partout et tous les jours; et on ne le dit pas et on ne le croit pas encore assez: l'instruction n'est rien sans l'éducation. A quoi il faut aussitôt ajouter: l'éducation n'est pas sans la religion.*

de openbare scholen zullen zijn gemengde scholen; want de gemengde school kan niet zijn eene godsdienstige school in overeenstemming met de belijdenis der schoolgaanden; en dewijl nu in de openbare school de belijdenis van alle schoolgaanden, krachtens de Grondwet, moet geëerbiedigd worden en geheel onaangetast blijven, zoo moet, gelijk wij boven opmerkten, het godsdienstig element in de openbare gemengde scholen zoo zeer op den achtergrond treden, dat zij inderdaad worden godsdienstelooze scholen. Naar dezulke kan geen Katholiek verlangen. Wat heeft daarenboven eene ondervinding van meer dan veertig jaren geleerd? Dat het systeem van openbare gemengde scholen een systeem is vol van teleurstelling en misrekening, om niet te zeggen misleiding en bedrog. Immers wat zijn die scholen tot heden toe geweest, in spijt van Grondwet, wet, reglementen en Koninklijke besluiten? Protestantsche scholen, op weinige uitzonderingen na. Zal bij het behoud van het systeem dit zoo diep gewortelde feit verdwijnen? Wij voor ons hebben er geen groote hoop op. De Protestanten zelven beginnen hier en daar te erkennen, dat het systeem onhoudbaar is, waarmede zij ingewikkeld ook het zoo even vermelde feit erkennen. Nu men gezegd heeft van Hervormde zijde: de Maatschappij tot Nut van 't algemeen is inderdaad eene Protestantsche Maatschappij, mag men geacht worden niet ver meer van de bekentenis te zijn, dat de openbare gemengde school tot heden toe eene Protestantsche school geweest is. Opmerkelijk, en tot onze zaak dienende zijn ook de volgende woorden van de *Kerkelijke Courant*. „Wij kunnen den geloovigen Roomschgezinde de christelijke broederhand reiken, maar, waar het de uitgave van volksgeschriften en *de zorg voor het onderwijs geldt*, kunnen wij niet met hem de handen in één slaan tot gemeenschappelijken arbeid.

Daarvoor gaat het verschil van opvatting en beschouwing der voornaamste waarheden in de twee hoofdafdeelingen der Christelijke kerk te diep, en zoo min wij van den katholiek verloochening mogen vorderen van hetgene hij waarheid acht, zoo min kunnen ook wij, zij 't dan ook door verzwijgen of verhelen, iets verloochenen van hetgeen onze heiligste en dierbaarste overtuiging is". Kunnen we, in zake van onderwijs, de handen niet in één slaan tot den arbeid, dan blijft er niets over dan scheiding. Evenwel waar, door onoverkomelijken drang der omstandigheden de school gemengd mogt blijven, daar moet zij ophouden Protestantsch te zijn; en opdat dit gebeure, vorderen we te regt afdoende maatregelen.

Wat nu de openbare niet gemengde scholen aangaat, het spreekt van zelf, dat de Katholieken verlangen, dat, voor zoo ver zij in het bezit van zoodanige mogen komen, zij alle zekerheid zullen hebben van hare getrouwheid aan de Katholieke leer. Wat zou het hun baten niet gemengde scholen te hebben, indien het godsdienstige element, daar ingevoerd, niet zuiver Katholiek ware? indien zij daaromtrent maar gegronden twijfel konden voeden? Naar zulke openbare niet gemengde scholen, van welker orthodoxie zij niet zeker zijn kunnen, verlangen zij niet.

Er is nog iets, waar zij niet naar verlangen, namelijk dat, wanneer er openbare niet gemengde scholen werden ingevoerd, deze buiten evenredigheid in handen der Hervormden zouden vallen. Zoo iets kunnen zij wel met eenigen grond vreezen. Welke vorderingen onze Hervormde landgenooten, vergeleken bij die van vorige eeuwen, in de verdraagzaamheid mogen gemaakt hebben: zij zijn over het geheel nog niet zoo ver gekomen, dat zij aan de Katholieken het volle genot hunner regten gunnen. Het straks vermelde feit:

dat de openbare gemengde school eene Protestantsche school is geweest, levert er een treffend bewijs van. En als wij dan tal van genootschappen zien ontstaan, wier erkend doel het is de Katholieken op ieder terrein te bestrijden; en als we dan de beweringen telkens hooren herhalen, dat de Nederlandsche Natie eene Protestantsche Natie is, en dat de Hervormde Kerk, wel niet in den ouden vorm de heerschende, maar toch in een nieuwen vorm de bevoorregte Kerk moet zijn, hebben wij dan geen grond om zeer te vreezen, dat, zoo er geene onverwinnelijke voorzieningen tegen gemaakt wierden, de openbare niet gemengde scholen zouden zijn Hervormde scholen? In zulk geval waren wij van kwaad tot erger geraakt. Dan behoefde men maar de in de Grondwet gewaarborgde vrijheid om onderwijs te geven in de praktijk te bemoeijelijken, om geheel het lager onderwijs *legaal* tot een Hervormd onderwijs te maken. Dan konden we de dagen weêr beleven, waarin Katholieke kinderen, zouden ze niet van alle schoolonderwijs verstoken blijven, mede in den Heidelbergschen katechismus moesten lezen en hooren lezen: *de paapsche Mis is eene vervloekte afgoderij.* Dat verlangen we niet, volstrekt niet!

TIJDSOMSTANDIGHEDEN

HET PROTESTANTSCH GEZANTSCHAP NAAR TOSCANE.

„Ik weet wel wie gelijk heeft", sprak de boer die toevallig bij een redetwist van twee geleerden tegenwoordig was: „ziet slechts hoe de een driftig wordt en staat te schreeuwen".

Dat oud historietje, overal en nergens gebeurd, speelde ons voor den geest, toen wij de berigten lazen van al de beweging en vertooning waartoe de veroordeeling der echtelieden Madiaï had aanleiding gegeven. Het was eene zoo geschikte gelegenheid, het gedrag der Katholieken en Protestanten te vergelijken, en duidelijk bleek weder, waar de kalme waarheid en waar de hartstogtelijke dwaling sprak.

Hebben de Katholieken zich naar Zweden begeven, waar, in strijd met de bestaande grondwet, hunne geloofsgenooten verbannen en onderdrukt worden?

Zijn zij naar Engeland gegaan, om, zoo mogelijk, kwijtschelding te verkrijgen voor den tegen alle regt en billijkheid veroordeelden Newman?

Of hebben zij eene deputatie gezonden naar den kleinen hertog van Mecklenburg Schwerin, die met verkrachting van wetten en traktaten, de huiselijke godsdienst belet van een zijner Katholieke onderdanen?

Driemalen moeten wij er neen! op antwoorden. Waartoe zouden zij het doen? Nuttelooze pogingen hebben gevolgen die doorgaans minder dan nutteloos, die schadelijk zijn. Maar zij hebben de organen die hun ten dienst stonden laten spreken; zij hebben die even onwettelijke als onregtvaardige vervolging met groote letteren in de historie geschreven; zij hebben zich gewend tot de publieke

opinie, hoogst hof van appel, dat eindelijk alle onregtvaardige vonnissen, zelfs hare eigene, zoo ze dit zijn mogten, vernietigt. Dat was het, wat de Katholieken konden en moesten doen, wat overeenkwam met den geestelijken aard der betroffen zaken, wat aan hunne waardigheid en die der vervolgden beantwoordde, en zonder al dat nuttelooze, dat slechts uit hartstogt kan voortkomen, en slechts hartstogt kan gaande maken, geheel berekend was voor het beoogde en zekere doel.

De gevolgen dezer handelwijze bleven niet uit. O! zoo veel kracht ligt er in de waarheid die gezegd wordt gelijk zij gezegd moet worden, dat is, in de waarheid zelve; en schoon we andere oorzaken geenszins willen voorbijzien, gelooven we het er voor te mogen houden, dat het Protestantisme, er door beschaamd geworden, voor het eerst wenschte eenige vervolging, hoedanig ook, te ondergaan, ten einde aan die zoo veel indruk makende voorvallen toch iets te kunnen tegenoverstellen.

Daar werden dan de Madiaï's veroordeeld om proselitisme, als hebbende door middel van geld minderjarigen tot afval van de Katholieke godsdienst bewogen enz., veroordeeld volgens van ouds bestaande wetten, die men bij de intrigues van Engeland meer dan ooit noodig had, veroordeeld op de achtste mogelijke wijze, tot het minimum der straf. Al aanstonds begon een geschreeuw, waarbij men van het stout toegeëigend voorregt, naar believen te mogen verdraaijen, vervalschen en bedriegen, weder zeer ruim gebruik maakte. In Engeland heette het, dat de Madiaï's waren veroordeeld, omdat zij in den bijbel hadden gelezen! Natuurlijk wist men noch in Engeland, noch in Holland, waar zulke berigten gretig worden overgenomen, dat weder in 't jaar 1851 een nieuwe oplage was geschied van den Italiaanschen bijbel van Martini, aartsbisschop van Florence, en de bijbel dus in Toscane *niet onder de bank* lag. In Duitschland vermeldden de dagbladen, onder veel gejammer en gevloek tegen den Toscaanschen dwingeland, dat de Madiaï's naar de galleijen waren verwezen. Dat er in heel Toscane geen galleijen bestaan, deed niets tot de zaak; zij waren toch naar de galleijen! Eindelijk vond men zich in Engeland gedwongen te erkennen, dat de martelaren het vrij wel hadden. Maar ziedaar de heer Elout, ja de heer Elout zelf berigt, dat zij met ijzeren beugels en ketenen aan een muur zijn geklonken!

Maar dat was nog slechts van het zeer alledaagsche en gewone. Een stap werd gedaan, die zijn voorbeeld niet had, een stap zoo uitdagend en tergend, dat hij, ware het Protestantisme minder verdeeld en de Katholieken minder bezadigd, de meest betreurenswaardige gevolgen zou hebben kunnen na zich slepen.

In Ierland, dat de Protestanten eens hebben uitgemoord, dat zij, bij den wederaanwas der ongelukkige bevolking, met een overleg hebben onderdrukt, waartoe men het wreedaardig fanatisme niet in staat achtte: waar de Anglikaansche Geestelijken de schatten niet kunnen verteren, die zij afpersen van een volk van martelaren, 'twelk ondanks het grievendst lijden getrouw blijft aan zijn geloof: in dat Ierland hebben zij zelven die rijk zijn van de armoede der Katholieken, en, zoo mogelijk, gelukkig van het ongeluk hunner eeuwen lang vervolgde landgenooten, den eersten nood- en jammerkreet aangeheven; dáár te Dublin, heeft men besloten de Koningin „als hoofd der Protestantsche Kerk van Engeland" te smeeken „van zorg te dragen, dat in Europa geen martelie voor „den bijbel meer wierd ondergaan"! — Welnu is dat blindheid? is dat hartstogt, is dat onbeschaamd te werk gaan? Kunnen zij regt hebben die zoo spreken? En nogtans, dat was de oorsprong der zoo veel gerucht makende vertooning, en uit dezen geest kwam zij voort.

Het Evangeliesch verbond, in Ierland en Engeland gevestigd, en welk zijne vertakkingen reeds op het vaste land heeft uitgebreid, besloot een gezantschap naar den Hertog van Toscane te zenden. De heer Bulwer zelf, die anders in Spanje blijken had gegeven, hoe hij een land in oproer kan brengen, scheen met de zaak niet belast te kunnen worden, evenmin als zijn landgenoot en mededinger Lord Minto, die het vuur der revolutie in Italië onderhoudt. Er moest eene manifestatie plaats hebben, zooals het Protestantisme tijdens zijn gansche bestaan niet gedaan had; het zou iets laten hooren, dat naar de stem van den Paus geleek. Eenige Engelschen, Lord Roden aan 't hoofd, begaven zich dan op weg, en van overal, bijna van geheel 't Protestantsch Europa voegden er zich eenige leden der groote zamenzwering bij; uit Nederland, uit Zwitserland, uit Frankrijk, Wurtemberg en Pruissen. Indien men een berigt in de *Kreuzzeitung* gelooven mag, verzelde graaf Arnim-Blumberg het gezantschap uit naam des Konings van

Pruissen „als beschermer der Evangelische Kerk op het vaste land" [1]). En 't wordt waarschijnlijk als men bedenkt, dat de Pruissische gezant Von Reumont reeds eenige vergeefsche pogingen te Toscane had gedaan. Ook de heeren Bulwer en van Usedom, Raad der Pruissische legatie, snelden uit Rome naar Florence, om nog meer aanzien te geven aan het reeds aanzienlijk gezantschap. Wat al vertoon, en welk een inspanning! maar vooral welke onbeschaamdheid, die zich in zulke mannen onmogelijk anders dan door hartstogt verklaren laat.

Daar hun de toegang tot den hertog geweigerd werd, dienden zij een geschrift in, waarin zij in den heiligen Naam des Verlossers, „in Naam van Jesus", de vrijheid der Madiaï's vragen. We gaan voorbij wat er voor den hertog en zijn bestier beleedigends en tergends is in dit verzoek; 'twelk immers noch gedaan, noch ingewilligd konde worden, zonder ingewikkeld te erkennen, dat hij in zijn land de ware leerlingen van Jesus had vervolgd; maar we vragen wie die Christus is, uit wiens naam zij spreken? Te Leiden, te Groningen, te Berlijn, te Stuttgard, te Oxford, op ieder der plaatsen van waar die gezanten aankomen, wordt een andere Christus gepredikt. Ook in Frankrijk is de Christus van den heer Gasparin waarlijk niet dezelfde, als die van den predikant Coquerel. Wien bedoelen ze? En waar is hier dat geloof dat martelaren voortbrengt? Hoe kunnen derhalve al de Protestanten van Europa, hier eene andere eenheid vertoonen, dan die van vijandschap en gloeijenden haat tegen de Katholieke Kerk? Wat hadden de gezanten kunnen antwoorden, indien de Toscaansche minister gezegd had: mijn heeren, welken Jesus bedoelt gij? Eenen onuitsprekelijken afkeer heeft het ons ingeboezemd, dat menschen van zulk eenen stand, die zeer wel, helaas al te wel weten, dat het Protestantisme naauwelijks Christendom meer is, uit naam hebben durven spreken van dien Jesus dien de hunnen verloochenen; even als waren zij, die hier de Protestanten van zoo veel landen eenigermate vertegenwoordigen, de heldhaftige Apostelen, de belijders en wrekers van dien aanbiddelijken Naam.

En tot wat doel gebeurt het? Waartoe worden die uiterste, aller

[1]) Naar latere berigten vertegenwoordigde hij den Koning slechts als vorstelijk lid (?) der Evangelische Kerk.

oogen tot zich trekkende pogingen aangewend? ja! waartoe wordt hier die heilige Naam van Jesus ingeroepen?

Tot niets! tot eene ijdelheid, tot eene vertooning van welker volslagen nuttelooshеid ieder die niet geheel blind was, bij voorraad moest overtuigd zijn. Indien men in den onbegrijpelijken waan geraken kon, dat de hertog van Toscane voor dergelijke hem en zijn gansche land onteerende verzoeken toegankelijk was, moest toch de te vergeefs herhaalde poging van den Pruissischen gezant in zoo ver opmerkzaam hebben gemaakt, dat men van de honderd wegen die er waren, ten minste eenen gebruikt had, om zich van de gezindheid des hertogs te vergewissen.

Zoo worden we wel tot de veronderstelling genoodzaakt, dat men den Naam des Verlossers tot iets ergers heeft misbruikt, dat men slechts gezocht heeft naar een leus, naar stof tot schreeuwen, tot beschuldiging en vermaledijding der eenige Kerk. *De Tijd* die hierin met ons overeenstemt, haalt er reeds feiten ten bewijs voor aan, en toont dat men in de te Amsterdam gehouden bijeenkomst gesproken heeft op eene wijze, die dergelijke bedoelingen ten duidelijkst verraadt. In den Haag is hetzelfde gebeurd. Ook daar heeft men gebeden en gepreekt, en wat we toch niet hadden verwacht, daar heeft de heer Mackay eene collecte gedaan, om den heer Elout voor de onkosten zijner dubbel mislukte reize [1]) schadeloos te stellen.

Indien we ons niet bedriegen, komen de schrijvers van het voortreffelijk dagblad ook daarin met ons overeen, dat er onder een deel der Protestanten eene verbittering bestaat, die stof geeft tot ernstig nadenken over de toekomst. Men is te zeer aan hun hartstogtelijk drijven gewend, om er sterk door getroffen te worden. En 't is waar: het Protestantisme, 'twelk geen openbaag gezag heeft dat het woord kan opnemen, geen instellingen waar het zich in uitspreekt en waarmede het zijne belangen bevordert, geen waarheid die het verzekeren kan, dewijl het ieder vrijheid van denken toeschrijft, geene belijdenis eindelijk die verpligt, daar het de verschillende godsdiensten beschouwt als slechts verschillende wegen ter zaligheid — kan om al deze redenen niet voor zich spreken en handelen, zonder dat het bloot menschelijke en persoonlijke op den voorgrond treedt, en aanstonds de hartstogten in spel geraken.

[1]) Hij is te Florence gekomen toen alles reeds was afgeloopen.

Het is een leger dat geheel uit ongeregelde troepen bestaat, en bij gevolg geen openlijken slag kan leveren volgens de wetten van een eerlijken krijg. Het voert eene soort van guerilla-oorlog, waarin bijna ieder op zich zelven vecht, en waar moet men zich dan niet op verwachten?

Juist dat het wel zijn aard van oorlogen niet verandert, maar toch naar een afgesproken plan schijnt te werk te gaan, en op alle punten gelijk aanvalt, wekt onze oplettendheid en geeft stof tot denken. In Engeland, waar nu weder het Katholieke kerkgebouw te Gravesend gevaar heeft geloopen van geplunderd en verbrand te worden, neemt het Gouvernement de houding aan van het Protestantisme te zullen handhaven en beschermen, en tegen vroegere gewoonte hoort men nu altijd iets van dien aard in de aanspraak der Koningin aan 't Parlement. In Pruissen is een revirement de politique in dezelfde rigting begonnen. En terwijl zoo de twee grootste Protestantsche mogendheden, middelerwijl ze verschillende dwangmaatregelen nemen tegen de vrijheid der Kerk, eene zekere vertooning maken, welke zij zeer wel weten door het fanatisme te zullen worden begrepen en uitgelegd, zijn tallooze pennen aan den arbeid om de Katholieke Kerk op alle mogelijke wijze te beschuldigen en te beschimpen. Tijdschriften die voorheen van bloot wetenschappelijken aard waren, hebben zich met de godsdienst gaan bezig houden, en degenen die haar reeds vroeger ten onderwerp hadden, gaan in hunne polemiek tegen de Kerk alle palen te buiten. Een wedijver schijnt te ontstaan wie het stoutst en het onbeschaamdst der Kerk allerlei onwaarheden kan toedichten. De laatst verschenen *Jahrbücher der Biblischen Wissenschaft* van H. Ewald bevatten eene schandelijke diatriebe tegen den Paus, waarin deze van 't begin tot het eind persoonlijk wordt aangesproken, en waarvan de gansche inhoud zaam te vatten is in de dikwijls herhaalde woorden *„Pio Nono, waarom verdoemt en vervolgt gij ons?„* De *Theologische Studien und Kritiken* leveren in het eerste nommer van dit jaar een betoog van nagenoeg dezelfde beteekenis, en waarin Professor Ullmann beweert, *dat verdraagzaamheid met de Katholieken onmogelijk, en het wel degelijk de leer hunner Kerk is, dat alle Protestanten verdoemd zijn!!* Ziedaar twee oorlogsverklaringen! Waar zouden we eindigen, indien we alle voorbeelden van dien aard wilden mededeelen? Een meer dadelijken invloed oefenen de verschillende

Protestantsche vereenigingen, waarin de Predikanten bij honderden vergaderen, om het niet-heilige vuur bij elkander op te wekken, en bij hunnen terugkeer in hunne gemeenten te verspreiden. Hoe het daar toegaat, kan men opmaken uit hetgeen te Bremen en te Wiesbaden is gehoord. De Katholieke Kerk is *„het uitbroeisel der hel!"* *„Babel moet vallen"*. De Paus, *„de Baälspriester"*, *„de Antichrist"*, *„het helsch systeem van Rome vordert haat"*. Dat waren, naar de *Politische Blätter* woordelijk uit de *Allgemeine Zeitung* berigten, de grondakkoorden die er werden aangeslagen.

Het gaat zoo ver, dat welgezinde Protestanten er zich beginnen over te verontrusten, en mannen van aanzien als Des Amorie van der Hoeven, als Stahl, Leo, Hengstenberg en anderen luide van hunne afkeuring hebben doen blijken.

Waar wil men heen?

Het orgaan van den heer Groen van Prinsterer heeft gezegd, dat eene worsteling tusschen de Hervorming en het Pausdom voor de deur stond, en van godsdienst-oorlog gesproken. Dergelijke ideën schijnen ook in Engeland en in Duitschland levendig te worden. Aan de *Kreuzzeitung* N°. 225 wordt uit Londen geschreven: *„Als „het eens ernst wordt in de wereld, wegen de Protestantsche volken, „schoon minder in getal, zwaarder dan de Katholieke. Het rijk van „Spanje is na zijne worstelingen onmagtig zaamgezonken, en de „wereldzee is alleen in Protestantsche handen (!). Een nieuwe con„servatieve Cromwell of een Gustaaf Adolf in Engeland — en de En„gelsche landsquires zijn nog altijd van dien aard, dat zij zulk „eenen man kunnen voortbrengen — zou met het Duitsche Protestan„tisme op den regter, en het Amerikaansche op den linkervleugel te „overmagtig zijn voor het zuiden, hetwelk zich in Italië concentreert, „en met eenen Westfaalschen vrede zou het niet afloopen"*.

Zeker, met geenen Westfaalschen vrede liep het af. Wie het op het slagveld winnen zou, willen we niet eens berekenen, maar het zoo wrakke Protestantisme zou instorten door het dreunen van den grond.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE TWEE LAATSTE ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN HET PROTESTANTSCH GENOOTSCHAP: TOT BEVORDERING VAN WELSTAND, VOORNAMELIJK ONDER LANDLIEDEN.

(*Vervolg van bl.* 256.)

Umbrosae penitus patuere cavernae.

De jongste redevoering van Prof. Royaards is minder uitvoerig dan die waarvan we de vorige maand den inhoud bij verkorting en uittreksel hebben medegedeeld; zij is van deze in menig punt de voortzetting en uitbreiding, soms ook de niet aangename herhaling; wij kunnen daarom, met verwijzing op het reeds gezegde, in onze aanmerkingen nu korter zijn.

Dit jaar werd de Algemeene Vergadering van *Welstand* in het vorstelijk 's Gravenhage den 9 Julij gehouden.

Als afgevaardigden van *Unitas* woonden Mr. E. W. van Dam van Isselt en C. H. T. Baron Nahuys, als afgevaardigden van *Christelijk Hulpbetoon* J. L. F. Verster en L. Dibbits de Vergadering bij. Ds. Huydecoper opende haar met het gebed, waarop de Voorzitter Prof. H. J. Royaards, die zich het vorige jaar als ephemèren Voorzitter tituleerde, en slechts voor *„dat maal"* en *„voor dat jaar"* zich die betrekking ten bewijze zijner belangstelling had laten opdringen, evenwel andermaal optrad, en de leden welkom heette, thans ter bevordering der belangen van de Protestantsche Kerk in het vorstelijk 's Gravenhage onbeschroomd [!] vereenigd. Na een kort gebed - staat de voorzitter in twijfel of hij spreken zal al dan niet. Het herziene Reglement — ook al een uitvloeisel van deze organiserende en reorganiserende eeuw — is dit jaar in werking gebragt. „De Per„manente Commissie, zegt hij, die door Noord-Brabant geleverd werd „en dertig jaren ijverig waakte voor de belangen onzer Maatschappij,

„is vervangen door een Hoofdbestuur, waarin bevorderaars onzer „Maatschappij uit onderscheidene oorden des Vaderlands nevens „haar zitting hebben. Zij hebben gemeenschappelijk over onze be„langen geraadpleegd en staan gereed u rekenschap af te leggen „van hunne verrigtingen. Gij zelve hebt in uwe Afdeelingen en Ringen „uwe bestuurders en correspondenten gekozen, die op gezette tijden „aftreden." — Maar onder die nieuwe verordeningen is er ook ééne die den voorzitter betreft: vroeger was eene aanspraak hem voorgeschreven, thans facultatief gelaten; doch om den overgang zacht te maken, acht hij eene korte toespraak nog behoefte, en hij roept de aandacht in ter beantwoording der vraag: „*Waarom verplaatsen de Protestantsche Maatschappijen jaarlijks hare Algemeene Vergaderingen in onderscheidene oorden des lands?*"

De dertien eerste Vergaderingen, herinnert hij, werden te Breda gehouden, sedert 1835 echter beurtelings in onderscheidene streken des Vaderlands gevestigd. Waartoe nu dat zwerven, en die afwijking van het oude Vaderlandsche gebruik onzer veelvuldige Maatschappijen? Het antwoord is gereed: „omdat een Genootschap van deze „eeuw aan hare, niet aan vroeger behoeften voldoen moet; en men „den eigen aard en het karakter der Maatschappijen vooral ook bij „hare Algemeene Vergaderingen moet voor oogen houden".

Dit algemeen antwoord wordt dan in drie hoofdtrekken op de Protestantsche Genootschappen toegepast.

„Een *eerste hoofdtrek* is deze: *die genootschappen verplaatsen jaarlijks hunne bijeenkomsten, omdat zij* geene plaatselijke noch provinciale, maar *Nationaal-Protestantsche* Maatschappijen *voor geheel Nederland* zijn". Uit haren aard en haar doel, beweert de spreker, behooren zij niet aan eene stad of eenig oord, maar aan geheel het Vaderland, dat zij door één band van gemeenschappelijke werkzaamheid zoeken te verbinden. Men zegge niet, dat geldt van *Unitas* en *Hulpbetoon*, maar *Welstand* heeft immers alleen Noord-Brabant als doel zijner werkzaamheid zich voorgesteld. Dit was aanvankelijk zoo, doch sedert de Maatschappij „zich van haren ruimeren werkkring bewust werd", helpt ze ook elders waar *gelijke* behoefte bestaat; *gelijke* behoefte, herhaalt de redenaar, want Noord-Brabant moet nog het voornaamste terrein blijven, „omdat de zaak der Kerk „en van de Gemeenten aldaar de zaak is van het Protestantisme „in Nederland, en aldaar door de grootste gevaren bedreigd wordt...

„Het is ook onze spreuk [zoowel als die van *de Katholiek* en de „Katholieken?] *Vindicamus hereditatem proavorum nostrorum*.... Om „voor de Noord-Brabantsche gemeenten én als een (door onze voor„vaderen) ons toebetrouwd erfdeel, én als den voormuur, waar de „voornaamste en eerste aanval te duchten is, allen Protestanten „in de onderscheidene gemeenten belangstelling in te boezemen; „ook daarom verplaatst Welstand, in vereeniging met hare zus„teren, hare jaarlijksche Vergaderingen".

„Ook daarom zeg ik, [dus haakt de redenaar zijn volgend deel aan het eerste] want er gelden nog andere aanleidingen: „*Juist omdat zij geene geheime Genootschappen zijn*, verzamelen zij zich jaarlijks aan onderscheidene oorden des lands".

Eerst wel [moet de redenaar bekennen, en hij kon toch hier niet loochenen wat hij 't vorig jaar zoo uitdrukkelijk verklaard had] was het genootschap geheim: „Zij schuilde nog en verborg zich" later pas durfde zij „het geheim opligten"; immers *dertien* jaren lang bleef zij aan ééne plaats hare vergaderingen houden. Maar thans is zij niet meer geheim; verleden jaar nog riep uw ephemère voorzitter — „immers in uwer aller geest?" — u toe: „laat ons met open vizier strijden". En toch brandmerkt men ons nog zoo menigmaal als *geheime* Protestantsche Genootschappen!

Neen, wordt dan uitgeroepen, *Welstand* heeft geen zich verschuilenden aanvoerder, geen verborgen vertrekken noch afgelegen plaatsen tot geheime afspraken; doel en middelen zijn bekend; [wel te verstaan, aan de ingewijden;] omdat zij geen geheim genootschap zijn wil, daarom trekt zij de zeven provincies rond, „doorwandelt zij het Vaderland, houdt nu hier, dan dáár hare „wandelende en reizende preek [!], verheft beurtelings overal hare „stem." — Dát nu moet den laster afweren, „en het den volke „verkondigen, dat zij hare plaats niet inneemt onder de geheime „Genootschappen".

In spijt echter van dien overouden preekgalm, waarin de weleer „ephemère voorzitter" „het den volke verkondigt", dat *Welstand* geen geheim Genootschap is, en *Unitas* en *Hulpbetoon* om diezelfde redenen het ook niet zijn, houden wij ons aan hetgeen de schrijver van bovengenoemden *Mémoire* (bl. 11) zegt: „Of gij u al op uwe verslagen [en vergaderingen] beroept, die verslagen gaan niet buiten den kring uwer medeleden, en die vergaderingen worden immers

slechts bijgewoond door de ingelijfden, door uwe medegezworenen, kortom door hen die met u door denzelfden eed gebonden zijn". Werd verleden jaar in de vergadering van Unitas, niet herinnerd aan de gevorderde groote omzigtigheid in het spreken ook in haar midden, nopens het bezigen van *zedelijken invloed?* — En werd daar niet namens het Hoofdbestuur kennis gegeven, dat het verslag voor de leden zou gedrukt worden, "*zonder vermelding van namen van personen en plaatsen*, en voorts "*onder weglating* van wat meer "geschikt is voor *vertrouwelijke mededeeling in deze Vergadering*, "*dan voor bekendmaking aan al de Leden der Vereeniging.*" — "Men durft dus niet eens — zeggen wij met den *Mémoire* — men durft niet eens aan de leden van 't Genootschap kenbaar maken wat er vertrouwelijk in de Algemeene Vergaderingen van *Unitas* is medegedeeld!" En dan moet nog "den volke verkondigd" worden, dat *Welstand*, *Unitas* en *Hulpbetoon* om wille van "hare wandelende en reizende preken" geen geheime genootschappen zijn!

Anderen evenwel, merken we nogmaals met den *Mémoire* (bl. 107) aan, niet onbeschaamd genoeg om te loochenen wat zoo klaarblijkelijk is, pogen hun werk der duisternis te regtvaardigen en roepen ter verdediging de *Mysteriën* der Heidenen, sommige vermaningen zelfs des Heeren aan zijne Apostelen, de *disciplina arcani* der Kerk en wat al niet meer in: het Christendom zelf, roept het daar aangevoerde Evangeliesch schandblad uit, is een geheim genootschap geweest! — Wat Professor Royaards nu ook "den volke verkondige", uit der zijnen mond wordt hij weêrsproken en gelogenstraft, en wij laten hem met zijn tweede punt aldus beschaamd gemaakt staan. Bloode echter is de hooggeleerde spreker niet; hij ontsluit alreeds zijne vooruitgebragte lippen, om onze aandacht te vragen voor de derde, "niet de minst gewigtige" reden (zegt hij) van de omwandeling der zusterlijke Maatschappijen en van Welstand, de oudere zuster, zij is deze: "Waar zij als eene *nationale* Maatschappij "niet *in 't geheim* werkt, *daar ook wenscht zij jaarlijks hare zaak* "*uit te breiden*, en den verflaauwden ijver van sommigen door ver-"nieuwde geestdrift bij anderen te vergoeden".

Vereenigd trekken de genootschappen, zegt de Voorzitter, door onze gewesten, om aan elke oorden spoorslagen tot nieuwe werkzaamheden te ontvangen en om alom eene roepstem te doen uitgaan tot medewerking; om waar men opwekt tot afval van deze

Maatschappij, dáár hare bedoelingen beter te doen kennen, geestdrift op te wekken, en hen die elders de vergaderingen niet kunnen bijwonen te bezielen. Ofschoon van de reinheid harer bedoelingen en middelen overtuigd, is zij zich geenszins onbewust van feilen en dwalingen: „Ziet! daarom juist reist zij door het Vaderland, ook om alom oplettend gemaakt te worden op hetgeen te verbeteren en te hervormen valt"; om tevens aan alle oorden den Protestantschen geest en belangstelling op te wekken. Daarom schuwde zij evenmin onlangs zich naar het verwijderde Leeuwarden te verplaatsen [1]). Daarom schaamt zij zich niet, thans voor de vijfde maal zich in 's Gravenhage te vereenigen, als ook in onzen tijd regt geschikt tot eene echte kweekplaats van Protestantschen ijver, door liefde en christelijke verdraagzaamheid gekenmerkt.

's Gravenhage! — [roept hier op eens de redenaar in verrukking uit] wat herinneringen, wat beelden! Naar het noorden, naar het zuiden de standbeelden van Willem I, [aan wien nog altoos, in strijd met de echte geschiedenis, door den Professor de gewone deugden die hij niet had, worden toegekend; maar die valsche Willem I dan toch, „de ontsterfelijke grondlegger van onzen Protestantschen staat", moet hun ten toonbeeld zijn, die zelfzuchtige Vader des

---

[1]) De heeren der Geheime genootschappen schijnen met die vervaarlijke reis naar 't *verwijderde* Leeuwarden bijzonder ingenomen en juichen zich en elkander om wille van die verbazende opoffering als om strijd en van ganscher harte toe; *de Tijd* en de *Mémoire* hebben zich, en te regt, vrolijk gemaakt over den aanhef der aanspraak van Dominé Timmers Verhoeven als voorzitter van *Unitas*, toen hij zich in dat verre Leeuwarden aldus liet hooren: „Mijne groetenis aan U, Leden „van *Unitas*, Afgevaardigden der Zuster-maatschappijen. Friesslands „hoofdstad vindt ons in heilige zamenkomst. Het is een schoon oogen„blik, dat de mannen vereenigt uit het digte Noorden en het verre „Zuiden;... de lange togten hebben u niet weêrhouden. Het heeft u „niet verdroten de huisgoden te verlaten;... om herwaarts te komen, „hebt gij stormen en golven getrotseerd. Gij zijt gelukkig in elkander „te ontmoeten en den handslag der broederschap te geven"! (Verslag van 1851, bl. 2.) — Waarlijk, de holle declamatie is meer dan bespottelijk. Men gedenke hierbij, dat in *Welstand's* Verslag van 1852 (bl. 68) onder de uitgaven de volgende posten voorkomen: „Aan reis- en verblijfkosten t. g. der Algem. Verg. te Leeuwarden *f* 672.—; kosten dier Alg. Vergadering *f* 149.95." — Zegge *f* 821.95 cents.

Vaderlands moet hen in heiligen gloed ontsteken.] 's Gravenhage — waar in de 17e en 18e eeuw daar ginds onze Staten-Generaal de Hervormde Godsdienst bij hunne beraadslagingen steeds zochten op te bouwen, niet het minste in Limburg en de Generaliteit, maar zelfs geheel Europa door, als zij Waldensen en Litthauers, verdrukte Hugenoten, Duitschers, Hongaren of Napolitanen ter hulpe kwamen, ja den grooten Willen III ondersteunden, toen hij als handhaver van het Protestantsche beginsel [door zijnen Katholieken schoonvader Jacobus II verraderlijk van den troon te stooten] in Engeland optrad en zijn naam ook dáár [door zijn schandwerk] vereeuwigde — 's Gravenhage! hadde de redenaar er nog aan kunnen toevoegen, waar gij, Leden onzer Protestantsche Maatschappijen! reeds her- en derwaarts door uwen ijver, ten koste van de Roomsche! de Protestantsche nering en handel ziet opbloeijen: waar gij ginds *de Valk* aanschouwen kunt, uwe zoo duur verworven en duur behouden Protestantsche kleederbleekerij; waar ge 's avonds met zooveel zielsgenoegen de levenslustige wasch-deernen zich vermeiden ziet in de vrijheid, waarmede ons geld en rein Evangelie haar heeft vrij en blij gemaakt! Neen! wij behoeven thans geen intiem lijfgewaad meer te dragen door die gevaarlijke Roomsche vingeren gereinigd, wat zeg ik! gereinigd!... neen! — bezoedeld en verpest!

„Ziedaar, vervolgen wij met den voorzitter, ziedaar onze roeping in den tijd, waarin wij leven"; even als die Vaderen ook de uitwendige en stoffelijke belangen der Protestantsche Gemeenten te behartigen, even als zij, ons te stellen „boven de partijen die de Kerk beroeren, en te staan op neutraal grondgebied".

Met het gewone „Welaan dan, Mijne Broeders!" gaan we tot de sluitrede over, waarin de voorzitter opwekt tot het beraadslagen „ook „over de stoffelijke belangen, omdat zij eene noodzakelijke voor„waarde zijn, zal het geestelijk Koningrijk van onzen Verlosser „worden gevestigd en onderhouden op aarde; omdat (ik zeg het met „uwen Voorzitter vóór 10 jaren).... „verre van ons is de gedachte der „„Ulstraspiritualisten, die alle zorg voor het tijdelijk bestaan be„„schouwen als strekkende ten nadeele van het geestelijk en eeuwig „„welzijn, en die de Evangelische volkomenheid zoeken in eene „„volstrekte vergeestelijking van geheel hun bestaan."" —

Wie deze woorden leest, door de oude hardnekkige voorstanders van „geest en waarheid" ten behoeve van zin en stof uitgebragt, moet

met den schrijver van den *Mémoire* wel instemmen, waar hij (bl. VIII) schrijft: „de strijd is van terrein veranderd; 't is nu niet meer te „doen om Protestantsche *beginselen* voort te planten en te verdedigen, „maar veeleer om tegenover de Ultramontanen de *belangen* der Pro„testanten voor te staan en te behartigen". En men doet dit zelfs in spijt en ten koste van zijne beginselen: der Gereformeerden *geest en waarheid* moet wijken voor de door hen weleer verfoeide, thans aangebeden *zin en stof!* Geld, geld of ik verga! Stoffelijke middelen, roept men, of 't is met ons gedaan!

En met dat al schijnt het met de Protestantsche en met *Welstand's* belangen niet bijzonder breed te staan. Het verslag van 't verleden jaar sprak gedurig van mislukte pogingen der Maatschappij; 't verslag van dit jaar herhaalt het weder; de volgende posten kunnen het toonen.

N°. 18. „Deze eigendom, niet van de minste die de Maatschappij heeft aangekocht, beantwoordt niet aan hare bedoelingen. „Het goed gaf niet alleen geen rente van eenige beduidenis, maar de ondersteunde met zijn huisgezin kwam ook niet tot welstand, maar was en bleef arm." — Den ondersteunde met wien de maatschappij jaren lang geduld geoefend had en die daarbij nog op onbescheidenen toon tegen eene door haar gemaakte beschikking in verzet kwam en bleef, is geregtelijk aangezegd, dat hij bij het einde van den huur-termijn de hoeve moest verlaten.

N°. 21, 41. „Deze ondersteunde met zijn min talrijk gezin scheen deze uitgebreide hoeve niet naar behooren te kunnen beheeren en bleef gedurig nalatig in het voldoen aan zijne verpligtingen jegens de Maatschappij." — Hij heeft met N°. 88 moeten omruilen.

N°. 23. „Het is ons gelukt dit kleine goedje met een paar bunders land te vergrooten. Dit echter veroorzaakte den ondersteunde eenige meerdere uitgaven, zoodat hij voor zijne huurbetaling dit jaar eenig uitstel verzocken moest".

N°. 33. .... „Er is hier nog een achterstand van vroegere min gunstige jaren, dien men beloofde met kleine paaijen te zullen aanzuiveren".

N°. 40. .... „heeft nog met vele ontbering te worstelen en zal in de eerste jaren bezwaarlijk tot welstand komen." — Een paard

verloren, door geldelijk voorschot tot aankoop van een ander in staat gesteld.

N°. 43. „Aangezien de affaire hier zeer achteruit gaat en de betaling achterblijft, werd in overweging genomen dit huis weder te verkoopen." — Door de ziekte der vrouw echter is het nog bij het voornemen en eene ernstige aanmaning gebleven.

N°. 50. „Niet beter is het gesteld in het huisgezin." — „De belofte van in het voorleden jaar *f* 100 huur te betalen is weder niet nagekomen." — Ter schuldafdoening zal men den ondersteunde een stuk heide bij voordeele van de Maatschappij laten bebouwen.

N°. 51. „Hoewel in dit gezin *eenige* vooruitgang en welvaart zigtbaar en het gewas van tabak ook voordeelig was, en men ook een paar beesten meer hield, bleef men steeds achterlijk met betaling. Een zeer ernstige aanmaning bij persoonlijk bezoek, met bijgevoegde bedreiging van te moeten verhuizen, schijnt aanvankelijk niet zonder uitwerking gebleven te zijn".

N°. 58 en 96. „Beide deze huisgezinnen zijn tot eene *betrekkelijke mate* van welstand gekomen en zijn door een' onberispelijken levenswandel der gemeente tot eere".

Hier volgt echter eene droeve klagt, dat de Maatschappij „niet „kan geacht worden de gemeente, die slechts 37 zielen telt, be„houden te hebben, daar zij door wisselvallige omstandigheden „zeer ligt beneden het vereischte zielental kan afdalen. Waarlijk, „[zoo roept de sekretaris uit] zulke gemeenten als deze — en er „zijn er in Noord-Braband en Gelderland meer zoo — hebben niet „alleen haar tegenwoordig bestaan aan de Maatschappij te danken, „maar hebben haar evenzeer voor haar voortdurend bestaan noodig!"

N°. 61 geldt de ondersteuning eener kleine gemeente in Zuid-Holland, de veldwachter met vrouw en 3 kinderen gedraagt zich loffelijk en is zeer dankbaar voor de weldaad van eene voldoende woning waaraan hij behoefte had. [Als de veldwachter in dat dorpje niet door Roomsch geld gevoed en gekleed werd, zou hij nog, gelijk vroeger, honger en gebrek lijden.]

N°. 66. „Min gunstig is het berigt, dat wij na eigen onderzoek kunnen geven van het arbeiders-gezin alhier;.... de betaling der kleine huur alhier is zeer ten achteren".

N°. 68. „De beide woningen door de Maatschappij alhier onder één dak gebouwd, worden bewoond door 3 huisgezinnen, te zamen

9 zielen uitmakende". Die gemeente verdient op meer afdoende wijze geholpen, "aangezien zij, ofschoon eene toegevoegde combinatie, voor de hoofdgemeente, die niet gelijk weleer talrijk genoeg is om op haar zelve te staan, van groot belang geacht wordt".

N°. 69. Gelijk meermalen berigt is, "de menschen kwamen niet tot welstand" .... middelen om schulden af te doen ontbraken. Maar gelukkig voor 't gezin en de kas der Maatschappij: een welgesteld landbouwer aldaar zag er gaarne zijnen zoon op, biedt aan al de schulden van den ondersteunde te betalen, enz., en huurt de hoeve voor 14 jaren, de eerste 7 jaren voor *f* 468, de andere 7 voor *f* 526,50 's jaars. Er zal nog een woning bij gebouwd worden, te verhuren aan een arbeider, mits lid der gemeente." Deze hoeve — eene der kostbaarste van de Maatschappij — zal voortaan eene belangrijke steun der gemeente zijn".

N°. 71. ..... "Wij hebben niet kunnen besluiten de weduwe met hare kinderen, hoewel nu vooral [door den dood des huisvaders] in bekrompene omstandigheden verkeerende, te laten verhuizen; te minder nadat onze Zuster-vereeniging *Tot Christelijk Hulpbetoon*, ingeval *Welstand* haar liet blijven, de goedheid wilde hebben haar eenige geldelijke ondersteuning toe te voegen tot het aankoopen eener koe".

N°. 80. Ten gevolge der wanbetaling is deze ondersteunde, na vergeefsche vertoogen en sommatie, geregtelijk van de hoeve verwijderd.

N°. 88. "Dit aangroeijend gezin kon op deze hoeve niet tot welstand komen. Zij is te klein." — Zie N°. 21.

N°. 91. .... "Die brave menschen doen vlijtig hun best om vooruit te komen, maar hebben het met hun talrijk gezin maar sober".

N°. 99. "Alles *belooft* hier dat men tot welstand *zal* komen." — Zie N°. 80.

N°. 101. "Deze ondersteunde, zijnde weduwenaar met 8 kinderen, komt met moeite aan den kost. Zijn winkelnering is door een' concurrent in zijne buurt verloopen." — Hij heeft echter, op bedreiging, voor het stuk land de huur betaald.

N°. 102. Geen huurbetaling, door ziekten en sterfgevallen: "eene schikking getroffen omtrent de aanzuivering van den achterstand en de betaling voor het vervolg. De omstandigheden schijnen zich te beteren."

N°. 110. .... nog 1 huurjaar viel aan te zuiveren. Men houdt 1 koe waarvoor hooi en weide gepacht moet worden. Beide man en vrouw zijn zeer werkzaam; ook de laatstgenoemde had voorleden jaar hare belijdenis afgelegd. De vijf kinderen zijn van 17 tot 2 jaren oud. Van school en godsdienstig onderwijs wordt vlijtig gebruik gemaakt".

N°. 111. "Minder welvarend is dit huisgezin met 2 zonen en 2 dochters".

Doch al *mislukte* posten genoeg; wij voegen er echter nog een paar van bijzonderen aard bij: n°. 124 geeft een *redelijk bestaan*, en, let wel! de woning is goed in orde gebragt en ruim genoeg *"om er kostgangers te houden die van elders besteed worden"*; wat men om het zielental al niet uitdenkt! — zoo ook n°. 126: "men zette een weefgetouw *meer* op"; een knecht er bij; werk genoeg; *"maar* de afzetting van het fabrikaat ging niet vlot, zoodat men met de betaling eenig uitstel verzocht".

Onder *nieuwe* ondersteuningen van dat jaar lezen we verder in 't verslag, is eene gemeente, waar in de laatste 5 jaren zelfs niet één kind gedoopt werd; eene, waar het vereischt getal zielen, uit hoofde van den hoogen ouderdom der meeste ledematen, spoedig kan verloren gaan; eene andere, die met hare combinatiën, na de 4 ondersteuningen der Maatschappij, waarin 30 zielen deelen, nog slechts 70 zielen telt! — eene andere telde met de twee ondersteunde huisgezinnen nog slechts 39 zielen; eene kleine Limburgsche gemeente zag hare combinatie te niet gaan en door een brand verloor de koster huis en inboedel. —

Vervolgens vinden we de voorstellen tot aankoop en ondersteuning, welke geen gevolg konden hebben; ze zijn 27 in getal, te weten in Noord-Brabant 18, in Gelderland 7, in Zuidholland 1, in Limburg 1 — alles te zamen ten bedrage van *f* 49,060,00.

Men gedenke hierbij, dat, tegen eene aanwinst van 31 leden, er dat jaar 159 verloren zijn, zoodat een Amsterdamsch lid, met dat aanhoudend verlies, vooral van 't voorlaatste jaar zeer begaan dit met een geschenk van *f* 1000 — zocht goed te maken.

Dit jaar is er wederom teruggang: er zijn 203 leden verloren tegen 75 gewonnen; het getal leden bedroeg nog 3217. Het fonds echter was, vooral door mindere uitgaven aan de eigendommen, van *f* 382,369,53 op *f* 401,331,51[5] geklommen; van 1851—1852 was

ontvangen aan toelagen *f* 17,959,42; aan giften, collecten en legaten *f* 2692,70; in 't geheel uitgegeven *f* 26,355,01^5, zoodat met de *f* 17,127,43, die op 15 Mei 1851 in kas bleef, op 15 Mei 1852 in kas was *f* 19,028,08^5.

Het *geheele bezit* evenwel van *Welstand* is tusschen de *zeven* en *acht ton:* eene som die beduidend genoeg mag heeten om menig huisgezin tot welstand te brengen. En toch ook uit het verslag van dit jaar, dat ingevolge art. 33 van het herziene Reglement anders dan vroegere jaren is ingedeeld, is weêr duidelijk te zien, hoe weinig gemeenten en personen vooruitgaan en ook maar tot betrekkelijken welstand komen; 't is al weder: „de gemeente waarin de eigendommen n°. 5, 14 en 80 gelegen zijn, heeft de verdere ondersteuning der maatschappij nog zeer noodig"; — „deze gemeente gaat als met den dag achteruit"; — de hoeve n°. 134 *zou* met eene andere er bij en met belangrijke vertimmering aan den huurder *in 't vervolg een meer voldoend bestaan kunnen* opleveren. „*Om zeker te zijn dat het goedje ons niet ontging*, gaven wij tot *f* 2500 last", doch het is voor *f* 2113 aangekocht. — Verder heet het van n°. 80: „wij *mogen hoop voeden*, dat de lieden *langzaam aan* tot welstand komen *zullen*"; — n°. 126 „nadat wij bij deze „woning ter uitbreiding van den fabriekarbeid een werkhuis hadden „laten bouwen, werd woning en fabrijk door den ondersteunde „heimelijk en zonder huurbetaling verlaten, zonder iets achter te „laten". — Van n°. 103 en 104 geen betaling. Bij n°. 134: „men„schen en beesten hebben naauwelijks het noodige levensonderhoud. „Zóó moeijelijk blijkt het steeds, [voegt de verslaggever er bij] „huisgezinnen te plaatsen en tot eenigen welstand te brengen zonder „mobile ondersteuning!" — N°. 55 en 62: weinig vooruitgang te bespeuren, geen betaling; ook n°. 97 betaalde niet; n°. 101 trage betaling. — N°. 50 er nog niet op verbeterd. Over n°. 37 was men niet te vreden; n°. 40 kan vooreerst nog niet tot welstand komen; met n°. 43 een bakker, was het niet veel vooruitgegaan; met n°. 67 komt het niet tot welstand; bij n°. 76 zou men niet kunnen zeggen, dat de welstand vooruitgaat; n°. 81: „de bakker... wiens nering niet veel te beduiden had, heeft huis en zaken verlaten".

Ziedaar onder enkele goedgelukte ondersteuningen, die in 't verslag opgeteld worden, een reeds rijkelijk getal van begunstigden met wie het niet tot welstand komt; 't is onnoodig er meer nog aan te

voeren. — Voorts lezen we (bl. 7) de vermelding van „*voorstellen* „*tot aankoop of ondersteuning die afgewezen of niet gelukt zijn*, ten „getale van 20 in Noord-Brabant, 2 in Gelderland, 1 in Overijssel, „tot een gezamenlijk bedrag van *f* 67,400" — veel meer dus dan het vorige jaar en meer ook dan de kas van *Welstand* gedoogde.

Te regt merkt de schrijver van den meergenoemden *Mémoire* (bl. 82) op: dat, moge de oorzaak dier slechte uitkomsten ook daarin te zoeken zijn, dat men meer op 't aantal kinderen dan op gezinnen ziet voor den veldarbeid geschikt [1]): de sekretaris echter van 1847 eene meer afdoende reden gaf, toen hij zeide: alleen de zegeningen des Almogenden kunnen ons geluk en voorspoed geven! En hoe, vragen wij met den schrijver, zouden 's hemels zegeningen kunnen afdalen op werken der duisternis, ingegeven door den haat!

Welstand geeft met dat al den moed niet op; is de blijde liefde vindingrijk en werkzaam, haar tegenstander: de sombere haat beproeft het op zijne wijze evenzeer te wezen. Ten bewijze nog dit volgende uit het verslag dezes jaars; op bl. 8 lezen we: „het vierde punt van ons verslag moet de opgave vermelden van *jongelieden* [van beider kunne, volgens art. 33, *d.*] *als kweekelingen der Maatschappij aangenomen en van de oorden waar zij geplaatst zijn.* Doch deze zaak, bij het Hoofdbestuur in overweging, *is nog voor geene mededeeling vatbaar.*" — Een nieuwen maatregel tot behoud der leden meldt bl. 71: „aangezien de leden der Maatschappij bij „het verhuizen naar eene andere gemeente doorgaans zelve zich niet „aanmelden bij den Bestuurder of Correspondent dezer gemeente, „maar wachten tot dat zij door deze worden uitgenoodigd; zoo „wordt besloten Bestuurders der Ringen en Correspondenten der „Afdeelingen op plaatsen waar geene Ringen gevestigd zijn, vrien„delijk uit te noodigen bij verhuizing van leden naar elders, onver„wijld kennis te geven aan den Bestuurder of Correspondent van „de plaats alwaar de persoon zich gevestigd heeft. — En worden „Heeren Ringbestuurderen op dezen maatregel bijzonder opmerkzaam „gemaakt, met verzoek zich daaromtrent met hunne Correspondenten „te willen verstaan." —

---

[1]) Bij N°. 67 o. a. lezen wij omtrent een hovenier aangeteekend: „vermoedelijk is de oorzaak [dat men niet tot welstand komt] te zoeken in hunne overplaatsing uit eene andere provincie en de gewoonheid aan andere levenswijze dan hun bij dit bedrijf hier voegt".

Wat de Nederlandsche Commissie tot Christelijk onderwijs heeft verrigt, werd in de Vergadering gezegd, doch in 't verslag niet medegedeeld, maar door den Heer van Dam van Isselt, afgevaardigde van *Unitas*, hooren we de plegtige belofte afgelegd, dat hij tot uitbreiding van het getal leden der Maatschappij van *Welstand* gaarne zal medewerken; de heer Dibbits, afgevaardigde van *Hulpbetoon*, vereenigt zich daarmede geheel, waarop de voorzitter aan 't allen de belangen dezer Maatschappij nog eens *ernstig* en *dringend* aanbeveelt.

De 31e Algem. Vergadering van *Welstand* wordt met dankzegging aan God door Dr. Blaauw besloten.

Ten gevalle van de vele nieuwe lezers dezer nieuwe jaarreeks van de *Katholiek*, ook om menige verandering, in *Welstand* sedert onze jongste mededeeling geschied, almede om de heilzame openbaarwording van 't genootschap te bevorderen, nemen we andermaal den geheelen staat van het Personeel, enz. van *Welstand* over naar de opgave van 1851, en teekenen de enkele veranderingen van personen in 1852 er bij aan. Wij geven dezen staat in 't uitgebreide nog daarom, wijl naar de woorden des Voorzitters thans „de Be„stuurders en Correspondenten, in de Afdeelingen en Ringen ge„kozen, *op gezette tijden* aftreden"; dat is volgens Art. 13 na verloop van *vijf* jaren; waarop zij echter weder terstond verkiesbaar zijn. Wij hebben dus voor eenige jaren ter kennisneming met het tegenwoordig personeel aan deze tabellen genoeg.

Ring.	Bestuurder of Correspondent.	Plaats.	Sedert 1850 verl.	Sedert 1850 gew.	Getal leden.	Toelagen	Giften.
1	De Hr. S. van der Meer. [thans J. A. F. Bierhaus te Breda.]	Breda. Idem 1850.	9		53	ƒ 278,25 - 5,25	ƒ 4,75
2	" Schim van der Loeff. [thans W. Bezemer te Berlicum.]	's Bosch.	1		36	- 189,—	- 3,—
3	" De Jonge van Zwijnsbergen.	Hilvarenbeek.			15	- 78,45	
4	" P. J. Ameshoff.	Amsterdam.	5		141	- 740,25	
5	" J. Moll Jz.	's Gravenhage.	3		90	- 507,—	
6	" A. Oudeman. Over 1850.	Groningen.	5		34	- 178,50	
7	" H. G. J van Doesburg.	Rotterdam.	1		99	- 519,75	
8	" Both Hendriksen.	Utrecht.	23		91	- 481,60	- 28,40
9	" J. F. C. Moltzer. Niet verantwoord. [thans J. Hartevelt.]	Leiden. Idem 1850.			72	- 89,25	- 7,—
10	" W. Scholten,	Delft.	2		42	- 220.50	- 169,40
11	" D. Pijzel. [thans van Rijsoort v. Meurs.]	Dordrecht.	2		117	- 614,25	
12	" J. Buddingh.	Helmond.	2		25	- 131,25	
13	" H. L. Rijsterborgh. [deze Ring is thans te niet.]	Klundert.			9	- 47,25	- 10,—
14	" T. C. R. Huydecoper.	's Gravenhage.	3		87	- 457,—	- 10,50
15	" H. J. Romeny.	Zwolle.		3	70	- 383,25	
16	" N. de Ridder. Idem 1850. [thans te niet.]	Wamel.		2	12	- 63,— - 78,75	
17	" R. le Chevalier.	Amsterdam.	3		115	- 603,75	- 10,—
19	" J. J. van Deinse.	Middelburg.	3		66	- 346,50	- 36,50
20	" E. Canneman.	's Gravenhage.	3		85	- 446,25	
21	" Teding van Berkhout.	Haarlem.	6		88	- 459,75	- 100,—
		Transportere.	71	5	1347	ƒ6918,80	ƒ 379,55

Aanmerkingen.

Ring.

1. De gift van *f* 4,75 van den Heer W. L. Bisschop in Afd. G. behalve zijne toelage.

2. De *f* 3 is eene gift van de Wed. O.

5. Een lid der Afd. B., Jvr. Forestier de Waalwijk, contribueerde *f* 20; Mevr. Juynboll in Afd. C. *f* 25. Bij het optreden van Ds. Moll als Bestuurder is het lid J. P. Feith in zijne plaats tot Correspondent gekozen van Afd. A.

6. Na het doen der Rekening werd nog ontvangen over 1851 van 14 leden in Afd. A. *f* 73,50; van 10 leden in Afd. B. *f* 52,50; van 9 leden in Afd. C. *f* 47,25; en van D^{s}. Hamerster, te Noordbroek, als opbrengst eener collecte *f* 7,20.

8. De *f* 28,40 gecollecteerd te Amerongen 3 Nov. 1850. [Ook Wijk bij Duurstede met 2 leden behoort tot dezen Ring.]

9. Hierbij de toelagen van 7 leden te Warmond en 3 te Hillegom [1]), van welke 1 de dubbele toelage gaf; en de giften van *f* 7 van diversen aldaar. Het overige is uit Afd. A. en G. Na het doen der Rekening ontvangen over 1851 van 70 leden *f* 367,50; giften *f* 9.

10. Onder de giften behooren die van Soetermeer ad *f* 22,25; de Lier ad *f* 12; Pijnakker ad *f* 10; Schipluiden ad *f* 6.

14. De *f* 10,80 in Afd. B. ontvangen van 2 leden uit Voorburg.

15. De dubbele toelage betaald door D^{s}. E. L. Siegman en B^{n}. van Heeckeren van Wassenaar te Delden, en door D^{s}. le Coultre te Blokzijl, voor de Afd. Bijbel-genootschap. [Hierbij behoort ook Deventer met 22 leden.]

19. Gift van *f* 2,50 van W. M. in Afd. B. Eenige Predikanten van den Ring Zierikzee, Afd. E. gaven *f* 19; de Afd. Schouwen en Duiveland van het Bijbel-genootschap *f* 15.

21. De aanzienlijke gift van *f* 100 is van hetzelfde lid in Afd. N. dat reeds gedurende eenige jaren de Maatschappij alzoo begiftigd heeft. [Mede in 1852.]

---

[1]) Ook Noordwijk met 3 leden behoort als buiten-afdeeling tot dezen Ring.

Ring.	Bestuurder of Correspondent.	Plaats.	Sedert 1850 verl.	Sedert 1850 gew.	Getal leden.	Toelagen.	Giften.
		Per transport	71	5	1347	*f*6918,80	*f*379,55
22	De Hr. J. J. Burgerhout.	Utrecht.	5		68	- 351,75	
23	" L. D. Wijck. Bisdom.	Arnhem.	4		65	- 341,25	- 10,—
24	" B. Stemberg. [thans Ds. W. P. R. Bouman.]	Rotterdam.	1		48	- 251,50	
25	" Uytwerf Sterling. [thans Jan Hendrik Wins.]	Amsterdam.	5		116	- 614,50	- 63,50
26	" P. W. van den Broek.	Rotterdam.	2		58	- 353,50	- 3,—
27	" P. van der Goot. [thans Ds. J. F. Blaauw.]	Rotterdam.	3		147	- 775,60	
28	" J. M. van Maanen.	Amsterdam.	9		182	- 960,25	- 25,—
29	" W. C. Blanken. [thans Ds. J. van der Gon te Soeterwoude.]	Alphen.			17	- 89,25	
30	" J. B. Moquette.	Aarlanderveen	4		25	- 131,25	- 36,25
31	" J. Bosscha.	Amsterdam.	3		136	- 714,—	- 39,—
32	" S. Willeumier Jr. [in 1852 zonder naam van bestuurder.]	Amsterdam.	2		145	- 761,25	
33	" F. Rendorp.	Amsterdam.	1		120	- 661,50	- 95,75
34	" J. P. van Harencarspel.	Leeuwarden.	3		82	- 435,74[5]	
35	" A. C. de Meijier.	Arnhem.	8		49	- 257,25	
36	" A. Noorduyn.	Nijmegen.		1	42	- 220,50	-103,36
37	" W. F. E. Spiering. Niet verantwoord.	Tiel.			26		
38	" P. Ras.	Utrecht.	7		58	- 304,50	
39	" P. Muller. Niet verantwoord.	Leiden.			33		
40	" G. Heuvel.	Nijmegen.	1		20	- 105,—	
		Transportere.	129	6	2784	*f*14,247,14[5]	*f*755,41[5]

Aanmerkingen.

Ring.

23. De gift van *f* 10 van de gemeente Renkum en Heelsum. In plaats van den heer Carp, naar elders vertrokken, is als Bestuurder opgetreden de heer S. D. Wijckerheld Bisdom. [Tot dezen Ring behooren Arnhem met 3 Afdeelingen, Velp, Herwen en Wageningen, elk met 1 Afd.]

25. Onder de giften behoort eene van *f* 50 in Afd. F., van den heer H. D. Martin, namens mejufvr. M. te Utrecht. De overige *f* 13,50 van een ongenoemde in Afd. G.

26. In Afd. A. werd door de Erven van den WEG. Heer van Hoboken van Roon en Pendrecht gecontribueerd *f* 50. In Afd. B. door de Erven Mejufvr. M. P. van Charante *f* 10,50.

27. D^s. Tideman is als Bestuurder opgevolgd door D^s. P. van der Goot te Rotterdam.

28. De gift van *f* 25 is van Y. V. van A. in Afd. H.

29. Van de 17 leden contribueerden er te Leijerdorp 4, Koudekerk 2, Oudshoorn 3, Alphen 4, Boskoop 1, Benthuizen 1 en Soeterwoude 2.

30. De Ring bestaat uit Afd. A. Aarlanderveen met 5 leden en eene collecte in de kerk van *f* 10. Afd. B. te Ter Aar met 3 leden; C. te Nieuwveen met 5 leden; D. te Rijnzaterwoude met 5 leden en eene collecte op den gedenkdag der Kerkhervorming van *f* 4; E. te Oude-Wetering met 3 leden en eene collecte van *f* 11,90 en F. te Bodegraven met 3 leden en eene collecte bij de Hervormingsrede van *f* 10,35.

31. De giften zijn in Afd. I. van NN. *f* 25 en van NN. *f* 14.

33. Afd. A. gaf eene buitengewone gift van *f* 94,75 van NN. In Afd. B. gaf 1 lid *f* 26,25, een ander *f* 10,50. In Afd. G. 1 lid *f* 10,50. In Afd. H. NN. eene gift van *f* 1.

36. De giften zijn gecollecteerd te Beuningen *f* 1,41^5, Bergharen *f* 3,10, Gent *f* 3,85, Huissen 4,45, Overasselt *f* 3, Nijmegen *f* 87,55. [Hierbij behooren thans Wamel en Maasbommel, elk met 5 en Appeltern met 3 leden, allen van den voormaligen Ring 16.]

37. Na het doen der Rekening is ontvangen over 1850 *f* 120,75; over 1851 *f* 110,25. Het getal leden was nu nog 21.

39. Na het doen der Rekening, ontvangen van 30 leden in 6 Afdeelingen *f* 157,50 en eene gift van *f* 3 uit Afd. A.

[Bij Ring 40 behooren Beuningen met 2, Wijchen met 2 en Beek met 4 leden.]

Ring.	Bestuurder of Correspondent.	Plaats.	Sedert 1850 verl.	Sedert 1850 gew.	Getal leden.	Toelagen.	Giften.
		Per transport	129	6	2784	14,247,14⁵	*f* 755,41
41	De Hr. W. Greven.	Culemborg.	1		22	*f* 120,75	
42	" D. Holwerda.	Dragten.	8		30	- 167,—	- 20,80
43	" N. J. Roldanus.	Schiedam.	4		79	- 414,75	- 22,85
44	" J. C. van de Velde.	Zutphen.	3		61	- 320,25	- 25,—
45	" D. T. F. Patijn.	Voorburg.		2	31	- 163,25	- 13,50
		Idem 1850.				- 152,25	- 34,25
46	" P. J. van der Muelen tot Maarssenbrock.	Utrecht.	1		41	- 215,25	
47	" J. W. Suringar.	Maastricht.		2	12	- 63,—	
48	" A. van Maurik.	Alkmaar.	6		27	- 152,25	- 35,32⁵
49	" D. van de Wijnpersse.	's Gravenhage.		6	97	- 509,25	
	" W. L. F. Moltzer.	Waalwijk.					
	Niet verantwoord.	Idem 1847 en 1848.			9	- 99,75	- 7,20
	" J. C. van Straaten.	Dodewaard.			4		
	Niet verantwoord.						
	" H. M. G. Koolhaas.	Deutichem.		3	15	- 78,75	
	" W. Immink.	Doesborgh.			5	- 26,25	
	" H. P. de Kanter.	Brielle.			5	- 26,25	- 12,—
	" H. J. Hofstede.	Gorinchem.	1		8	- 42,—	
	" M. A. G. Vorstman.	Gouda.			10		
	Niet verantwoord.	Idem 1850.				- 65,60	- 10,—
		Transportere .	153	19	3240	*f* 16,863,74⁵	*f* 936,34

Afdeeling.

Aanmerkingen.

Ring.

41. Een lid in Afd. C. betaalde de dubbele toelage.

42. Twee leden betaalden ieder *f* 10; de giften zijn van 11 begunstigers. Na het doen der rekening kwam nog in van 3 leden Afd. D. *f* 15,75, en van 10 in Afd. E. *f* 52,50. Dit brengt dus het cijfer der leden van dezen Ring terug tot 43. [Tot dezen Ring behooren Dragten met 15, Harlingen met 13, Dronrijp met 5, Dokkum met 3, Bolsward met 11 leden.]

43. De Afd. L. tot dezen Ring behoorende, is gevestigd te Vlaardingen en telt 10 leden. [Ook Maassluis hoort hierbij.]

44. De extra gift van *f* 25 is van NN. te Brummen.

45. Deed eene aanwinst van 4 leden tegen een verlies van 2.
Ring 45 telde in 1850 te Voorburg en omstreken 16, te Naaldwijk 8, te Voorschoten 5 leden. De giften zijn van eenige begunstigers te Naaldwijk en van de collecte te Wassenaar *f* 25.
In 1851 te Voorburg en Rijswijk 17, te Naaldwijk 9, te Voorschoten 5 leden. De giften zijn, behalve de collecte van *f* 10 te Wassenaar, van 3 begunstigers te Voorburg en Naaldwijk.

48. Deze Ring bestaat uit Afd. A. te Alkmaar met 2, B. aldaar met 6, C. aldaar met 5, E. met 2, H. te Helder met 7, I. met 1, K. te Bergen met 4 leden. De *f* 35,32^{5} is van begunstigers aan den Helder. Zie Midsland en Wester-Schelling bij de collecten. De *f* 15,75 van één lid uit Afd. I. is de toelage over *drie* jaren.
[In 1852 waren er 13 leden te Alkmaar, 1 te Texel, 2 te Groot-Schermer 7 te Helder, 1 te Schermerhorn, 4 te Bergen.]

Waalwijk. Na de rekening ontvingen wij van den Correspondent aldaar het berigt, dat er van deze Afdeeling weinig meer te verwachten is. [In 1852 te niet.]

Dodewaard verantwoordde na het doen der rekening *f* 21.

Brielle. Voor 1 lid naar elders vertrokken, won de Afd. een ander aan. De *f* 12 bijeengebragt door eenige begunstigers uit den Kerkelijken Ring van Geervliet.

Gouda. Na de Rekening ontvangen *f* 74 aan toelagen en giften uit Gouda, Leerdam, Schoonhoven en Oudewater, in welke laatste stad een onbekende *f* 10 contribueerde.
In 1850 telde Gouda 4, Leerdam 1, Schoonhoven 5, Oudewater 2 leden. De gift van *f* 10 werd 6 Januarij 1850 gevonden in het zakje der Diaconie in de Herv. Kerk te Oudewater.

[Deutichem met 15 en Doesburg met 5 leden, zijn in 1852 onder Ring 44 gebragt.]

Ring.	Bestuurder of Correspondent.	Plaats.	Sedert 1850 verl.	Sedert 1850 gew.	Getal leden.	Toelagen.	Giften.
		Per transport	153	19	3240	ƒ16,863,74⅝	ƒ936,34
Afdeeling.	De Hr. J. A. Janssen.	4e Distr. Zeel.	1		14	ƒ 73,50	
	" L. Meijer. Niet verantwoord.	Houtenisse.			1		
	" H. van Roijen. Niet verantwoord. [thans te niet.]	Mijdrecht.			5		
	" H. J. van Hoorn.	Amersfoort.		2	14	- 84,—	- 48,50
	" C. Boon. Niet verantwoord.	Medemblik.			10		
	" W. J. C. de Vicq.	Hoorn.			13	- 68,25	- 5,—
	" Plemper van Balen.	Purmerend.	2		9	- 47,25	- 7,80
	" G. Ter Weeme.	Zaandam.			23	- 120,75	- 2,—
	" D. de Groot.	1850. Sneek.	3		15	- 78,75	- 3,50
Collecten.	Zutphen.						- 40,17
	Apeldoorn, Mevr. v. Brinkhorst.						- 5,25
	Ruurlo.						- 41,95
	Voorst.						- 23,25⅝
	Sliedrecht.						- 27,57
	Midsland c. a.						- 5,05
	Westerschelling.						- 9,—
	Amerongen. Zie bij Ring 8.						Memorie
	Nijmegen e. a. pl. Zie bij Ring 36.						Memorie
	IJhorst en de Wijk.						- 16,50
Legaten.	1. Van N. N. te Utrecht door den heer J. J. Burgerhout.						- 300,—
	2. Van wijlen De. G. Waller, in leven pred. te Middelburg, Bestuurder Ring 19.						- 200,—
		Transportere	159	21	3344	ƒ17,336,24⅝	ƒ1671,88⅝

Aanmerkingen.

Ring.

4e Distrikt van Zeeland. Van de 14 leden behooren er 8 tot de Afd. Aardenburg en 6 tot die te Sluis en St.-Anna. Voor den overleden Correspondent Ds. J. V. G. van Hoek is Ds. J. A. Jansen te St.-Anna Ter Muiden als Correspondent opgetreden.

Amersfoort. 2 der leden, zijnde Mevr. Wed. Sanderus en Mevr. Wed. Gossiaux, betaalden de dubbele toelage. De giften zijn: *f* 20 van het Nederl. Bijbelgenootschap Afd. Amersfoort; 2 van *f* 4,20, 1 van *f* 3,30, 8 van *f* 2,10.

Medemblik. Die hier thans iets voor weldadige instellingen kunnen afzonderen, zijn weinigen; die onderstand behoeven, velen! — Na de Rekening is over 1851 verantwoord *f* 49,87½.

Zaandam. De pogingen tot meerdere deelneming bleven vruchteloos, ten gevolge van het deelnemen aan andere zaken, die meer plaatselijk werken.

Sneek. Van de 15 Leden zijn 9 te Sneek, Franeker 1, Workum en IJlst 2, Sybrandenburg, Heeg en IJsbrechtum 3. *f* 2 van den Heer A. Telting en *f* 1.50 van Ds. de Grient Dreux.

		Sedert 1850 verl.	Sedert 1850 gew.	Getal leden.	Toelagen.	Giften.
	Per transport	159	21	3344	ƒ17,336,24⁵	ƒ1671,88⁵
	3. Van wijlen D⁸. R. de Kemper, Emer. Pred. van Nijehaske.					- 100,—
	4. Van N N. te W. door D⁸. J. J. van Griethuizen te Zutphen.					- 60,—
	5. Van N N. te Amsterdam, op het zien van het verlies der leden.					-1000,—
	6. Coupons van het Effect van Mevr. Hinlopen, geb. Schorer.					- 24,75
	7. Coupons van het Effect van Mej. E. Giljard, te Leiden.					- 24,75
	8. Coupons van het Effect van Mevr. Lentfrinck, geb. van Schevichaven.					- 29,70
Legaten.	9. Legaat van wijlen D⁸. J. L. Augustini, uitgekeerd door deszelfs zwager den heer J. H. Pastor, te Arnhem, bestaande in ƒ1000 W. S. 2½ pCt.					Memorie.
	Rente van 23 October tot 31 December 1850.					- 4,60
	10. Legaat van Mej. M. P. V. Charante, te Rotterdam, groot ƒ200, door D⁸. Adriani aldaar na het doen der Rekening ontvangen.					Memorie
	11. Legaat van Jonkvr. A. M. Nahuys groot ƒ100, overl. te Utrecht, 25 Febr. 1851, door den heer Mr. Both Hendriksen na het doen der Rekening ontvangen.					Memorie
	Totaal . .	159	21	3344	ƒ17,336,24⁵	ƒ2915,68⁵

Achter deze opgave van het *personeel*, enz., komt de staat van het Fonds, nummer voor nummer naauwkeurig verantwoord. waaruit blijkt dat het fonds der Maatschappij op 15 Mei 1851 bedroeg de som van *f* 382,369,53. Van 1851—1852 hebben we de hoofdposten reeds opgegeven.

Schets der rekening van 1851.

Ontvangst.

1. Kassa 15 Mei 1850		*f* 21,752,78	
2. Toelagen.		" 17,336,24	
3. Giften.		" 2,915,68	
4. Terugbetalingen . . .	*f* 1,651,88		
Huren en renten . . .	" 5,113,88	" 6,765,77	
			f 48,770,48

Uitgave.

1. Aan de Eigendommen	*f* 28,773,21	
2. Administratie-kosten:		
a. Honorarium van den Boekhouder .	" 600,—	
b. Verschotten van Boekhouder en Kashouder.	" 144,02	
c. Id. van Bestuurders, Correspondenten en Administrateurs.	" 517,60	
d. Drukloonen en Schrijfbehoeften. .	" 465,54	
e. Bode van de Permanente Commissie.	" 26,—	
f. Kosten der Alg. Verg. van 1850 .	" 200,55	
g. Reiskosten derwaarts.	" 120,—	
h. Bijzondere Commissiën ter inspectie.	" 91,15	
3. Buitengewone uitgaven:		
a. Commissie van revisie van 't reglement.	" 72,50	
b. Geregtskosten	" 14,80	
c. Nederlandsche Commissie tot het Christelijk Onderwijs	" 500,—	
d. Successie-regt voor 't legaat Augustini.	" 77,97	
e. Commissie ad Art. 3 van 't Reglement.	" 39,70	
Totaal		*f* 31,643,05
Kassa 15 Mei 1851		*f* 17,127,43

De buitengewone uitgave van *f* 500 aan de Nederlandsche Commissie tot het Christelijk Onderwijs verdient bijzonder opmerking; zij staat er dit jaar voor 't eerst, maar wordt onder de uitgaven in 1852 niet opgesomd.

Na al deze bescheiden te hebben medegedeeld, waaruit vermogen, werkkring, aard, bedoeling en resultaat van *Welstand* genoegzaam is op te merken, zijn we wel geregtigd, omtrent dit geheim genootschap met den *Mémoire* (bl. 105) te verklaren: „al die pogingen „hebben slechts de onmagt van het Protestantisme verraden. Is „die onmagt niet gebleken van het oogenblik af, dat het niet langer „met open vizier durfde strijden en zich in die geheime genoot„schappen moest gaan verschuilen?" Heeft die magteloosheid zich niet getoond, van 't oogenblik af, dat het niet meer op eigen krachten kunnende rekenen, zich van spijt door geld, geld en altoos geld poogde te handhaven. Maar zal dat stoffelijk middel, gepaard ook met den magtigen haat, het uiteenspattend Protestantisme kunnen redden? Als eene godsdienst [1]), vooral zulk eene godsdienst naar alle kanten luide roept: „geld, geld of ik verga!" — is het dan niet haast met haar gedaan?

SPROKKELINGEN.

ONBEPAALBAARHEID DER HERVORMDE KERKLEER. — Wij lezen in de *Vaderl. Letteroefeningen* der vorige maand: „Pareau [de Groninger hoogleeraar] beroept zich [in zijn geschrift, getiteld: *Een woord over Evangelische opbouwing der Kerke*, enz.] eenigermate op het hoogst moeijelijke der bepaling, wat eigenlijk de „leer der Hervormde Kerk" is, omdat daarin zoo wel in verschillende landen als in onderscheidene tijden, ja, zelfs ten zelfden tijde in Nederland, ook wat hoofddenkbeelden en grondbegrippen aangaat zeer groote verscheidenheid en hoogst belangrijke wijzigingen

[1]) Zie den *Brief* van *Unitas* beoordeeld door eenige Amsterdammers.

hebben plaats gehad; doch dit wordt slechts als in het voorbijgaan aangevoerd, hoewel het onzes inziens een hoogst klemmend bewijs uitmaakt tegen de vorderingen van degenen, in wier oog datgene echt regtzinnige Hervormde Kerkleer is, hetwelk zij er voor verkiezen uit te geven, waarom dan ook reeds in de bekende Amsterdamsche Vergadering van 18 Augustus 1848 door een der hoofden van de zich orthodox noemende rigting, met ronde woorden *de onmogelijkheid werd geproclameerd van het bepalen wat eigenlijk Hervormde Kerkleer zij.*" — Dat is dan het resultaat van een driehonderdjarig vrij onderzoeken; dien zegen gaf de Bijbel als eenige kenbron der leer!

KERKELIJKE STATISTIEK VAN PRUISSEN. — Volgens officiële opgave telt Pruissen 16,365,000 inwoners, van welke 10,037,277 Protestanten, 6,065,186 Roomschen [1]); 14,508 Mennonieten; 1,207 Grieksch-Katholieken en 218,773 Israëlieten. Er zijn voorts in Pruissen 8164 Protestantsche kerken, met een aantal van 6139 Leeraars, benevens 5156 Roomsche.

STAAT VAN HET PROTESTANTISME IN FRANKRIJK. — Volgens den heer Vivien, in de *Revue des deux mondes*, bedraagt de Protestantsche bevolking in Frankrijk een getal van 1,500,000 zielen. Doch de heer Barthe, toenmaals *ministre des cultes*, begrootte in een aan de Kamer der *pairs* overgelegd stuk dat getal slechts op 900,000. De Calvinisten hebben 511 predikanten, en 600 kerken, over 62 departementen verspreid. De Evangelischen van de Augsburgsche Confessie hebben 249 predikanten, in 9 departementen. In 25 departementen worden Protestantsche sekten gevonden, die met geen erkend consistorie in verband staan, noch tot eenig erkend kerspel gerekend worden. Zoo zijn er in Frankrijk 3000 Methodisten, die te Parijs eene Kerk hebben; *Le Semeur*, een in 1848 overleden blad, plagt hun orgaan te zijn. Er zijn 5000 Anabaptisten (Doopsgezinden?).

Volgens denzelfden heer Vivien heeft Frankrijk onder zijne bevolking 87,000 Joden, bezittende 8 consistoriale en 95 gemeentelijke Synagogen.

---

[1]) Verg. dit deel bl. 40.

LETTERLOOVER.

AAN DEN H. WILLIBRORD [1],

APOSTEL EN PATROON DER NEDERLANDEN.

Waar Gij op uw glorietroon
t Alverklarend licht moogt schouwen,
Neêrlands lot U ziet ontvouwen,
Neêrlands groote Schutspatroon!
Dreigt ons hier des Heeren hand,
Dreigt ze om wie zijn' Zoon verstooten,
Ach! om 't bloed door Hem vergoten,
Spreek dan, spreek voor Nederland!

Ja! de ontzetb're gruwel klinkt,
Die ons onzen Redder rooven,
Hem de gloriekroon wil dooven,
Die van eeuwig Hem omblinkt:
Maar toch boven 't smaadgeluid
Ruischt een eeuwig koor van zangen,
Die om duizend outers hangen,
Van veel duizend stemmen uit.

In zijn Moeder, wie de hoon
Schaamteloos hier aan dorst schennen,
Maagd en Moeder haar miskennen,
Griefde dubbel men den Zoon:
Maar o hoor uit huis en hof
Moeders zoete lofzang zwellen,
Zie haar kind'ren tot haar snellen
In haar schitt'rend avondlof.

[1] Kan gezongen worden op de wijze van den «Voorzang» der «Nederlandsche Liederen van het Kerkelijk Jaar», door J. A. en L. J. Alberdingk Thijm. — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1852.

In zijn Bruid, ja diep verguisd,
In haar Hoofd, zijn plaats bekleedend,
Heeft men, 't rijksgezag vertredend,
's Werelds Oppervorst herkruist:
Maar ook met wat kindermin
Zijn in tranen en gebeden
Nero's eeuwen hier volstreden
Door haar moedertrouw gezin.

Helscher was een smaadheid niet
Dan het Satans waard erbarmen,
Dat Gods uitverkoren armen
Goud voor hunne zielen biedt:
Maar wat liefde ook, mild en teêr,
Laat haar heil'ge schatten vloeijen,
Gaat om strijd ter stulp in spoeijen
Als naar 't kribje van den Heer.

Wordt hier Jesus' hart gewond
In zijn teêrgeliefde kleinen,
Waar men aan die engelreinen
't Schendigst ongeloof verkondt:
Zie, verteederd om hun lot,
Liefdesticht bij sticht die scharen
In hun heiligdom vergaren
En herbaren voor hun God.

Smaad droeg hier 't vertrapte Kruis,
Des Verwinnaars glorieteeken!
't Mogt geen zeegnende armen steken
Van geen tin noch tempelhuis:
Maar nu, 't kruis, door U geplant,
School het in driecëeuwig duister,
't Straalt weêr in ondoofb'ren luister
Door uw dankbaar Nederland.

O dan, dierb're Rijkspatroon!
Half een eeuw hebt Ge ons gegeven
Van uw Godgeheiligd leven,
Neêrland is uw vreugd en kroon:
't Mogt, schoon elfmaal de eeuwring sloot,
't Mogt, bij list en lijfsgevaren,
't Eenig heilgeloof bewaren,
Trouw tot in den folterdood.

Ach, bij wat uw Neêrland leed,
Bij de beden die er rijzen,
Bij de koren die U prijzen,
Bij wat Ge immer voor ons deedt
En Gij honderdvoud bekroond,
In de vruchten aan moogt schouwen
Dier ontelb're kruisgetrouwen,
Bij de glorie waar Ge in troont:

Vraag, o vraag ons bij uw God,
Dat geen jammerslag ons treffe,
Of, wat ontij' zich verheffe,
Wij de martelbijl ten spot,
Trouw zijn, Willibrord! als gij;
Vraag, dat Neêrlands kind'ren allen
Om één kruis weêr nedervallen,
Ach, weêr ééne kudde zij!

SINT WILLIBRORD, A.
(7 November) 1852.

DE WEERGEVONDEN FEEST-BRIEVEN

VAN DEN

H. ATHANASIUS DEN GROOTE.

Toen voor meer dan anderhalve eeuw de beroemde Bedictijner Bernard de Montfaucon voor het eerst den oorspronkelijken tekst aller toenmaals bekende Schriften van den grooten bestrijder van het Arianisme, den H. Athanasius van Alexandrië, in zijne voortreffelijke uitgave aan het licht bragt, beklaagde hij zich bitter over het verlies der zoogenaamde *Feest-Brieven*, waarvan hij slechts eenige fragmenten, meestal in de *Topographia Christiana* van Cosmas Indicopleustes [1]) opgenomen, had kunnen bijeenzamelen. „Hoe smartelijk, helaas!" schreef hij in zijne *Voorrede*, „is het verlies van dien letterschat! Hoe-„veel licht zou er niet door verspreid zijn geworden „over de geschiedenis, de zeden en gewoonten der kerken! „Misschien — voegt hij er bij, als voorzag hij de toekomst —

---

[1]) Door Montfaucon zelven uitgegeven in zijne *Collectio Nova Patrum*, T. II.

„liggen die *Feest-Brieven* ergens in het Oosten verborgen, „waar nog zoo veel voorhanden is" [1]).

De hoop van den geleerden Mauriner is in onze dagen vervuld geworden. De zoo lang verloren *Feest-Brieven* van den H. Athanasius zijn, niet wel is waar in den oorspronkelijken Griekschen tekst, maar toch in eene eeuwenoude Syrische vertaling [2]) weêrgevonden en uitgegeven. Voorwaar eene gewigtige bijdrage tot de patristische literatuur der vierde eeuw, waarin de groote Patriarch van Alexandrië onder de verdedigers der Katholieke leer tegen de Arianen zulk een verheven standpunt innam, dat men oudtijds elk gedeelte zijner schriften als een onwaardeerbaren schat eerbiedigde; van welken eerbied onder anderen kan getuigen het bekende woord van den geleerden Abt Kosmas in zijn *Pratum spirituale*: „Komt u bij toeval een geschrift van den heiligen Athanasius in handen en hebt ge mangel aan papier, schrijf het dan op uwe kleederen over": *Ὅταν εὕρῃς λόγον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ μὴ ἔχεις χαρτία, εἰς τὰ ἱμάτιά σου γράψον αὐτὸν.*

Voordat wij het Werk zelf van den H. Athanasius

---

[1]) Nulla, opinamur, jactura major quam Epistolarum *ἑορταστικῶν* aut Festalium.... Hoi hei quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consuetudines ecclesiarum, ad morum praecepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa extant. *Opp. S. Athanas.* I, *Praef.* p. XV.

[2]) Assemani gewaagt in zijne *Bibl. Orient.* van meerdere vertalingen in het Syriesch der werken van Athanasius. Onder de *Codices Syriaci* der Vatikaansche Bibliotheek, waarvan de Kardinaal Mai in het vijfde Deel zijner *Vaticana Collectio* den kataloog heeft gegeven, vindt men p. 39: *S. Athanasii Alex. ep. Oratio de Verbi incarnatione.* Ook in de rijke verzameling van Egyptische HSS. in het *British Museum*, bevinden zich eenige werken van den H. Athanasius in eene Syrische vertaling.

aan onze lezers doen kennen, willen we eerst op de geschiedenis van deszelfs ontdekking en op de vroegere nasporingen van gelijken aard een vlugtigen blik terugslaan.

Reeds in het midden der zestiende eeuw was de aandacht der geleerden gevestigd geworden op het aanzienlijk getal van eeuwenoude Handschriften, die volgens de berigten der reizigers in de kloosters van Egypte lagen verborgen. Gassendi verhaalt in het Leven van Peiresc, die in 1637 overleed, dat de Kapuciner-monnik Giles de Loche (*Aegidius Lochiensis*), die zeven jaren lang in Egypte verbleef om er de Oostersche talen aan te leeren, in een der kloosters van het Nitria-Dal [1]) eene verzameling van acht duizend HSS. had gezien, waarvan er een aantal ten tijde van den H. Antonius den Groote geschreven schenen.

---

[1]) Omtrent 30—31° N.B. en ongeveer veertien uren westelijk van den Rosette-Nijlarm, en schier even ver van Alexandrië, ligt het *Dal van Nitria* of de Nitrische woestijn, aldus genoemd naar de beroemde Natron-meeren, waaruit het Nitrum wordt gezameld. De Arabieren heeten ze daarom *Wadi-l-Natrun*, maar ook wel figuurlijk *Mizan el Colub* (wijl God hier de harten beproeft), en gewoonlijk *Wadi Habib*, het Dal van Habib, een hunner Heiligen, die er in de zevende eeuw in afzondering leefde. Deze eenzame streek werd reeds vroegtijdig het toevlugtsoord der christelijke Anachoreten. Rufinus, die in het jaar 372 Egypte bezocht, vond er toen vijftig kloosters (σκηνώματα) behalve de *Cellia* (τὰ Κελλία). In 388 trof er Palladius, bisschop van Helenopolis, vijf duizend monniken aan. Later moet dit getal nog beduidend zijn aangegroeid, wijl de geschiedenis vermeldt, dat ongeveer 70,000 monniken uit de kloosters van Wadi Habib, den veroveraar van Egypte, Amr Ben el Asi, met den staf in de hand te gemoet gingen, om hem zijne bescherming af te smeeken. Nog ten huidigen dage bestaan er vier kloosters, waarvan dat der H. Maria Deipara (Θεοτόκος) het rijkste en bevolktste is. Dit wordt ook Klooster van de H. Maagd der Syriërs of enkel der Syriërs genoemd. De monniken behooren allen tot de schismatieke Kopten of Jacobieten.

en dus meer dan dertien eeuwen oud waren. Later verkreeg men omstandiger berigten door den geleerden Antonianer-monnik Gabriël Heva, toenmaals abt van St. Maura op den Libanon, en naderhand aartsbisschop van Cyprus. Heva was in 1706, na eene reize door Egypte gemaakt te hebben, door den Maronieten-patriarch van Antiochië ter bezorging van eenige kerkelijke aangelegenheden naar Rome gezonden, waar hij aan Paus Clemens XI verhaalde, dat hij in de kloosters der Nitrische woestijn een aantal van Arabische, Koptische en vooral Syrische Handschriften gevonden had. Toevallig bevond zich op hetzelfde oogenblik te Rome een geboren Syriër, Elias Assemani, een neef van den beroemden Josef Simon Assemani, die insgelijks door den patriarch van Antiochië naar Rome was gezonden, en toebereidselen maakte om huiswaarts te keeren. Heva beval hem aan den Paus als een zeer geschikt persoon aan, om met eene letterkundige zending naar de Egyptische kloosters te worden belast. Clemens XI, die vurig verlangde de Vatikaansche Bibliotheek met die kostbare overblijfselen der christelijke oudheid te verrijken, keurde terstond het voorstel van Assemani goed, en Elias verliet Rome in de lente van 1707, voorzien van aanbevelingsbrieven voor den Koptischen patriarch te Kairo. Tegen het eind van Junij kwam hij in het klooster der Syriërs [1]) aan, waar hij zich spoedig de genegenheid der bewoners wist te verwerven, zoodat het hem gelukte veertig HSS. meester te worden. Deze bragt hij met behulp van een der monniken zonder tegenspoed door de woestijn tot aan den Nijl, waarlangs zij zich

[1]) Zie de aant. op de voorg. bladz. De overige kloosters van het *Nitria-Dal* zijn die van den H. Macarius, van den H. Bischoi (*Pisoes*), en van den H. Baramus.

in eene boot naar Kairo begaven. Maar onderweg stond er een storm op, het vaartuig sloeg om, Assemani's reisgezel verdronk, en hij zelf door voorbijvarende schippers gered, had het aan zijne tegenwoordigheid van geest te danken dat zijne kostbare HSS. niet voor altoos in den vloed verzonken. Ze werden bijna allen uit den Nijlmodder opgevischt, zoo goed mogelijk gedroogd en gereinigd, en op het eind van 1707 landden er 34 behouden te Rome aan [1]).

De belangrijkheid dezer aanwinst voor de Vatikaansche Bibliotheek, was een spoorslag tot nieuwe ondernemingen. In het jaar 1715 besloot Paus Clemens XI, om andermaal een geleerde naar Egypte af te zenden, en verkoos daartoe den beroemden Maroniet Josef Simon Assemani, die zulke gewigtige diensten aan de Oostersche letterkunde en geschiedenis heeft bewezen. Assemani, in Junij 1715 van Rome vertrokken, verliet Kairo in de maand Augustus van hetzelfde jaar, en bezocht het eerst het klooster van St. Macarius, waar hij eenige voortreffelijke Koptische HSS. aankocht [2]), en daarna dat van Sta Maria Deipara, waar hij uit ongeveer twee honderd Syrische Codices er een honderdtal uitzocht, met het voornemen om die van de monniken over te nemen. Maar de bezitters waren onverbiddelijk; en slechts met veel moeite kon hij er in slagen, om er eenige weinigen, negen of tien goede, meester te worden.

Nu verliep er meer dan eene eeuw, voordat er wederom iets van den verborgen schat der Egyptische kloosters naar Europa werd overgebragt. Aan de Engelschen behoort de verdienste, daartoe den weg weêr te hebben ge-

[1]) Deze HSS. zijn bekend onder den naam van *Codices Nitrienses.*

[2]) Men vindt er den kataloog van in zijne *Bibl. Orient.* I, 617.

opend. In 1828 ondernam de Hertog van Northumberland (toenmaals Lord Prudhoe) eene reis naar Egypte, om er Koptische HSS. op te sporen, die dienen moesten om den bekenden Koptoloog Dr. Henry Tattam in het bearbeiden van zijn Koptiesch woordenboek behulpzaam te zijn. Hij bezocht het Baramus-klooster, waar hij eene kopij van een voortreffelijken *Selim* [1]) met eenige Koptische HSS., en dat der Syriërs, waar hij ettelijke Syrische Codices met Arabische vertalingen aankocht, die later in het bezit kwamen van Dr. Tattam. Negen jaren later gelukte het een ander Engelsch edelman, den Hon. Robert Curzon, in het Nitria-Dal een aantal kostbare HSS. op te sporen, waarvan hij de ontdekking later in een zeer belangwekkend reisverhaal heeft beschreven [2]).

In 1838 besloot Dr. Tattam, om zelf in Egypte eenige nasporingen voor zijn Koptiesch Lexicon te gaan doen. In korten tijd geraakte hij er in het bezit van 49 Syrische [3]),

---

[1]) Een Kopto-Arabiesch Lexicon.

[2]) *Visits to Monasteries in the Levant.* Lond. 1849. In het Duitsch vertaald: *Besuche in den Klöstern der Levante.* Leipz. 1851. Dr. Larsow schijnt Curzon's werk niet te kennen.

[3]) Onder deze bevond zich het onwaardeerbaar HS., dat de vertaling van twee werken van Eusebius (περὶ Θεοφανείας en het Boek over de Martelaars van Palestina), die der *Recognitiones* van den H. Clemens en die van het Traktaat van Titus van Bosra tegen de Manicheën bevatte. Van de *Theophanie* van Eusebius was, gelijk men weet, sinds onheugelijke tijden elk spoor verdwenen. Van de *Recognitiones* bezaten we slechts de onvolledige overzetting van Rufinus. Het werk van Titus Bostr., onvolledig in den Grieksehen tekst, is hier volledig. De Syrische vertaling der *Theophanie* werd in 1842 door Dr. Lee te Cambridge uitgegeven onder den titel: *Eusebius, Bishop of Caesarea on the Theophania or Divine Manifestation of our Lord and Saviour Jesus Christ. A Syriac Version*, etc. Een jaar later verscheen van denzelfden geleerde eene Engelsche vertaling, met eene uitvoerige voorrede ter verdediging der orthodoxie van Eusebius.

en een aantal Koptische HSS. van hoogen ouderdom, waarvan de eerstgenoemden na zijne terugkomst in Engeland voor het British Museum werden aangekocht.

Uit de berigten, die Lord Prudhoe, Robert Curzon, en Dr. Tattam, over de Egyptische kloosters, vooral dat der Syriërs hadden gegeven, was het op te maken, dat sedert het bezoek der beide Assemani's weinig of geene HSS. hunne eeuwenoude verblijfplaats hadden verlaten, en er nog ongeveer meer dan twee honderd deelen in het bezit der monniken gebleven waren. Daarenboven bleek het uit de reeds aangeworven Codices, die men in Engeland had kunnen onderzoeken, dat er een aantal van hoogen ouderdom onder moesten zijn. Onderscheidene exemplaren bevatten aanteekeningen van den abt Moses van Tecrit, waarin hij getuigt, dat hij in het jaar 932 uit Mesopotamië ongeveer 250 deelen naar het klooster overbragt. Naar alle waarschijnlijkheid waren er van dit aantal nog meer dan twee derden overgebleven. In de hoop van ook dezen schat magtig te worden, wisten de Curatoren van het British Museum van de Engelsche Regering eene aanzienlijke toelage te erlangen, om andermaal Dr. Tattam tot dat doel naar Egypte te zenden. Deze kwam tegen het eind van het jaar 1842 te Kairo, en wist daarna door de tusschenkomst van een paar dienstvaardige inlanders [1]) den begeerden schat in handen te krijgen. Reeds in Maart 1843 kwamen de HSS. behouden te Londen aan.

Dr. Tattam was buiten twijfel voortreffelijk in zijne

---

[1]) De een was een Scheikh, die onmiddellijk met de monniken moest onderhandelen, en met wien Dr. Tattam in aanraking kwam door een ander tusschenpersoon, Mohammet geheeten, die de HSS. naar Alexandrië bragt.

onderneming geslaagd: hetgeen alle Europeanen te Kairo als iets onmogelijks beschouwden, was hem gelukt, en toch — was hij bedrogen geworden. Den *ganschen* boekenschat van het klooster van Sta Maria Deipara had hij met het goud der Engelsche Regering aangekocht, maar de *helft* was hem slechts uitgeleverd. Dit bedrog, waartoe de monniken zich leenden zonder er al het voordeel van te trekken dat zij beoogden [1]), werd eerst later ontdekt toen de achtergebleven helft der HSS. door een gelukkigen zamenloop van omstandigheden vier jaren later ook in het bezit van het British Museum geraakte. Zeker heer Pacho, van Alexandrië geboortig en in 1845 te Londen aanwezig, werd bij zijne terugreize naar zijn vaderland door den Rev. Cureton, een der Conservateurs van het British Museum, aangezocht om alle mogelijke nasporingen te bewerkstelligen, ter ontdekking van oude HSS. in de Egyptische kloosters. Zóó ijverig en zóó gelukkig kweet zich de heer Pacho van den hem opgedragen last, dat hij nog geen twee jaren na zijn vertrek, aan zijn lastgever schrijven konde, dat hij 200 deelen benevens eene menigte fragmenten en losse bladen ter zijner beschikking had — al hetgeen in het ἄδυτον van het Maria-klooster was achter gebleven! De Engelsche Regering verschafte vrijgevig de middelen tot aankoop, en den 11 November 1847 werden die kostbare HSS. het eigendom der Britsche natie.

Naauwelijks had de Rev. Cureton de nieuw aangekomen HSS. onderzocht of hij bevond dat zij werkelijk onderscheidene leemten in de verzameling van Dr. Tattam aanvulden. In het bijzonder was dit het geval met een werk

---

[1]) Zij ontvingen slechts de *helft* van den bedongen koopprijs, de andere helft verdeelden de door Dr. Tattam gebruikte agenten.

van den H. Athanasius den Groote, dat men onherroepelijk verloren achtte, en waarvan Cureton reeds een gedeelte, in eene Syrische vertaling, onder de door Dr. Tattam aangebragte HSS. had ontdekt. Hier vond hij bijna al het nog ontbrekende der door Montfaucon zoo diep betreurde *Feest-Brieven!* Hij schreef ze zorgvuldig af, en gaf ze vereenigd met de reeds in 1846 door hem weêrgevondene, in den Syrischen tekst gezamenlijk uit, onder den titel: *The Festal Letters of Athanasius, discovered in an ancient Syriac Version, and edited by William Cureton, M. A.* etc. London, 1848.

In zijne *Voorrede* uitte de bekwame uitgever den wensch, dat in een ander land, waar dit vak van literatuur meer werd aangemoedigd en gevolgelijk beter beoefend en gekend, zich een geleerde opdeed, die Athanasius' Feestbrieven „in een Europeesch gewaad" [1]) mogt uitgeven. Kortelings is aan dien wensch voldaan door den Berlijnschen hoogleeraar Dr. F. Larsow, die eene Duitsche vertaling van den Syrischen tekst, met eenige opheldérende aanteekeningen heeft bewerkt, met eene zeer lezenswaardige inleiding, waarin hij een kort overzigt levert van de vroegere geschiedenis en lotgevallen der Egyptische kloosters en van de op verschillende tijden door de reizigers en geleerden aangewende pogingen, om den schat

---

[1]) „In some other country, perhaps where this branch of literature is more encouraged and consequently better cultivated and understood, some scholar may be found who will be ready to undertake the task of presenting the Letters to the public in an European dress", etc. — Het is bekend, dat in Engeland de studie der Syrische taal- en letterkunde betrekkelijk weinig wordt beoefend en aangemoedigd. Noch te Londen, noch te Oxford of Cambridge is er een hoogleeraar voor het Syriesch aangesteld. Zie hierover de *Quaterly Rev.* N°. CLIII, p. 68.

van oude Handschriften, die zij bevatten, naar Europa over te brengen.

Het weêrgevonden werk van den H. Athanasius draagt den naam van *Feest-Brieven* [1]). Om de beteekenis van dien titel te verstaan, dient men zich te herinneren, dat reeds vóór het concilie van Nicea bij de patriarchen van Alexandrië de gewoonte bestond, om elk jaar het op handen zijnde Paaschfeest door een rondgaanden brief aan de geestelijkheid van hun kerspel en aan de bisschoppen hunner provincie aan te kondigen. Volgens Eusebius [2]) was het Dionysius, de dertiende bisschop van Alexandrië, die het eerst dit gebruik invoerde, en meerdere Paaschfeest-brieven uitschreef, waarin hij verordende, dat Paasch-Zondag niet anders, dan na de Lente-nachtevening mogt worden gevierd, en tevens een Kanon voor den tijd van acht jaren uitvaardigde, waarbij hij op het Feest betrekkelijke toespraken had gevoegd [3]). Deze encyclische brieven, die de ἑορτὴ bij uitnemendheid, *het feest der feesten*, aankondigden, werden dienswege ἐπιστολαὶ ἑορταστικαὶ, *Epistolae festales*, of wel γράμματα πασχάλια, *Libelli Paschales* genoemd. Ook nog na het concilie van Nicea bleef dit gebruik langen tijd voortduren. Deze kerkvergadering had wel is waar bevolen, dat het Paaschfeest overal en door alle

---

[1]) *Die Fest-Briefe des Heiligen Athanasius, Bischof von Alexandria.* Aus dem Syrischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert von Dr. F. Larsow. Leipz. 1852. Voor zijne *Inleiding* heeft Dr. L. veel te danken aan den anonymen Schrijver in de *Quaterly Review*, N°. CLIII, pp. 39—69, waaraan wij insgelijks voor de hierboven medegedeelde ontdekkings-historie der Egyptische HSS. zeer veel verschuldigd zijn.

[2]) *Hist. Eccles.* VII, 20.

[3]) Πανηγυρικωτέρους περὶ τῆς τοῦ πάσχα ἑορτῆς ἀνακινῶν λόγους. Euseb. l. c.

Katholieken op één en denzelfden dag zou gevierd worden, en wel bepaaldelijk op den eersten Zondag na de volle maan der Lente-nachtevening, maar had over de wijze van dien dag te berekenen geen voorschriften gegeven: de zorg daarvoor, gelijk de H. Leo de Groote getuigt, *aan den Alexandrynschen Bisschop overlatende, wijl de kennis dezer berekening van oudsher door overlevering bij de Egyptenaren scheen bewaard te zijn gebleven* [1]). Van daar dat de Bisschop van Alexandrië, gelijk Cassianus schrijft, elk jaar na het feest der Epiphanie, den aanvang der veertigdaagsche Vaste en den dag van het toekomstig Paaschfeest door *Brieven* bekend maakte, die niet alleen aan ieder kerk in alle steden van Egypte; maar ook aan alle kloosters werden rondgezonden [2]). Dat ook de onmiddellijke opvolgers van Athanasius deze wijze van het Paaschfeest aan te kondigen nog aanhielden, blijkt uit de Brieven van den patriarch Petrus († 380), waarvan de H. Hieronymus gewaagt, en uit die van den patriarch Theophilus, waarvan dezelfde Kerkvader er drie uit het Grieksch in het Latijn heeft overgezet. Later echter bleef het gebruik wel behouden

---

[1]) Studuerunt itaque sancti Patres occasionem hujus erroris auferre, omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegantes, quoniam apud Aegyptios hujus supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia. *S. Leon. M. epist. ad Marcian. Opp.* II, 367.

[2]) Intra Aegypti regionem mos iste antiqua traditione servatur, ut peracto Epiphaniorum die,.... epistolae pontificis Alexandrini per universas Aegypti ecclesias dirigentur, quibus et initium Quadragesimae et dies Paschae non solum per civitates omnes, sed etiam per universa monasteria designentur. *Collat.* X, *cap.* I. — De Patriarch van Alexandrië had onder zijne jurisdictie al het land van de Pentapolis en zuidelijk Lybië af, tot aan de kleine en groote Oase, Egypte en Augustamnica, benevens de zeven Nomen der boven- en midden-Thebaïs. Vgl. *Wiltsch, Handb. der kirchl. Geogr. und Statistik*, I, 179 ff.

maar de oorspronkelijke vorm ging verloren: de Feest-*brieven* werden werkelijke Feest-*Homiliën* (ὁμιλίαι ἑορταστικαί), waarvan men er een dertigtal onder de werken van den H. Cyrillus van Alexandrië kan aantreffen [1]).

De Egyptische HSS. van het British Museum bevatten *twintig* Feest-brieven [2]). Had de H. Athanasius, die *vijf-en-veertig* jaren lang den bisschoppelijken zetel van Alexandrië bekleedde, er elk jaar één uitgeschreven, dan moest hun getal met dat der jaren van zijn episcopaat gelijk staan, en al de hier ontbrekende zou men verloren moeten achten. Men zou zich echter vergissen indien men zóó rekende [3]). In het zoo bewogen leven van den altoos strijdenden en dikwerf vervolgden Bisschop, waren er meer dan eens omstandigheden, waarin het hem onmogelijk werd om zijner kudde het herderlijk Feest-schrijven te doen geworden. Niet alleen wordt op zoodanige toestanden in de voorhanden zijnde Brieven hier en daar gezinspeeld, maar wij bezitten daaromtrent stellige historische berigten in de zoogenaamde κεφάλαια of *summaria*, die in Dr. Larsow's uitgave den tekst der *Feest-brieven* voorafgaan. Daarin worden bepaaldelijk de redenen aangegeven, die soms den H. Patriarch belet-

---

[1]) *S. Cyr. Alex. Opp.* Tom. V, p. II. *Ed. Aub.*

[2]) Wij begrijpen niet onder dit getal de drie Fragmenten van den 27, 29 en 44 Feestbrief, die Dr. Larsow uit de Syrische vertaling van Severus van Antiochië, insgelijks in het British Museum aanwezig, heeft overgezet. Zij zijn zeer kort en betrekkelijk van weinig belang. Evenmin rekenen wij hiertoe een fragment van den 39 Brief (den Kanon der H. Schrift bevattende), vroeger reeds door Montfaucon in den Griekschen tekst uitgegeven.

[3]) In die misrekening is de Engelsche schrijver in de *Quaterly Review* vervallen. Hij zegt er p. 66: *« of these letters Athanasius wrote upwards of forty — that is one for every year of his patriarchate »*

teden volgens gewoonte te schrijven [1]). Zoo b. v. werd er geen Feestbrief rondgezonden in het negende jaar van Athanasius' episcopaat (an. 336), omdat hij door den Keizer verbannen, zich naar Gallië had begeven, en tot aan het eind van het volgend jaar te Trier verbleef, waardoor hem ook toen het schrijven belet werd. Verhinderd was hij insgelijks 21 jaren later, toen hij voor de Arianen moest vlugten; alsmede in de jaren 358—361, gedurende welke hij zich verborgen hield, of vroeger (an. 341), toen eene zware ziekte hem het stilzwijgen gebood. Soms ook moest de ijverige Bisschop zich vergenoegen met slechts in eenige woorden aan de Presbyters van Alexandrië het Paaschfeest aan te kondigen, hetgeen o. a. geschiedde, toen hij in 345 naar Aquileja was gereisd, of 's jaars te voren, toen hij van de synode van Sardica teruggekeerd, te Naissus [2]) verwijlde en daar het Paaschfeest bleef vieren. — Hieruit blijkt, dat het getal der geschrevene Feest-brieven geenszins in strenge verhouding staat tot het getal van jaren, waarin de H. Athanasius den patriarchalen zetel van Alexandrië bekleedde.

Wat nu den *inhoud* dezer Feestbrieven zelve betreft, daarover heeft reeds te zijner tijd Montfaucon, uit de weinige toenmaals bekende fragmenten, doch slechts in het algemeen kunnen oordeelen, of gelijk hij zelf juister zegt,

---

[1]) Deze κεφάλαια behoorden oorspronkelijk tot eene andere verzameling der *Feestbrieven* in het Gricksch. Zij voeren tot titel: "Opgave der maanden, dagen, indictiën, consulaten en praefecturen in Alexandrië, benevens van alle epacten en alle naar de Goden genoemde dagen der week in elk jaar; alsmede vermelding *der oorzaak, waarom geen Feestbrief uitgevaardigd zij*", enz.

[2]) Naissus was eene stad in Moesië, waarvan Constantijn de Gr. geboortig was. Athanasius gewaagt van zijn oponthoud in deze stad in zijne *Apolog. ad Constant. imp. Opp.* I, 236.

kunnen „gissen" [1]). De strijd tegen de Arianen, gelijk het de omstandigheden vorderden, is er meestal het hoofdthema van. Hieraan sluiten zich herderlijke vermaningen ter bevestiging van geloof en godsdienstijver, tot aanmoediging en versterking der zwakken en weifelenden; zoowel als verklaringen der kerkleer en tucht, en vooral telkens en met aandrang herhaakte vermaningen, om toch het Groote Feest des Heeren waardiglijk te vieren. Daarenboven bevatten deze Brieven talrijke ophelderingen over onderscheidene tot het leven van Athanasius in betrekking staande eensdeels onbekende, deels verkeerd voorgestelde bijzonderheden, zooals b. v. het jaar waarop de synode te Sardica werd gehouden, de rijopvolging der Consuls, (waardoor het *Chronicon Paschale* op meer dan eene plaats wordt verbeterd), de lijst der Egyptische Eparchen, de vaststelling van den Paasch-cyclus der Kerk van Alexandrië; om niet te spreken van menige plaats, waarin gewag geschiedt der oude kerkelijke tucht en gebruiken, zooals b. v. van de algemeenheid der veertigdaagsche Vaste [2]), de aanroeping van afgestorvene Heiligen [3]), de kniebuiging bij het

---

[1]) Ut ex iis quae hodieque supersunt fragmentis conjectare licet, magna pars in enarranda et deploranda Ecclesiae calamitate versabantur. Hic quaestiones ab Arianis injectae, ut plebem absente pastore a proba sententia exciterent, et vacillantes animo ad deteriorem partem adplicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic, quae doctrinam, quae disciplinam, quae mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. *Praef.* p. XXIV.

[2]) Bl. 127: „Ik heb geschreven.... opdat gij den broederen de veertigdaagsche Vaste verkondiget, en hun deswege overtuigt van den pligt om te vasten, opdat niet, wanneer heel de wereld vast, wij alleen, die in Egypte leven, wegens niet-vasten bespot worden"; enz.

[3]) Bl. 131: „Daarom gingen ook de zalige Martelaars, spoedig hunne volmaking in Christus te gemoet, enz. Allen, *die op aarde hunne Namen aanriepen*", enz. — Dr. Larzow teekent hierbij aan: „*Vgl.* I Cor. 3, 12. — *Anrufung der Heiligen*".

gebed [1]), de verzoening en wederopneming van kettersche bisschoppen [2]), enz. — Meer dan genoeg om den beoefenaars der kerkelijke Geschiedenis en Patristiek eene hooge belangstelling voor dezen nieuwen letterschat in te boezemen; en niet ten onregte zeker meent Dr. Larsow, dat het voor den onvergetelijken Möhler eene onwaardeerbare voldoening zou geweest zijn, had hij voor de bearbeiding van zijn *Athanasius* de ontdekking der *Feestbrieven* beleefd [3]).

Wij kunnen hier, in een kort overzigt, den rijken inhoud dezer Brieven niet in zijn ganschen omvang doen kennen. Wij bepalen ons daarom tot een paar hoofdpunten, en kiezen uit het vele bewonderenswaardige dat wij zouden kunnen overschrijven, eenige van 's Schrijvers gedachten over de Godheid des Heeren, en over het aanbiddelijk geheim der Eucharistie.

Met uitdrukkingen, die van het levendigst en onwrikbaarst geloof in de Godheid van Christus getuigen, zijn de Feestbrieven als het ware doorweven: de strijd tegen en met

---

[1]) Bl. 149: „Terwijl wij in den geest ontvlamd zijn, willen wij de Vastedagen en Vigiliën onder *knielbuiging*, in boete en dankbare bekentenis volbrengen".

[2]) Bl. 151: „Ik heb mij gehaast ter uwer kennis te brengen, hetgeen de ordinatie [κατάστασις] van die Bisschoppen betreft, welke in de plaats onzer zalige medearbeiders zijn aangesteld, opdat gij weten aan wie gij schrijven en van wie gij antwoord aannemen kunt. Zijn derhalve aangesteld.... in Clysma [κλύσμα κάστρου, *Kolsum* aan de noord-kust der Roode Zee] ter vervanging van Jacob, Tithonas, *nadat hij voor de Kerk weêr gewonnen was*"; enz.

[3]) Wie würde der geistreiche Möhler, der durch seine bekannte Schrift *Athanasius der Grosse und die Kirche seiner Zeit, besonders in Kampfe mit dem Arianismus*, der Kirche nie hoch genug zu schätzende Dienste geleistet, gefreuet haben, hätte er die Auffindung der Festbriefe erlebt! Wie Vieles, theils seine Beweisführung Bestätigendes theils Ergänzendes, wie Vieles, ganz Neue würde er hier vorgefunden haben! *Vorr.* S. VII.

de Arianen gaf er voortdurend aanleiding toe. Schier in elken brief ijvert de H. Athanasius tegen de ketterij, die „*den ondeelbaren Zoon van den Vader deelt*" [1]), die „*den Zoon „van de Godheid scheidt en onder het geschapene telt*" [2]). Herhaaldelijk wijst hij op de dwaling dergenen, die 's Heeren vernedering in het vleesch als een bewijs tegen zijne Godheid aanvoerden. „Wegens zijn neêrdalen op aarde, „hetgeen om 's menschen wille geschiedde, loochenen zij „zijne waarachtige Godheid; wijl zij Hem uit de Maagd „zien uitgaan, twijfelen zij of Hij waarachtig de Zone „Gods zij; wijl zij Hem in der tijd, Mensch geworden „zien, loochenen zij zijne eeuwigheid; wijl zij Hem om „onzent wille zien lijden, gelooven zij niet dat Hij de „onvergankelijke Zoon is van den onvergankelijken „Vader; wijl Hij om onzent wille leed, loochenen zij „hetgeen zijner werkelijke eeuwigheid toebehoort". Bl. 111. Hadden zij zich door de waarheid laten voorlichten, vervolgt hij, dan hadden zij erkend, „dat de Heer niet „zijnentwege maar onzentwege [van den hemel] neêr„daalde. En te meer hadt gij daarin ook zijne menschen„liefde moeten bewonderen, als gij bedacht hadt (zoo „spreekt hij hun toe), wat de Vader is, en wat de Zoon „is; dan hadt gij geenszins, Hem versmadend, gezegd: „dat de Zoon uit de veranderlijkheid is voortgekomen [3]);

---

[1]) Bl. 112. Op eene andere plaats zegt de H. Kerkleeraar: Υἱὸς γὰρ ὢν, ἀχώριστός ἐστι τοῦ Πατρός. *Opp.* I, 458. Daarvan werden de Arianen Διατομῖται genoemd, en Athanasius zelf geeft hun dikwerf den naam van θεομάχοι.

[2]) Bl. 124. En een weinig verder: „Zij [de Arianen] beweren, dat de Heer niet de Schepper, maar het schepsel is".

[3]) De Arianen beweerden, dat de Zoon ἀλλοιωτός en τρεπτός was. Athanasius handhaafde daartegen de Katholieke leer: Ὁ Υἱὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος ὡς ὁ Πατήρ. *Opp.* I, 168.

„indien gij het werk zijner menschenliefde, dat ten onzen „beste geschiedde, begrepen hadt, dan hadt gij niet den „Zoon aan den Vader ontvreemd, en Dengene die ons met „zijnen Vader heeft verzoend, niet voor eenen vreemde „gehouden". Bl. 111.

Niet minder talrijk zijn de plaatsen, waarin de ijvervolle Patriarch zijne onderhoorigen over het aanbiddelijk Geheim onzer altaren onderhoudt, in deszelfs dubbele hoedanigheid van spijze onzer zielen en van offerande der Nieuwe Wet. Zóó gewigtig zijn hier de getuigenissen, zóó ontegensprekelijk de identiteit van leer met die der Katholieke Kerk in onze dagen, dat de Protestantsche vertaler, Dr. Larsow, zich niet heeft kunnen weerhouden te verklaren, dat, hadde wijlen de beroemde Berlijner hoogleeraar Neander de *Feestbrieven* gekend, hij zonder twijfel, op het voetspoor van Möhler [1]), „de leer van Athanasius over het Heilig Avondmaal uitvoeriger had kunnen voorstellen en scherper beoordeelen" [2]). Bijkans in elken Brief zou Neander daartoe gelegenheid hebben gevonden. Overal vindt men uitdrukkingen, die van het vurigst geloof, van de teederste liefde tot de aanbiddelijke Eucharistie getuigen; en buiten twijfel zouden ze nog talrijker zijn, ware de vrome schrijver niet in de vurige uitstortingen zijns gemoeds en in de vrije voordragt der Katholieke leer belemmerd geworden door hetgeen de omzigtigheid gebood jegens „die buiten waren" (*Coloss.* 4, 5), zoowel als door het onderhouden der *disciplina arcani*, die, gelijk bekend is, destijds nog heer-

---

[1]) Vgl. Möhler's *Athanasius*, II, 287—90.

[2]) „Wie hätte der selige Neander die Lehre des Athanasius vom *Heiligen Abendmahle* ausführlicher darstellen und schärfer — wie dies zwar schon von Möhler geschehn ist — beurtheilen können, wäre er im Besitze dieser Festbriefe gewesen!" — *Vorr.* S. VII.

schende was. Intusschen straalt ook zelfs onder dien opgedrongen sluijer, de glans der Katholieke waarheid den lezer, vooral den ingewijde, helder in het oog.

Onder een aantal plaatsen, die wij hier zouden kunnen afschrijven, kiezen wij er slechts eenige die ons bijzonder hebben getroffen. — In den vierden Feestbrief maakt de H. Athanasius de geloovigen opmerkzaam op het onderscheid tusschen het Oud en het Nieuw verbond, tusschen *toen* en *nu*. „Toen, zegt hij, was het eene verkondiging „in schaduw, nu in waarheid". Immers, „toen vierde men „het Paaschfeest, door zich aan het vleesch eens onrede„lijken Lams te verzadigen, en terwijl men de deurstijlen „met bloed bestreek, bezwoer men den Verderver; maar „nu, wanneer wij het Woord des Vaders eten [1]), en met „het bloed des N. T. den drempel onzer harten bezegelen, „verkondigen wij de ons door den Verlosser geschonken „genadengave", enz. Bl. 78. Op hetzelfde onderscheid doelt hij in den veertienden Feestbrief, waarin hij met meer uitvoerigheid zijne beschouwing uiteenzet, en betoogt, hoe het den ouden Israëlieten wel geboden was, even gelijk ons, om het Paaschlam te eten; „maar toen was dat „Feest enkel voorbeeldelijk en als in schaduw aangeduid. „Ons echter is de Waarheid nabij: het onzigtbare even„beeld Gods, onze Heer Jesus Christus, het waarachtige „Licht, die in plaats van den staf ons tot schepter dient, „die in plaats van het ongedeesemd brood, het van den „hemel nedergedaald Brood is; die in plaats der schoenen [2])

---

[1]) Elders spreekt de H. Athanasius van het *„naderen tot het „goddelijk Lam en het aanraken der hemelsche spijze"*, en van het *„deelachtig worden aan den Logos"*. Bl. 83.

[2]) Deze en de voorafgaande vergelijkingen zinspelen op de plegtigheden onder het eten des Paaschlams, Exod. XII, 11, 39.

„ons met bereidwilligheid voor het Evangelie uitrust, in „één woord, die ons door alles tot zijnen Vader leidt. En „dan ook wanneer ons de vijanden door vervolging be- „naauwen, bemoedigt Hij ons wederom in plaats van Moses, „en dat veel meer dan door diens woorden geschieden kon, „terwijl Hij spreekt: *Hebt moed, ik heb den Booze over- „wonnen.* Mogt ons echter later, nadat wij de Roode „Zee zijn doorgetrokken, op nieuw de zonnegloed hinde- „ren, en de bitterheid des waters ons walgen, dan is ook „de Heer daaruit zigtbaar, dat Hij ons deel geeft aan „zijne zoetigheid en aan zijn levenschenkend bron- „water, wijl Hij zegt: *Die dorst, kome tot mij en drinke!* „Waarom zouden wij dan wachten? waarom zouden we „dralen om met alle blijdschap en ijver ten feeste te spoe- „den? We hebben toch het vertrouwen dat het Jesus is, „die ons uitnoodigt, Hij, die alles voor ons is, die op zoo „menigerhande wijze onze verlossing bewerkstelligt, die, „ja, om onzent wille hongerde en dorstte, maar ons met „zijne verlossende genadegaven [1]) spijst en drenkt. Dat is „zijne verheerlijking, dat het wonder zijner Godheid, dat Hij „ons lijden met zijne weldaad verwisselde. Want terwijl Hij „het Leven was, stierf Hij, om ons levend te maken, en „terwijl Hij het Woord (de Logos) is, werd Hij Vleesch, om „het vleesch door het Woord (den Logos) te onderrigten, „en terwijl Hij de bron des levens is, wil Hij onzen dorst stil- „len en derhalve ook ons ten feeste uitnoodigen, naardien „Hij spreekt: *Zoo iemand dorst, die kome tot mij en drinke!...* „*Die dorst, kome tot mij!* niet tot een ander, maar tot mij! „Want zoodra iemand uwer mijne komst zal vernemen, die

---

[1]) „Brood en wijn in het Heilig Avondmaal", teekent hier Dr Larsow aan.

„drinke niet meer van anderen, maar alleen van mij! Daarom „mogen ook wij, wanneer wij ons ten feeste begeven, niet „meer als naar de oude schaduwen spoeden (want die zijn „immers vervuld), ook niet als tot een gewoon feest, maar „als tot den Heer, die zelf het feest is". Bl. 137 en 138. „Dat feest, vervolgt de H. Athanasius, is nu niet meer „typiesch, wijl de schaduwen een einde hebben genomen „en alle figuren vervuld zijn; het wordt ook niet gevierd in „het oude Jerusalem, maar overal, omdat God het zoo wil. „Wijl nu het tijdelijke vervuld, en de schaduwen ver- „dwenen waren, en de blijde boodschap des Evangelies zich „overal verspreiden moest, vroegen zij [de discipelen] den „Heiland: Waar wilt gij, dat wij het Paaschlam bereiden? „En onze Heiland hen van het figuurlijke tot het geeste- „lijk genot leidend, vermaande hen, om niet meer het „vleesch des Lams, *maar zijn eigen vleesch te eten*, wijl „Hij zegt: Neemt, eet en drinkt, dit is mijn Ligchaam en „mijn Bloed. Als wij nu met deze heilmiddelen ons zelven „voeden, mijne Geliefden, dan zullen wij ook het Paasch- „feest in waarheid vieren". Bl. 79.

Tot die deelneming aan het „geestelijk genot", waarin 's Heeren „eigen vleesch" wordt gegeten, spoort de H. Athanasius de geloovigen met nadruk aan. Immers het aanbiddelijk geheim onzer Altaren is eene door den Verlosser geschonken spijze onzer zielen. „Zoodra de mensch vol- „maakter wegen begint te bewandelen, voedt hij zich niet „meer met melk en spijze [1]), maar hij heeft brood, *waartoe „hem de Logos dient*, en tot spijze vleesch; want er staat ge- „schreven: Den meer volkomene past vaster spijze, die wegens „geestelijke kracht meerder voedt. Bl. 136 en 107. Daarom

[1]) Hebr. V, 14.

„is het, dat onze Heer en Heiland Jesus Christus, als „hemelsch Brood, het voedingsmiddel der Heiligen is, vol- „gens zijne woorden: Eet mijn vleesch en drinkt mijn „bloed". Bl. 59. — „Derhalve voelen zich ook de Heiligen [1]) „en de vrienden des levens in Christus billijkerwijze tot „het verlangen naar zoodanige spijze opgewekt, en zeker „Heilige bidt aldus: Als eene hinde dorst naar de waterbron- „nen, zoo dorst mijne ziel naar U, o God! Naar den levenden „God dorst mijne ziele, wanneer zal ik komen en aanschou- „wen het aanzigt Gods" [2]). Bl. 99. — „Als dit nu zoo is, „mijne Broeders, dan moeten wij ook de aardsche ledematen „dooden en ons met het levend Brood in geloof en liefde „tot God spijzigen, omdat wij weten dat het onmogelijk is „om zonder het geloof aan dit Brood deelachtig te worden. „En niet alleen hier, mijne Broeders, is dit Brood eene „spijze der geregtigen, en niet enkel de Heiligen, die „op aarde wandelen, voeden zich met zulk Brood „en Bloed, maar ook in den hemel eten wij zulke „spijze; want ook der hoogere Geesten en engelen „voedsel is de Heer, en zaligheid is Hij der gezamenlijke „hemelsche Magt, allen is Hij alles, en over elkeen „erbarmt Hij zich in zijne menschenliefde. Ons heeft de „Heer bereids het Engelenbrood geschonken, maar Hij „belooft het ook aan hen, die bij Hem in de bekoringen „volharden, naardien Hij zegt: Ook ik beloof het u, gelijk „mij mijn Vader het Rijk heeft toegezegd, dat gij eten zult „en drinken aan mijnen disch in mijn Rijk, en zitten op

---

[1]) Men weet dat de geloovigen in de eerste eeuwen vaak *Heiligen* genoemd werden, naar aanleiding van de spreekwijze des Apostels in zijne Brieven.

[2]) Ps. XLI, 1, 2.

[3]) Luc. XXII, 28—30. Vgl. Matth. XIX, 28.

„twaalf troonen om te oordeelen de twaalf stammen „Israëls". Bl. 101. — „Welk een gastmaal, mijne Broe„deren! Hoe groot is de blijdschap en de eendragt van hen, „die van dat hemelsch geregt nuttigen! Zij vergasten zich „aan een voedsel, niet dat uitgeworpen wordt, maar dat „het eeuwig leven schenkt. Wie zal nu dezer schare „waardig zijn? Wie zoo gelukzalig, dat hij waardig worde „gerekend om tot dien goddelijken maaltijd uitgenoodigd te „te worden? Ja zalig is hij, die dat Brood zal eten in „uw Rijk!" Bl. 101.

Maar ook als *offer* van het Nieuw Verbond wordt de aanbiddelijke Eucharistie voorgesteld: „De tijd nadert weêr" — zoo begint de vijfde Feestbrief — „die ons een nieuwen „aanvang brengt: de verkondiging van het heilig Paasch„feest, in hetwelk de Heer zich geofferd heeft, en wij dat „offer als een levensspijze eten, en te gelijker tijd als aan eene „bron, aan zijn dierbaar Bloed, waarnaar wij bestendig dor„sten, onze zielen laven". Bl. 81. Immers „als ons Paasch„lam heeft zich Christus geofferd, dewijl wij niet meer een „ligchamelijk lam slagten, maar het waarachtige Lam, dat „geslagt is, onze Heer Jesus Christus". Bl. 62. „Hij, wijl „Hij waarachtig de Zoon des Vaders is, werd om onzent„wege mensch, om zich voor ons den Vader ten offer over „te geven en ons door zijn spijs- en slagtoffer te ver„lossen". Bl. 112. En dat goddelijk offer wordt overal opgedragen. „Want niet één oord alleen viert het Feest, „maar op de gansche aarde is hun geluid uitgegaan, „en tot aan de grenzen des aardrijks hoort men hunne „woorden. En niet in één oord wordt de Offerande opge„dragen, maar onder alle volken wordt wierook en een „rein offer aan God gebragt. Wanneer aldus eenpariglijk „uit den mond van allen, die overal zijn, lofgezang en

„gebed tot Hem, den barmhartigen en goedertieren Vader,
„opstijgen; wanneer de gansche Katholieke Kerk, die overal
„is [1]), onder blijdschap en jubel, tegelijk en op ééne en
„dezelfde wijze de aanbidding Gods volbrengt; wanneer
„een ieder gemeenschappelijk lofzangen opzendt en Amen
„zegt; — welke gelukzaligheid zal het dan niet zijn, mijne
„Broeders! wie zal zich dan niet gansch aan God over-
„geven, terwijl hij met opregtheid bidt?" — Bl. 123.

Met eerbied nemen wij hier afscheid van deze hartverheffende bladzijden, waaruit ons het vijftien eeuwen oude getuigenis van het geloof en de belijdenis onzer Katholieke voorvaderen tegenklinkt. Met welk gezag spreken zij niet, die eerbiedwaardige stemmen uit eene eeuw, waarin de orthodoxe leer werd verdedigd in vergaderingen, gelijk die van Nicea, waarin God aan zijne Kerk leeraren schonk gelijk een Athanasius en beschermers gelijk een Constantijn! Hoe bemoedigend is het nu voor ons, na zoo veel eeuwen, ons met die „wolk van getuigen" te vereenigen door hetzelfde geloof in Hem, die eenwezig (ὁμοούσιος) is met den Vader; en in het gezelschap van den grooten Patriarch van Alexandrië, of van een zijner onmiddellijke opvolgers, voor het allerheiligst Geheim onzer Altaren neêr te knielen, met de belijdenis, die ook de *hunne* was, op de lippen: „Hier aanbidden wij U, Heere, tegenwoordig in het Sakrament uwer liefde; geen twijfel kan ons meer doen wankelen in ons geloof, omdat Gij zelf duidelijk hebt gesproken: Dit is mijn Ligchaam en dit is mijn Bloed! In dat woord

[1]) „Hier finden wir sonach die Quelle, bemerkt hier Dr. Larsow, zu der berühmten Erklärung der *Katholicität* und des *Katholischen*, welche Vincentius Lerinensis im Commonitorium gibt: *Katholisch* ist, was *immer, überall, von Allen* anerkannt worden ist". Bl. 123. *aant.* 4.

gelooven wij als in het woord van onzen God en Verlosser, die zelf de Waarheid zijnde, ons niet misleiden kan" [1]).

---

[1]) Wij hebben hier de heerlijke woorden op het oog, waarmede de H. Cyrillus van Alexandrië, in zijne verklaring van het Evang. van Lucas, zijne betrachtingen over de Eucharistie besluit. De Grieksche tekst dezer verklaring, die verloren was, is uit een oud HS. der Vatikaansche Bibliotheek, door den Kardinaal Mai uitgegeven in het X^de^ Deel van zijne *Classici Auctores ex codd. Vaticanis edili.* Wij schrijven de hier bedoelde woorden af, omdat ze zich in eene voor weinigen toegankelijke Verzameling bevinden, en met eene bewonderingswaardige klaarheid de leer der Katholieke Kerk uitdrukken. — Na gezegd te hebben, dat Christus op eene Gode betamende wijze in ons door den H. Geest behoorde te verblijven (*ἔδει τοίνυν αὐτὸν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν ἡμῖν γενέσθαι θεοπρεπῶς*), en als met onze ligchamen vermengd worden, door zijn heilig Vleesch en zijn kostbaar Bloed, hetgeen wij bezitten door de levendmakende zegening als in brood en wijn (*συνανακιρνᾶσθαι δὲ ὥσπερ τοῖς ἡμετέροις σώμασι, διὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἃ δὴ καὶ ἐσχήκαμεν εἰς εὐλογιαν ζωοποιὸν, ὡς ἐν ἄρτῳ τε καὶ οἴνῳ*), vervolgt de H. Cyrillus: „Want uit vreeze dat wij zouden worden „afgeschrikt, indien wij vleesch en bloed zagen voorgesteld op „de heilige tafels der kerken, bezielt God, uit toegevendheid voor „onze zwakheden, het voorgestelde met eene levendmakende kracht „en verandert [transmuteert] het in de werkelijkheid van zijn eigen „Vleesch.... En betwijfel niet of dit waarheid zij, dewijl Hij zelf „duidelijk gezegd heeft: Dit is mijn Ligchaam en dit is mijn Bloed; „maar neem liever met geloof het woord des Verlossers aan, want „de Waarheid zijnde, liegt Hij niet". (*Ἵνα γὰρ μὴ ἀποναρκίσωμεν, σάρκα τε καὶ αἷμα προκείμενα βλέποντες ἐν ἁγίαις τραπέζαις ἐκκλησιῶν, συγκαθιστάμενος ὁ Θεὸς ταῖς ἡμετέραις ἀσθενείαις, ἐνίησι τοῖς προκειμένοις δύναμιν ζωῆς, καὶ μεθίστησιν αὐτὰ πρὸς ἐνέργειαν τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς.... Καὶ μὴ ἀμφιβάλῃς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, αὐτοῦ λέγοντος ἐναργῶς· Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, καὶ τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα· δέχου δὲ μᾶλλον τοῦ Σωτῆρος ἐν πίστει τὸν λόγον· ἀλήθεια γὰρ ὢν, οὐ ψεύδεται.*) *Class. Auct.* X, *p.* 375.

PROF. HOFSTEDE DE GROOT

EN DE

EENHEID DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

DOOR

Mr. A. MACKAY.

Indien wij van dit geschrift melding maken is het voornamelijk om den aanzienlijken naam des auteurs; want in den strijd tusschen de regtzinnige en de ongeloovige Protestanten is geen voortgang en kan onmogelijk voortgang zijn. Ieder weet dus reeds van te voren, wat al zoo de inhoud is van bovengenoemd schrijven. De heer Mackay beklaagt zich, dat er onder de Gereformeerden zoo veel ongeloof heerscht, en beweert, dat het bestaand Reglement met hetgeen hij het wezen der Hervormde Kerk noemt, strijdig is, en van degenen, die dat ongeloof prediken, ter onderdrukking der regtzinnigen wordt aangewend.

Om de kerkelijke examina te karakteriseren stelt de heer Mackay „het navolgende als voorbeeld voor.

„Gelooft gij, dat zich aan den Bijbel te houden, Bijbel-
„vergoding is?"

„Neen."

„Gelooft gij, dat Christus niet dan een hemelling is?"

„Neen."

„Gelooft gij, dat verlossing door het bloed van Christus
„bloed-theologie is?"

„Neen."

„Gelooft gij, dat de H. Geest slechts is de geest van Jezus?"

„Neen."

„Afgewezen."

„Kan men nu in ernst meenen, dat men zich aan zulk „een examen kan onderwerpen?" —

Het eenige ware antwoord daarop te geven is:

1. Dat er in het Protestantisme volstrekt geen sprake behoorde te zijn van „examen", van te „worden goedgekeurd en toegelaten" en van al wat onbestaanbaar is met het absoluut democratiesch beginsel, 'twelk aan ieder individu het regt toeschrijft, ja zelfs den pligt oplegt, van *uit den Bijbel alleen* op te maken wat hij te gelooven hebbe of niet;

2. Dat wanneer men eenmaal zijn beginsel verloochent of geheel ter zijde stelt, er noch grond voor redenering noch regel voor handeling meer bestaat, en bijgevolg in het Protestantisme alles, wat ook, kan gedacht en gedaan worden, zoodat we ten slotte op de vraag: „kan men nu „in ernst meenen, dat men zich aan zulk een examen kan „onderwerpen?" wel moeten antwoorden: zeer zeker kan men dat in ernst meenen! — De heer Mackay is opregt, en wanneer hij iets verzekert ernstig te meenen, dan gelooven wij hem. Dus houden wij het er op zijne eigen verzekering voor, dat hij ernstig meent, dat er een Protestantsch-Hervormde Kerk en eene Protestantsch-Hervormde belijdenis bestaat. Niettemin is zulk eene Kerk en zulk eene belijdenis een ijdele hersenschim. Waarom zouden dan degenen, die de heer Mackay bestrijdt, niet zoowel als hij zelf, zeer ernstig kunnen meenen wat inderdaad ongerijmd is? Indien de partij tot welke hij behoort, zonder den minsten grond, en toch in ernst meent zekere organisatie of zekere leer te kunnen vorderen, waarom zouden dan andere partijen niet eveneens eene andere organisatie en

eene andere leer kunnen willen, en die opdringen zoo zij er toe in staat zijn?

Ach! het is duizendmaal gezegd en bewezen, dat in het Protestantisme slechts despotisme, slechts onderdrukking der eene partij door de andere, maar geen wezenlijke orde en gezag mogelijk zijn. Wat zullen we dat dan weêr herhalen, vooral tegen den heer Mackay, die den Roomsch Katholieken eene plaats geeft tusschen Joden en Mahomedanen: „Joden, Roomschen, des noods Mahomedanen" (bl. 11). Is dat toeval? Of is het Christus tusschen twee moordenaren? Veronderstellen we het eerste, en maken we ter liefde van den heer Mackay eenige bemerkingen op een paar plaatsen van zijn geschrift.

Hoe is het gelegen met de zoogenaamde Kerk waarin hij zich tot op heden bevindt?

„— Is het orde", dus jammert hij, „dat men des „morgens de Godheid des Heeren hoort verkondigen en „des avonds loochenen? Is het orde, wanneer de Prediker, „geroepen om den Catechismus te verkondigen, het leer„stuk, waarin hij de gemeente moet onderwijzen, bestrijdt? „Is het orde, wanneer ieder zijn leeraar uitkiest, naar mate „zijn stelsel al of niet met het zijne overeenkomt, in plaats „dat én leeraar én lid beiden zich houden niet aan hunne „eigene, maar aan de gemeenschappelijke leer? Is het „orde — doch genoeg, neen het is wanorde. De Heer be„ware ons voor eene machinale, uitwendige, huichelachtige „eenheid — liever duizend strijden met neologie en ratio„nalisme, dan zulk eene eenheid; maar iets geheel anders „is het een stelsel te huldigen, waarbij de Kerk wordt „prijs gegeven aan allerlei wind van leer en *de leugen* „*stelselmatig toegelaten naast de waarheid.*" —

Wij vragen aan den heer Mackay, of dat zoo verward

hoopje menschen in ons klein vaderland aan het twisten, in zijne oogen de heilige Kerk is, waarin op last des Heeren de Apostelen alle volken gingen vergaderen? de Kerk, die zich aanstonds zoo wonderbaar uitbreidde en waarin het mostaardzaadje groeide tot eenen boom? de Kerk, aan wier orde en eenheid de wereld moest herkennen, dat Christus waarlijk van den Vader gezonden was? de Kerk, waarin Christus zijnen Geest zoude zenden, die aan de zijnen alle waarheid zoude leeren, waarin Hij blijven zoude tot aan het einde der eeuwen, en tegen welke daarom de poorten der hel niet zouden vermogen?

Wij doen deze vraag niet, om daarop een antwoord, welk ook, te vernemen; nog veel minder om ons in het leed van den heer Mackay, dat wel diep moet zijn, te verblijden, of om te zegepralen met zijne bekentenissen die immers niets verrassends voor ons hebben. Wij hebben geen ander doel dan hem te doen denken aan de mogelijkheid, dat hij tot heden in eene groote dwaling heeft verkeerd; en in de veronderstelling, dat het hem ten minste oplettend zal maken op onze woorden, zullen we nu over de plaats spreken, die wij eigenlijk in 't oog hadden: waar hij een groote onbewustheid zoo van zijn eigen toestand als van den aard der Katholieke Kerk verraadt, en ons dus eene gelegenheid geeft hem zeer vrijmoedig te zeggen, wat hij nooit schijnt te hebben gehoord.

„Stelde Rome geestelijk leven boven hierarchie, boven „uitwendige organisatie en boven reglementen, het zoude „zich in onze dagen tegenover het ongeloof geheel anders „gedragen — doch dit is niet *hujus loci.*" —

De heer Mackay heeft daar zijne gansche gedachte niet uitgedrukt, maar we kunnen, het woord van Socrates omkeerend, er waarlijk wel van zeggen, dat, naar het-

geen we verstaan te oordeelen, hetgeen wij niet verstaan zeer ongegrond en bezijden de waarheid moet zijn.

Het Protestantisme heeft zoo zeer het innerlijke overdreven, dat het geheel uiterlijk is geworden, en geen prijs meer heeft gesteld op het innigst, geestelijkste leven des menschen: op zijnen wil. Dientengevolge is de orde er juist ten onderste boven gekeerd: is er geen verscheidenheid des levens, geen verschil van geestelijke standen en roepingen, terwijl er integendeel geene eenheid is van geloof, maar slechts verschil van gevoelens. Om dezelfde reden vertoont het in zijne gansche geschiedenis eene ontzettende werking naar buiten, geheel tegenovergesteld aan den geestelijken aard des Christendoms, hetwelk slechts naar buiten werkt, om het des te meer te doen naar binnen. Men zocht geen zelfverbetering, geene volmaking of voortgang, noch iets wat het geestelijk leven kenmerkt, maar, overeenkomstig de nieuwe eerdienst, die in eene preek, en dus wel bijzonder in eene werking naar buiten bestond, ging alles denzelfden weg op, en die *leer*rede bragt ten laatste een geschrijf en gewrijf, eene markt vol boeken voort, waarin men hemel en aarde en alle sferen doorreisde, en — zich zelven vergat! Zeer geleerde domooren zeiden daarom met verachting van de Katholieken, dat zij sliepen, dat zij geesteloos, ja, dat zij dood waren. Abstractie gold voor geest en leven! Wat was het gevolg? Hoe meer men wist, zoo meer men begreep, dat men inderdaad niets wist, en al verder van huis reisde om de waarheid te zoeken, tot zoo lang dat het eene leerstuk na het ander vergeten werd, en men naar duizenderlei begrippen uiteen ging. En nu moge het vreemd klinken als wij zeggen, dat wat elders den ondergang voorkomt, hier den ondergang slechts verhaastte: nogtans het was zoo in deze verkeerde wereld.

Het inzien van 't gevaar, en de pogingen om het te keeren bragten juist de grootste verwoesting te weeg. Ter verlevendiging van het Protestantisme, gebruikte men zeer natuurlijk de meest protestantiserende middelen, die dus het kwaad verergerden, in plaats van het te heelen, en om de verdeeling en het verval tegen te gaan, wist men niet beter dan zelfvergeting, dan wederom alle gedachten en krachten naar buiten te wenden, dan de Katholieke Kerk ter verdelging aan te wijzen, en haar met nieuwe woede te bestrijden. Alsof de haat het geestelijk leven konde wekken, en tot eenheid en zamenwerking vormen! Maar nog veel erger was het, dat men, in dien strijd tegen de Kerk, de Protestantsche negatie voortzettede, en zich oefende in het *niet gelooven*. Want wat waren die geheimen, die Sakramenten, die instellingen, die men bespotte, en waartegen men den hoogmoed der rede onophoudelijk prikkelde? Nabootsingen van den eenen grooten type, levende afbeeldsels van Christus, waarlijk God en waarlijk mensch. Alzoo niet bedenkende, dat dezelfde opwerpingen, ja nog veel meer konden gemaakt worden tegen dit grondgeheim des Christendoms, ging men voort met redeneren, met lagchen en spotten, en als de geheele hervorming en hare verwoestingen in zich opnemend, was men ten laatste niet meer in staat om iets hoegenaamd te gelooven. Wij hopen, dat de heer Mackay de man is om ons te begrijpen, als wij beweren, dat die menigte van schimp- en lasterschriften tegen de Katholieke Kerk eene pest zijn die het Protestantisme verteert; dat ze er alle geloof vernietigen, alle edele gevoelens verstikken, alle hartstogten opwekken, en de bedorvenheid der natuur sublimeren tot het doodelijkst vergif. Hoe ook ware het anders mogelijk, dat men tot de daden, met vol overleg gepleegde daden kwam die wij

heden zien gebeuren? dat men eindelijk naar middelen greep die den uitersten graad van godsdienstig verval kenmerken en noodzakelijk in denzelfden graad dat verval doen toenemen? dat de proselietenjagt gemaakt werd tot eene zamenzwering om de Katholieken in hun tijdelijk bestaan afbreuk te doen, en door stoffelijke middelen, zeggen we het woord, door geld zielen voor het Protestantisme te winnen? Met onbegrijpelijke verblinding wil men de Katholieke Kerk bestrijden en woedt slechts tegen zich zelven. Drie dingen zijn aan de godsdienst eigen: overtuiging, liefde en zekere eerbied, zekere ingetogenheid, gevoeliger dan maagdelijke schaamte. Welaan wat hebben zij gezegd die deze genootschappen hebben opgerigt, en de duizenden die hunnen penning in zulk eene offerschaal hebben geworpen? Zij hebben gezegd, of neen, zoo luid mogelijk hebben zij uitgeroepen, opdat ieder het zoude weten: „wij hebben geene overtuiging, wij geene liefde, wij geene eerbied en schaamte meer!" — Welk een toestand! Maar zoo is de wet, zoo is de blinde dwaling, die in hare eigen ontwikkeling moet vergaan.

Met penseelstreken als vlammen heeft iemand in de *Katholieke Ned. Stemmen* de verwoesting van Jerusalem geschilderd. Ware ons hier ruimte genoeg gebleven, we zouden in het ondergaand Protestantisme én de Zeloten én de Romeinen, en trek voor trek de afspiegeling dier verwoesting doen aanschouwen.

Dat moeten we ter eer van den heer Mackay en de zijnen erkennen, dat zij op beter, op edeler middel bedacht zijn, op een middel dat wij niet beter kunnen prijzen, dan met te zeggen, dat het iets Katholieks heeft, want daarmede geven we tevens te kennen, dat het met geene mogelijkheid kan worden aangewend.

De heer Mackay wil eene verpligtende kerkleer, en diensvolgens iets hiërarchieks, of eene organisatie die deze kerkleer handhaaft. Hij wil iets waarlijk goeds, maar ziet niet in, dat het in strijd is met het Protestantsch beginsel, 'twelk reeds te ver is ontwikkeld om zulk een inconsequentie nog toe te laten, en bijgevolg die eenheid, ook dan wanneer ze wierd verwezenlijkt, eene zeer „*mechanieke*", zeer „*uitwendige*", zeer „*huichelachtige*" zoude zijn. In tegendeel zijn de bestrijders van den heer Mackay veel consequenter. Zij willen voor eene ontkennende en zeer parlementaire godsdienst, ook eene ontkennende organisatie, die bijzonder de ongeloovigen of opposanten aan 't woord laat komen, en zoo geregeld mogelijk naar den ondergang voert. Het lust ons niet over zoo klare zaken te redeneren, maar we hebben hier ten slotte een openbaar en niet te ontkennen feit te constateren: dat de eenigste openlijke poging van het Protestantisme, tot verbetering, tot terugkeer op zich zelve, tot bevordering van geestelijk leven, gelegen is in een hevigen twist, of het bestaand reglement blijven zal of plaats maken voor een ander.

En nu, na zulk eene geschiedenis, ja in hetzelfde geschrift, waarin hij, jammerend over ongeloof en verval, zeker gezag van formulieren, en een daaraan beantwoordend reglement vordert, 'twelk, als in strijd met het Protestantsch beginsel, eene ziellooze, bloot uitwendige organisatie zoude zijn, zegt de heer Mackay: „stelde Rome „geestelijk leven boven hierarchie, boven uitwendige „organisatie en boven reglementen, het zoude zich in onze „dagen tegenover het ongeloof geheel anders gedragen." —

Rome heeft geestelijk leven, en daarom is Rome, gelijk al wat leeft, in zich ordelijk onderscheiden, georganiseerd, en maakt eene corporatie uit; en dewijl het leven

'twelk haar bezielt, de H. Geest is die haar met Christus vereent, is zij de volkomenste en omvattendste corporatie, is zij dat ligchaam van Christus waarvan de H. Paulus spreekt, is zij de groote groeijende tempel der geschiedenis, gebouwd op den grondslag der Apostelen en Profeten, op den eenigen grondslag Jesus Christus. Zij stelt dan ook geenszins hiërarchie boven geestelijk leven. De hiërarchie is slechts het middel ter mededeeling en volmaking van het geestelijk leven, en Rome het doel willend, wil bijgevolg het middel. Had het Protestantisme niet alle *middel* en *bemiddeling* verworpen, het zou niet zijn geëindigd met den MIDDELAAR te loochenen.

Wij kunnen slechts raden naar hetgeen de heer Mackay bedoelt, als hij Rome's gedrag ten opzigte van het ongeloof afkeurt. Wil hij, dat Rome met meer inspanning, met ter zijde stelling van andere belangen en in de eerste plaats het ongeloof bestrijde? Mishaagt het hem, dat de missiën, de alom bloeijende instellingen en die geheele zoo merkbare krachtsontwikkeling der Katholieke Kerk de verzedelijking en verbetering der Katholieken zelven ten doel heeft? — Maar juist daardoor is zij van het Protestantisme onderscheiden, dat zij niet in de eerste plaats op proselietisme uit is, dat zij, van hoogst praktischen aard, en den grootsten prijs stellend op geestelijk leven, veel meer naar binnen dan naar buiten werkt, en dit als den besten weg beschouwt om de wereld te overtuigen, dat Christus waarlijk van den Vader gezonden is. Overigens strijdt zij ook tegen het ongeloof. Zij heeft hare belijders in Zwitserland, in Sardinië, in Nieuw-Grenada, en hare martelaars in Sina en andere deelen van Asië.

Wil de heer Mackay welligt, dat wij ons met hem en de zijnen zullen vereenigen op politiek terrein? Wij kunnen

in dat opzigt ons niet anders gedragen, dan wij ons gedragen hebben. Want wij achten het eenen duren pligt, wel het booze beginsel te bestrijden, maar bestaande en erkende regten te eerbiedigen, ook dan wanneer die bestaande orde des regts aan het goede beginsel niet gunstig is; terwijl wij tevens overtuigd zijn, dat, wanneer ieder dien eerlijken weg volgt, als van zelf die orde zal geboren worden die er behoort te zijn, omdat een regt in de historie altijd meer regten voortbrengt. Echter zullen we niet ontkennen, dat op dien eerlijken weg meer zamenwerking mogelijk zoude zijn. De diepe afkeer dien de heer Mackay voor de Katholieke Kerk te kennen geeft, als hij zegt, liever duizend strijden te willen met het rationalisme, dan hetgeen hij eene huichelachtige eenheid noemt, is op zich zelf genomen voor die zamenwerking geen beletsel, zoo min al onze afkeer voor het Protestantisme; want wij onderscheiden de personen van de dwaling waarin zij verkeeren. Maar wij worden teruggehouden door de ondervinding, dat de Protestanten den eerlijken weg verlaten, zoodra zij bemerken, dat hun de uitkomst voordeelig zal zijn, en doordat bepaaldelijk de orthodoxe partij nu reeds te kennen geeft, dat ook zij het aanstonds doen zal, als ze de kans schoon ziet om hare oude suprematie te herstellen.

Maar wat ook de meening van den heer Mackay moge zijn, hij vormt zich van Rome's magt een verkeerd en daarom veel te gering denkbeeld. Er is in de gedragingen der Katholieke Kerk veel minder eigen overleg dan men vermoedt, en hare gedragingen worden ten onregte dan zeer listig, dan weder zeer dom genoemd. Zij vervult slechts een ambt, zij is gehoorzaam, diep gehoorzaam, en wel aan twee magten, aan het beginsel waar ze van leeft, en aan het feit dezer wereld voor zoo ver het met

dat beginsel niet strijdt, en ze dus ook daarin den heiligen wil haars Heeren erkent. Want dat beginsel is Hij wiens wijsheid eene dwaasheid en eene ergernis schijnt, Jesus Christus, die niet alleen zijne Kerk, maar voor haar ook die feiten der wereld bestiert, Hij aan wien alle magt gegeven is in hemel en op aarde en door wien de koningen regeren.

Gij erkent dat niet, gij hebt daarom ook, hoezeer ge voor ons vreest, nog een veel te gering denkbeeld van onze krachten, en — belge het u niet niet zoo wij 't zeggen: gij doet ons glimlagchen als ge spreekt van bloot uitwendige huichelachtige eenheid. Gij ziet slechts de hiërarchie, slechts de torens onzer hooge bergstad, en omdat die torens zoo onbewegelijk staan en blijven, en van overal aanschouwd worden, zijt gij van meening, dat zij alles zijn. O hoe bedriegt gij u! En om u te overtuigen, kom en zie! Kom zelf binnen onze muren; want daar moet ge zijn om te begrijpen wat er begrepen kan worden. Ja kom al ware het alleen om u gerust te stellen, dat wij het ongeloof zullen overwinnen, en iets van onze krachten te leeren kennen; want gij zult u verbazen. Gij zult dan niet slechts die torens, maar de onwankelbare grondslagen zien, gevormd van het graniet der schepping en den eeuwigen rotssteen: natuur en genade! Gij zult ontzettende vesten en kasteelen aanschouwen, waaraan, onder het bestuur van den „Bouwmeester der schoonheid", de menschelijke geslachten met duizende handen hebben gearbeid: de instellingen van Christus, die Hij van de geschiedenis voltooijen doet. Gij zult arsenalen doorwandelen vol van wapenen, die even hoog klieven door de wolken, als diep treffen in het menschelijke hart, maar treffen met de heil-

zame wonden des kruises: de middelen door Christus ingesteld, de oefeningen en wijdingen der Kerk en de woorden harer gebeden. Eindelijk gij zult een oorlogsleger aanschouwen, een leger schooner geordend dan Israël rondom zijn ark, een leger dat lijden, dat strijden, dat sterven, dat alles kan, slechts niet zwichten, vol van een vuur dat voor achttien eeuwen is ontstoken, vol van een geloof dat de hemelen geopend ziet, en de duizenden van geesten en engelen begroet, opgevaren uit dit heilig Jerusalem en Michaëls kruisbanier volgend.....

Wat zal het besluit zijn? Dat gij met ons zult knielen voor Hem, die daar tusschen de kandelaren gezeten is, achter het troongordijn? Ach dat stellen wij nog uit het oog. Maar gij zegt toch in Hem te gelooven. Welaan onderzoek, vergelijk, overweeg hier alles, en gij zult, ook zonder te gelooven, kunnen erkennen, dat die altaartroon, waarop die groote geheimvolle waarheden niet bloot voorgesteld of herdacht worden, maar in levende beweging zijn, hier alles beheerscht, hier alles voortbrengt, alles vorm geeft, alles tot zich terugvoert. Met andere woorden: gij zult zien, dat de tegenwoordige Christus, de eeuwige priester-koning, het lam dat geslagt is, hier 't heele Jerusalem verlicht en verstaanbaar maakt, dat Hij het hoofd is waaruit en waarom dit ontzettende ligchaam groeit, Hij de eenige grondslag waarop deze tempel onophoudelijk rijst, en dat eene orde, een systeem zoo diep gegrondvest, zoo omvattend en zamensluitend, vooral zoo verbazend werkzaam en veerkrachtig — zij en blijve het van u niet geloofd — alles overtreft wat bestaat of ooit heeft bestaan, en zoo er geen ander menschdom wordt geschapen, de wereld moet overwinnen.

FRAGMENTEN UIT DEN HÊLIAND,

HET OUDST BEKEND NEDERDUITSCH GEDICHT.

(INGEZONDEN.)

Sedert twee en twintig jaren dat de Hêliand uitgegeven is, heeft dit merkwærdige voortbrengsel der dichtkunde onzer vaderen de aandacht der geleerden weinig op zich getrokken. In Duitschland buiten Schmeller, den uitgever, Vilmar, die eene belangryke verhandeling over de in dit gedicht voorkomende duitsche oudheden schreef [1]) en den geleerden Grimm, die er veel nut voor zyne *Grammatik* en zyne *Mythologie* wist uit te trekken, heeft niemand zich ernstig er op toegelegd. In de Nederlanden is het tot hiertoe byna onbekend gebleven; hetgeen waarschynlyk aan de moeyelikheid, die het lezen der oude dichtersprake aanbiedt, toeteschryven is. De opsteller van dit artikel, die zich, sedert eenige jaren, met de studie dezer ouddietsche

[1]) *Deutsche Alterthümer im Hêliand*, als Einkleidung der evangelischen Geschichte, Marburg 1845. 4°., 70 bl.

Messiade bezig houdt, en die voornemens is, er eenen verbeterden text van met eene nevenstaande vertaling uittegeven, heeft gemeend, dat het den lezeren van dit tydschrift aangenaam zyn zou eenige fragmenten onder de oogen te hebben, die hun eene idee van het gedicht geven konden. Het is niet alleen door de zoetvloeijende tale der 8ste en 9de eeuwen met heur talryke uitgangen op *a*, *i*, *o*, *u* (spr. *oe*) merkwærdig, het munt daarby uit door de deftigheid en de eenvoudigheid des verhaals, den rykdom en de verscheidenheid der poetische uitdrukkingen en vooral door het innig gevoel van godsleer en godsvrucht die erin heerscht. Het is, zegt Vilmar [1]), het voortreffelikste, volmaaktste en verhevenste episch gedicht, dat de Christelike Poezij aller volken en aller tyden voortgebracht heeft, en welk in enkele deelen, schilderingen en trekken volkomen met de homerische gezangen kan vergeleken worden." Zonder oproeping van kunstelike middelen, zonder gebruik van verdichtselen, die in zulk een ernstig onderwerp natuurlik niet toegelaten waren, heeft de dichter de eenvoudige daadzake laten spreken en geene andere poetische verdiensten gezocht dan eene deftige voordracht, eene gelukkige keuze van epitheten, eene ware en frische beschryving der natuur en het bezigen dier aloude overgeleverde dichtvormen, die wy ook by de angelsaksische en scandinaafsche poezijen wedervinden. De held des gedichts, Christus, die waarachtig een „Koning aller koningen en een Heer aller heeren" is, verschynt er in de hoogste glorie, welke een oudduitscher kende: als een machtige volkervorst, die, van zyne getrouwen omgeven, en door

---

[1]) *Geschichte der Deutschen National-Literatur*, 4e Aufl. 1851. 8°.

ontelbare volkscharen gevolgd, het land doortrekt, om de ryke gaven des eeuwigen levens uittedeelen. „De volkschare trok naar Jerichoburg met den Zone Gods, machtig onder de menigte. Daar zaten twee mannen by den weg; blind waren zy beide; zy verlangden betering, wenschende dat des hemels Bestierder ze geneze, want ze waren sedert lang des lichts beroofd. Zy hoorden den grooten tocht en vraagden terstond begeerlik: welke ryke man onder dit volkschap de vorst was, de eerwærdigste aan 't hoofd? En een held antwoordde hun, dat het Jesu Christ van Galilealand was, de beste der heelenden, die daar met zyn volk voorbytrok. Toen waren zy beide blymoedig, enz." (bl. 108). De predicatie op den berg (bl. 38) begint in deze grootaardige vormen, waarin de beraadslaging der duitsche koningen met hunne vorsten en hertogen in het byzyn van heir en volk verteld wierden. Wy willen hier den text met eene *letterlike* overzetting geven, om den gang en de kleur der ouddietsche poezij getrouw te behouden. Die eigenaardige voordrachtwyze, waardoor het reeds uitgedrukte onderwerp der rede na het werkwoord wederom herhaald wordt, b. v. „de gezellen die *hy* zelf zich gekozen had, *de Bestierende* onder de menigte", eene spreekwyze die op elken stap voorkomt, is een der kenteekenen van het gedicht. De Nederlandsche lezer gelieve zich te erinneren, dat *u* als *oe* moet uitgesproken worden; *th* en *dh* zyn dezelfde geaspireerde medeklinkers als de grieksche θ en ð. De alliteratie is door cursyfletters aangeduid.

Thuo umbi thena *n*eriendon Krist	Toen om den reddenden Christ
*n*ahor gîngun	nader gingen
*s*ulica gi*s*îdhos	zulke gezellen
sô he him *s*elvo gicôs,	die hy zelf zich gekozen had,

*W*aldand under themu *w*erode.	de Bestierende, onder de menigte.
Stuodun *w*îsa man,	(Daar] stonden wyze menschen
*g*umon umbi thena *G*odes sunu,	mannen om den Gods-zoon,
*g*ernô swîdhô,	zeer gærne,
*w*eros an *w*illeon.	manslieden gewillig.
*W*as him thero *w*ordo niud	Hun was dier woorden verlangen,
*th*ahtun endi *th*agodun	zy dachten en zwegen luisterend
hwat him thero *th*iodo drohtin,	naar hetgeen hun der natien Heer,
*w*eldi *w*aldand self	de Bestierende zelf wilde
*w*ordun cûdhian,	door woorden kond doen,
thesum *l*iudiun te *l*iove.	dezen lieden ter liefde.
Than sat him the *l*andes hirdi	Dan zat de lands-herder
*g*eginward fora thiem *g*umon	tegenwoordig vóór dien mannen,
*G*odes êgan barn;	Godes eigen kind;
welda mid his *s*pracun	Hy wilde met zyne sprake
*s*pâhword manag	menig wys woord
*l*êrian thia *l*iudi,	leeren die lieden,
hwo sia *l*of Gode	hoe zy lof Gode
an thesumu *w*eroldrîkie	in dezen wereldryke
*w*irkean scoldin.	werken zouden.
*S*at him thuo endi *s*wîgoda	Hy zat toen en zweeg
endi *s*ah sia an langa;	en zag ze lang aan;
was him *h*old an his *h*ugi	hy was hun genegen in zyn hert
*h*êlag drohtin,	de heilige volksheer,
*m*ildi an his *m*uode;	mild in zyn gemoed;
endi thuo his *m*und antlôc,	en toen ontlook hy zynen mond,
*w*îsda mid his *w*ordun	onderwees met zyne woorden,
*w*aldandes sunu	des Bestierenden zoon,
*m*anag *m*ârlic thing	menig heerlik ding
endi them *m*annum [thuo]	en den mannen toen
*s*agda *s*pâhun wordun	zegde door wyze woorden
them the he te theru *s*praeu tharod	tot die welke hy te dier sprake daar,
*K*rist alowaldo	albestierende Christ,
gi*c*oran habda,	gekozen had,
hwilika warin *a*llaro	welke waren van alle
*I*rminmanno	menschen der wereld

*G*ode werdhoston	Gode de wærdste
*g*umono kunnies.	van der menschen geslacht.
*S*agda him thuo te *s*uodhen,	Hy zegde hun toen waarlik,
quath that thia *s*aliga warin,	zegde dat die zalig waren,
*m*an an thesaro *m*iddilgard,	die menschen op dezer ærde,
thia her an hiro *m*uode warin	die hier in hun gemoed waren
*a*rma thuru *ô*dhmuodi,	arm door ootmoedigheid,
them is that *é*wiga rîki	dien is het eeuwige ryk
swidhô *h*êlaglic	zeer heiliglik
an *h*evanwange,	op hemels velde,
*s*inlîf fargevan.....	het onverganglike leven gegeven.....

Eenige woorden uitlegging zullen hier niet nutteloos zyn. De lezer bemerke eerst, dat de *th* zich later in *d* opgelost heeft, en wel volgens de wet der *verschuiving*, die met zoo veel scherpzinnigheid door Grimm is daargesteld geworden. De *media* gaat over in *tenuis*, de tenuis in *aspirata* en de aspirata weder in tenuis. Zoo is de *t* van het grieksche lidwoord *το*, *του*, *τον*, *th* in *the*, *that*, *thena* en verder *d* in onze *de*, *dat*, *des*, *den*. Zoo ook van het latyn *tacere* het ouddietsch *thagon;* van *calamus*, *casa*, *canis* *halm*, *huis*, *hond;* van *pecus*, *paucus*, oudd. *fehu*, *fôh* of *fâh*, enz. — *gisîdhos* zyn eigentlik reisgezellen, van *sîth*, reize, weg; van daar het middeld. *gesind*, in ons *huisgezin* overgebleven. — *man* had meestentyds de algemeene beteekenis van mensch, *gumo* was de manspersoon; van daar *bruidegom*. Er waren nog in de ryke tale der 8e en 9e eeuwen vele andere woorden om *nuances* van man uittedrukken: *wer* (lat. *vir*) overgebleven in *weerwolf* d. i. manwolf., *thegan*, by Kil. *deghen*, de jonge, dienende man, *ring*, de jonge man, *segg*, de sterke, gewapende man, *helid*, de krygsman, de held, *erl* (angels. *earl*, noordisch *jarl*, graaf) de deftige man, de grondeigenaar,

eindelik een aloud poetisch woord *firih*, van *ferah*, ziel, leven, middelhoogd. *ferh*, en die, gelyk het latyn *mortales* en het fr. *les mortels*, slechts in 't meervoud voorkomt. Deze rykdom strekt zich tot vele andere begrippen uit. — *Werod*, menigte, volk, komt van *wer*, gelyk ook *werd*, de wærd, *hospes*. — Van *drohtin*, heer, gebieder komt onze *drost*, ook in zweedsch en deensch gebruikelik; het deensch heeft nog *drot*, heer, deensch en zw. *drottning*, koningin. — *wordun* is in den *casus instrumentalis*, die met het voorzetsel *door* gelijk staat: door woorden kond doen; het meerv. des instr. was aan den datief gelyk, het enkelv. op *u*, *wordu*, was verschillend; *spâhun wordun*, die eenige regels verder komt, is ook in denzelfden naamval. — *him* voor *zich* bestaat in de middeleeuwen en nog heden in de volksprake; doch iets dat aan de tale des Hêliands eigen schynt, is het overtollige gebruik van dit pronomen; *than sat him*, *sat him thuo* is zoo veel als: dan zat hy, hy zat toen, *sedebat sibi*. In deze gevallen komt nooit *himu*, maar slechts *him* en altyd na het werkwoord. — *hugi*, *mens*, gemoed, hert bestaat nog in de nieuwere sprake, doch alleen in de spreekwyze *tegen heuge en meuge*. — De lezer zal in *mannum* de oudere form des datiefs meerv. bemerken; die form komt in vele plaatsen voor. — *Irmin* in *Irminmanno* is een aloud woord, 't welk waarschynlik eerst een eigennaam was en dan tot woorden gevoegd is om er de kracht van te versterken. Bekend is de *Irminsûl* door Karel den Grooten afgebroken en welke een gelyktydige kronijkschryver, Ruodolf van Fuld, door *universalis columna* vertaalt; in anderen plaatsen des Hêliands leest men *Irmingod*, hoogste God, *Dieu de l'Univers*, *Irminthiod*, wereldvolk, menschengeslacht. Vergl. het Hildebrands lied. Verdere inlichtingen zoeke men by

Grimm, *Deutsche Mythologie*, bl. 105 en 326. — *Middilgard*, een poetische uitdrukking die uit de oudduitsche godenleer voortkomt; de Goden woonden in Asgard of Ansgard, de menschen in Middilgard, de elven en dwergen in Utgard; later kreeg *middilgard* de algemeene beteekenis van aerde en zoo wierd het vrouwl. ofschoon *gard* mannelik zy. — *hevanwange; wang* beteekent veld, weide, woudweide, elders bl. 94 *grôni Godes wang*, de groene Gods weide; de duitsche volkeren verbeelden zich hunne goden op groene weiden zittende.

De volgende beschryving van een onweder (Hêliand, bl. 68) kan nevens de schoonste dergelijke plaatsen der klassike schryveren gesteld worden. De korte, krachtige, allitererende verzen des alouden dichttrants waren wonderwel geschikt, om tooneelen van beweging en kracht uittedrukken. In den klank van zulke verzen: *swang giswerc an gimang, wan wind endi water* waant men het gebruis der winden en regenbuijen te hooren.

Thuo welda he thâr êna meri lîdhan,	Toen wilde hy daar een meir overvaren,
The *G*odes sunn mid his *i*ungaron	de Zone Gods met zyne jongeren
an evan *G*alilealand,	neven Galileënland,
*w*aldand êna *w*âgo strôm.	de Bestierende over eenen barenstroom.
Thuo hiet he that *w*erod ôdhar	Toen hiet hy het andere volk
*f*orthwerdes *f*aran	voortwaarts varen (gaan)
endi he giwêt him *f*âhoro sum	en hy ging met weinigen
an êna *n*acon innan	in een boot binnen,
*n*eriendi Crist	de reddende Christ,
*s*lâpan *s*îthwôrig.	slapen, door den weg vermoeid.
*S*egel uppdadun	(Toen) deden de zeilen open
*w*ederwîsa *w*eros,	de wederkundige mannen,

lietun *w*ind aftar
*m*anon ovar thena *m*eristrôm,
unt that he te *m*iddean quam,
*w*aldand mid his *w*erodu.
Thuo bigan thes *w*edares craft,
*ú*st *u*pstîgan,
*ú*dhiun wahsan;
*sw*ang gi*sw*erc an gimang,
the *s*êu warth an hrûoru,
*W*an *w*ind endi *w*ater,

*w*eros sorgodun,
thiu *m*eri warth sô *m*uodag,
ni wânda thero *m*anno nigên
*l*engron *l*îves.

Thuo sia *l*andes ward

*w*ekidun mid hiro *w*ordun
endi sagdun him thes *w*edares craft,
badun that him gi*n*adhig
*n*eriendi Crist
*w*urdhi widh them *w*atare,
„eftha wi scolun hier te *w*underqualu
*s*weltan an thesumu *s*êwe."
*S*elf upparês
the *g*uodo *G*odes suno
endi te his *i*ungaron sprak.
Hiet that sia him *w*edares gi*w*in
*w*iht ni andrêdin:
„Te hwî sind gi sô *f*orhta? quath he,
nis iu noh *f*ast hugi,

gi*l*ôvo is iu te *l*uttil;

zy lieten den wind van achter
voortdryven over den meerstroom,
tot dat Hy in 't midden kwam,
de Bestierende met zyne schare.
Toen begon des weders kracht,
eene stormwolke optestygen,
de wateren te wassen;
zwerken zwongen overhoop,
de zee (het meir) werd in roer,
wind en water kampten tegen elkander,

de mannen zorgden, (vreesden)
het meir was zoo moedig (toornig),
geen dier mannen en waande
eens langeren levens (langer te leven).

Toen (wekten) zij den lands-bewaarder

(...) met hunne woorden
en zegden hem des weders kracht

baden dat hun genadig
de reddende Christ
wierde tegen het water,
„ofte wy zullen hier met wonderkwale
vergaan in deze zee."
(Toen) stond zelf op
de goede Gods zoon
en tot zyne jongeren sprak.
Hy hiet dat zy des weders woede
niet en vreesden;
„Waarom zyt gy zoo vreesachtig, zeide hy,
„u en is nog (geen) vaste gezindheid,

het geloof is u te luttel;

nis nu *l*ang te thiu
that thia *s*trômos *s*culun
*st*ilrun werdhan
ge thit *w*edar *w*unsâm."
Thuo he te themu *w*inde sprak
ge te themu *s*êwe sô *s*elf
endi *s*ia *s*multro hiet
*b*êdhia ge*b*ârian.
Sia gi*b*od lêstun,
*w*aldandes *w*ord;
*w*eder stillodun,
*f*agar *w*arth an *f*luode.
Thuo that *f*olc undar him,
*w*erod *w*undroda
endi suma mid *w*ordun sprakun:
*hw*ilic that sô *m*ahtigaro
*m*anno *w*ari,
that himu sô the *w*ind endi the *w*âg
*w*ordu hôrdin
*b*êdhia his gi*b*odscepies.
Thuo habda sia that *b*arn Godes
gi*n*erid fan theru *n*odi;
the *n*aco furdhor scrêd,
*h*ô *h*urnid skip,
*h*elidhos quamun
*l*iudi te *l*ande,
sagdun *l*of Gode,
*w*aridun his *m*egincraft.

het zal niet lang daartoe zyn,
dat de stroomen zullen
stiller worden
en dit weder aangenaam. "
Toen sprak hy tot den wind
en tot de zee zoo zelf
en hiet ze stiller
beide zich gebaren.
Zy voerden het gebod uit,
des Bestierenden woord,
het onweder stilde;
frai werd het op den vloed.
Het volk toen onder elkander,
de menigte wonderde zich,
en sommige met woorden spraken:
Welk dat van zoo machtige
mannen was,
dat hem zoo de wind en de bare
op het woord gehoorzaamden
beide aan zyn gebod.
Toen had het kind Godes ze
gered van den nood;
de boot schreed (ging) voorder,
hoog gehoornd schip,
de helden kwamen,
de lieden aan land,
zegden lof Gode,
roemden zijne mogende kracht.

Het oude werkw. *lídhan*, middeld. *lijden*, gaan, varen, duurt nog voort in *overlyden*, *geleden*, *verleden*. Zie Weiland, v°. *lijden*. — Wy hebben in de vertaling het woord *jongeren* gebruikt, ofschoon de nieuwere sprake meestal *discipelen* zegt; *jongeren* is immers in alle duitsche talen het echte woord; zie ook Weiland, v°. *jong*. — In *an evan*

zien wy den oorsprong van ons *nevens*, oudd. *neven*, heden nog in Braband gebruikelik. Van *wâg* komt het fr. *vague*, gelyk ook van *naco*, *nacelle*. — *giwîlan*, praet. *giwêt*, gaan, voortgaan, vertrekken bestaat in 't angelsaksisch, maar de overige duitsche talen bieden er geen spoor van aan; dit werkw is verwant met het latyn *vadere*, en het heeft met het moderne gebruik van dit verbum in 't fransch en in 't italiaansch dat gemeen, dat het van het reflexivum *him* (zich) begeleid wordt; *he giwîtid him* is dus letterlik gelyk aan: *il s'en va* of *se ne va*. — *fâh*, zweedsch en deensch *fao*, eng. *few*, is letterlik het lat. *paucus; fâhoro sum* beteekent sommig der weinigen, d. i. hy met weinige menschen. — *Udhia* is weder het latyn *unda*, sanskrit *uda*. — *winnan* had oorspronkelik de beteekenis van stryden, worstelen, arbeiden, *zyn land akkeren ende winnen* zeide men in de middeleeuwen; dan in overdr. zin: door stryd of arbeid verkrygen. Zie Weiland v°. *winnen*. — *gimang* is een onzydig subst. *mengsel* beteekenend, van *mengian;* van daar het eng. *among*, het deensch en zw. *mang*, tuschen. *mangon* komt ook in den Hêliand voor in de beteekenis van ruilen, handel dryven; gelyk wy nog in Braband *mangeren* of *mangelen* zeggen voor ruilen; *manger* fr. brocanteur, *een boekmanger*, enz. — In *wiht* (een wezen in 't algemeen) en *niwiht* of *nieweht* ziet men de oorform van onze *iet* en *niet*, later *iets* en *niets;* in *te hwî* die van ons middeldietsch *twî*, engelsch *why*. — *gibârian* leeft nog in *zich gebaren*, in Vlaanderen gebruikelik, gelyk Weiland het opmerkt. — *lêstian*, hoogd. *leisten*, praestare; wy kennen slechts het subst. *leest*, in Vlaanderen zegt men *verleesten*. — Waarom de dichter *weder stillodun* in 't meervoud en niet *weder stilloda* zegde, weet ik niet. — De phrase: *hwilic that sô mahtigoro manno warî*

zou byna letterlik in onze brabandsche volksprake luiden: „wat dat veur 'nen zoo machtigen man was". *hwilic*, *gihwilic*, *sum*, *hwat*, enz. willen het subst. in den genitief, *hwilic* of *hwat manno*, *gumono*, welk of wat der mannen, voor: welk of wat man.

Een ander schoon tafereel van een onweder op een meir wordt bl. 89 getroffen.

Thuo lietun sia an *s*wîdhean strôm	Toen lieten zy in den geweldigen stroom
*h*ôh *h*urnid skip,	een hoog gehoornd schip
*h*lûttron ûdhion,	op doorschynende golven
*sk*êdan *sk*ir water.	scheiden het klare water.
*Sk*rêd lioht dages,	Des dages licht schreed ten einde,
*s*unno warth an *s*edle.	de zonne was in heure legerstede.
thia *s*êo-lîdhandiun	de zee-varenden
*n*aht *n*evalu biwarp.	bewierp de nacht met een' nevel.
*N*athidun erlos	De Edelen streefden
*f*orthwardes an *f*luod.	voorwaarts op den vloed.
Warth thiu *f*iortha tîd	De vierde tyd (ure)
thera *n*ahtes cuman.	des nachts was gekomen.
*N*eriendi Crist	De reddende Christ
*w*aroda thia *w*âg-lîdhand.	ontwaarde de varenden.
Thuo warth *w*ind mikil,	Toen werd een groote wind
*hw*h weder a*h*avan,	een onweder aangeheven,
*hl*amodun ûdhion	er bruisten de golven,
*s*trôm an *st*amne,	de stroom tegen den steven;
*str*idiun feridun	dapper roeiden
thia *w*eros widar *w*inde;	de mannen tegen den wind;
was him *wr*êdh hugi	hun was het hert verstoord,
*s*evo *s*orgono full.... enz.	de geest vol zorgen.... enz.

Indien men, nevens deze beschryvingen, andere tafereelen, bl. 35, 98, 80, 73, stelt, die aan het vischers-

leven ontleend zyn, dan krygt men de overtuiging, dat de Hêliand by een zeevolk ontstaan is en dat hy in Vlaanderen of Zeeland eerder dan in Westphalen zal gedicht geweest zyn. Doch het onderzoek der geboorteplaats van dit aloude gedicht zou ons te verre leiden; het zal later het onderwerp eens anderen opstels uitmaken. Wij willen heden met twee andere uittrekselen, onzer lieve vrouwen boodschap en de gelykenis van den zaijer, eindigen.

ONZER LIEVE VROUWEN BOODSCHAP.

(Hêliand, bl. 7.)

Thô ni was *l*ang aftar thiu,
ne hit all sô gi*l*êstid warth,
sô he [*m*ildo] *m*ancunnie
*m*anaga huîla,
*G*od alomahtig,
far*g*evan habda,
that he his *h*imilisc barn
*h*erod te weroldi,
his *s*elves *s*unu,
*s*endian weldi,
te thiu that he her a*l*ôsdi
a*ll*iudstamna,
*w*eros fan *w*îtie.
Thô *w*arth his *w*isbodo
an *G*alilealand,
*G*abriel cuman,
*e*ngil thes *a*lowalden,
thâr he *é*na *i*dis-wissa,
*m*unilica *m*agath,
*M*aria was siu hêtan,
was hiru *th*iorna gi*th*igan.

Toen was 't niet lang nadien,
of het alzoo volbracht werd,
gelyk hy mildelik den menschengeslachte
langen tyd te voren,
God almachtig,
beloofd had,
dat hy zyn hemelsch kind
herwaarts op de wereld,
zyns zelfs zoon,
zenden wilde,
te dien einde dat hy hier verloste
alle volkerstammen,
alle menschen van de straffe.
Toen was zyn zendbode
in Galilealand,
Gabriel gekomen,
engel des albestierenden,
waar hy eene vrouw wist,
minnelike maged,
Maria was ze geheeten;
Ze was eene volwassen deerne;

Sia ên *th*egan habda,
Joseph gimahlid,
*g*uodes cunnies man
thia *D*avides *d*ohtar.
That was sô *d*iurlic wîf,
*i*dis *a*nthêti.
Thar sia the *e*ngil Godes
an *N*azarethburg,
bi *n*amon selvo
*g*rôtta *g*eginwardi
endi sia fan *G*ode quedda.
„ *H*êl wis thu, Maria, quath he,
thu bist thinon *h*êrron liof,
*w*aldande *w*irdhig.
Hwand thu gi*w*it havis,
*i*dis *e*nstio fol!
thu scalt furi *a*llun wesan
*w*îvun gi*w*îhid.
Ne habi thu *w*êcan hugi,
Ne *f*orhti thu thinumu *f*erhe!
Ne quam ik thi te enigun
*f*rêson herod,
Ne *d*râgu ik ênig *d*rugithing.
Thu scalt uses *d*rohtines wesan
*m*ôder mid *m*annum,
endi scalt thena *m*agu fôdian,
thes *h*ohon *h*imilcuninges sunu.
Thie scal *H*êliand te namen
*é*gan mid *e*ldiun.

Gio *e*ndi ni kumid
thes *w*îden rîkies gi*w*and,
thes he gi*w*aldan scal,
*m*âri thiodan.
Thô sprac himu thiu *m*agath
angegin,

haar had een man,
Joseph, getrouwd,
een man van goeden geslachte
(haar), die Davids dochter.
Het was een zoo dierbaar wyf,
eene toegedane vrouw.
Daar (groette) haar de engel Gods
in Nazarethborg,
by name zelf
groette in persoon
en haar van Gods wege aansprak:
„ Gegroet wees du, Maria, zeide hy,
du bist dynen heere lief,
den bestierende wærdig.
want du heefs verstand,
vrouw vol genaden!
du zalt wezen voor alle
wyven gezegend.
En heb du (geen) weeken moed,
en vrees du (niet) in dyne ziele!
Ik en kwam (niet) herwaarts di tot
hinderlagen,
Ik en drage geen drog-geding [1]).
Du zalt wezen onzes heeren
moeder onder de menschen,
en zalt het kind baren,
des hoogen hemelkonings zoon.
Die zal Heiland tot name
hebben onder de menschengeslachten.

Nooit en zal een einde komen,
(nooit) des wyden ryks ondergang,
't welk hy bestieren zal,
die vermaarde heerscher.
Toen sprak hem de maged tegen,

[1]) Bedriegelike rede.

mid thena *e*ngil Godes,
*i*disio scôniost,
allaro *w*îvo *w*lîtigost:
„Huo mag that gi*w*erdhan sô, quath siu,
that ic *m*agu fôdie?
Ne ic gio *m*annes ni warth
*w*îs an minero *w*eroldi."
Thô habda eft his *w*ord garu
*e*ngil thes *a*lowalden
thero *i*disiu tegegnes:
„an thi scal *H*êlag Gêst
fan *h*evanwange cuman
thuru *c*raft Godes;
than scal thi *k*ind odan
*w*erdhan an thesaro *w*eroldi;
*w*aldandes craft
scal thi fan them *h*ôhoston
*h*evanes wange
*sc*adowan mid *sc*îmon.
Ni warth *sc*ôniera giburd,
ne sô *m*âri mid *m*annum;
hwand siu kumid thuru *m*aht Godes
an thesa *w*îdun *w*erold.
Thô *w*ardh thes *w*îves hugi
*a*ftar them *a*rundie
*a*ll gihworvan
an *G*odes willeon.
„Than ik her *g*aru standu, quath siu,
te sulicum *a*mbahtskepi,
so he mi *ê*gan wili.
*Th*iwa bium ik *Th*iodgodes,
nu ik theses *th*inges gitruon,
*w*erdhe mi aftar thinum *w*ordum,

met den engel Godes,
der vrouwen schoonste,
aller wyven sierlikste:
„Hoe mag dat geworden zoo, zeide ze,
dat ik een kind bare?
Nooit en werd ik eens mans
wys in myne levedagen."
Toen had weder zyn woord gereed
de engel des albestierenden
der vrouwe te-jegen:
„Aan di zal de heilige Geest
van hemelvelde komen
door de kracht Godes;
dan zal di een kind geboren
worden in dezer wereld;
des bestierenden kracht
zal di van den hoogsten
hemels-velde
beschaduwen met schimmen.
Nooit was er schooner geboorte,
noch zoo vermaarde onder de menschen;
want ze komt door de macht Godes
in deze wyde wereld.
Toen werd des wyfs gemoed
na deze boodschap
al aangeworven,
voor Godes wille.
„Dan sta ik hier gereed" zeide ze,
„tot zulker ambachtschap,
zoo hy mi hebben wil.
Dienaresse ben ik des Wereldgods,
nu ik aan dit ding geloof,
het geschiede mi naar dyne woorden,

all sô his *w*illeo sî
[*h*elages] *h*êrren mines;
nis mi *h*ugi twîfli
ne *w*ord ne *w*îsa."

als zyn wille is,
(de wille) des heiligen heeren mijn;
en is mi (geen) gemoeds-twyfel
noch aan 't woord, noch aan de wyze."

Sô gifragn ic that that *w*îf antfieng
that *G*odes arundi
*g*erno swîdho,
mid *h*eohtu hugi
endi mid *l*ovon guodon.

Zoo gehoorde ik dat dat wyf ontving
de boodschap Gods
zeer gærne,
met vroliken moede
en met goeden love.

GELYKENIS VAN DEN ZAIJER.

(Hêliand, bl. 73.)

Huat ik iu *s*eggian mag, quad he,
*gi*sîdhos mina,
huo him *é*n *e*rl bigan
an *e*rdhu sâian
*h*rên corni mid his *h*andun.
Sum hit an *h*ardan stên
*o*vanwardan fêl;
*e*rdhun ni habda,
that hit thar mohti *w*ahsan
eftha *w*urtio gifahan
*k*înan eftha bi*c*livan,
ac warth that *c*orn far*l*oran,
*l*iovlic *f*eldes *f*ruht.
Sum hit eft an *l*and bi*f*êl,
an *e*rdhun *a*dalcunnies;
bigan him *a*ftarthiu
*w*ahsan *w*ânlico
endi *w*urtio fahan;
*l*ôd an *l*ustun,

Wat ik u zeggen mag, sprak hy,
gezellen myn,
hoe een man begon
in d'ærde (te) zaijen
rein koorn met zyne handen.
Sommig koorn op een' harden steen
bovenwaarts viel;
der ærde en had het niet,
dat het daar mochte wassen
ofte wortels vatten,
kiemen ofte beklyven
en wierd het koorn verloren,
des veldes lieflike vrucht.
Sommig ander viel op 't land,
op ærde van edelen aard;
het begon achterdien
te wassen naar de wenschen
en wortels te vatten;
het wies naar lust,

was that *l*and sô gôd,
*f*rônisco gi*f*chod.
Sum hit eft bi*f*allan warth
an êna *st*arca *st*ratun,
thar *st*ôpan gêngun,
*h*rosso *h*uofslaga
endi *h*elidho trada.
bigan him an themu *w*ege *w*alısan.
Thô hit eft thes *w*erodes farnam,
thes *f*olkes *f*ard mikil
endi *f*uglos alâsun,
that his themu *e*csen wiht
*a*ftar ni mosta
*w*erdhan te *w*illean
thes thar an thena *w*eg bifêl.
Sum warth hit than bi*f*allan
thar sô *f*ilu stôdun
*th*ickero *th*orno
an themu dage.
wardh him thar an *e*rdu
endi eft *w*p gigêng,
*k*în him thar endi *c*livoda.
Thô sluogun eft *c*rûd an gimang,
*w*eridun him thena *w*astom,
habda hit thes *w*aldes hlêa
*f*orana ovar*f*angan,
that hit ni mahti te enigaro *f*rumu werdhan,
ef hit thia *th*ornos [*th*âr]
sô *th*ringan môstin.

het land was zoo goed,
heerlik bevrucht.
Sommig wederom gevallen was
op eene harde strate,
daar voetstappen gingen,
der rossen hoefslag
en der helden tred.
Het begon op den weg te wassen.
Toen echter nam het der menigte
en des volks gedurige gang weg.
en de vogels lazen (het) op,
dat (des) den eigenare ietwat
daarna niet moest
komen naar wenschen
van hetgeen daar op den weg viel.
Sommig deel was dan gevallen
daar zoo vele stonden
dichte doornen
aan den dag.
het was daar in d'ærde
en het ging niettemin op,
het kiemde daar en kleefde.
Toen sloegen echter kruiden daartusschen,
beletteden hem den wasdom,
des wouds lommer had hetzelve
van voren overtrokken,
(zoo) dat het niet mochte tot eenig nut worden,
dewyl de doorns het aldaar
zoo verdringen moesten.

Munilic is niet juist *minnelik:* dit byvoegwoord schynt van *munan*, *in animo habere*, afgeleid te moeten worden; — *githîgan* is eigentlik *gedijen;* wellicht is het hier in een overdr. zin gebezigd, voor *volmaakte.* — *thinon hêrron* is

een gen. plur.; zou er hier ook eene erinnering aan 't heidendom zyn, of wel eene schryffout? — *odan* is wel de oorform van *oonen*, jongen werpen, by Weiland.

Huat in het tweede stuk is zoo veel als *iets; ietwat mag ik u zeggen;* het was eene zeer gebezigde spreekwyze, waarmede ook de Beowulf begint. Zie Grimm's *Gramm.* IV, bl. 448. Het voorzetsel *in* komt nooit voor, overal was het *an*. — De genitief wordt in den Hêliand zeer dikwyls gebezigd: in *erdun ni habda* is eene soort van partitief-genitief, gelyk in 't fransch: *il n'avait pas assez de terre; wurtio fahan* is zonderbarer; dat de gen. na de bywoorden *veel*, *weinig*, enz. altyd komt, b. v. *so filu thickero thorno*, is reeds uit de middeleeuwsche tale bekend. De praep. *eftha* wyst het dialekt van Noordduitschland aan; op andere plaatsen, doch zelden, komt *ohtho* voor, hetgeen met onze *ochte* overeenkomt; ook leest men dikwijls *ettho*, waarschynlik de oudste form, om dat ze het gothische *aiththau* zeer naby komt. — *frônisco gifehod* is eene van die aloude poëtische uitdrukkingen, die in den Hêliand dikwyls gevonden worden; *Frô* was de naam van een' oudgermaanschen god; de vierde in rang na Wodan, Thonnar en Dis en dezelfde als de scandinaafsche Freyr (eene naamform die, zoo wel als Odin, Thôr en Tyr in de Nederlanden teenenmale onbekend was) het was de god der vreugde (*frowidha*) en vruchtbaarheid, de Liber of Bacchus der Romeinen en Grieken; die gedachte van vader der natuur en vruchten was eene algemeene gedachte van milden en machtigen heer en god; derhalve gebruikten de germaansche Christenen het woord *Fro*, *Froho* of *Frouwo* om het latynsche *dominus* uittedrukken. *Frôno*, heer, wierd van *Fro* gevormd en van daar *fronisco* heerlik; van daar onze *vroonland*, *vroonheer*, *vroondienst*. *gifehod* is het partic.

van een verbum *fehon*, 't welk in verband stond met het subst. *fehu*, vee en misschien ook met het latyn *fecundare;* de poetische uitdrukking *fronisco gifehod* mag dus oorspronglik beteekend hebben: „met wasdom en vruchtbaarheid voorzien naar de wyze van den god Fro." De text heeft in den *Pater noster* bl. 48, *Fader is usa* [1]), hetgeen ik als eene schryffout aanzie; het vers is daarby niet volledig, dewyl er geene tweede heffing komt; ik meene dat het woord *Fro* uitgelaten is, en zoo komt de zin met den volgenden genitief *firiho barno* zeer natuurlik overeen. — *wordu gehwilicu* is de naamval welken men *instrumentalis* heet, en die in de oudduitsche talen gelyk in het sanskritsch voorkomt. — *gihwilic*, elk, wordt dikwyls met een' subst. in den gen. gebezigd: *dago gihwilic*, *iâro gihwilic*, *gumono gihwilic*, dat is: elk der dagen, jaren, menschen. In *odhrum mannum* ziet men weêr de oude form des datiefs meerv., later door *n* vervangen. De letterlike zin van het volgende vers is: „en laat booze wichten (wezens) ons niet verleiden." Voor 't overige raadplege men ons werkjen over de Verbuigingen der dietsche tale.

V. H. Vanden Hove.

---

[1]) Zie den *Volks-almanak voor Nederl. Katholieken*, 1853. We vinden daar (bl. 244) over de versmaat van den *Hêliand* aangeteekend, dat zij is „die der oude duitsche en oud-noordische gedichten: heur kenteeken is het *stafrym* (alliteratie). Twee verzen zyn in den regel door dry, somtyds door twee stafrymen verbonden. Deze overeenstemmende aanvangs-letters heeten *liedstaven;* de derde of leste, die in den beginne des tweeden regels plaats grypt. is de *hoofdstaf*, de andere, die in den eersten regel voorkomen, zyn de *bystaven* of *nevenstaven*. — Alle klinkers rymen met elkander. Ieder vers bestaat uit twee heffingen; tuschen de woorden, waarop deze heffingen rusten, mogen min of meer onbetoonde silben komen." (*Red.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

BILDERDIJK EN ZIJNE DISCIPELEN. KEIZER NAPOLEON. KONING LODEWIJK NAPOLEON. DE TEGENWOORDIGE KEIZER DER FRANSCHEN.

Et haec meminisse juvabit.

Bilderdijk had voor spreuk: *Semper idem.* Of hij daaraan onder alle omstandigheden is getrouw gebleven, willen wij hier niet uitmaken. Een van 's Dichters geliefdste leerlingen [1]) heeft het een tweetal jaren geleden beweerd en welsprekend betoogd; maar zijne conclusiën zijn hem door een ander bevoegd kenner van Bilderdijk, met de stukken in de hand, betwist geworden. Wij hebben hier geen partij te kiezen en stellen het ons niet tot taak om Bilderdijk te regtvaardigen of te beschuldigen: *Multa licent.... poetis.* Horatius, die dezen stelregel gaf, moest er zelf wel het beneficie van inroepen; en wie zou het dan den Hollandschen Bard al te euvel duiden, dat hij, onder bescherming van het *multa licent*, nu Oranje en dan weêr de Napoleonieden bezong, en beurtelings zijne harp voor den Hollandschen Tuinleeuw en den Franschen Adelaar deed klinken? Met dichters mag men het niet te streng nemen. Heinsius, een zoo vroom man, zegt ons Bilderdijk zelf, „heeft wel een Hymnus aan Bacchus geschreven: is hij daarom of zuiper of idolatre?" — 't Is

---

[1]) Mr. Is. Da Costa, in zijn *Overzicht van het leven en de werken van Mr. W. B.* enz.

[2]) Mr. G. Mees A. Z., in de *Voorlezing over Bilderdijk's denk- en handelwijze in betrekking tot de politieke gebeurtenissen van zijnen tijd*, uitgegeven onder de werken der Maatsch. van Nederl. Lett. te Leiden, Nieuwe Reeks, dl. VI, bl. 59—114. Het behoeft hier naauwelijks gezegd te worden, dat wij niet alle gevoelens en uitdrukkingen van den auteur dezer zoo fraai als geestig geschreven bijdrage voor onze rekening nemen.

zoo, voegde hij er bij, „maar beduid dat de wareld, die er geene exercitie van den dichterlijken genie in ziet, maar meening" [1])!

Wat er intusschen de „wareld" ook van denken moge, het lust ons hier eene kleine bloemlezing [2]) uit Bilderdijks politiek-gekleurde gedichten bijeen te zamelen, en ze als eene herinnering aan te bieden aan die van 's grooten Dichters discipelen, welke meer bepaaldelijk zijne godsdienstige rigting volgen, en die rigting ook op het staatkundig terrein willen doordrijven. Welligt kan het voorbeeld van den Meester den leerlingen een spoorslag zijn, om daar waar *hij* boog of vleide, voor 't minst niet zonder noodzakelijkheid te schimpen of te tarten, en bij welgeplaatste fierheid, bij gevoel van eigenwaarde en liefde voor de onafhankelijkheid des Vaderlands, toch ons niet bloot te stellen aan den dédaigneusen glimlach onzer Fransche naburen, die niet in gebreke zouden blijven om ons het *Nos quoque poma natamus!* spottend toe te werpen [3]).

Wij mogen, om de algemeene bekendheid der gebeurtenissen en toestanden, zonder verdere voorafspraak, den lezer *in medias res* verplaatsen — onder de regering van Lodewijk Napoleon, koning van Holland, ten jare 1806.

Het eerst dat we Bilderdijk in aanraking zien met den nieuwen vorst, was ter gelegenheid dat eenige Commissiën uit geleerde Maatschappijen hare opwachting bij den Koning kwamen maken. Ook de Leidsche Maatschappij zond hare afgevaardigden. Het was Bilderdijk die de nieuwe Majesteit in de Fransche taal moest begroeten [4]). „Ongekunsteld schijnt de Bard den Koning tè hebben toegesproken.

---

[1]) *Brieven*, II, 132.

[2]) Al onze citaten uit Bilderdijk's gedichten hebben wij aan de belezenheid van den heer Mees te danken.

[3]) Men herinnere zich hier hetgeen de dagbladen niet lang geleden hebben vermeld over de interpellatie van een onzer volksvertegenwoordigers aan den Minister van binnenl. zaken: „Of onze regering *casu quo* het Fransche keizerrijk onvoorwaardelijk zou erkennen?"

[4]) Bilderdijk zegt ons zelf, hoe die eer aan hem te beurt viel. Eene Commissie diende er te zijn, dat gevoelde men; „maar de een had reeds soortgelijke commissie, de ander kende, quasi, geen Fransch genoeg, de derde had om zijne hooge jaren toezegging van vrijstelling van alle functiën verkregen. Vier bleven er over, die in effecte geene redenen hadden, en deze vier moesten er dus wel aan". *Brieven*, II, 94.

Il est franc comme on doit l'être, had deze gezegd. Wederzijds beviel men elkander. Zoo Bilderdijk hier al misdaan mogt hebben, dan deelt hij de schuld met vele zijner landgenooten. Lodewijks goedheid en ongeveinsde zucht om Hollander te worden, maakte indruk op hen die hem omringden, en toen aan Bilderdijk door den Koning de hoop op verbetering van zijn lot was gegeven, schijnt een diep gevoel van dankbaarheid zich geheel van hem te hebben meester gemaakt, en de liefde voor den persoon de politieke gevoelens te hebben gewijzigd" [1]). Van die gunstige stemming jegens den nieuwen Vorst getuigt de opdragt aan Koning Lodewijk, die Bilderdijk voor zijne *Nieuwe Mengelingen*, in October 1806 uitgegeven, plaatste. "*Sire!* zegt hij daarin, *vous ne faites que de monter sur le trône, et l'État qui sembloit prêt à s'écrouler sous son propre poids trouve en Vous son plus ferme appui; la confiance renait, les factions se taisent, l'innocence respire et les arts vont recevoir un nouveau lustre*" [2]).

Vier dagen later dichtte Bilderdijk zijne heerlijke *Ode op Napoleon*, waarbij Van der Palm een voorberigt schreef, waarin hij den held schetst, *die aan het monster des schrikbewinds den doodsteek gaf, en een nieuwe Wereldmonarchy schiep* [3]). "Heerlijk bezield, vlammend was de taal dier Pindarische Ode. Al stouter wordt zij als der Regeringloosheid het bekkeneel wordt ingetrapt:

Natuur! ô welk een dag van glorie
Na zulk een nacht vol ramp en nood!
Hier valt de veder der Historie
Der grijze Fabel in den schoot!
Hier ziet men 's aardrijks woeste reuzen
Op nieuw de bekkeneelen kneuzen

---

[1]) Mr. Mees, *Voorl.* bl. 32.

[2]) *Nieuwe Meng.* Amst. 1806. In dezelfde *Opdracht* spreekt Bilderdijk van "*Un règne commencé sous de si favorables auspices*", en van "*Un trône qui fera le bonheur du peuple*".

[3]) Mr. Da Costa zegt in zijn *Overzicht*, "dat de Ode niet zoo zeer eene hulde was aan Frankrijks Keizer, als wel aan zijns toenmaligen konings broeder". Bl. 93. *Ben trovato.*

En Jupiter ten throon hersteld!
Juich, aardrijk! juicht ô stervelingen!
Hier moogt gij 't gloeiend Péan zingen!
De gruwbre Python ligt geveld!

„Naarmate nu de regering van Lodewijk zich scheen te bevestigen, en deze Bilderdijk bij zijn persoon geroepen en hem met weldaden overladen had, zoodat hij met zijn gezin in ruimte leven kon, zien we, als grondtoon, in 't geen de politiek raakt, dankbaarheid voor Lodewijk; maar dat niet alleen, ook liefde voor zijn geslacht. Als aan eene nieuwe Dynastie, die de eeuwen zou verduren, hechtte Bilderdijk zich aan Lodewijk's huis. En treffend is het thans te lezen, hoe daar een toekomst geschapen wordt, en getooid staat voor 's dichters verbeelding, die na drie jaren reeds als kaf verstoven was. In één woord: er is een nieuwe orde van zaken. De troon des Keizers staat vast; die zijns broeders is veilig in de schaduw van des adelaars vleugelen en Holland treedt een nieuw tijkperk in. Bilderdijk heeft zich met dat nieuwe tijdperk vereenzelvigd; nu eerst zijn wij vrij" [1]). Die gulden eeuw wil de Dichter bij haren aanvang bezingen. Voorheen, zegt hij,

Fléchissant sous le joug de tyrans mercenaires,
Le Batave orgueilleux prona sa liberté;

Toen was het zelfbegoocheling, maar nu is het werkelijkheid: — Lodewijk verschijnt, en 't geluk volgt zijne schreden: de vrije Bataaf juicht onder den schepter zijns nieuwen Meesters:

Sire, vons paraissez, le bonheur va renaître;
Tout un peuple à genoux vous demande la loi;
Le Batave est surpris et d'adorer un maître,
Et d'être libre enfin sous le pouvoir d'un Roi [2]).

---

[1]) Mr. Mees, *Voorl.* Bl. 88 en 89.
[2]) *Hommage au Roi*, bij de Ode van 1806.

Wat meer is, het voortduren van ons volksbestaan hebben wij aan het nieuw Napoleontiesch Vorstenhuis te danken!

Ja, Nederland ontviel van uit den rang der volken,
Als Lodewijk verscheen, en uitriep: blijf bestaan! [1]).

„Bilderdijk, vervolgt de Heer Mees, is nu eenmaal aanbidder der Bonaparten geworden. Van daar zijn „Zegefeest" van 1807, toen Napoleon om zich greep en den degen van Frederik de Tweedens grafgesteente roofde. De Vorsten, die den Keizer bevochten, heeten „baldadigen" tot zijnen val zamengezworen:

Hij kwam, de Held; hij vatte 't zwaard;
Het bloed vloot ruischend over de aard;
't Viel alles voor den blik van zijn verheerende oogen! [2]).

„Intusschen, waar was het dat de magt der Napoleoniden al steviger werd, dat, op gedurig nieuwe zetels, nieuwe Koningen van die maagschap verheven werden en daardoor ook de Hollandsche Kroon meer schoen te blinken" [3]). Hare toekomst scheen verzekerd, sedert de Dynastie een erfgenaam had erlangd. Koningin Hortense was den 20 April 1808 van een Prins bevallen. Die heugelijke gebeurtenis *eischte eene uitboezeming* van den Dichter. Hoewel krank liggend, moest hij toch *zijn hart eens wat uitstorten* [4]). Hij deed

---

[1]) *Prins Karel Napoleon.* Afz. uitgeg. 1807.

[2]) *Zegefeest, Ode.* Afz. 's Hage 1807.

[3]) Mr. Mees, *Voorl.* Bl. 93.

[4]) „Ik moet echter mijn hart eens wat uitstorten, maar ik schrijf eigenlijk om U 't bijliggend vers aan te bieden.... Ik erken het, met U, voor een prul", enz. *Brieven*, II, 186 (aan J. de Vries). — „Niet voor dezen namiddag doet my de Leydsche Loopmaar in myn krankbed de heuchelyke Bevalling der Koningin vernemen. Deze vreugde eischte eene uitboezeming. Ik geef die, zoo zy my uit de pen vloeit. Wat zegt beschaving en kunst, daar waar het hart spreken moet! Wat zegt zy voor my, lijdende kranke, die noch lof noch eer te bejagen heb, en als een uitgebrand lichtjen voorbyga"! *Voorbericht van den Vreugdezang.*

het in een *Vreugdezang*, waarin de geboorte van Karel Lodewijk Napoleon, den tegenwoordigen Keizer der Franschen — want niemand anders gold het — in een hooggestemden lierzang werd begroet:

Hef, Holland, hef het moedig hoofd
Van nieuwen glans omschenen,
(Een glans die allen luister dooft!)
Door damp en nevels henen!

Juicht, Hollands blijde Choren!
Koomt, buigt bij 't schomm'lend wiegjen neêr!
Het is uw borst-, uw wapenweer;
Uw heil ligt daar herboren.

Al die hooggestemde harptoonen klonken omdat de "Rijksthroon een nieuwe spruit schiet". Daarom "wiegt dan ook de welvaart van 't Vaderland op de donzen wangen van het dierbare pand; daarom voorspellen de glans zijner oogjens, het roosjen op zijne kaken, kalmte en bloei aan Holland; daarom o knaapjen! moet gij welig groeien om ons gelukkig te maken; daarom omschansen wy het wiegjen met ons aller borst en omvlechten het met onze armen" [1]).

En wat glorievolle toekomst wordt aan het pas geboren "knaapjen", aan den jongen Lodewijk Napoleon voorspeld!

Lief handjen, dat zoo teder nijpt,
En blindlings tastend om u grijpt;
Wat scepters zult gij dragen?

Heeft het niet veel van eene profecij?.... Zou Bilderdijk, als hij ooggetuige was geweest van hetgeen wij in Frankrijk zien gebeuren, zou hij nu ook aan Koning Lodewijks zoon en 's Keizers neef

---

[1]) Aangeh. door Mr. Mees, *Voort.* Bl. 95.

diezelfde zangen wijden, waarmede hij weleer den Vader, „Hollands heiland" [1]), en den Oom, „des aardrijks troost", begroette?

Leef, Koning, leef in bloei! mijn boezem juicht u tegen!
Uw' scepter! — heel uw' stam! — De Hemel regent zegen!
Bloei welig, dierbaar Volk! Word machtig, groeiend Rijk,
En voer tot 's warelds kim den naam van LODEWIJK!
De blijdschap laat heur juichstem hooren:
Napoleon verscheen, en 't aardrijk is getroost [2])!

Maar ook dan zouden misschien de discipelen en bewonderaars van den grooten Dichter, die zijn „needrig Hollandsch lied" als eene „Hulde aan zijne Keizerlijke en Koninklijke Majesteit" [3]) *aan de voeten* van Lodewijk Napoleon zou *neêrleggen*, al die geestdrift en al dien jubel van hun gevierden Meester vergoêlijken door de bemerking: „dat zij zich zeer goed laten overeenbrengen met het „denkbeeld, hetwelk in 's Dichters ziel lag, dat aan de Overheid, „welke dan ook, gehoorzaamheid, — dat aan den man, die nu „eenmaal in Gods oordeelen over de wereld zijnen loop moet „volbrengen, zoolang dat oordeel dáár is, dezelfde hulde bewezen

---

[1]) „Volken, maakt de paden effen,
En gy, Hollands heiland, kom!" — Aangeh. bij Mr. Mees, *Voorl.* Bl. 97.

[2]) *Echtviering van Keizer Napoleon.* Afz. uitg. Amst. 1810.

[3]) Er bestaat werkelijk onder Bilderdijk's gedichten eene *Hulde aan zijne K. en K. Majesteit* (Keizer Napoleon), in twaalf thans zeldzaam geworden regels, door Mr. Mees in zijne *Voorl.* Bl. 104 medegedeeld:

Ik zong den Held ter eer' wien gantsch Europa huldigt,
Die, temmer van 't geweld, op Vrede en Krijg gebiedt;
Maar, was mijn hart, mijn lier, zijn Grootheid dit verschuldigd,
Mijn Hem te zwakke toon voegt 's Keizers aandacht niet.
Mijn needrig Hollandsch lied bleef in onze olmen hangen,
En schroomde 't Vorstelijk oor, gewoon aan stouter maat,
Waar Seine en Tyber klinkt van echte Godenzangen,
Wen Pindarus Le Brun zijn zilvren cyther slaat.
Thands leg ik (thands is 't plicht) mijn offer aan Uw voeten,
ô Keizer, thands mijn Vorst: ai neem het gunstig aan!
Hoe veel een Dichtkunst eischt die Goden mag begroeten,
Oprechtheid, ijver, trouw, betaamt den onderdaan.

„moet worden, die b. v, in de laatste dagen van Juda aan eenen „Nabucadnezar van Gods wege bevolen was, tot dat Hij zelve „ten gerigte over Babylon en ter verlossing der verdrukten op „zou treden „ [1]).

— Ja, maar gehoorzamen is geen wierook plengen, zal welligt onze lezer antwoorden. En wie toch zal deze distinctie afkeuren, zelfs dan wanneer het een uitgemaakte zaak ware, dat men den nieuwen Franschen Keizer voor een Nabucadnezar en zijne hoofdstad voor een Babylon houden moest? — Maar wie weet of *casu quo* al de dithyramben van den Meester niet enkel zouden te houden zijn voor *een exercitie van den dichterlijken genie* en geenszins voor meening? Dat zou welligt de „wareld „ denken en zeggen. Of in dat geval de gevierde auteur der *Vaderlandsche Oranjezucht* nog opregt zou mogen heeten, consequent aan zijne antecedenten en getrouw aan zijne leus: *Semper idem*, dat zou denkelijk Mr. Da Costa beter dan wij aan de „wareld „ kunnen „beduiden „.

VOLKS-ALMANAK VOOR NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN, IN HET JAAR DES HEEREN 1853 [2]).

Van ganscher harte zeggen we met *de Tijd*, die in hare nommers van 15 en 17 dezer een geestig geschreven verslag van genoemden *Volks-almanak* heeft te lezen gegeven: „de buitengemeene bijval aan den eersten jaargang geschonken, bewijst, dat hij geheel in den geest onzer Katholieken viel; ook deze jaargang met zijne keur van *Mengelingen* [schier uitsluitend van godsdienstigen aard], met zijne vrome *Rijmspreuken* en uitvoerige *Kalenders*, met zijne nette uitvoering en uiterst geringen prijs behoeft op geen minderen bij-

---

[1]) Mr. Da Costa, *Overzicht*, Bl. 97.

[2]) Bij-een-gebracht door Jos. Alb. Alberdingk Thijm en H. J. C. van Nouhuys. Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen, LIX en 248 bl. Met twee platen door E. Du Jardin. — Prijs 40 cents.

val te rekenen." — We kunnen in geen bijzonderheden treden, maar merken slechts op, dat die *Mengelingen* niet minder dan *dertig* en daaronder zeer uitgebreide stukken in poëzij en proza bevatten. Bij 't opslaan van het bevallig werkje valt het oog dadelijk op de afbeelding van onzen grooten, tot hiertoe bijkans onbekenden Delfschen Aartspriester Joannes Stalpaert van der Wiele, en gij verlangt van dien man, met dat waardig, zacht-ernstig gelaat meer te vernemen. In een meesterlijk geschreven levensschets met eene scherpzinnige waardering der schriften van dien "soetvloeyensten" geestelijken lierzanger uit het eerste derde der XVII eeuw vindt gij uw verlangen voldaan en voelt ge uw hart met eerbied vervuld voor den onuitputtelijken dichter, wiens onschatbare verdiensten voor de gewijde lyriek zoolang zijn verborgen gebleven. Wij danken den schrijver, den heer Alberdingk Thijm, voor hetgeen hij ons in die 60 schoone bladzijden schonk. Reeds daarom alleen — en de rijke bundel bevat zooveel meer — maar alleen reeds om den roem van onzen grooten Stalpaert alom verbreid te zien, spreken we met *de Tijd:* "Moge andermaal eene veel duizendvoude verspreiding [van dezen Almanak] de vervulling onzer zoetste wenschen zijn!"

KATHOLIJKE VOLKS-ALMANAK VOOR HET JAAR 1853 [1]).

Velerhande stukjes in dicht en proza, die zich met veel genoegen door het volk zullen laten lezen, worden u ook dit jaar in de *Mengelingen* aangeboden. *Sint Ceciliasdag* en bovenal *de kleine koopman in aardewerk* lokken de tranen uit de oogen: hooge huiselijke deugd bij zwaren huiselijken rampspoed zijn er met eene natuurlijke eenvoudigheid, die regtuit naar het hart gaat, in voorgesteld. Het actuele dier vrome tooneeltjes — en dit is in meer bijdragen op te merken, al zijn ze juist niet altoos uit ons volksleven genomen — kan niet anders dan weldadig op het gemoed werken. Verheuge zich ook deze Volks-almanak in veelvoudige vrucht!

---

[1]) Zesde Jaargang. Te Groningen bij Sladoot. XVI en 188 bl.—Prijs 35 c°.

SPROKKELINGEN.

EEN VERGETEN TAFEREEL. — Bij den boekhandelaar Portielje te Amsterdam is dit jaar verschenen „De Kerkelijke Geschiedenis in tafereelen". 't Is een duur - bijna een prachtwerk met fraaije platen. In 't Register meenen we eene misstelling opgemerkt te hebben. Het eerste tafereel is niet opgegeven. Ge vindt het op het titelblad, waar de namen van de heeren Beets, Brave, Hofstede de Groot, Royaards enz. als tafereelschrijvers dezer kerkelijke geschiedenis in alfabetische orde naast en onder elkander staan. Eene behagelijke groep!.... *Denique sit quodvis simplex*....

IETS NAIEFS. — De (Arnhemmer) „Nieuwe Boekzaal" geeft het volgend lijstje te lezen: „In Engeland en Schotland, behalve Ierland, waren

in het jaar	1800.	60,000	Katholijken.
„ „ „	1821.	500,000	„
„ „ „	1842.	2,500,000	„
„ „ „	1845.	3,380,000	„ „;

en zegt daarna met onovertrefbaar laconisme: „Landverhuizing uit Ierland is, bij toeneming der bevolking, de voorname oorzaak van deze vermeerdering." — Ei waarlijk?

TEGENHANGER. — Onmiddellijk na 't bovenstaande komt dit berigt: „Het Engelsche bijbelgenootschap heeft gedurende zijn bestaan in 48 jaren verspreid 25,402,309 bijbels in 148 talen of tongvallen." — Het getal verspreide Bijbels overtreft dus ver dat der landverhuizers die uit Ierland in Engeland zich zijn komen nederzetten!

EINDE VAN HET TWEE EN TWINTIGSTE DEEL.